

EIT FORSØK PÅ REKONSTRUKSJON
AV GRUNNEIGEFORDELINGA I BERGEN VED UTGANGEN AV
SEINMELLOMALDEREN

Geir Atle Erslund

Hovedfagsoppgåve i historie
Universitetet i Bergen
Våren 1989

EIT FORSØK PÅ REKONSTRUKSJON AV GRUNNEIGEFORDELINGA I BERGEN VED UTGANGEN AV SEINMELLOMALDEREN

- 1.0 INNLEIING s. 5
 - 1.1 Problemstilling s. 5
 - 1.2 Kva er grunneige? s. 7
 - 1.3 Tidlegare synspunkt s.8
 - 1.4 Kjeldematerialet s. 17
 - 1.5 Metoden s. 21

- 2.0 "GRUNDEBOG FOR BERGEN", GRUNNEIGEFORDELINGA I 1686 s. 28
 - 2.1 "Grundebog for Bergen", bakgrunn, innhald og oppbygging s. 28
 - 2.2 Metodiske prinsipp for analysen av "Grundebog for Bergen". s. 36
 - 2.3 Grunneigefordelinga for heile byen s. 39
 - 2.4 Grunneiga i Nykyrkjesoknet s. 41
 - 2.5 Grunneiga i Domkyrkjesoknet s. 43
 - 2.6 Grunneiga i Korskyrkjesoknet s. 44
 - 2.7 Grunneiga ved Kontoret s. 46
 - 2.8 Samandrag s. 49

- 3.0 UTVIKLINGA AV GRUNNLEIGA FRÅ SEINMELLOMALDEREN OG TIL
SLUTTEN AV 1600-TALET s. 51
 - 3.1 Grunnlaget for fastsetjing av grunnleiga s. 51
 - 3.2 Utviklinga av grunnleiga på 1500- og 1600-talet s. 60
 - 3.3 Eit forsøk på å følgja grunnleiga tilbake til seinmellomalderen s. 72
 - 3.4 Omrekning av vare- og pengeleiger til riksdalar. s. 78
 - 3.5 Samandrag s. 85

- 4.0 GRUNNEIGA OG DEN TOPOGRAFISKE UTVIKLINGA FRÅUTGANGEN AV
SEINMELLOMALDEREN OG TIL 1686 s. 87
 - 4.1 Kva slag endringar s. 87
 - 4.2 Bybrannen i 1561, dei første reguleringstiltaka på Stranden s. 88
 - 4.3 Bybrannen i 1582, reguleringsplanen
av 1583 s. 90
 - 4.4 Utnyttinga av Munkelivs grunnområde og reguleringa i Dreggen s. 97
 - 4.5 Brannen i 1623 og reguleringa av 1625 s. 101
 - 4.6 Brannane i 1640, 1660 og 1686 s. 104
 - 4.7 Samandrag s. 106

- 5.0 BYRÅDET OG KRONAS GRUNNEIGE s. 108
 - 5.1 Innleiing s. 108
 - 5.2 Kongen og kronas grunneige s. 108
 - 5.3 Byrådets grunneige s. 111
 - 5.4 Lagstolens grunneige s. 114
 - 5.5 Byrådet og kronas grunneige ved utgangen av mellomalderen s. 115

- 6.0 KYRKJELEG EIGE s. 116
 - 6.1 Kyrkjelege institusjonar med grunneige s. 116
 - 6.2 Munkelivs grunneige s. 120
 - 6.2.1 1463-lista, pengeleiger og vareleiger

- 6.2.2 Munkelivs grunneige i Nykyrkjesoknet
- 6.2.4 Munkelivs grunneige i Domkyrkje-, Korskyrkjesoknet og ved Kontoret
- 6.3 Jonsklostrets grunneige s. 140
- 6.4 Nonneseters grunneige s. 143
- 6.5 Lyse klostres grunneige s. 147
- 6.6 Halsnøy klostres grunneige s. 151
- 6.7 Selje klostres grunneige s. 154
- 6.8 Bispestolens grunneige s. 159
- 6.9 Domkapittelets grunneige s. 171
- 6.10 Lokalkyrkjer med grunneige s. 187
- 6.11 Dei kongelege kapella med grunneige s. 193
- 6.12 Erkestolens grunneige s. 194
- 6.13 Andre kyrkjelege grunneigarar s. 196
- 6.14 Eit samla oversyn over den kyrkjelege grunneiga i seinmellomalderen s. 199

7.0 DEN PRIVATE GRUNNEIGA s. 201

- 7.1 Den private grunneiga i 1686 s. 201
- 7.2 Odelsgrunnane s. 205
- 7.3 Dei adelege grunnane s. 213
- 7.4 Bildegrunnane s. 217
- 7.5 Rosenkrantzgrunnane s. 220
- 7.6 Grunneiga til Gyrvild Fadersdotter s. 229
- 7.7 Den uspesifiserte privateiga ved Kontoret s. 240
- 7.8 Den private grunneiga i seinmellomalderen s. 241

8.0 EIT SAMLA OVERSYN OVER GRUNNEIGEFORDELINGA I BERGEN VED UTGANGEN AV SEINMELLOMALDEREN s. 251

- 8.1 Innleiing s. 251
- 8.2 Grunneigefordeling i 1686 og ved utgangen av seinmellomalderen s. 251
- 8.3 Bakgrunnen for kongen og byrådet's grunneige ved utgangen av seinmellomalderen. s. 257
- 8.4 Bakgrunnen for den kyrkjelege grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen s. 261
- 8.5 Bakgrunnen for den private grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen s. 270
- 8.6 Ei samanlikning mellom grunneigetilhøva i den danske byen Ribe og Bergen s. 275
- 8.9 Samandrag og perspektivutviding s. 277

VEDLEGG s. 283

- Vedlegg 1: Grunnleiger i lensrekneskapen 1567 s. 284
- 2: -- " -- 1577 s. 286
- 3: -- " -- 1598/99 s. 290
- 4: -- " -- 1614/15 s. 303
- 5: "Slottens Grundebog 1627/28" s. 315
- 6: Ei samanstilling av vedlegg 1-5 s. 345
- 7: Grunnbrev for Nordre Bugard 20. jan. 1563 s. 348
- 8: Grunnleiger i kapitteljordboka frå om lag 1600 s. 352

KJELDER OG LITTERATUR s. 359

FORORD

Det er nå snart gått 16 år sidan eg leverte inn hovudoppgåva mi. Den blei i si tid skriven i Word Perfect versjon 4.2. Nokre år seinare blei det vanleg at hovudoppgåver blei publiserte elektronisk, eller "lagt ut på nett", som er blitt det populære uttrykket. Tanken om å publisera mi oppgåve på denne måten har også vore teken opp fleire gonger, men sidan Word Perfect var gått ut av bruk, og Word ikkje akkurat var laga for å konvertera dette tekstformatet, stod det klart for meg at dette måtte bli eit langsiktig prosjekt. Når det nå er gjennomført må eg gjera merksam på at konverteringa har vore problematisk, særleg gjeld dette tabellane. Eigentleg burde desse ha vore skrivne om, men eg håpar dei blir leselege. Oppgåva mi har ei rad vedlegg, som i hovudsak er avskrifter av handskrivne kjelder. Eg må innrømme at eg ikkje har lese korrektur for desse avskriftene, verken i 1989 eller i dag. At det kan vera feil som skuldast lesing av bokstavar og tal, er nærast sjølvstapt, men eg håpar dei er få. Til den som hentar ut enkeltopplysningar og ønskjer å nytta desse som eineståande eller avgjerande kjelder, må eg gi det rådet at han finn fram originalkjelda og etterprøver. Elles har eg prøvd å retta ein del språk og teiknsetjingsfeil som eg har oppdaga gjennom åra. Men det står nok ein del igjen. Til slutt ein takk til Arne Solli som inspirerte meg til å gjennomføra ein gjennomgang av det gamle elektroniske manuset.

Bergen 6. februar 2005-02-06

Geir Atle Ersland

1.0 INNLEIING

1.1 problemstilling

Etter at agrarhistorikarar har eigna mykje tid og krefter til å kartleggja folketap og busetnadskontraksjon i seinmellomalderen, med følgjande nedgang i jordbruksproduksjonen, har det vore nærliggjande å førestella seg at desse fenomenene også førte til tilbakegang for bysamfunna. Dette er likevel ikkje ei problemstilling som så langt har vore emne for systematisk gransking.¹ Det er mogeleg at bysamfunna hadde evne til å motverke konsekvensane av nedgangen på landsbygda, særleg i dei byane der handel og anna borgarleg næring stod sterkt.² Ei gransking av grunneige vil langt på veg vera ein god reiskap til å nærma seg løysinga på dette problemet. Etterspurnaden etter grunneige må gi ein god peikepinn på i kor stor grad byen var prega av stagnasjon eller framgang. Kjenner ein kven som var grunneigarar, vil ein og få vita noko om kven som var aktive og passive i utviklinga av byen.

Eigedomstilhøva i mellomalderen har vore eit sentralt tema i historieskrivinga. Hovedinteressa har retta seg mot jordeige. Sjølv om det er kjent at dei store jordeigarane hadde eigedom i byane har det ikkje vore gjort forsøk på å sjå denne eiga i samheng med jordegodsa. Gransking av eigedomsfordelinga har ikkje vore gjennomført for nokon norsk mellomalderaby. I lokalhistoriske studiar er det den topografiske problemstillinga, dvs. eigedomsplasseringa, og ikkje eigedomsfordelinga som har vore tema.

Målsetjinga med mi oppgåve er å rekonstruere grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen. Kva eigargrupper var representerte, og korleis var eigedomsfordelinga dei ulike gruppene i mellom?

Ein rekonstruksjon inneber at ein tek utgangspunkt i eit ufullstendig materiale. Dette må utfyllast med opplysningar henta frå andre periodar enn den ein primært vil undersøka. I denne samanhengen vert det særst viktig å godtgjera at opplysningane er relevante, og at det er mogeleg å etablere ein eigna metode. Desse spørsmåla er vesentlege, men samstundes ikkje utreidde på førehand. Difor er ein del av kapittel 1 nytta til å svara på korleis det er mogeleg å etablere ein eigna metode. I kapittel 2 vert det gjort greie for det eldste fullstendige oversynet over all grunneige i Bergen, ei grunnbok frå 1686. I kapittel 3 vert utviklinga av grunnleiga utreidd, og vidare korleis grunnleiga vart fastsett ved utleige. I denne samanhengen er det vesentleg å sjå

¹ Helle, K. og Nedkvitne, A. 1982 s. 121.

² Helle, K. og Nedkvitne, A. 1982 s. 125.

nærare på utviklinga av myntsystemet og andre betalingsmiddel. I kapittel 4 vert det peika på dei reguleringar og andre topografiske endringar som ein lyt ta omsyn til når ein nyttar kjeldemateriale frå slutten av 1600-talet til å analysere eigedomstilhøva 200 år tidlegare. Av kapittel 2 går det fram at grunneiga kan delast inn i tre grupper. Det er den kyrkjelege eiga, den private eiga og den offentlege eiga. Rekonstruksjonen av grunneiga til desse gruppene vert presentert kvar for seg i kapittel 5, 6 og 7. I kapittel 8 vert hovedresultata av analysen presentert.

Eg har valt utgangen av seinmellomalderen som tidsavgrensing. Med seinmellomalderen meiner eg tidsrommet 1350 til reformasjonen. Utgangen av seinmellomalderen vert slutten av 1400-talet, byrjinga på 1500-talet.

1.2 Kva er grunneige?

Frå ein juridisk synsstad var heile området innanfor Bergens takmerker å rekna som bygrunn.³ Det er likevel berre ein liten del av dette som skal omfattast av denne oppgåva, alt som låg utanom sjølve bybyggnaden fell utanfor oppgåvas problemstilling. Det let seg ikkje gjera å trekkja opp sikre grenser for den bygde delen av Bergen i mellomalderen, og det er ikkje mogeleg å gi noko arealmål for området. Heller ikkje skal all bygrunn innanfor det bygde området omfattast av min definisjon av grunneige. For til dette omgrepet vil eg berre rekna den delen av bygrunnen som vart nytta til profan bygnad, og det vil i all hovedsak seia den delen av bygrunnen som gav grunn til private hus, med tillegg av dei grunnstykkka som vart nytta til hageflekkar o.l. Eller sagt på ein annan måte, den grunnen som vart nytta i samband med nærings- og bustadføremål. All grunn som gjekk med til gater, plassar eller andre former for offentlege område, tilliks med grunnområda som gav plass til kyrkjer og kyrkjegardar, vert halden utanom.

I mellomalderkjelder finn ein ulike nemningar for grunneige. I høgmellomalderen ser det ut til at grunn ofte går inn som ein del av nemninga gard. Dette gjer det ofte vanskeleg å avgjera om eit dokument omhandlar både hus og grunn eller berre ein av delane. Den eldste nemninga for grunn ser ut til å vera tuft. I DN har eg funne denne nemninga nytta i alt 32 gonger mellom 1312 og 1465.⁴ Tuft vert avløyst av tomt, som eg i DN har funne 13 gonger mellom 1419 og 1520.⁵ Nemninga grunn er første gong nytta i eit diplom frå 1484, men her saman med tomt.⁶ Aline er

³ Helle 1982 s. 261.

⁴ DN I nr. 134, 1312, eldst. DN V nr. 855, yngst.

⁵ DN XII nr. 166, 1419, eldst. DN V nr. 1027, yngst.

⁶ DN IV nr. 998, 1484.

nemninga først kjent brukt i 1504, og ser ut til å vera den einerådande nemninga på 1500-talet.⁷ Andre nemningar er ikkje nytta for grunneige, med to små unntak. Nemninga kålgard/hage finn ein i 3 diplom.⁸ Nemninga jord er nytta ein gong.⁹

I denne oppgåva nyttar eg konsekvent nemninga grunn. Dette av di nemninga er presis, og dei andre nemningane fell inn under denne. Men viktig er det og at frå 1500-talet av vert grunn den einerådande nemninga, med få unntak. Vidare gir denne nemninga god samanheng med to andre vesentlege nemningar i denne oppgåva; grunnleige og grunnbrev. Omgrepa grunn, grunnleige og grunnbrev er ikkje omtala i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (KLNLM), trass i at kjeldematerialet viser at dette var klårt definerte omgrep i mellomalderen. I Norsk historisk leksikon (NHL), finn ein grunnleige forklart som fosseleige eller tomteleige for sagbruk.¹⁰

1.3 Tidlegare synspunkt

Av dei som tidlegare har skrive om grunneige i Bergen vil eg ta med tre. Det er for det første Koren Wiberg, som i sine arbeid i særleg grad kombinerte bygningshistoriske og topografiske studiar med spørsmål omkring grunneige og eigedomsretten (1908 og 1921). Vidare er det Bernt Lorentzen, som med doktoravhandlinga "Gård og grunn i Bergen i middelalderen" ikkje er til å koma utanom (1952). Til sist er det Knut Helles "Bergen bys historie I", som for det første samanfattar det meste som er framsett om emnet grunneige, men som samstundes skisserer viktige problemstillingar som historikarane hittil ikkje har makta å svara på (1982). Dette er ei trong historiografisk avgrensing, men det er min påstand at ho dekkjer det vesentlege.

I Christian Koren Wibergs framstillingar spelar grunneigespørsmål ei sentral rolle. Hans hovedpoeng er at bygnaden i dei eldste delane av byen, og særleg i Brygge-området, har vore prega av ein sterk konservatisme, både i teknikk, planmønster og funksjon. Denne konservatismen hadde grunneiga, og grunneigefordelinga som føresetnad.¹¹ Koren Wiberg knytta grunneigefordelinga saman med framvoksteren av den eldste byen. Byen hadde vakse fram i Brygge-området. Her hadde dei første huseigarane sett opp bygningar ved strandkanten. Etter at heile strandlina var oppteken, måtte nye tilflyttarar setja sine hus bak dei først oppkomne. Slik oppstod dei karakteristiske Brygge-gardane, som lange husrekker knytta saman i lengderetningen. Mellom husrekkene var det behov for passasje, slik at alle med tilhald i garden kunne få tilgang til

⁷ DN IX nr. 458, 1504.

⁸ DN II nr. 88, 1307. DN XXI nr. 700, 1507. DN VI nr. 805, 1570.

⁹ DN XII nr. 168, 1419.

¹⁰ NHL s. 119, Grunnleie.

¹¹ Koren Wiberg 1908 s. 28-29, 1932 s. 51-53.

sjøen. Men trongen for byggjegrund var for stor til at kvar husrekkje kunne halda seg med eigen passasje. Det vanlege mønsteret vart difor at to husrekkjer delte på ein passasje. Huseigarane i dei to husrekkjene hadde slik eit fellesskap i passasjen, og saman kom dei to husrekkjene til å danna eit bygningsmessig og organisatorisk fellesskap, dobbelgarden.¹² Denne utviklinga førte etter Koren Wibergs syn med seg at grunneiga i Bryggeområdet vart prega av utstrakt oppstyking.¹³ Kvar eigar åtte ikkje større grunn enn den som husa hans stod på. Slik vart det mange eigarar til det grunnstykket som utgjorde ein heil gardsgrunn, og kvar eigar kunne ha fleire grunnar spreidde innan gardsrekkjene. Denne egedomsfordelinga førte til at byggjemønsteret i garden vart teke opp att ved nybygging, anten det var ledd i utskifting av bygningsmassen, eller attreising etter ein brann. Dei mange grunneigarane og dei små grunnstykkja gjorde det umogeleg å endra byggjemønsteret, til det måtte det til ei omfordeling av grunnane.¹⁴

Koren Wiberg nytta slik grunneigetilhøva som forklaring til heilt sentrale byhistoriske spørsmål: Kor gammalt er byggjemønsteret og byggjeskikken i Bryggeområdet, og i kor stor grad vitnar bygnaden i dag om framveksten av bysamfunnet? Det må skytast inn at den utviklingstypologien Koren Wiberg skisserte for Brygge-området, også var å forstå som hovedregelen for dei andre bydelane, med den ulikskapen at her kom utviklinga seinare i gang. Eit vesentleg spørsmål i denne samanhengen manglar inngåande drøfting i Koren Wibergs framstillingar. Det gjeld egedomsretten til bygrunnen, og i særleg grad korleis denne kunne bli delt på mange grunneigarar.

Eitt sentralt spørsmål vart utreidd i stor breidde av Koren Wiberg. Det galdt tilhøvet mellom huseige og grunneige. Utover i mellomalderen, og utvilsomt i seinmellomalderen, var det blitt slik at det ikkje lenger var huseigarane som åtte grunnen husa stod på. Det var oppstått eit skilje mellom huseige og grunneige, slik at huseigaren måtte betala leige for grunnane. Dette tilhøvet kom etter Koren Wibergs oppfatning til å gi grunneigestrukturen ein konserverande verknad på byggjemønsteret. No var det ikkje huseigarens ynskje åleine som vart avgjerande for utnyttinga av grunneiga, for i denne samanhengen ville også grunneigarens interesser spela inn. Endringar i byggjemønster vart avhengige av semje mellom fleire grunneigarar og huseigarar, som alle måtte sjå sine interesser best ivaretekne ved at endringar i grunnfordeling og byggjemønster vart gjennomførde.¹⁵

¹² Koren Wiberg 1908 s. 21-22.

¹³ Koren Wiberg 1921 s. 34-35.

¹⁴ Koren Wiberg 1921 s. 57-58.

¹⁵ Koren Wiberg 1921 s. 36, 1932 s. 45.

Kjeldegrunnlaget for Koren Wibergs hypotesar om grunneige og bygnadsutviklinga var ei blanding av mellomaldermateriale og materiale frå 1600- og 1700-talet. Dessutan var hypotesane stor grad baserte på eigne undersøkingar av bygnaden i Brygge-området. Førestillinga om dei mange spreidde grunnane innan ein og same garden ser det ut til at han kan ha fått ved å studera tomtefordelinga for gardshusa, slik Brygge-gardane vart attreiste etter brannen i 1702.¹⁶ At han sjølv hadde eigna mykje tid og krefter til å leita fram og studera kjelder som gav klare indikasjonar på at grunnane under dei enkelte gardane hadde vore samanhengande grunnstykke på ein eigars hand, fekk ikkje konsekvensar for Koren Wibergs hypotesar om strukturen verken når det galdt grunneigefordelinga eller byggjemønsteret.¹⁷

Bernt Lorentzen tok opp til ny drøfting fleire av dei problemstillingane Koren Wiberg hadde arbeidd med. Med doktoravhandlinga "Gård og grunn i Bergen i middelalderen" gjorde han eit forsøk på systematisk etterprøving av Koren Wibergs metodar og resultat. Lorentzen hevda at svært mykje av det som var gjeldande teori om det eldste byanlegget og framveksten av mellomalderbyen, eigentleg ikkje hadde bakgrunn i kjeldematerialet, men var bygd opp over tidlegare historikarars meir eller mindre grunngitte gjetningar.¹⁸

Lorentzens hovedsiktepunkt for den kritiske gjennomgåinga av kjeldene var Bergens topografi i mellomalderen. Med topografi vart det meint hus og grunnanes plassering og utforming, og det var i hovudsak den profane bygnaden som var objekt for analysen.¹⁹ I eit eige kapittel vert det hevda at bygrunnen opprinneleg var kongens eigedom som del av den gamle kongsgarden på Årstad. Det var kongen, nærare bestemt Olav Kyrre som stod bak det første byanlegget. Han stykka ut grunnar langs Vågen, og gav desse til odel og eige til private. Byen var eit resultat av ei kongeleg grunnleggjing, og ikkje ein sjølvgrodd strandstad som seinare fekk bystatus.²⁰ Både Lorentzen og Koren Wiberg knytte dermed spørsmålet om bygrunnleggjinga nøye saman med råderetten over og fordelinga av grunneiga.

Når det gjeld spørsmålet om grunneigeretten, legg Lorentzen stor vekt på kven som var den opphavlege eigaren. Men korleis denne retten fordelte seg på ulike eigargrupper seinare i mellomalderen, vert ikkje drøfta i særleg grad. Unntaket her er Brygge-området, der Lorentzen

¹⁶ Koren Wiberg 1921 s. 37, 1932 s. 119.

¹⁷ Koren Wiberg 1932 s. 22.

¹⁸ Lorentzen 1952 s.10.

¹⁹ Lorentzen 1952 s. 11, 19 og 20.

²⁰ Lorentzen 1952 s. 38-42.

meiner det er mogeleg å kartleggja eigedomstilhøva ved slutten av mellomalderen. Her var det private rangspersonar som åtte grunnen, men med eit stort innslag av kyrkjeleg eige. Den kyrkjelege eiga var i ekspansjon, men framleis var om lag halvparten i adelseige ved utgangen av mellomalderen.²¹

Lorentzen gjorde eit poeng av å framstilla dei eldste eigedomstilhøva ved Vågen nettopp av di dette var eit punkt Koren Wiberg hadde teke svært lett på. Dette vart eit viktig angrepspunkt for kritikk av Koren Wibergs hypotesar. Men Lorentzen følgjer ikkje opp framstillinga av eigedomstilhøva for seinare delar av mellomalderen, men går over til å konsentrera seg om å påvisa endringar som hadde funne stad i byggjemønsteret. Koren Wiberg hadde hevda, med utgangspunkt i sine hypotesar om utviklinga av det første byanlegget, at bygnaden var prega av ein sterk kontinuitet og nærast uforandreleg gjennom hundreåra. Lorentzens arbeid med bygnads- og eigedomsutviklinga i mellomalderen, vart av Koren Wibergs forskning styrt til å konsentrera seg om grunnanes utforming, og om endringar hadde funne stad på dette punktet.

Lorentzen hevda at i hovudtrekk hadde grunneigefordelinga i Brygge-området gått gjennom to vesentlege reguleringar, og begge knytta seg til attreisingsarbeidet etter omfattande bybrannar. Den første fann stad etter brannen i 1248. Det var først etter denne brannen at byen fekk ei planmessig regulering, eit skjema ein finn att i Byloven frå 1276. Det vesentleg nye i reguleringa var allmenningane, desse representerte eit nytt element i byplanen. Reguleringa etter 1248-brannen var likevel ikkje noko brot med den eldre eigedomsfordelinga. I hovudsak kom endringane til å omfatta dei grunnane som låg på eller like ved dei nye allmenningane.²² Eit meir fundamentalt skifte i eigedomsfordelinga fann stad etter brannen i 1476. Da vart etter Lorentzen dei gamle veitene inndregne til byggjegrund og grunnar vart slegne saman slik at enkelte gardar vart breiare enn tidlegare. Men breiare gardar kravde og at enkelte gardar ikkje vart attreiste. Dessutan vart nokre gardar nedlagde for å skaffa branngater i bygnaden.²³ Etter Lorentzens syn er det såleis ikkje mogeleg å rekonstruera grunneigedomsfordeling og utforming før brannen i 1476 på grunnlag av kjeldemateriale eller observasjonar etter dette tidspunktet. Endringane var likevel ikkje altomfattande, og i dei nordlegaste delane av Brygge-området var grensene for grunnane frå byens eldste periode i vesentlege trekk intakte like opp til vår tid.²⁴ I rak motsetnad

²¹ Lorentzen 1952 s. 76.

²² Lorentzen 1952 s. 68-77 og 95-97.

²³ Lorentzen 1952 s. 122, 125 og 148-156.

²⁴ Lorentzen 1952 s. 125.

til Koren Wiberg hevda Lorentzen at det var på Stransida at mellomalderens grunnfordeling og utforming heldt seg lengst, like til bybrannen i 1916.²⁵

Grunneigefordelinga vert først gitt ei samla vurdering i Knut Helles "Bergen bys historie bind I". Helles føresetnad er at hus og grunneige var vesentlege moment for den som ynskte å ta del i det økonomiske livet i byen.²⁶ Grunneigetilhøva i mellomalderen følgde to utviklingslinjer. For det første galdt dette framveksten av partseige, som innebar at eigedomar vart delte, anten ved sal, arveskifte, eller gåver. Slik kunne det som tidlegare hadde vore ein grunn, og omfatta ein heil bygard på ein eigars hand, bli delt opp i fleire gardpartar. Det er likevel ikkje råd å vurdera i kor stor grad partseige var blitt ei dominerande eigedomsform ved slutten av høgmellomalderen, men tilsynelatande var tendensen til oppdeling aukande. Her er det ein parallell til utviklinga på landsbygda, der gardar og bruk vart oppdelte i landskyldpartar.²⁷ Den utviklinga som Helle skisserer, står i motstrid til Koren Wibergs hypotese om grunneigeutviklinga. Koren Wiberg hadde jo teke utgangspunkt i at gardseigedomane var komne til som ei organisering av ei rad mindre grunnar.

Den andre vesentlege utviklingstendensen for fast eigedom galdt tilhøvet mellom hus og grunneige. Det vanlege gjennom heile høgmellomalderen var at hus og grunn tilhørde ein og same person. I seinmellomalderen derimot vart eigedomsretten delt, slik at huseigaren måtte betala leige av grunnen huset hans stod på. Dette systemet vart i særleg grad dominerande på Bryggen, men kan også sporast i andre delar av byen. Som årsak til denne utviklinga vert det peika på at det kan ha vore naturleg for gardeigarar som ikkje sjølv dreiv bynæring å selja husa, men å sitja med grunnen og å trekkja leigeinntekter av denne. Særleg må attreising etter brann ha gjort det freistande for grunneigaren å nøya seg med å leiga bort grunnen, framfor sjølv å ta på seg kostnadane ved attreising.²⁸

Helle systematiserer det ein veit om grunneigefordelinga, og vurderer eigedomsmengda i høve til ulike eigargrupper. Eigarinteressene vert inndelte i tre hovedkategoriar. Det var kongen og byen, kyrkjelege institusjonar og verdslege hus og grunneigarar.

²⁵ Lorentzen 1952 s. 97.

²⁶ Helle 1982 s. 274.

²⁷ Helle 1982 s. 278-80.

²⁸ Helle 1982 s. 280-81 og 728.

Kongen som grunneigar har særleg interesse med utgangspunkt i hypotesen om at kongen hadde vore den opphavlege grunneigaren til heile området langs Vågen. Men det kongen eventuelt avstod til verdslige eigarar eller kyrkjelege institusjonar, må han ha gitt frå seg til odel og eige for mottakaren. Når det gjeld utleige av grunn kjenner ein berre eitt tilfelle. Dette er for Kongens gard i Vågsbotn, som vart utleigd til tyske skomakarar alt før 1300.²⁹ Etter ein dom i 1311 ser det ut til at byen representert ved byrådet fekk disposisjonsrett til den delen av allmenningssgrunnen som hadde funksjon som gate- og ferdslegrunn. Kongens allmenning var heile grunnområdet innan takmerkene, med unntak av dei delene som han hadde gitt frå seg. Denne eigedomsretten sat kongen med gjennom heile mellomalderen, og kongemakta heldt også på ein overeigedomsrett til den delen av allmenningssgrunnen som byen disponerte. At byen var aktiv som utleigar av hus og grunn kjem fram gjennom nokre dokument frå første halvdel av 1400-talet, og i desse er det tale om utleige av allmenningssgrunn eller hus på denne. Men i hovudsak finn Helle det påfallande i kor liten grad ein i Bergen møter byen som hus og grunneigar i mellomalderen i høve til i andre europeiske byar. Eit særtrekk for Bergen i så måte er at kongemakta i stor grad hadde kontroll med hus- og grunneigetilhøva.³⁰

Både Koren Wiberg og Lorentzen knytte spørsmålet om utforminga av grunnane nøye saman med utviklinga av bygnaden. Men å knyta dette til spørsmålet om kven som hadde eigedomsretten til grunnane, og korleis denne eigedomsmengda var fordelt på ulike eigarar, vart i liten grad drøfta. Ei samla vurdering av dette spørsmålet vert teken opp i Bergen Bys historie bind I. Helles konklusjon er likevel at ein ikkje kjenner eigedomstilhøva godt nok til å gi eit fullgodt oversyn.

1.4 Kjeldematerialet

Kjeldematerialet for mi framstillinga er henta frå eit tidsrom på om lag 450 år. Dei eldste kjeldene er for det meste brev som fortel om ulike eigedomstransaksjonar. Desse er trykte i *Diplomatarium Norvegicum*, men nokre få er også å finna i Norges gamle Love 2. rekke. Innsamlinga har såleis ikkje bydd på større vanskar enn å registrera alle dei dokumenta i desse kjeldeutgåvene som omhandlar slike tilhøve i Bergen. Alt i alt dreiar det seg om eit hundretals brev, i tid spreidde over perioden frå omkring 1300 til 1570. Mellomalderbrev gir sjeldan opplysningar som let seg kvantifisera. I kor stor grad ein kan generalisera, vert ei vurderingssak ut ifrå eventuelle tillegg opplysningar som gjer det mogeleg å støtta opp under ei generalisering.

²⁹ Helle 1982 s.282.

³⁰ Helle 1982 s.283-84.

Det etterreformatoriske materialet er for det meste kameralt materiale, dvs. rekneskapar frå ulike delar av den offentlege forvaltninga. Her er opplysningane veileigna for kvantitative granskingar. Ettersom slikt materiale berre i svært liten grad er trykt, kan det vera naudsynt med ein nærare omtale.

I rekneskapsmaterialet er det innførslene for grunnleigebetaling som har interesse.

Lensrekneskapane for Bergenhus er det materialet som gir best dokumentasjon over tid.

Grunnleigeinnførsler finn ein i lenrekneskapane frå 1514-22. Men det er først frå 1567 at rekneskapane gir ein kontinuitet som gjer det mogeleg å studere grunnleigene i detalj frå år til år, med enkelte avbrot som skuldast tapte rekneskapar. Dette er likevel ikkje mogeleg lenger enn til 1630, da føringmåten for grunnleigene vart endra, slik at berre namnet på leigaren og leigesum vart innført. Frå 1644 vart berre den samla grunnleigesummen innført i rekneskapane.³¹

Til rekkja av årvisse grunnleigeinnførsler høyrer det også ei grunnbok over alle grunnleigene som låg til Bergenhus i 1627-28. Boka er rik på opplysningar om dei ulike grunnpartane, og det topografiske prinsippet som er nytta for innførslene, gjer det mogeleg å lokalisera hovedtyngda av dei grunnleigeinnførslene ein finn i lensrekneskapane. Denne grunnboka, som eg kallar "Slottens Grundebog" etter påskrifta på første bladet, har eg skrive av og lagt ved som eit eige vedlegg, vedlegg 5. Som eigne vedlegg har eg og lagt ved dei grunnleigeutdraga av lensrekneskapane som eg har nytta mest. Dette gjeld rekneskapen frå 1567, som rett nok er trykt (NRJ IV s.3-5), men som eg har tilpassa til dei utrykte utdraga frå seinare rekneskapar. Vidare gjeld det grunnleigene i rekneskapen frå 1577, som fragmentarisk er trykt i NM II s. 79-80, og rekneskapane frå 1598/99 og 1614/15. Når nett desse rekneskapane er henta fram, skuldast det fleire omstende. 1567-rekneskapen er den første kjende etterreformatoriske lista over grunnleiger, og er eit naturleg startpunkt. Den neste lista som framleis eksisterer, er frå 1577, deretter vantar det lister fram til rekneskapsåret 1596/97. Når ikkje dette året, men 1598/99 er nytta, skuldast det at sistnemnde liste gir fleire opplysningar, samstundes som den i hovudsak ikkje er avvikande i høve til 1596/97-lista. 1614/15-rekneskapen er medteken av di han i tid ligg nokolunde midt mellom 1598/99-lista og "Slottens Grundebog".

Grunnleigeinnførslene i lensrekneskapane fortel kva leiger som låg til Bergenhus, dvs. krona. Med unntak av lista frå 1567 og tidlegare rekneskapar er alt materialet frå lensrekneskapane utrykt. Slik er det og med ei jordebok over kyrkjeleg gods, som ofte vert omtala som "Jordebok for Geisteleg

³¹ Steinnes 1968 s. 19.

gods frå 1585". Tidfestinga er likevel noko tidleg og eg vel her å halda meg til Morten Beyers tidfesting til om lag 1600. Vidare vel eg å kalla boka kapitteljordeboka, slik Asgaut Steinnes har gjort.³² Grunnleigene i denne boka er tidlegare publiserte i Lorentzens doktoravhandling "Gård og grunn i Bergen i middelalderen", men attgivinga er prega av eit noko uoversikteleg oppsett. Dessutan manglar ei rad grunnleigeinnførslar.³³ Eg har difor funne det naudsynt å gi att dei delane av boka som omhandlar grunnleiger som eige vedlegg, vedlegg 8. Jordeboka gir oversyn over dei grunnleigene som låg til ulike kyrkjelege institusjonar ved slutten av 1500-talet, og gir svært verdifullt materiale for å vurdere omfanget av den kyrkjelege eiga i seinmellomalderen. Dei kyrkjelege institusjonane ein finn i kapitteljordeboka frå om lag 1600, finn ein og oppførte med sine grunnleiger i "Landkommisjonen av 1661". I landkommisjonen finn ein vidare dei grunnleigene som framleis låg til klosterlena og til private godssamlingar.

Eit fullstendig oversyn over grunneige- og grunnleigetilhøva i Bergen får ein først med ei grunnbok frå 1686, kalla "Grundebog for Bergen", heretter kalla GBB. Boka er i dag ved Statsarkivet i Bergen, og med si store opplysningsmengd representerer ho sjølve ryggrada i mi framstilling.

Til det etterreformatoriske materialet høyrer og ein del utrykte diplom frå siste del av 1500-talet, desse er å finna ved Universitetsbiblioteket i Bergen. Diploma har eg dels nytta i samband med det kamerale materialet, men og komparativt i høve til mellomalderdiplom. Av yngre brevmateriale er det viktig å ta med dei såkalla rosenkrantzke grunnbrev, ei gruppe grunnleigebrev utferda av lensmannen Erik Rosenkrantz i 1560-åra. Brev er publiserte av Koren Wiberg (HMS 5 s. 30-39), men det har vore naudsynt også å nytta seg av førelegga, som i dag vert oppbevarte ved UBB. Desse er avskrifter utførte på byrjinga av 1700-talet.

Offentlege dokument i samband med styring og administrasjon har og vore viktig kjeldetilfang, særleg slik ein finn desse trykte i Norske Rigsregistrarer (NRR). Utfyllande materiale har og vore henta frå Norske Herredagsdombøker (NHD). Enkelte domsslutningar viser korleis ein i praksis kunne løysa tvistar omkring grunneige og grunnleige. Dette leier over til omtale av lov materialet. Tilfanget har vore det som så langt er trykt i Norges gamle Lover. Lovene uttrykkjer eksplisitt lite når det gjeld grunneige og grunnleige, difor er det i hovudsak den praksis ein kan lese ut av eige og leigedokumenta, som fortel mest om kva som var gjeldande rett.

³² Beyer 1970 s. 4. Steinnes 1968 s. 16.

³³ Lorentzen 1952 s. 265-68. Lorentzen har ikkje med grunnleigene som låg til Sjøfarandes fattighus, Korskyrkja og til Maria Virginis prebende.

Det er det etterreformatoriske kjeldematerialet som utgjer hovedtyngda av tilfang for denne oppgåva. Men det er ikkje gjort forsøk på ei uttømmende gransking av alt relevant og tilgjengeleg materiale. Eg har lagt vinn på å skaffa fram det materialet som har peika seg ut som det mest sentrale for mine problemstillingar, og det er det kamerale materialet som gir det beste og mest konsentrerte oversynet. Men til dei mange enkeltoppgåvene i rekneskapane kan det gjerast egne undersøkjingar. Einskilde eigedomsdokument og personalhistoriske opplysningar kan kombinast og på detaljplan gi vesentleg informasjon om korleis ein skal forstå heilskapen. Det er nett på dette området at kjeldene ikkje alltid er godt nok utnytta. Asgaut Steinnes har i sin artikkel om "Husgrunnar og folk på Hollendarstretet i Bergen" (1968) med ei rekkje døme vist korleis det er mogeleg å kombinerast ulike slag kjelder til å skapa eit klart og storlina oversyn på bakgrunn av ei detaljerik framstilling. Steinnes trekkjer i særleg grad fram uttrykt materiale ved Riksarkivet, dokument frå pakkesaker det ville ta lang tid å leita seg fram til om ein ikkje var lokalkjent på førehand.

Denne gjennomgangen av kjeldematerialet er meint som eit generelt oversyn over det mangslungne materialet som har gitt tilfang til denne framstillinga. Ikkje alt er nemnt, men eit fullstendig oversyn er å finna i lista over litteratur og kjelder. Det oversynet som er presentert her, er først og fremst meint som bakgrunn for ein vesentleg problemstilling for alle historiframstillingar: Korleis nyttar ein det innsamla materialet?

1.5 Metoden

Når eg har definert målsetjinga med denne oppgåva som eit forsøk på å avgjera kven som åtte bygrunnen i seinmellomalderen, og korleis fordelinga var dei ulike eigargruppene i mellom, melder det seg straks eit avgjerande problem: På kva måte let det seg gjera å nytta eit meningsfylt mål for storleiken av grunneiga? Det trengst eit mål som let seg nytta til å samanlikne grunneiga til dei ulike eigargruppene, og som er så stabilt over tid at det kan nyttast til å dokumentera eigedomsfordelinga under dei ulike periodane kjeldematerialet er henta frå.

Fleire slike mål er i utgangspunktet aktuelle. Det er nærliggjande å tenkja seg arealmål som ei anvendeleg eining. Arealmaal er uproblematisk å samanlikna over tid, det einaste er om måleiningane varierer frå ein periode til ein annan. Det er likevel to moment ved bruken av arealmål som gjer dei lite føremålstenelege for mine problemstillingar. For det første kan ein stilla spørsmål ved om kjeldematerialet i stor nok grad gir nok opplysningar om arealmål til at det let

seg gjera å svara på målet med oppgåva. Rett nok inneheld GBB ei stor mengd opplysningar om breidde og lengde for grunnpartar. Men desse måla kan ikkje utan vidare nyttast til å rekna ut arealmål. Da måtte ein ha som føresetnad at grunnpartane var rektangulære, og det kan ein trygt avvisa.

Med verdi er det i første rekkje naturleg å forstå omsetjingsverdien i samband med kjøp og sal. Men opplysningar om omsetjingsverdien av grunnar er lite representerte i kjeldematerialet. Dessutan er desse opplysningane vanskelege å samanlikna over tid, og det er det fleire årsaker til. For det første er det vanskeleg å finna døme der ein kjenner omsetjingsverdien av same grunnstykket på to ulike tidspunkt. Alternativt kan ein gjera eit forsøk på å vurdera grunnprisar i høve til arealmål, og samanlikna kjente arealprisar på ulike tidspunkt. Men ein slik metode avgrensar det tilgjengelege kjeldematerialet, av di han har som føresetnad at både areal og omsetjingsverdi er kjent. Særleg viktig er det i denne samanhengen at det ikkje er sikkert at omsetjingsverdien er eit mål for den nytteverdien grunneigaren hadde av eigedomen. At grunnar vart omsette, må ein sjå på som ei uvanleg handling i den forstand at det ikkje var kjøp og sal av grunneige som gav avkasting for grunneigaren. Det var det bruken av grunnen som gjorde, anten no eigaren brukte den sjølv, eller den vart bortleigd og gav eigaren avkastning i form av grunnleige. GBB viser at mest all grunneige i Bergen var utleigde grunnpartar, berre i unntaksfall ser det ut til at eigarane sjølv brukte eigen grunn. Grunneigarens utbytte av grunneige vart uttrykt gjennom grunnleiga.

Utrekninga av jordegodsmengda på landsbygda er utført etter utrekningar over skyldverdien av gardar og gardpartar. Landskylda er nytta som mål for jordeige. Det er slik ein har kome fram til pålitelege overslag over jordeigefordelinga i Norge i mellomalderen, kva samfunnsgrupper som åtte jord, kor mykje, og kvar dei ulike gruppene var best representerte. I denne samanhengen har ein sett på jordeiga uttrykt som bruksverdien eller avkastningsgrunnlaget av gardsbruka. Som mål på bruksverdien har ein nytta landskylda.³⁴ Landskylda var ei leigeavgift for eit stykke jord langt på veg slik grunnleiga var ei leigeavgift for eit stykke bygrunn.

Grunnleigene vart ikkje fastsette vilkårleg eller etter individuelle avtalar, men etter faste prinsipp som galdt alle eigedomar i byen. Ein dom i 1561 hevda at dette var prinsipp som var nedfelte i ei eldre byvedtekt.³⁵ Om det verkeleg var slik, må det vera rimeleg å tru at dette også hadde vore prinsippa for utrekning av grunnleiga i seinmellomalderen.

³⁴ KLN VII s. 664. Jordejendom, Norge.

³⁵ NM I s. 460-61, 11. aug. 1561.

Asgaut Steinnes har peika på eit moment som gjer samanlikninga mellom landskyld og grunnleige særleg interessant. Han finn at grunnar ved arv ser ut til å ha blitt skifta etter storleiken på grunnleiga, slik jordeige vart skifta etter landskylda.³⁶ Dette tyder på at også samtida såg på grunnleiga som eit mål på verdien av grunneiga.

Dermed ser det ut til at grunnleiga er det beste målet for grunneigeverdien og grunneigemengda. Grunnleiga i byen kan samanliknast med landskylda på landsbygda. Metodisk kan eg nytta grunnleiga til ei gransking av grunneigefordelinga, slik landskylda er nytta til gransking av jordegodsfordelinga.

Totaloversyn over jordegodsfordelinga i mellomalderen utrekna på grunnlag av landskylda, er ikkje baserte på oppgåver frå mellomalderen; til det er kjeldematerialet for fragmentarisk. Først ved å gå så langt fram som til matriklar og jordebøker frå 1647 og 1661, har det vore mogeleg å etablere eit utgangspunkt for omfattande granskingar av jordegodsfordelinga i tidlegare tider.³⁷ Slik er det og med grunnleigene i byen. Først i 1686 vert det gitt eit totaloversyn over alle grunnleigene, kven som var eigarar og kven som var leigarar. Det er dette som vert utgangspunktet; herifrå må ein arbeida seg bakover i tida.

Metoden er velprøvd i studiet av jordegodsfordelinga, og vert kalla retrospektiv metode, slik den først vart utvikla av Andreas Holmsen.³⁸ Føresetnaden er at ein frå eit kjent og oversiktleg utgangspunkt søker å rekonstruere tidlegare situasjonar. I mi oppgåve vert det kjente utgangspunktet grunneigefordelinga i 1686, frå denne ståstaden må eg ved hjelp av kjeldematerialet korrigere for dei endringane som har funne stad, eventuelt dokumentere stabilitet mellom seinmellomalderen og 1686. Resultatet av framgangsmåten vert ei omforming av det biletet grunnboka i 1686 gir, til grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen. På dette punktet vil mellomaldermaterialet vera eit viktig korrektiv til dei resultata eg kjem fram til. Korleis vil det fragmentariske mellomaldermaterialet passa inn i det totalbiletet rekonstruksjonen har framskaffa? Fell mellomaldermaterialet på plass, har den retrospektive metoden gitt haldføre resultat. I anna fall må feilen vera å finna rekonstruksjonsforsøket.

³⁶ Steinnes 1968 s. 37.

³⁷ Fladby 1986 s. 117. Bjørkvik og Holmsen 1972 s. 10.

³⁸ Fladby 1986 s. 63.

Rekonstruksjon av eigedomsfordelinga i seinmellomalderen på grunnlag av eit totaloversyn frå slutten av 1600-talet, er berre mogeleg ved ei nøye vurdering av det tilgjengelege kjeldematerialet frå den mellomliggjande perioden. Det set krav til ei kartlegging av dei endringane som har funne stad, og ei påvising av dei momenta som har vore stabile. Rekonstruksjonsarbeidet kan delast inn i tre underproblemstillingar. Kva svar ein får på desse vert av avgjerande tyding for om det lukkast å oppfylle oppgåvas målsetjing.

For det første må eg ta omsyn til alle dei grunnoverdragingane som kan dokumenterast frå seinmellomalderen og fram til 1686. Av vesentleg tyding vert det å få med seg dei grunnoverdragingane som kryssa dei ulike eigargruppene.

For det andre må eg ta omsyn til byutvidinga. Det bygde arealet i Bergen gjennomgjeikk ein stor arealmessig ekspansjon på 1500- og 1600-talet. Dei eigargruppene som fekk hand om tilveksten i eigedomsmengda, vil vera relativt betre representerte i 1686, enn i seinmellomalderen. Skal min analyse bli vellukka, vert det naudsynt å skilja ut alle dei grunnane som kom til etter utgangen av seinmellomalderen, dvs. grunn som tidlegare ikkje hadde vore del av den bymessige bygnaden.

For det tredje må eg ta omsyn til utviklinga av grunnleiga. Skal ein nytta verdien av grunnleiga som mål for storleiken av grunneiga, vert det svært viktig å kjenna tendensane i grunnleigeutviklinga frå seinmellomalderen og fram til slutten av 1600-talet. For å få eit sams mål for grunnleigene nyttar eg dei mynteiningane som ein finn i GBB. Her er det i all hovudsak riksdalar (Rd), ort og skilling (ß) som er nytta. I 1686 var 1 Rd = 1 ort = 6 mark = 96 ß. Dette verdihøvet hadde vore fast sidan 1625. I kjelder eldre enn GBB finn ein ofte einingar som bergengylden (Bg) og album (alb). Bg var ei rekneining som talde 12 danske ß. Album var derimot eit utmynta stykke og på 1500-talet kunne det gå opp til 6 alb pr. ß.³⁹

Eg har funne det mest føremålsteneleg å handsama spørsmåla omkring utviklinga av grunnleiga og topografiske endringar i eigne kapittel, før eg går laus på sjølve analysen av grunneigetilhøva. Spørsmålet om endringar i eigartilhøve er derimot vurdert undervegs for kvar eigargruppe.

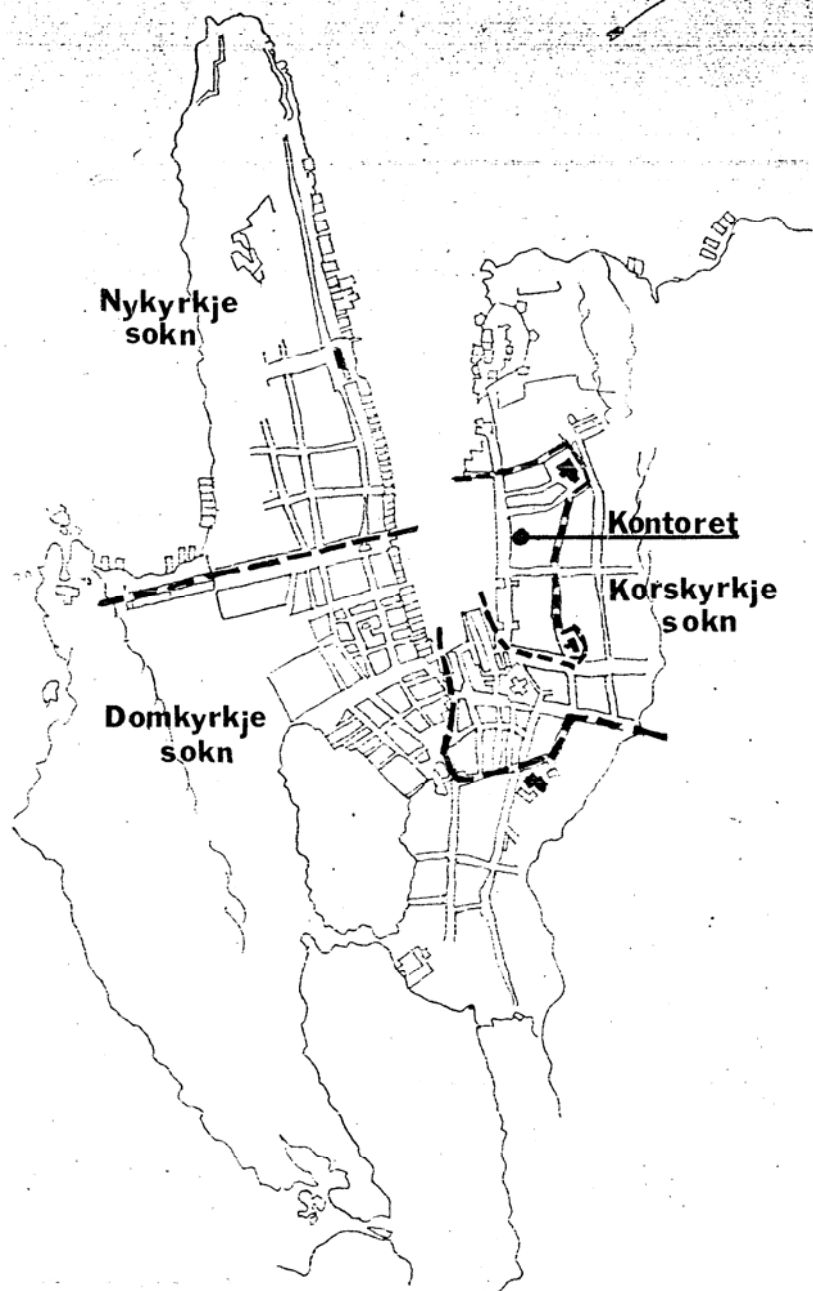
Analysen av grunneiga ved slutten av 1600-talet er delt inn etter dei samtidige kyrkjesokna. Desse var Nykyrkjesokn, Domkyrkjesokn, Korskyrkjesokn og Kontoret. Kontoret hadde to soknekyrkjer, Mariakyrkja og Martinskyrkja. GBB er også inndelt etter kyrkjesokna. Denne

³⁹ NHL s. 36, Bergengylden, s. 67-68, Daler, s. 136, Hvid.

inndelinga har eg også nytta for analysen av grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen. Soknegrensene for seinmellomalderen er ikkje kjende. Fordelen ved å nytta soknegrensene frå slutten av 1600-talet er at det vert mogeleg å lokalisera grunneiga både på 1600-talet og ved utgangen av seinmellomalderen innanfor sikre grenser. Kartet nedanfor skal vera frå 1660-åra. Dette er såleis noko eldre enn GBB, men kartet avvik likevel ikkje vesentleg frå eit kart frå omlag 1700.⁴⁰ Kartet gir eit godt oversyn over byen slik den tok seg ut da GBB vart sett opp. Eg har sjølv teikna inn sokneinndelinga i 1680-åra. Inndelinga har eg frå Edvard Edwardsens utgreiing.⁴¹

⁴⁰ Fossen 1979 s. 290 og 363.

⁴¹ Edvardssen I s. 71-97.

Kart over sokneinndelinga i Bergen i 1680-åra. Avteikna etter kart frå 1660-åra. Kartet tilhøyrrer Krigsarkivet i Stockholm. Her etter Fossen 1979 s. 290.

2.0 "GRUNDEBOG FOR BERGEN", GRUNNEIGEFORDELINGA I 1686-1696

2.1 GBB, bakgrunn, innhald og oppbygging

I dette kapitlet skal eg ved hjelp av GBB stilla opp grunneigefordelinga i 1686-96. Først skal eg sjå på bakgrunnen for boka. I eit reskript til borgarmeister Laurits Sørensen datert 6. juli 1686, ba kongen om at det vart sett opp ei bok over alle grunnar i Bergen. I nytt reskript datert 19. februar 1687, vart magistraten i Bergen pålagt å utnemna nokre menn som kunne måla alle grunnane i byen. Dei skulle vidare setja opp ei forklaring for kvar enkelt grunn. Jakob von Wida som mottok alle byens grunnleiger og skattar, skulle halda ei bok over grunnane og registrera alle nye grunnbrev som vart utferda.¹ Det må vera denne boka som i dag er kjent som "Grundebog for Bergen 1686-96". Jakob von Wida hadde overteke som forstandar for Manufakturhuset i 1684, og det var i kraft av denne stillinga han mottok alle byens grunnleiger.² Manufakturhuset vart teke i bruk i 1646, og drifta var byens ansvar. Det økonomiske grunnlaget var like frå starten eit stadig tilbakevendande problem, og det var for å bøte på dette at kongen i 1660 imøtekom borgar-meistrane og rådet i Bergens ynskje om å få alle dei grunnleigene i Bergen som låg til Bergenhus, Munkeliv kloster, Apostelgodset, Allhelgenskyrkja og Lysekloster.³ Bernt Lorentzen har sett GBB i følgjande kjeldeperspektiv:⁴

Når man skal etablere sammenhengen i den topografiske utviklingen, er det ikke minst av betydning at bebyggelsen før brannen i 1702 er godt utforsket. Her vil koordineringen av 6 hovedkilder måtte kunne gi gode resultater: "Taksering over Bergen bys eiendommer 1645" (B.H.F. 42, tillegg), Edwardsens Bergens beskrivelse, en detaljert grunnbok for Manufakturhuset (1680-årene, Statsarkivet i Bergen) og endelig de eldste bykartene, særlig noen kartskisser fra Strandsiden etter større branner. Til dette kommer de første pantebøkene (Statsark. Bergen) og reguleringsplaner etter branner.

Den detaljerte grunnboka for Manufakturhuset som Lorentzen her viser til, er GBB. Boka har i alt 204 skrivne sider, og gir eit oversyn over all grunneiga i byen i perioden 1686-1696. Men ein må vera merksam på at boka ikkje har som føremål å vera eit grunneigeregister, men eit register over grunnleigepartane i byen. Ein grunn kunne vera delt i fleire grunnleigepartar. Dette poenget ser ein tyde-legast i det kapitlet som omhandlar Kontoret. Her er det ført eit eige avsnitt for kvar gard, med opp-lysningar om kor stor grunnleige dei enkelte grunn-eigarane hadde krav på. I

¹ Kongelige reskripter B. 1 s. 152 og 158.

² Fossen 1979 s. 333.

³ NNR XII s. 435, 25.09. 1660.

⁴ Lorentzen 1952 s. 16.

andre delar av byen vert slike grunnleigepartar omtala som grunnar, og knytt til namnet på den som var leigar. Ved Kontoret vert det derimot ikkje nemnt namn på leigarane. Boka registrer ikkje berre dei grunnane som var utleigde, men også dei grunnane der det var samanfall mellom eigar og brukar. Dermed kan ein vera rimeleg trygg for at boka registrerer all grunneiga i byen, dvs. den delen av bygrunnen som vart nytta til privat bebyggelse. Det er ingen grunn til å mistru det vesle innleiingsavsnittet på første sida, der det vert fortalt at dette er ei:

Grundeboek over alle grunder

I Bergen, med forklaring hos de som nogen

sig for Odel og Eye eller og Pro Officio tilholder,

de öfrige følger Manufactur huſsit effter

kongl: May: Allernaadigste Brev.

Innleiinga fortel at eigartilhøva kunne delast inn i tre grupper. For det første var det odel og eige, dvs. dei eigedomane som private åtte. Den andre gruppa var dei eigedomane som låg "pro officio", dvs. eigedomar som låg til institusjonar og embete. Den tredje gruppa var dei eigedomane som låg til Manufakturhuset.

Boka er ført med stor konsekvens etter heilt faste prinsipp. Dei få avvika som kan identifiserast, skuldast truleg at den som har ført boka har vanta sikre opplysningar. Kvar grunnleigepart er omtala for seg, og det vert opplyst kven som leigde grunnparten, måla på grunnen og kva grunnbrev leigaren støtta seg til. Grunnbrevet var kontrakten som regulerte tilhøvet mellom leigar og eigar, og årstalet for utferdinga vert alltid oppgitt. Enkelte leigarar støtta seg til brev som var over 100 år gamle. Dette fortel at leige-tilhøvet anten gjekk i arv eller baserte seg på framleige.

Ikkje alle leigetilhøve viste tilbake til grunnbrev. Enkelte gonger vert det vist til målebrev, "seddel", eller det vert opplyst at grunnbrev vantar. I nokre få tilfelle vert det for enkelte grunnar vist til tidlegare grunnbøker. På side 78 vert det vist til "den gamle grundeboek", og denne tilvisinga skuldast at den omtalte grunnen mangla grunnbrev. GBB var tydelegvis ikkje ei nyskaping i 1686. På side 93 står det at "Danel Wolpmands hauge, er anteignit i Sahl: Borgem: Owe Jenßens bog at give årlig 12 ß". Desse døma viser at boka må vera samansett av opplysningar frå ei mengd kjelder, først og fremst grunnleigekontraktar mellom grunneigar og leigar, men og frå andre register over grunnleige.

Langt på veg er GBB ei grunnbok i eigentleg forstand, dvs. eit register over alle grunnar i byen, med opplysningar om kven som åtte eigedomane og kva hefte som følgde dei. Det er og fleire dømme der det knyter seg pengelån til grunnen. I desse tilfella ser det ut til at det er grunnleigaren som har lånt pengar med trygd i dei bygningane han hadde på grunnen. Slike lån vart førte til rentebetaling for kvart år, og renta for lånet var som oftast større enn leiga for grunnen.

GBB er ført etter eit topografisk prinsipp. Den første grunnparten ligg lengst ute på Nordnes, deretter følgjer alle grunnane sørover på begge sider av Nordnes, i Marken, rundt Vågsbotn, utover langs Øvregata, i Dreggen, Skuteviken, og boka endar med den nordlegaste sjøboda i Sandviken. Boka er inndelt i åtte kapittel. Det er Nykyrkjesokn, Domkyrkjesokn, Korskyrkjesokn, Skuteviken, Sandviken, Kontoret, Stavanger by, og til sist ei liste over jordegods som låg til Manufakturhuset. Dei tre første kapitla er dei mest omfangsrike, heile 188 av dei 204 sidene går med til desse. Kapitla Skuteviken og Sandviken tek opp 4 1/2 side, og alle grunnane tilhørde Manufakturhuset. Kontoret eller "Conthoris Grundeleier", som er den eigentlege kapitteloverskrifta, er teken ut av den topografiske samanhengen og sett til sist i omtalen av byen.

To sider bak i boka gjeld inntekter til Manufakturhuset som ikkje kom frå grunneige i Bergen. Den eine inneheld oversyn over grunnleiger i Stavanger, og den andre er eit oversyn over landskyld som låg til Manufakturhuset. Heilt bak i boka er det sett til eit blad som ikkje har høyrte til i boka opphavleg, både papirkvaliteten og formatet avvik frå det ein elles finn i boka. Men handskrifa og føringsprinsippa er sams med boka elles. På dette bladet er det ført opp 24 grunnleigepartar som alle betalte leige til Manufakturhuset. Som nr. 2 av desse innførslene finn ein grunnleiga av "Det gamle Starhuset". Starvhuset må lokaliserast til skomakaranes område, og på slutten av 1600-talet heldt dei til i nordre enden av Vesle Lungegardsvatnet. Der hadde dei truleg hatt buene sine frå slutten av 1620-åra, og tydelegvis også bygd seg eit nytt starvhus. Etter innførsla om det gamle starvhuset følgjer "Af det Nye Starhuset betalis af", og namnet på 20 grunnleigarar som betalte for "boed og haug" eller "part" i Starvhuset. Til saman 21 av dei 24 innførslene kan knytast til skomakaranes område ved Vesle Lungegardsvatnet, dei 3 andre var grunnpartar som låg like ved. Ein av desse vart betalt av Christen Justssen, dei to andre av borgarmeister Lauritz Sørenssen. Men kvifor er desse grunnleigene førte for seg, og ikkje i topografisk samanheng med andre bygrunnar? Truleg har dette med bygginga av eit nytt starvhus å gjera, for grunnleigene av det gamle starvhuset, Christen Justssen og Lauritz

Sørenssens grunnar er også innførte annan stad i boka, på side 112, men her vantar innførsler for partane i det nye starvhuset. Det er da grunn til å tru at grunnleigene av det nye starvhuset først har vore klare etter at grunnboka var oppsett, og at det ikkje lenger var plass til innførslene der dei etter det topografiske prinsippet høyrde heime. Dermed er dei førte på eit ark for seg, og så har ein på same bladet teke med dei grunnane som saman med skomakaranes område utgjorde ei eiga avgrensa eining. Difor er det heller ikkje notert for betalt grunnleige for dei grunnane ein finn på side 112.

Det er ikkje uvanleg at grunnboka har innførsler som er komne til etter at boka vart oppsett, faktisk må det vera fleire hundre av dei. Dette er innførsler som fortel om nyttelege av grunnar og om grunnar som er delte opp i fleire partar. Dei nye innførslene er pressa inn mellom tidlegare innførsler og det viser kor stor flid den som har ført boka, har lagt i at opplysningane om grunnpartane skulle stå i den rette topografiske samanhengen. Det er i denne samanhengen naturleg å ta med nokre ord om kven som har ført boka, om det har vore ein eller fleire skrivarar. Boka er i utgangspunktet ført av ein skrivar, med unntak av sidene 25, 26 og 61, der handskrifta avvik frå den ein elles finn i boka. Når det gjeld seinare innførsler, er det vanskelegare å avgjera om det her er spor etter ei eller fleire hender, men det kan ikkje vera tale om meir enn eit fåtal. Dette styrkjer trua på at boka er ført med stor konsekvens etter dei prinsippa eg har skissert ovanfor.

I høgre margen, ved sida av opplysningane for kvar grunnleigepart, vert det opplyst kven som åtte parten. Det er denne opplysninga som vil vera avgjerande for mi framstilling. Ettersom boka viser variasjonar når det gjeld føringsmåten for eigartilhøva, er det på sin plass å greia nærare ut om korleis eg tolkar boka på dette punktet.

Dei private grunnane vert i høgre margen omtala på fleire måtar. To hovudmåtar skil seg likevel ut, anten vert dei omtala som odelsgrunnar, eller som adelsgrunnar. No er det ofte at det ikkje vert ut-trykkeleg fortalt at det dreier seg om adelsgrunnar. I dei fleste høve let dette seg likevel avgjera av di grunnane vert omtala som t.d. "af de Rosenkrantzers grunder" eller "tilhører Losna gods". Sørleg pro-blematiske er det heller ikkje å identifisera dei grunnane som låg "pro officio". Desse vert omtala som: "ligger til sogneprøsten til Kaarskircken", "ligger til bispestolen" eller "tilhører Vor Frue kircke". Det sistnemnde dømet viser at nemninga "pro officio" ikkje er heilt dekkjande, av di det ikkje vert vist direkte til eit embete ved kyrkja. Slik er det og med grunnar som låg til "Raadsstuen".

For Manufakturhusets grunnar vert det ikkje omtala eigartilhøve i høgre margen. Her er det derimot notert årstalet for kvart år grunnleiga er betalt. Dessutan er leigesummen for Manufakturhusets grunnar ført heilt ut i venstre marg. For dei andre grunnleigepartane er leige-summen skriven saman med omtalen av grunnen elles. Dermed er det klare karakteristika som hjelper til å skilja Manufakturhusets grunnar frå dei andre grunnane.

Berre eit problem står da att når det gjeld prinsippa for å avgjera kven som åtte grunnane. I nokre tilfelle er det ført inn grunnar som det ikkje vert omtala eigartilhøve for. Kven åtte desse? Var det private grunnar som eigarane sjølve brukte, eller var det grunnar der det vanta opplysningar om eigartilhøva? Problemet løyser seg dersom ein går tilbake til innleiinga. Her vert det sagt at alle dei grunnane som ikkje er odell eller ligg til "pro officio", dei grunnane tilhøyrer Manufakturhuset. Slik har eg og tolka boka. Men dermed oppstår det og eit lite kjeldekritisk problem. Innleiinga definerer grunnane til Manufakturhuset som alle grunnar som andre eigarar ikkje kunne setja fram rettmessige krav til. Og at det vart sett strenge krav til dokumentasjon av eigartilhøva viser ei innførsle på side 82:

*Zacharias Andersen Raadmands tvende waanin=
=ger og grunder giver der af til Kjersten Jacobs
dotter paa Waas Aarlig 1 Rdr for dend Ene grund
og for dend Anden til Axsel Larßen 4 ort. Her om er
dog ingen Adkomst breve fremvist, hvor fore grunde
leyen saa længe indtil det scheer indholdis.*

Dette tyder på at dersom ein eigar ikkje makta å prova eigedomsretten til ein grunn, ville grunnen falla inn under Manufakturhuset. Da er det mogeleg at boka inkluderer fleire grunnar som eiga til Manufakturhuset på det grunnlaget at tidlegare eigarar ikkje lenger kunne gjera krav på dei. Men noko stort problem er ikkje dette, ikkje minst av di storparten av dei grunnane der eigedomstilhøva kan vera tvilsame, ligg i område som først hadde fått bymessig bebyggelse etter reformasjonen.

Så langt komen kan det vera på sin plass å stilla spørsmål om kva føremål boka har tent. Eg har alt vore inne på at boka langt på veg er ei grunnbok i eigentleg forstand, dvs. eit register over alle grunnar i byen, med innførsler om kva hefter som kvilde på desse. Men boka interesserer seg

ikkje i første rekkje for grunnane, men for grunnleigepartane, og det er berre i sjeldne tilfelle boka kan visa til samanfall mellom desse to einingane. Dei enkelte grunnane kan ein berre slutta seg til ved å samanhalda opplysningane om dei ulike grunnleigepartane. Difor vert det nærliggjande å tru at bokas hovudføremål har vore å halda oversikt over grunnleiga. Innleiinga og sjølv prinsippa for innførselene viser at det er Manufakturhusets grunnleiger som har vore hovudinteressa. Manufakturhuset har kravd leige av alle dei leigepartane som andre ikkje kunne prova eigedomsretten til. I høgremargen har ein notert for kvart år leiga er betalt. Sidan alle grunnpartar i byen var medtekne, kunne ingen grunnleigar dra seg unna rekneskap. Berre dei som kunne dokumentera at grunnen dei brukte var i andres eige, slapp unna leigekrav frå Manufakturhuset.

Sjølv om Manufakturhuset klart definerte kva grunnar institusjonen hadde krav i, var det neppe lett å handheva innkrevjinga av grunnleiga. I alt har eg identifisert 1799 grunnleigepartar som tilhørde Manufakturhuset, og av desse var det 148, eller 8,2 %, som ikkje gav opp kor stor grunnleiga skulle vera. Da må ein tru at desse ikkje betalte leige. Men og for enkelte av dei grunnpartane der leiga vert oppgitt, går det fram at leiga ikkje alltid vart betalt. Det ser ein av di det manglar tilførsler for leigebetalinga.

2.2 Metodiske prinsipp for analysen av GBB

Av dei åtte hovudkapitla i boka har eg nytta meg av fire. Det eg ikkje har teke med, er grunnleigene frå Skuteviken og Sandviken i tillegg til listene over jordegods og grunnleiger i Stavanger. Eg har og halde utanom det ekstra tillegget som gir oversyn over grunnleigene frå skomakaranes område ved Vesle Lungegardsvatnet, for det første av di desse delvis er å finna på annan stad i boka, men og av di desse ligg i eit område av byen som ikkje var omfatta av bymessig bebyggelse ved utgangen av seinmellomalderen.

Før eg går over til å presentera eit totaloversyn over fordelinga av eigedomsretten til grunnleigepartane, må eg gjera greie for prinsippa for korleis eg har organisert opplysningane i boka. I hovudsak har eg valt å følgja den inndelinga som er nytta i boka. Eg har talt opp grunnleigepartane innan kvart kapittel, og summert desse i grupper etter dei eigargruppene som boka opplyser om i innleiinga. Men på det siste punktet har det vore naudsynt med ei viss nyansering.

Dei privateigde grunnane, som boka omtalar som "odel og Eye", har eg kalla privat eige. Eg har ikkje gjort freistnad på å skilja mellom adelseige og vanleg odelseige, dvs uprivilegert gods. Det har vore naudsynt å dela opp den gruppa som kjem inn under nemninga "pro officio". Dei aller fleste grunnane i denne gruppa låg til kyrkjelege institusjonar, og det er naturleg å skilja desse ut som ei eiga gruppe under nemninga kyrkjeleg eige. Men "pro officio" omfatta også nokre grunnar som var i Lagstolen og Rådstovas eige. Dette galdt likevel ikkje mange grunnar, 15 låg til Rådstova og 1 til Lagstolen. Desse har eg i hovudoversynet slege saman med Manufakturhusets grunnar under nemninga offentleg eige.

Til saman har eg identifisert i alt 2355 grunnleigepartar. Det er ikkje alltid like lett å avgjera kva som skal reknast som ein grunnleigepart, og kva som skal reknast som ein del av ein part. Det går fram av grunnboka at enkelte leigepartar er delte opp i fleire, etter at boka var oppsett. Men det finst og tilfelle der to eller fleire leigepartar er slegne saman. Korleis desse skal teljast, er eit skjønnsspørsmål i kvart enkelt tilfelle. Noko stort problem er ikkje dette. Andre måtar å telja på ville neppe gi meir enn ein samla sum på +/- 10 leigepartar i høve til den samla summen eg er komen fram til. Dessutan er det ikkje først og fremst talet på partar som vert avgjerande i denne framstillinga, men kor stor samla leige dei gav.

Grunnleigene vert oppgitte i riksdalar, ort og skilling. Eg har summert dei ulike mynteiningane for seg, og deretter rekna om og summert i riksdalar etter verdisamhøvet $1 \text{ Rd} = 4 \text{ ort} = 96 \text{ skilling}$. Berre i seks tilfelle vert grunnleiga oppgitt i anna betaling. I desse tilfella er betalinga oppgitt i rug, malt, slettdalar og album. I den store samanhengen er desse leigene av mindre tyding, og dei er ikkje omrekna og tekne med i hovudoversynet.

Eit viktigare moment er at ikkje alle grunnleigepartane har oppgitt storleiken på grunnleiga. Dersom eg vel å sjå bort frå dei grunnpartane som ikkje har oppgitt leige, vil eg heller ikkje lukkast i forsøket på å skaffa oversyn over den absolutte og den relative fordelinga av grunnleiga i byen. Eg har difor valt å gjera eit overslag over storleiken av dei ukjente grunnleigene.

Grunnlaget er gjennomsnittet for dei kjente grunnleigene for kvar eigargruppe, og dette er utrekna innan kvart sokn. Eg finn det ikkje tilrådeleg å basera gjennomsnittet på summen av alle kjente grunnleiger dividert på talet for kjente grunnleige-partar. Dette vil ikkje ta omsyn til at det finst systematisk variasjon innan dei enkelte eigargruppene når det gjeld storleiken på dei enkelte grunnleigene. Tendensen er slik at dei private grunnleigepartane jamt over er monaleg større enn grunnleigene av Manufakturhusets grunnleigepartar. Samstundes er mengda av grunnleiger som

høyrrer til Manufakturhuset så dominerande at det ville vera storleiken på grunnleiga av desse som ville avgjera gjennomsnittet av grunnleigene. Vidare er det slik at det er innan den private eigargruppa at det er flest ukjente grunnleiger. Dermed ville det vera denne gruppa som ville få dei største utslaga av ei dårleg basert gjennomsnittsutrekning.

I tillegg til ein systematisk variasjon i storleiken på grunnleigene mellom dei ulike eigargruppene, er det også ein tilsvarande tendens når det gjeld storleiken på grunnleigene innan kvart kapittel. For å kontrollera for desse momenta, har eg basert utrekninga av gjennom-snitta på utrekningar innan kvar eigargruppe og innan kvart kapittel. Samla sum for kvar eigargruppe er framkomen på følgjande måte:

$$a + \frac{a * X}{b} = y$$

a = summen av kjende grunnleiger

b = talet på kjende grunnleiger

x = talet på ukjende grunnleiger.

y = samla sum for grunnleiger av eigargruppa

Ein ting er å produsere eit tal basert på eit eller anna fundert utrekningsprinsipp, eit anna spørsmål er om ein kan festa lit til resultatet. I tabell 4.3.1 har eg rekna ut at leiga av den offentlege eiga samla kom opp i 799.04 Rd. Av denne summen kom 50.41 Rd frå 15 grunnar som låg til Rådstova og Lagstolen. Trekkjer ein Rådstova og Lagstolens grunnleiger i frå den offentlege eiga, vert det att 748,63 Rd, som er den delen av grunnleiga som låg til Manufakturhuset. Anders Bjarne Fossen har i "Bergen bys historie" bind 2, peika på problemet kemnaren hadde med å få kravd inn grunnleiga. Så seint som i byrjinga av 1660-åra vart det berre innbetalt 620 Rd, medan byen hadde krav på 750 Rd.⁵ Eg tør våga den påstanden at dei 750 Rd det her er tale om, må vera den grunnleiga kongens gåve frå 1660, hadde gitt byen. Samanfallet mellom denne grunnleigesummen og den eg sjølv har rekna meg fram til for åra 1686-96, må vera meir enn eit slumpetreff, og underbyggjer at utrekningsmåten må vera tolleg presis.

2.3 Grunnleigefordelinga for heile byen

Tabell 2.3.1 viser den totale fordelinga av eigeomsretten til grunnleigepartar i perioden 1686-96.

⁵ Fossen 1979 s.267

Tabell 2.3.1 Fordeling av grunneiga i Bergen i 1686-96 med omsyn til eigargrupper og til kyrkjesokna i 1686

Eigargruppe	Sokn	Dalar	%	Dalar	%	Talet på grunnar	
Private eige	Nykrk.	6,11	0,42	387,40	26,90	16	282
	Domkrk.	141,28	9,81			144	
	Korskrk.	75,84	5,27			87	
	Kontoret	164,67	11,40			35	
Kyrkjeleg eige	Nykrk.	19,88	1,38	253,10	17,58	28	274
	Domkrk.	36,78	2,55			43	
	Korskrk.	118,00	8,20			187	
	Kontoret	78,44	5,45			16	
Offentleg eige	Nykrk.	280,70	19,50	799,04	55,51	786	1799
	Domkrk.	266,02	18,48			609	
	Korskrk.	166,87	11,59			395	
	Kontoret	85,45	5,94			9	
Sum	Alle	1439,54	99,99	1439,54	99,99		2355

Det mest i augnefallande er at over halvparten av all grunneiga i Bergen ved utgangen av 1600-talet låg til den offentlege eiga, og det vil i hovudsak seia til Manufakturhuset. Berre 3.51 % fall på Rådstova og Lagstolen, slik at 52.00 % var Manufakturhusets del. Denne offentlege eiga var likevel ikkje jamt fordelt innan dei ulike sokna. I Nykyrkjesokn og Domkyrkjesokn var det like mykje offentleg eige, medan det var mindre i Korskyrkjesokn og monaleg mindre innan Kontoret. Dei andre eigargruppene har ei meir jamn fordeling av grunneiga. Viktig å merka seg er at den private og kyrkjelege eiga er minst i Nykyrkjesokn, 0,42 og 1,38 %. Dette i motsetnad til den offentlege eiga som er best representert i Nykyrkjesokn med 19,50 % av den totale grunneiga i byen. Den private grunneiga er best representert innan Kontoret, men mest like mykje finn ein innan Domkyrkjesokn, 9,81 og 11,40 %. Den kyrkjelege eiga er derimot best representert i Kors-kyrkjesokn med 8,20 %.

Privateiga gav samla ei innkome på 387,40 Rd, og dette er 26,90 % av den samla grunnleigeinnkoma i byen. Denne delen fordelte seg på 282 grunnpartar, og det er 11,97 % av det samla talet på grunnpartar. Gjennomsnittleg gav dei private grunnpartane ei grunnleige på 1.37 Rd. For den kyrkjelege eiga var gjennomsnittet 0.97 Rd pr. grunnleigepart, medan Manufakturhuset hadde ei gjennomsnittsinnkome pr. grunnleigepart på 0.44 Rd. Den offentlege eiga hadde 55.51 % av grunnleigeinnkomene, men samstundes 76.39 % av grunnleigepartane. I gjennomsnitt var dei private grunnpartane over 3 gonger så mykje verd som dei offentlege med omsyn til grunnleiga.

Er variasjonen stor når det gjeld leiga av grunnpartane dei ulike eigargruppene i mellom, er den enda større dersom ein samanliknar storleiken av leiga pr. grunnpart innan kvart kapittel. Den private eiga hadde 16 grunnpartar innan Nykyrkjesokn, og desse gav ei gjennom-snittleg leige på 0.38 Rd. Innan Domkyrkjesokn var det 144 private grunnpartar, og desse gav ei gjennomsnittleg leige på 0.98 Rd. I Korskyrkjesokn var det 87 grunnpartar, med ei gjennomsnittsleige på 0.87 Rd.

Kontoret hadde i alt 35 private grunnpartar, men her er dei ein part som åleine har ei grunnleige på 22 Rd. Denne veit eg var samansett av fleire partar. Held eg den samansette parten, utanom vert det likevel ei gjennomsnittleg grunnleige på 4,18 Rd pr. grunnleigepart. Det er altså stor forskjell mellom leigeinnteknene for grunnpartane i Nykyrkjesokn og innan Kontoret. Den same tendensen viser seg for den kyrkjelege og offentlege eiga, med det unntaket at den kyrkjelege eiga har ei relativt høg gjennomsnittleg grunnleige innan Nykyrkjesokn, 0.71 Rd.

Av det ovannemnde kjem det fram to interessante trekk. For det første at dei private grunnpartane var monaleg større enn dei offentlege. For det andre var grunnleigepartane i dei eldste delane av byen, som Kontoret, større enn grunnpartane innan dei yngre delane, som Nykyrkjesokn.

2.4 Grunneiga i Nykyrkjesoknet

Den ytre halvdel av Nordnes vart først eige kyrkjesokn i 1620 åra.⁶ Tabell 2.4.1 viser eigeomsfordelinga i Nykyrkjesoknet i 1686-96. Eit moment er det vesentleg å nemna som bakgrunn for denne tabellen. Kapittelet som omhandlar soknet i GBB inneheld ei stor mengd nyinnførte grunnpartar, dvs. nyutleiger av grunnar som er komne til medan boka har vore i bruk. Nykyrkjesoknet er såleis ein ekspansiv bydel, og alle nyutleigene som er innførte i boka, var for grunnpartar som høyrde Manufakturhuset til.

Tabell 2.4.1 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga i Nykyrkjesoknet i 1686 med omsyn til eigargrupper

Eigargruppe	Eigar	Dalar	%	Dalar	%	Talet pågrunnar	
Privat eige	Adeleg	1,13	0,36	12,85	4,10	1	(12)
	Bildes	5,30	1,70			5	
	Rosenkr.	1,07*	0,34			1	
	Macodji	1,07*	0,34			5(1)	
	Odel	4,28*	1,37			4	
Kyrkjeleg eige	Bispest.	3,50	1,12	19,88	6,49	5	28
	Korskrk.	1,25	0,40			6	
	Kap. Domkrk	2,75	0,88			4	
	Skp. Domkrk	2,88	0,92			4	
	Sjøf.fattig	9,50	3,03			9	
Off. eige	Manufakturh	280,70	89,88	280,70	89,88	786	786
Sum	Alle	313,43	99,99	313,43	99,99		830

* Delvis basert på gjennomsnittet for kjente grunnleiger i kvar eigeomsgruppe, for manufakturhusets del er berre 5.5 % av grunnane baserte på gjennomsnittstal.)

Tabellen viser at Manufakturhuset dominerte soknet. Men like karakteristisk er dei små grunnpartane. Den gjennomsnittlege leiga for Manufakturhusets grunnar var ikkje meir enn 0.36

⁶ Fossen 1979 s. 311

Rd. Større var ikkje dei private partane med 0,36 Rd. Den kyrkjelege eiga skilde seg såleis ut med ei gjennomsnittsleige på 0.71 Rd.

I høve til gjennomsnitta for byen under eitt, slik dei kjem fram på grunnlag av tabell 2.3.1, var det likevel berre dei private partane som skilde seg ut. Dei private grunnane i Nykyrkjesokn gav ikkje større grunnleige enn 23,35 % av gjennomsnittleg leige for privat eige heile byen under eitt. Tilsvarande tal for kyrkjeleg eige var 71,17 %, og for den offentlege eiga, 85.71 %. I gjennomsnitt var alle typar grunnleigepartar mindre enn gjennomsnittet for byen under eitt, men i sørleg grad var dette ein tendens som slo ut for den private eiga.

2.5 Grunneiga i Domkyrkjesoknet

På same måte som Nykyrkjesoknet, omfatta Domkyrkjesoknet i 1686 eit område som i mellomalderen i stor grad hadde vore ubygd klosterområde. Her hadde både Nonneseter og Jonsklostret disponert open mark. Det noverande Marken var tidlegare Nonnesters område, og fekk først bymessig bebyggelse på 1600-talet. Likeeins Jonsklostrets område omkring Engen. Mellom Jonsklostret og Nonneseter låg Allehelgenskyrkja. Tabell 2.5.1 viser eigedomsfordelinga i Domkyrkjesoknet i 1686.

Tabell 2.5.1 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga i Domkyrkjesoknen i 1686 med omsyn til eigargrupper

Eigargruppe	Eigar	Dalar	%	Dalar	%	Talet på grunnar
Privat eige	Adeleg	6,68*	1,50			9
	Bildes	9,14*	2,06			15
	Rosenkrantz	46,57*	10,49	141,28	31,82	44
	Losna	1,50	0,34			1
	Lungegarden	6,71*	1,51			10
	Odel	70,68*	15,92			65
Kyrkjeleg eige	Korskrk.	1,06	0,24			4
	Skp.Korskrk.	4,72	1,06			3
	Skp.Domkrk.	4,20	0,95	36,78	8,27	3
	Latinskulen	7,39	1,66			8
	Hospitalet	3,82	0,86			6
	Sjøf.fattigh-	15,59	3,51			19
Offentleg eige	Lagstolen	0,44*	0,10			1
	Manufakturh.	265,58*	59,82	266,02	59,80	608
Sum	Alle	444,08	99,99	444,08	99,99	796

* Delvis basert på gjennomsnittet for kjente grunnleiger i kvar eigedomsgruppe.

Som i Nykyrkjesoknet er Manufakturhuset den dominerande grunneigaren også i Domkyrkjesoknet. Andre eigargrupper har likevel større del i grunnleiga, omlag 40% mot 8.5 % i Nykyrkjesoknet. Den gjennomsnittlege grunnleiga for Manufakturhusets grunnar i Domkyrkjesoknet var 0.44 Rd, 0.08 Rd meir enn i Nykyrkjesoknet. Vesentleg skilnad var det

derimot når det galdt gjennomsnittleg grunnleige for private grunnar, 0.32 Rd i Nykyrkjesoknet mot 0.98 Rd i Domkyrkjesoknet. Den kyrkjelege grunneiga hadde derimot ein svak auke frå 0.71 til 0.85 Rd. Med omsyn til heile byen låg gjennomsnittleiga for private grunnar om lag 40 % lågare, medan den kyrkjelege og offentlege eiga har samanfallande gjennomsnittstal for Domkyrkjesoknet og for byen under eitt.

2.6 Grunneiga i Korskyrkjesoknet

Korskyrkjesoknet i 1686 omfatta store delar av det eldste byområdet, først og fremst Vågsbotn og strøket på oversida av øvregata. I tillegg til Vågsbotn og Øvregata omfatta Korskyrkjesoknet også Dreggen i 1686. Dette området hadde tidlegare vore del av Kontoret, men vart skala av i to etappar, ved brannane i 1476 og 1527.⁷ Tabell 2.6.1 viser grunneigefordelinga i Korskyrkjesoknet i 1686-96.

Tabell 2.6.1 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga i Korskyrkje-soknet i 1686 med omsyn til eigargrupper

Eigargrupper	Eigar	Dalar	%	Dalar	%	Talet på grunnar	
Privat eige	Adeleg	8,69*	2,41	75,84	21,03	14	83
	Bilde	22,85*	6,33			19	
	Rosenkrantz	3,75	1,04			5	
	Losna	4,11*	1,14			4	
	Lungegarden	1,63	0,45			3	
	Odel	33,93*	9,41			36	
	Lange	0,38	0,11			1	
	Peder Hansen	0,50	0,14			1	
Kyrkjeleg eige	Bispestolen	0,27	0,07	118,00	32,71	1	188
	Blasij preb.	1,25	0,35			1	
	Maria V.preb	2,64	0,73			8	
	Kommunet	0,50	0,14			1	
	Latinskulen	6,50	1,80			6	
	Lektoriet	4,50	1,25			9	
	Rektor	2,82*	0,78			4	
	Notaren	3,13	0,87			4	
	Skp.Domkrk.	35,53*	9,85			38	
	Kap.Domkrk.	10,11*	2,80			17	
	Skp.Korskrk.	7,98*	2,21			10	
	Korskrk.	16,56*	4,59			50	
	Nikolaikrk.	5,00	1,39			2	
	Martinskrk.	1,71	0,47			5	
	Vår Frue krk	4,92	1,36			10	
	Hospitalet	3,67*	1,02			10	
Halsnøy kl.	7,70	2,13	10				
Sjøf.fattigh	3,21	0,89	2				
Offentleg eige	Rådstova	9,97*	2,76	166,87	46,25	14	395
	Manufakturh.	156,90*	43,49			381	
Sum	Alle	360,71	99,99	360,71	99,99	666	666

* Delvis basert på gjennomsnittet for kjente grunnleiger i kvar eigargruppe.

Også i Korskyrkjesokn finn ein at Manufakturhuset er den dominerande grunneigaren, men relativt omlag 16% lågare enn i Domkyrkjesokn og tett opp mot 50% mindre enn i Nykyrkjesokn. Interessant er det å merka seg at det er den kyrkjelege eiga som har auka sin del av det relative egedomsvolumet samanlikna med Domkyrkje-soknet. Tilliks med Manufakturhuset er den private eiga mindre i Korskyrkjesoknet enn i Domkyrkjesoknet. Karakteristisk for den kyrkjelege eiga i Korskyrkjesoknet er at den er spreidd på mange institusjonar og embete, og at dei fleste av desse kvar for seg berre kontrollerer mindre delar av den kyrkjelege eiga. Det einaste klare unntaket er soknepresten til Domkyrkja, som til sitt embete var tillagt omlag 10% av grunnleigene. Det utgjorde nærare 1/3 av den kyrkjelege eiga i soknet.

Den gjennomsnittlege grunnleiga for Manufakturhusets grunnar var 0.41 Rd. Den kyrkjelege eiga hadde i Korskyrkjesoknet 0.63 Rd i gjennomsnittsleige, mot 0,71 og 0,85 Rd i Nykyrkje- og Domkyrkjesoknet. Den private eiga i Korskyrkjesoknet hadde ei gjennomsnittsleige på 0.91 Rd, og dette var noko mindre enn i Domkyrkjesoknet. Med omsyn til byen under eitt var det samanfall mellom Manufakturhusets gjennomsnittsleige i Korskyrkjesokn og for heile byen. Dei andre eigargruppene hadde derimot ei gjennomsnittsleige som låg frå 0.25 til 0.40 Rd under gjennomsnittsleiga for heile byen. Dette kan tyda at grunnleigepartane var jamt over mindre i Korskyrkjesoknet enn elles i byen.

2.7 Grunneiga ved Kontoret

Det hanseatiske kontoret hadde endra seg sterkt frå seinmellomalderen og til slutten av 1600-talet. Organisatorisk hadde Kontoret vore i oppløysing alt sidan 1500-talet. Kontorske kjøpmenn hadde brote med det hanseatiske fellesskapet, teke byborgarskap, og slege seg ned i andre delar av byen. På slutten av 1600-talet var det enda til slik at fleire av kjøpmennene ved Kontoret ikkje lenger var underlagde Kontorets organisasjon, men dreiv handel som bergenske borgarar.⁸ Også i topografisk samanheng var Kontorets posisjon blitt redusert. Etter den totalt øydeleggjande brannen i 1476 vart ei rekkje gardar nedlagde, og grunnane seinare omtala som aude grunnar. Føremålet var å dela opp bebyggelseen med opne branngater som kunne avgrensa skadane ved seinare brannar. Men brannen i 1476 førte også til at Kontoret gav avkall på ein del av sitt tidlegare område lengst i nord. Denne utviklinga vart ført vidare etter ein ny brann i 1527, der dei nordlegaste av dei kontorske handelsgardane vart øydelagde. Heretter vart ikkje lenger området nord for den seinare Dreggsallmenningen rekna med til Kontoret. Ei vidare innkorting av området fann stad i 1642, da den sørlegaste av dei kontorske gardane, Rotmannsgard, vart

⁸ Koren Wiberg 1932 s. 127-35 og 181-82. Fossen 1979 s. 42-45

utlagt til allmenning.⁹ Det er såleis ikkje samanfall mellom yttergrensene for det kontorske området i seinmellomalderen og ved slutten av 1600-talet, men sjølve kjerneområdet er det same. Dette området utgjorde truleg den eldste tettbygde delen av byen, og grunneigetilhøva er av særleg interesse, av di dei kan vera med til å kasta lys over byens eldste historie.

Eit moment må nemnast når det gjeld innførslene i GBB ved Kontoret og det gjeld sjølve oppsettet. For under Kontoret er kvar gard ført opp som eit eige underkapittel, med opplysningar om eigartilhøve til grunnen i garden og kor stor grunnleige dei enkelte grunneigarane skulle ha. Men det vert ikkje opplyst kven som betalte leiga, eller gitt mål for lengde og breidde på dei ulike grunnpartane. Dette skil grunnpartane ved Kontoret klårt frå partane elles i byen, der leigarnamn saman med lengde og breiddemål nett er vesentlege opplysningar til å identifisera dei ulike grunnpartane. Tabell 2.7.1 viser eigdomsfordelinga ved Kontoret i 1686-96.

⁹ NRR VIII s. 143-44, 21. mars 1642

Tabell 2.7.1 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga ved Kontoret i 1686 med omsyn til eigargrupper

Eigargruppe	Eigar	Dalar	%	Dalar	%	Sum grunnar		
Privat Eige	Rosenkrantz	71,44	21,78			7		
	H. Munthe	4,00	1,22			1		
	I. Christens	13,00	3,96			4		
	E. Jacobssen	1,00	0,30			1		
	T. Sørenssn	2,50	0,76			1		
	H. Lilliensk	17,08	5,21			4		
	A. Mikellsdt	3,50	1,07			1		
	S: H. Hanss.	8,15	2,48			1		
	G. Messing	1,25	0,38	164,17	50,04	1	35	
	Von Hatten	9,65	2,94			1		
	H. Schlytter	0,25	0,08			1		
	S: H. Messing	1,04	0,32			1		
	P. Trøiel	5,29	1,61			2		
	S: Eliassens	2,08	0,63			1		
	H. Wilchenss	14,15	4,31			2		
	B. Nagel	6,94	2,11			3		
	L. Rosenberg	1,25	0,38			1		
	M: Samuel	0,50*	0,15			1		
	Kyrkjeleg Eige	Ein bonde	1,10	0,34			1	
		Bispestolen	7,22	2,26			1	
Rektor		12,92	3,94			1		
Kap. Domkrk.		5,25	1,60	78,44	23,91	1	16	
Skp. Domkrk.		9,57	2,92			2		
Skp. Korskrk		15,82	4,82			3		
Korskyrkja		1,00	0,30			1		
Martinskrk.		4,67	1,42			1		
Mariakyrkja	4,58	1,40			1			
Offentleg Eige	Rådstova	40,00	12,19			1		
	Manufakturh.	45,45	13,85	85,45	26,04	9		
Sum:	Alle	328,06	99,99	328,06	99,99		60	

| Lektor

* Denne grunnen er den einaste ved Kontoret som manglar leigesum. Innførsla tyder på at det var ein mindre grunn.

Det mest slåande trekket ved grunneigefordelinga ved Kontoret i høve til dei andre kapitla, er den sterke reduksjonen av Manufakturhusets eige. Berre 13,85 % står i sterk kontrast til dei andre sokna, der eigardelen var 43,49 %, 59,80 % og 91,51 %. Når den offentlege eiga likevel har ein samla del av grunneiga tilsvarande 26,04 %, skuldast dette at Rådstova sat med ein eigedom som svarte for 12,19 % av grunnleigevolumet ved Kontoret. Dette var vinkjellaren med grunn, ein atypisk grunnpart med ei etter måten enorm grunnleige på heile 40 Rd. Nett storleiken på grunnleigene er det som skil Kontoret mest frå dei andre kapitla.

Dei private grunnpartane ved Kontoret hadde ei gjennom-snittsleige på 4,18 Rd. Da har eg halde utanfor ein stor part på 22 Rd. som var summen av leiga frå fleire grunnar Dei kyrkjelege grunnpartane ved Kontoret gav ei gjennomsnittleg grunnleige på 4,91 Rd mot 0,92 Rd for byen under eitt. For Manufakturhuset var tala 9,49 Rd mot 0,44 Rd for heile byen.

Her kjem det fram eit interessant trekk ved fordelinga av grunnleigepartane. Dersom ein samanliknar dei grunnpartane som vert omtala som Rosenkrantz' grunnar og Manufakturhusets

partar, finn ein at desse i gjennomsnitt var jamstore, med 8,24 og 9,49 Rd. Desse skilde seg frå dei kyrkjelege grunnpartane, som hadde ei leige på 4,90 Rd. Elles er det påfallande at talet på grunnpartar i det heile var svært lite på Kontoret i høve til dei tre andre sokna. Dessutan er det verd å merka seg at ein så stor del av grunnleigene låg til den private eiga. Denne eiga var delt på mange eigarar, som kvar for seg berre åtte ein eller eit fåtal partar.

2.8 Samandrag

I dette kapittelet har eg vist korleis ein analyse av GBB gir talmateriale som framstiller grunneigefordelinga i 1686, fordelt på dei tre eigargruppene, privateige, kyrkjeleg eige og offentleg eige.

I 1686 var det Manufakturhuset som dominerte mellom grunneigarane. Heile 52,00 % av grunneiga låg til denne institusjonen. Manufakturhuset hadde mest eigedom i Nykyrkjesoknet, og eigardelen vart mindre for kvart sokn frå Domkyrkjesoknet til Kontoret. Mest privat eige var det i Domkyrkjesoknet og ved Kontoret, medan den kyrkjelege eiga hadde sin største konsentrasjon i Korskyrkjesoknet.

I 1686 ser det ut til at privat og kyrkjeleg eige var særleg utbreidd i dei eldste delane av byen. Dei private grunnane var gjennomsnittleg dei største. Kyrkjelege grunnar var noko mindre, men likevel klart større enn gjennomsnittsleiga for Manufakturhusets grunnar. Grunneigepartane var særleg store på Kontoret, i skarp kontrast til dei små leigene ein finn i hundretal på Nordnes, i Marken, på Fjellsiden og Stølen.

3. UTVIKLINGA AV GRUNNLEIGA FRÅ SEINMELLOMALDEREN OG TIL SLUTTEN AV 1600-TALET

3.1 Grunnlaget for fastsetjing av grunnleiga

I det følgjande kapittelet skal eg undersøkje grunnlaget for utrekninga av grunnleiga, og vidare utviklinga av grunnleiga frå utgangen av seinmellomalderen og fram til slutten av 1600-talet. Berre for enkelte periodar under dette tidsrommet er kjeldematerialet godt nok til at undersøkjinga kan gjennomførast i detalj. Resultata frå dei detaljerte, men tidsavgrensa periodane må eg nytta til å testa det meir fragmentariske materialet frå andre periodar.

Mi oppgåve er ein parallell til dei mange undersøkingane omkring jordeige i mellomalderen. Men eit problem når det gjeld samanlikninga av grunnleige og landskyld, er at medan landskylda stod i høve til avkastninga av det enkelte gardsbruket, er det vanskeleg å setja grunnleiga eintydig i samband med den verksemda som vart driven på grunnen. Den økonomiske verksemda på landsbygda var einsarta, og jord var ein direkte innsatsfaktor i produksjonsprosessen. Kvaliteten på eigedomen var avgjerande. Avkastninga vart betre om jorda var god, skogen fin og høvet til fangst rikt. Berre unntaksvis var bygrunnane knytte direkte til produksjonsprosessane som gjekk føre seg i husa på grunnen. Kvaliteten på ein bygrunn var meir ein direkte funksjon av lokalisering og storleik. Det var desse momenta det ville vera naturleg å ta omsyn til ved utlikning av grunnleige.

Det finst ikkje noko mellomalderdokument som fortel korleis grunnleiga vart utlikna. Den eldste opplysninga skriv seg frå 1561, da utrekningsgrunnlaget for grunnleige vart slege fast i ein dom i ei sak lensherren på Bergenhus, Erik Rosenkrantz, hadde reist mot dei tyske kjøpmennene på Bryggen. I denne dommen vart det sagt at grunnleiga vart fastsett etter ei gammal vedtekt for Bergen;¹

... efterdi Grundelejen er af en gammel vedertegt sat at udgive, eftersom Handteringen er udi Husene, og Kjøpmændene meneligen have Krambuse og Kramstuer, som de bruge stor handel af, videre end midt op i Gaardene, da var det og billigt, at de gave to Skilling for hver Alen fran yderst paa Bryggen og op til midt i Gaardene og en Skilling for hver Alen fran midt i Gaarden og op til Overstrædets Gade. For Kaalhaverne ovenfor Øvregaden, sagde de, at det og var billigt, at de gave en alb for hver norsk Alen udi Længden og 12 Alne udi Bredden, saa at 36 Alne udi Længde og Brede, tilhobe lagt, gives en Bergengylden, 12 ß regnet i samme Gylden, og saa alt hen regnet.

Denne byvedtekta er ikkje kjent i dag. Av domsslutninga kan ein likevel lesa ut hovudprinsippa for utrekninga av grunnleige. Grunnleiga skulle fastsetjast etter verksemda i husa på grunnen, "... eftersom Handteringen er udi Husene". Men slik dommen vidare vart utleidd, var også andre prinsipp avgjerande. Dei eigedomane som låg nærast sjøen, måtte betala mest, og lokalisering

¹ NM I s. 460-61, 11. august 1561, s. 483, 1568 utan dag.

var såleis av avgjerande tyding. Utrekninga av grunnleiga for ein Bryggegard vart påstått å vera avhengig av verksemda som vart driven der, men summen vart i praksis utrekna etter mål, likevel ikkje etter arealet, berre etter lengda. Om ein grunn var smal eller brei, spela inga rolle. For kálhagane på Øvregata var det også verksemda på grunnen som var utgangspunktet for utlikninga av grunnleiga. Utbyttet av desse hagefleckane vart truleg ikkje rekna som anna enn eit tilskot til hushaldninga, og kunne ikkje samanliknast med forretningsdrifta i Bryggegardane. Dette forklarar den store ulikskapen i leigesatsane. 1 album for 1 alens lengde og 12 alens breidde, eller 1 Bg for 36 x 36 alen, gav ei grunnleige på 108 alen² pr. ß. Det tilsvara ikkje meir enn 1/20 av leigeprisen for den nedst delen av Nordre Bugard, som med ei breidde på 11 alen måtte betala 2 ß pr. 11 alen².² Men leigesatsane for Bryggegardane var likevel representative for leigenivået i byen. Dommen understreka dette ved å påleggja dei tyske kjøpmennene å godta utrekningsgrunnlaget for grunnleiga; "... efterdi den er ikke ulovlig paalagt efter den Handel, der bedrives ved Bryggen ydermere, end Borgerne udi Bergen, og udgive den aarlige Grundeleje, eftersom foreskrevet står, efter samme Maal og Grundeleje,.."³ Det var såleis leiga for kálhagane som var avvikande frå norma. Grunnleigevilkåra for dei tyske kjøpmennene på Bryggen var ikkje annleis enn dei borgarane ute i byen måtte retta seg etter. Dommen viser at prinsippet for utrekning av grunnleiga var samansett av faktorar som lokalisering, areal og verksemda som gjekk føre seg på grunnen. At skjønn må ha spela ei vesentleg rolle i denne samanhengen verkar sannsynleg.

Bakgrunnen for dommen i 1561 var mellom mykje anna eit brev til dei tyske kjøpmennene datert 30. mai 1560, der kongen gjorde greie for at han hadde fått klagemål mot kjøpmennene. Det vart hevda at dei disponerte mange grunnar i Bergen som tilhøyrd kongen eller hans undersattar, utan at det vart svara rett grunnleige, leidang og tiend, slik borgarane av byen var pliktige til. Kongen underretta kjøpmennene om at han hadde sett lensmannen sin til å finna ei løysing på desse klagemåla. I denne samanhengen hadde kongen pålagt Rosenkrantz å gjera oppteikningar over dei hus og grunnar kjøpmennene disponerte og kopiera deira heimelsbrev. Der han kom over kongen og kronas grunnar, skulle han på kongens vegne gi nøyaktige grunnbrev tilbake til leigarane.⁴

Kongens befallingsbrev til Rosenkrantz er ikkje kjent, men innhaldet let seg rekonstruere ved å halda saman kongens brev til dei tyske kjøpmennene, med tilsvarande brev til borgarmeistarar, rådmenn og alle borgarane. Brevet til borgarane viser at spørsmålet om rett grunnleige ikkje berre vedgjekk dei tyske kjøpmennene, men alle, både innanlandske og utanlandske, som dreiv næring i byen. Rosenkrantz skulle på kongens vegne skaffa seg oversikt over alle jorder og

² Vedlegg 7.

³ NM I s. 461, 11. aug. 1561.

⁴ NM I s. 450-51, 30 mai 1560.

grunnar i Bergen, slik at kongen kunne vita kva rettar som tilfall han og krona. Difor skulle og alle som disponerte grunnar, møta for Rosenkrantz med sine grunnbrev.⁵

Slik nærmar ein seg og føremålet med kongens befaling. Rosenkrantz' gjennomgang av eigedomane, både i byen og på Bryggen, sikta mot å syta for at alle grunnar som formelt tilhørde kongen og krona, vart forsynt med nøyaktige grunnbrev. I praksis var dette i dei fleste tilfelle eigedomar som gav underhald for den kyrkjelege organisasjonen, og som hadde høyrte til kyrkja frå før reformasjonen.

Uklåre eigedomstilhøve måtte først og fremst ramma dei som skulle ha leigeinnteknene av grunnane. Det er såleis nærliggjande å slutta at det er denne situasjonen Rosenkrantz søkte å bøta på. Problemet avgrensa seg ikkje berre til byen, men galdt for heile Bergenhus len. Den 14. april 1563 sende kongen befaling og fullmaktsbrev til Rosenkrantz m.a. av di det ikkje fanst ei rett jordebok over dei leiger og innkomer som låg til Bergenhus. Bøndene vart skulda for å gi ulik leige frå det eine året til det andre. For å bøte på dette fekk Rosenkrantz fullmakt til å utnemna ei gruppe kyndige menn, som kunne setja alle kronas gardar over heile Bergenhus len for fast årleg landskyld og leidang. Deretter skulle Rosenkrantz setja opp ei rett og klar jordebok over alle innkomer som låg til Bergenhus slott.⁶ Likskapen mellom problemløysinga i byen og på landsbygda er for tydeleg til at ein mogleg samanheng kan underslåast. Truleg var gjennomgangen av eigedomane i byen berre første steget på vegen til å skaffa full oversikt over kongen og kronas eigedom i heile lenet.

Som privat grunneigar hadde Rosenkrantz store interesser i Bergen og elles i Norge. Gjennom Absalon Pederssons dagbok vert det fortalt at Rosenkrantz arbeidde med å få oversikt over godset sitt medan han var lensmann på Bergenhus. Absalon vart sjølv engasjert for å kopiere lensmannens heimelsbrev o.l.⁷ Rosenkrantz' interesse for grunneige i Bergen dukka først opp i 1548, da han klagde til kongen over at dei tyske kjøpmennene ikkje gjorde rett opp for to grunnar han åtte ved Kontoret.⁸ Slik kan ein ikkje sjå bort frå at Rosenkrantz hadde private interesser av å få gjennomført kongens befaling. Absalon Pedersson opplyser at grunnane på Bryggen tilhørde kongen, kyrkja og adelen, og mellom dei sistnemnde var Rosenkrantz den største grunneigaren.⁹

Dei rosenkrantzke grunnbrevna vert nytta som nemning for ei rad grunnbrev utferda av Erik Rosenkrantz i 1560åra. Både Koren Wiberg og Lorentzen har sett breva i samband med det

⁵ NM I s. 450-51, 30. mai 1560. NRR I s. 296-97, 23. juli 1560.

⁶ NRR I s. 372-73, 14. april 1563.

⁷ Aps. Dagb. S. 53, 20.-21. jan. 1564.

⁸ DN II nr. 1149, 1548.

⁹ Storm 1895 s. 31-32.

oppmålings og registreringsarbeidet Rosenkrantz utførte etter kongens befaling, men truleg er det Yngvar Nielsen som er opphavsmann til ei slik tolking.¹⁰ Men tolkinga er ikkje rett. I dei rosenkrantzke grunnbrev er ikkje Rosenkrantz representant for kongen, men for sine private eigarinteresser. Vidare er breva nytta til å underbyggja ein hypotese om at oppmålingsarbeidet var retta mot dei tyske kjøpmennene spesielt, men dette må vera ei feiltolking. Andre kjelder viser at kongens befalingsbrev galdt for heile byen. Faktisk er det slik at ingen av dei publiserte grunnbrev frå Bryggeområdet har direkte samanheng med kongens befalingsbrev til Rosenkrantz.

Under eit opphald ved Statsarkivet i Lübeck fann Koren Wiberg ei avskrift av eit grunnbrev for Nordre Bugard.¹¹ Her ser ein at Rosenkrantz, ved å visa til kongens befaling, utferda brev for kyrkjeleg eigedom, og for ein grunn som låg innanfor Bryggeområdet. Den 12. september 1570 vart det halde synfaring i Kappen om ein hagegrunn som ibuarane i Holmedalen hadde brukt. Bakgrunnen for synfaringa var strid mellom ibuarane i Holmedalen og Kappen om kven som hadde leigerett til grunnstykket. Leigarane i Kappen møtte med to leigebrev, eitt som Superintendenten Geble Pedersson hadde gitt dei, og eitt utferda av Erik Rosenkrantz.¹² Sjølv om ein her berre får kunnskap om brevet gjennom omtale, vert det for denne samanhengen gitt viktig informasjon. Det vert utvetydig slege fast at Rosenkrantz har utferda brev for ein grunn som biskopen i praksis hadde råderett over. Dette tyder på at Rosenkrantz har sett opp grunnbrev for grunnar i kyrkjeleg eige. Formelt var desse kronas eigedom. Rosenkrantz må ha tolka kongens befaling slik at han skulle utferda brev for alle kongen og kronas grunnar, også dei som i praksis vart forvalta av kyrkjelege institusjonar. Brev for Nordre Bugard og Kappen må difor reknast som direkte resultat av kongens befaling.

Av stor verdi må det ha vore at Rosenkrantz under arbeidet med å setja opp rette grunnbrev for kongen og kronas grunnar fekk slege fast korleis grunnleiga skulle utreknast. Samanliknar ein dei breva Rosenkrantz utferda på kongens vegne med dei han utferda for eigne grunnar, finn ein ei rekkje likskapspunkt, særleg gjeld dette utrekninga av grunnleiga. For gardane ved Kontoret skulle utrekningsgrunnlaget for grunnleiga vera som følgjer: Frå ytst på bryggekannten og halvvegs opp i garden skulle grunnleiga vera 2 β pr. alen, den øvre halvdel skulle gi 1 β pr. alen.¹³ Dei grunnbrev Rosenkrantz utferda for Bryggen, har alle med eit unntak leigesummen uttrykt i Bg, og presiserer at 1 Bg skulle gi 12 β. Etter det ovannemnde prinsippet om dobbel leige for den nedre i høve til øvre halvdel av gardsgrunnen, skulle grunnleiga reknast ut etter formelen:

¹⁰ Koren Wiberg 1908 s. 3. Lorentzen 1952 s. 85. Nielsen 1877 s. 310-11. HMS s. 30-39.

¹¹ Vedlegg 7.

¹² Aps. Dagb. S. 171, 12.-13.sept. 1570.

¹³ NM I s. 461, 11. aug. 1561, og s. 482-83, 1568 uten dag.

$$\frac{X * 3}{2 : 12} = Y$$

X er lengda på grunnen i alen, og Y leigesummen uttrykt i Bg. At denne utrekningsmåten vart nytta kan lett kontrollerast ved å setja inn dei lengdemåla ein finn i breva. For Bugard som var kyrkjeleg grunn, vert resultatet som følgjer:

$$\frac{192 * 3}{2 : 12} = 24 \text{ Bg}$$

Resultatet samsvarar nøyaktig med den leiga som er oppgitt i brevet. Liknande samsvar finn ein og i grunnbrev for Rosenkrantz' egne grunnar. Her er t.d. grunnen Ridstaden oppgitt å vera 280 alen lang. Set ein dette målet inn i formelen, vert resultatet:

$$\frac{280 * 3}{2 : 12} = 35 \text{ Bg}$$

Dette samsvarar og med grunnbrevet.¹⁴ Når det gjeld utrekninga av grunnleiga, er det altså samsvar i breva, anten Rosenkrantz står som utferdar for kongen og kronas eller egne grunnar.

¹⁴ Fem av Rosenkrantz' grunnar på Bryggen var grunnar som hadde lege ubygd sidan brannen i 1476. Desse fem audegrunnane, Atlegard, Miklagard, Skaften, Ridstaden og Bollegarden, betalte Kotoret grunnleige av i fellesskap. Vilkåra var dei same som i andre bygde gardar. Men grunnbrevet for dei 5 aude grunnane har eit unnatak frå den generelle regelen for utrekninga av grunnleiga. Dette gjeld grunnen Atlegard som skulle gi 31 danske mark og 5 skilling, slik at 16 skilling utgjorde 1 mark. 1 dansk mark var såleis 4 sk. meir verdt enn 1 Bg. da brevet blei underteikna i 1562. Likevel må grunnleiga ha blitt utrekna som om den baserte seg på Bergengylden, for set ein inn i formelen med omsyn til skillingstalet for danske mark blir resultatet følgjande:

$$\frac{251,5 * 3}{2} \\ 16 = 23,6 \text{ danske mark}$$

Set ein derimot inn med omsyn til skillingstalet i Bergengylden får ein følgjande resultat:

$$\frac{251,5 * 3}{12} = 31,5 \text{ Bg.}$$

Det er sistnemnde utrekning som er nytta i grunnbrevet, men slik at svaret er oppgitt i danske mark. Dermed kom grunnleigarane til å betala overpris for denne grunnen ettersom 31,5 danske mark tilsvarte 42 Bergengylden, ein leigesum som skulle tilsvare ein grunn på 336 alen. At det verkeleg var slik blir stadfesta i brevet der det avslutningsvis blir opplyst at den samla grunnleiga av dei 5 aude grunnane utgjorde 177 Bg. Ridstaden, Skaften og Bollegarden svarte kvar for 35 Bg. medan Miklagard gav 31,5 Bg. Resten må da ha kome frå Atlegarden, til saman 40,5 Bg.

Når eg her legg stor vekt på å framstilla Rosenkrantz' arbeid med å få slege fast grunnlaget for utrekninga av grunnleiga, og vidare arbeidet med å utferda grunnbrev, er det fleire grunnar til dette: For det første at arbeidet vart utført etter reglar som var generelle for heile byen, for det andre at desse reglane vart utleide av ei eldre byvedtekt, for det tredje at reglane let seg stadfesta i høve til dei breva Rosenkrantz fekk utferda, og for det fjerde at det frå Rosenkrantz' tid og utetter eksisterer eit rikt kjeldemateriale for grunnleiger, som gjer det mogeleg å kartleggja utviklinga av den nominelle verdien av grunnleigene.

Medan ein har gått ut i frå at landskylda for jordeigedom stod i høve til avkastninga av jorda, viser dommen frå 1561 at prinsippet ikkje var eintydig når det galdt å fastsetja leiga av bygrunnar. Det verkelege innhaldet i dommen er at grunnleiga vart fastsett som ein funksjon av lengda og pris pr. alen. I den nedre halvdelan av gardane låg handelshusa med stover for kjøpmennene. Ei slik utnytting av grunnen gjorde at leiga vart det doble av leiga i den øvre halvdelan av garden, der eldhus og schöttstover opptok grunnen. Verksemda på grunnen hadde dermed avgjerande tyding for storleiken av grunnleiga. Dommen argumenterer for at grunnleiga ikkje var urimeleg, ettersom den samsvara med den borgarane ute i byen måtte godta. Kålhagane vart utlikna mykje rimelegare enn annan grunn, og her vart grunnleiga utrekna etter ein fast pris pr. alen². Slik fanst det to tariffar for grunnleiger i Bergen i 1561, tariffar som vart utleide av ei gammal byvedtekt.

At det var eit samband mellom grunnleigene og storleiken på grunnane har Asgaut Steinnes vist for grunnar på Hollenderstretet. I eitt høve finn han at grunnleiga var 1 β pr.10,4 alen².¹⁵ Steinnes dømme høver bra med den grunnleiga eg ovanfor viste at leigarane i Bugard måtte ut med. Her var rett nok grunnleiga 2 β pr. 11 alen² for den nedste halvdelan av gardsgrunnen, men berre 1 β i den øvste halvdelan.

3.2 Utviklinga av grunnleiga på 1500- og 1600-talet

Dersom ein ynskjer å nytta grunnleigene som mål for storleiken av grunneiga, og vidare nytta leigene som grunnlag for retrospektiv analyse av grunneigefordelinga mellom ulike eigargrupper i seinmellomalderen, oppstår eit vesentleg problem. For dette har som føresetnad at det innbyrdes høvet mellom storleiken på grunnleigene ikkje endra seg frå seinmellomalderen og fram til 1686.

Storleiken på grunnleigene kunne i teorien oppføra seg på tre ulike måtar, dei kunne auka, minka eller vera stabile. Dersom det relative høvet mellom storleiken på grunnleigene skulle vera uendra, trass i at leigene vart sette opp eller avkorta, ville det ha som føresetnad at desse endringane fann stad samstundes for alle leigene under eitt. Endringar berre for enkelte grunnar ville snart endra det relative høvet mellom leigene. Det er ikkje noko i kjeldematerialet som tyder

¹⁵ Steinnes 1968 s. 34-35.

på at store felles opp- eller nedskrivningar av grunnleigene under eitt fann stad i perioden mellom reformasjonen og 1686. Det står da att to alternativ, anten at grunnleigene vart endra individuelt over tid, slik at det relative høvet mellom dei ulike leigene også endra seg, eller at grunnleigene var stabile, dvs. var først ein grunn utleigd til ein avtala pris, hefta denne leiga ved grunnen. Dette inneber at dei grunnane som var utleigde i seinmellomalderen, framleis betalte den same grunnleiga i 1686 da GBB vart oppsett. Om det verkeleg var slik, kan ein finna ut ved å samanlikna leigesummar over tid. Med det gode kjeldematerialet for grunnleiger som ein finn særleg frå 1560-åra og utetter, er ei slik samanlikning faktisk mogleg.

Frå 1567 kjenner ein det første detaljerte oversynet over grunnleiger som låg til Bergenhus, dvs. krona. Dette er den første lista i ei etter kvart årvisst rekkje av lensrekneskapar der grunnleigene av byen er innførte. I tid fell lensrekneskapen frå 1567 saman med dei rosenkrantzke grunnbreva.¹⁶

Dei rosenkrantzke grunnbrev fastset leiga i Bg. Fire Bg svara seinare for 1 Rd. Med det utgangspunktet kan ein setja opp følgjande oversyn over grunnleigene i nokre av dei rosenkrantzke grunnbrev, og samanlikna dei med grunnleigene for dei same grunnane, slik desse er å finna i GBB.

Tabell 3.2. 1: Døme på grunnleiger ved kontoret i 1562 og 1686

Gard	1562	Omrekna	1686
Nordre Gullskoen	30 Bg 16 β	7 Rd 2 ort 16 β	7 Rd 2 ord
Søndre Gullskoen	30 Bg 4 β	7 Rd 2 ort 4 β	7 Rd 2 ort 6 β
Nordre Bugard	24 Bg	6 Rd	6 Rd
Nordre Sveinsgard	33 Bg	8 Rd 1 ort	8 Rd 14 β

Desse døma viser at grunnleiga ikkje endra seg vesentleg mellom 1562 og 1686. Dei variasjonane som kan registrerast, dreiar seg ikkje om meir enn nokre skillingar for kvar av grunnane.

Av dei 4 døma var 3 grunnar i privat eige. Det galdt Nordre og Søndre Gullskoen og Nordre Sveinsgard, som i 1562 alle var i Rosenkrantz' eige. I 1686 var to av desse framleis i privat eige, medan Nordre Gullskoen var gått over til Manufakturhuset. Nordre Bugard hørde i 1562 til Corporis Christi prebende. I 1686 er leiga ført opp under lektor ved Latinskulen, men dette går ut på det same. I 1562 var det lesemeisteren ved latinskulen, Absalon Pedersson, som fekk innkomene av Corporis Christi prebende, og slik var det og for lesemeistrane etter han, slik ein t.d. finn prebendet innført i Landkommisjonens jordebok frå 1661.¹⁷ Dei ovannemnde døma rekk likevel ikkje til å underbyggja ein hypotese om at grunnleigene i Bergen var stabile i

¹⁶ HMS s. 30.39.

¹⁷ Jordebok over det benifiserte godset 1661.

perioden mellom 1560-åra og 1686. I tal utgjer dei berre promillar av alle dei grunnleigeprisane som kan dokumenterast i perioden. Dessutan er døma henta frå Kontoret, ein del av byen som på mange måtar var lite representativ. Grunnleigene, slik ein finn dei i lensrekneskapane frå 1567 til 1630, byr derimot fram eit materiale der det er mogeleg å følgja eit stort tal enkeltleiger frå år til år over eit større tidsrom, og der leigene fordeler seg over alle dei sentrale stroka i byen.

For å gjera ei undersøking over grunnleigene mogeleg har eg i vedlegg 1-5 teke for meg dei grunnleigene som vart betalte til Bergenhus i åra 1567, 1577, 1598/99, 1614/15 og 1628. Listene over grunnleigene frå lensrekneskapane og "Slottens Grundebog" har eg nummerert fortløpande, slik at kvar leige har fått sitt eige nummer. "Slottens Grundebog" byrjar i den eine ytterkanten av byen, området ved Bergenhus, og endar i den motsette ytterkanten, ytst på Nordnes. I vedlegg 6 har eg sett opp eit oversyn over leigene i dei ulike listene. Her har eg teke omsyn til dei leigene i grunnboka som let seg identifisera i dei andre listene. Det topografiske prinsippet for innførslene i "Slottens Grundebog" gjer det mogeleg å plassera leigene i lensrekneskapane topografisk. Oversynet i vedlegg 6 viser dei leigene i vedlegg 1-4 som eg sikkert kan identifisera i høve til "Slottens Grundebog". Oversynet i vedlegg 6 er ikkje fullstendig, nærare gransking vil gjera det mogeleg å plassera enda fleire av grunnleigeinnførslene i vedlegg 1-4 i høve til vedlegg 5.

Samanstillinga over leigene i vedlegg 6 viser at ein i dei to eldste listene, 1567 og 1577, ikkje finn grunnleiger i ytterkantane av byen. I vedlegg 3 finn ein at grunnleigene er spreidde over alle delar av byen. Forklaringa må vera at krona i perioden mellom 1577 og 1597 auka talet på grunnleiger, og at denne auken fann stad innan område der krona tidlegare ikkje hadde hatt utleige grunnar. Det er ikkje noko som tyder på at det kom til nye leiger innan dei eldste byområda, og det er rimeleg å tru at det er leigene innan desse bydelane som let seg føra tilbake til seinmellomalderen. Mest alle grunnleigene i vedlegg 1 og 2 held seg innan dei avsnitta i "Slottens Grundebog" som er kalla Hollendarstretet, Torget, Skostretet og Broen. Nokre få leiger er og å finna under avsnittet Kroppedammen, men av det topografiske prinsippet for innførslene i "Slottens Grundebog" ser ein at desse grunnane må ha lege nær opp til Hollendarstretet. Det avsnittet i "Slottens Grundebog" som vert kalla Kroppedammen må såleis omfatta meir enn dei grunnane som låg omkring det tidlegare Veisanområdet.

Eg vil i det følgjande gå gjennom dei leigene i lensrekneskapane som let seg identifisera i høve til "Slottens Grundebog". Tabell 3.2.2 gir eit oversyn over dei leigene som er aktuelle i denne samanhengen. Leige nr. 26-29 i 1627/28 er frå området Kroppedammen, nr. 30-38 gjeld Hollendarstretet, nr.39-40 er Torget, nr. 41-61 er Skostretet, nr. 62-65 er Broen, nr. 67-86 er Stranden og nr. 96 er ei leige som låg utanfor Erkebispegarden.

Tabell 3.2.2 Ei samanstilling av grunnleiger i Bergen i lensrekneskapane frå perioden 1567 til 1628

Nr	1627/28	Nr	1614/15	Nr	1598/99	Nr	1577	Nr	1567
26	10,5 ß 1 alb lb	41	10,5 ß1 alb lb	43	21 ß 1 alb	49	10 ß 2 alb	--	-----
27	7,5 rd 4 alb lb 1 st. mjøl	39	7,5 rd 4 alb 1 st. mjøl	41	7,5 d 8 alb	45	7,5 d 4 alb 1 st. malt	41	7 d 26 ß 1 st. meel
29	1 rd 2,5 ß 0,5 alb	36+3 7	1 d 2,5 ß 2 alb	38+3 9	1 d 5 ß 1 alb	42+4 3	1 d?	5	1,5 m 4 ß
								7	26 ß
30	1,5 r ort	3	10,5 ß 0,5 alb lb	3	21 ß 1 alb	2	11 ß 1 alb	3	1 m
31	0,5 rd 4 ß lb	29	0,5 d 4 ß lb	31	2,5 m	35	20 ß	--	-----
32+ 33	1 rd 9 ß lb	16+1 7	1 d 9 ß lb	17+1 8	5 m 4 ß	17	1,5 m	13	1 d
						18	18 ß		
34	3 ort 6 ß	53	1 d 3 ß 0,5 alb lb	54	1 d 6 ß 1 alb	53	2 gamle d	1	4,5 d (3 års leige)
35	1 r ort								
36	0,5 rd 4 ß lb	54	0,5 d 4 ß lb	55	2,5 m				
37	1 rd 1 ort	25	5 ort	27	5 m	27	+ nr 28	32	1 d 8 ß
38	0,5 ort	35	1 ort	37	1 m	41	8 ß	--	-----
39	6,5 ß 2 alb lb	11	6,5 ß 2 alb lb	12	13 ß 1 alb	14	6 ß 2 alb	--	-----
40	12 ß lb	19	12 ß lb	20	1,5 m	20	12 ß	--	-----
41	3 r ort 4 ß lb	47	3 ort 4 ß lb	49	3,5 m	21	+ nr 22, 23	44	1 d 22 ß/2
42	2,5 r ort 3 ß dansk	21	+ nr 20	22	+ nr 21	23	+ nr 21, 22	37	0,5 d 1ß
43	1 r ort	32	10,5 ß, 0,5 alb lb	34	1 m 5 ß	38	10 ß 2 alb	--	-----
44	1 r ort 5 ß	9	10,5 ß 1 alb lb	9	1 m 5 ß 1 alb	9	+ nr 7, 8	28	2 m
45	3 r ort 1 ß d	22	+ nr 23	24	+ nr 25	25	+ nr 26	--	-----
47	1,5 d 4 ß lb	27	1,5 d 4 ß lb	29	6 m 8 alb	32	3 ort 4 alb	10	1 d 1,5 m
49	3 r ort 1 ß dansk	22	+ nr 22	25	+ nr 24	26	+ nr 25	--	-----
50	3 r ort	60	5 d 8 ß	6	3 m	6	1,5 m	17	2 m 4 ß
51	3 r ort	13	0,5 d 8 ß lb	14	3 m	15	3 m /2	38	1 d 18 ß/2
52	3,5 r ort	20	+ nr 21	21	+ nr 22	22	+ nr 23, 24	35	1 d 1ß
53	3 r ort 4 ß dansk	46	3 ort 2,5 ß 0,5 alb	48	3 m 5 ß 1 alb	55	1,5 ort 8 alb	--	-----
56+ 57	1 rd 11 ß 2 alb	48	0,5 d 5,5 ß	44	2,5 m 3 ß 0,5 alb	51	2,5 ort 3 ß 1 alb	18	1 d 11 ß 1 alb
		49	0,5 d 5,5 ß	45	2,5 m 3 ß 0,5 alb 1 alb				
58	3 ort	31	0,5 d 8 ß 1 alb	33	2,5 m 5 ß1 alb	36	22 ß 2 alb	15	+ nr 16
59	1 rd 1,5 ort	7	1 d 12 ß lb	7	1 d 1,5 m	7	+ nr 8 og 9	9	3 m 1ß
60	0,5 rd 5,5 ß lb	8	0,5 d 5,5 ß lb	8	2,5 m 3 ß 1 alb	8	+ nr 7 og 9	11	2 m
61	3 r ort	12	0,5 d 8 ß lb	13	3 m	15	3 m/2	38	1 d 18ß/2
62	2,5 r ort	10	1 d 4 ß lb	10	4,5 m	10	2 ort 4ß	14	1 d

63	0,5 rd								
64	1 r ort	33	1 ort d	35	1 m	39	8 β	20	12 β
65	1 rd 6 β 1 alb lb	24	1 rd 6 β 1 alb lb	26	1 d 11 β 2 alb	29	2 ort 6 β 1 alb	33	1,5 d 15 β
67	0,5 rd	34	0,5 rd	36	0,5 d	40	1 m	--	-----
69	0,5 rd	43a	12 β lb	46a	1,5 m	52	2 d 4 β	19	1 d 12 β
70	0,5 rd	43b	3 ort	46b	3 m				
71	1 r ort	43c	10β lb	46c	2 m 4 β				
72	0,5 rd	43d	2 ort 4 β lb	46d	12 β				
73	0,5 rd	43e+ 45	6 β lb , + 6 β lb	46e	12 β				
74	0,5 rd	43f	1ort 2 β lb	46f	1 m 4 β				
75	1 r ort	44	1ort d	47	1 m	54	8 β	6	12 β
77	1 r ort	52	3 ort 4 β lb	53	3,5 m	56	1,5 ort 4 β	--	-----
78	1,5 r ort								
83	1,5 r ort	26	1 d 11 β lb	28	5,5 m	31	2,5ort 4 β	--	-----
84	1,5 r ort								
85	1 r ort								
86	1,5 r ort								
96	2 rd 4 β lb	56	2 d 4 β lb	58	9 m +?	47	2,5 d 1ort - ?	--	-----

Ved første augnekast kan det sjå ut som om tabellen provar det motsette av utgangshypotesen. Studerer ein summane frå lensrekneskapane, verkar det som om det var til dels store variasjonar i grunnleigebetalinga frå den eine rekneskapen til den andre. Men om ein samanliknar den nominelle verdien av summane, vert førsteinntrykket straks avkrefta.

Grunn nr. 26 i 1627/28 hadde ei leige på 10.5 β 1 alb. lybsk mynt (lb). Den same leiga vart betalt i 1614/15. I 1598/99 vart derimot leiga betalt med 21 β 1 alb. Bakgrunnen er at i det siste året er leiga betalt i dansk mynt, og den hadde på dette tidspunktet berre halve verdien av lybsk. I 1577 vart det ikkje oppgitt kva myntslag som vart nytta, men i følgje Asgaut Steinnes var det lybsk, og det høver bra med summane for seinare år.¹⁸ Leiga for denne grunnen var utan tvil stabil i perioden 1577-1628. Den neste grunnen i tabellen, nr. 27 i 1627/28, er leiga av Rotmannsgard på Bryggen. Leiga er samanlikna med dei andre leigesummane i tabellen svært stor, 7,5 Rd 4 alb. lybsk. Same leiga vart betalt i 1614/15. I 1598/99 vart det derimot betalt 7,5 Rd 8 alb. Dei 8 albuma må vera rekna i dansk mynt. Den nominelle variasjonen mellom dansk og lybsk mynt galdt såleis berre skiljemynten, ikkje hovudeininga dalar. I 1577 var leiga for Rotmannsgard 7,5 Rd 4 alb. og i tillegg 1 stykke malt. På dette tidspunktet var det og eit tillegg i varer til pengeleiga. Varedelen finn ein også i 1567, men no som 1 stykke mjøl. I 1567 vart pengedelen av leiga betalt med 7 dalar 26 β. Av dette kan ein slutta at dei 26 skillingane i 1567 må ha blitt omgjort til 0,5 Rd og 4 alb. i 1577. Bakgrunnen for denne endringa skuldast ei nominell oppskrivning av mynten. I 1572 vart mynten regulert slik at det skulle teljast 4 mark på

¹⁸ Steinnes 1968 s. 16

dalaren, mot tidlegare 3. Desse 4 marka tilsvare 2 lybske mark eller 32 β, og omgjort til dansk mynt 64 β. Det gamle skillingstalet hadde vore 48 β pr. D, og fordelt på 3 mark gav det 16 β pr. mark. Etter myntreguleringa vart dalaren skifta i 4 mark eller 64 β, noko som framleis gav 16 β pr. mark. Myntreguleringa i 1572 førte såleis til at marketalet pr. dalar gjekk opp med 1 tredjedel, og det same høvet galdt og for skillingstalet.¹⁹ Ein halv dalar i 1567 talde 24 β, og dei 26 skillingane i leiga av Rotmannsgard kunne skrivast som 0,5D 2 β. Dei 2 skillingane er i 1577 omgjort til 4 alb. lybsk. Slik ser ein at også grunnleiga av Rotmannsgard var nominelt stabil i perioden mellom 1577 og 1628.

Ei nominell endring fann stad mellom 1567 og 1577. Dette var resultat av ein medviten pengepolitikk, som tok sikte på å motverka den sterkt inflasjonsdrivande effekten av krigen 1563-70. Denne endringa avspeglar ikkje noka verkeleg endring i leigepriisen for bygrunn. Eg skal visa enda eit døme på kor konsekvent leigene er nominelt oppskrivne etter myntreguleringa i 1572. Nummer 29 i 1627/28 tilsvarar summen av nr. 36 og 37 i 1614/15, og nr. 38 og 39 i 1598/99. For det siste året er leiga oppgitt til 1D 5 β 1 alb. I 1577-rekneskapen er det nr. 42 og 43 som svarar for denne leiga. Leigesummen for nr. 42 er vanskeleg å tyda, men summen av dei to leigene skal svara til leigene av nr. 5 og 7 i 1567-rekneskapen. Her er nr. 5 oppgitt til 1,5 mark 4 β, og 26 β for nr. 7. Samanlagt vert det 1,5 mark 30 β. Ei nominell oppskrivning av leigene med ein tredjepart som følgje av myntreguleringa i 1572 ville gi 2 mark 40 β. 40 β var lik 2 mark 8 β, og dermed var den samla leiga lik 4 mark 8 β. Dette resultatet høver godt med den leiga ein finn i 1598/99, 1 D 5 β 1 alb.

Slik kan ein halda fram gjennom heile det oversynet over grunnleiger som tabell 3.2.2 gir. I det følgjande skal eg ikkje kommentera dei leigene som held seg innan hovudregelen, men derimot via interessa til dei leigene som viser avvik. Nummer 38 i 1627/28 er oppført med 0,5 ort i leige. Om grunnen vert det opplyst at den tidlegare hadde vore utleigd til ein mann ved namn Frederik Steen. Det må vera denne grunnen som er å finna som nr. 35 i 1614/15 og nr. 37 i 1598/99, men for desse åra er leiga oppgitt til 1 ort eller 1 mark. I 1614/15 er grunnen omtala som grunn til arvingane til Gerdt Belling ved Torget, og i 1598/99 som Gierdt Bødnecks grunn på Torget. I 1577 vert det opplyst at Gert Bøynieck betalte for den grunnen som Fredrik Steen, gullsmid, hadde i Vågsbotn. Det kan ikkje vera tvil om at det er dei same personane som vert omtala frå rekneskap til rekneskap, og at det likeeins er same grunnen det vert betalt for. Men da skulle ein og forventa at grunnleiga var den same i 1627/28 som i 1614/15 og 1598/99 og ikkje det halve. Dette mishøvet kan ha samband med at ein i 1627/28 har henta opplysningar om grunnleiga frå kjelder som var eldre enn 1598/99-rekneskapen. Frederik Steen er nemnt i 1577 og 1627/28, ikkje i dei mellomliggjande åra. Grunnleiga i 1577 vert oppgitt til 8 β, utan at det er opplyst at det var tale om lybske skillingar. Ved å gå direkte tilbake til 1577-rekneskapen kunne ein såleis

¹⁹ Sjø her og Steinnes 1968 s. 16.

rekna dei 8 skillingane for danske eller tilsvarende 0,5 ort. Når grunnleiga i dette tilfellet vart endra, er det rimeleg grunn til å tru at det skuldast ei mistyding.

Grunn nr. 43 i 1627/28 har ei leige på 1 ort. I 1614/15 var leiga 10,5 β 0,5 alb. lybsk. Slik var leiga og i 1598/99 og i 1577. 10,5 β lybsk skulle tilsvare 1 ort 5 β. Slik ser det ut til at denne leiga er blitt noko redusert i 1615 og 1627. I 1627/28 vert det opplyst at grunnen i følge ei oppmåling i 1569 var 19 x 18,5 alen, men at ny måling hadde vist at grunnen var redusert til 18,25 x 17,5 alen, alt sjællandske alen. Den reduksjonen ein finn i leiga av grunnen, ser dermed ut til å vera knytt til ein arealmessig reduksjon.

Grunn nr. 50 i 1627/28 gav 3 ort 1 β i leige. I 1614/15 er denne oppgitt til 0,5 Rd 8 β, som ville svare til 2,5 ort. Men i hovudsak er all skiljemynt i 1614/15 oppgitt i lybsk mynt, og dermed er det grunn til å tru at dei 8 β skal reknast som 16 β dansk, dvs. 1 mark. Nett denne reknemåten finn ein for grunn nr. 61 i 1614/15. Grunnen har ei leige på 1 Rd 6 β 1 alb. lybsk. I 1577 er leiga notert til 2 ort 6 β 1 alb, men i 1567 til 1,5 D 15 β. Omgjort i β var 1577 leiga 38 β lybsk, eller 72 β dansk. Etter den generelle regelen med ein oppgang med 1 tredjedel frå 1567 til 1577 skulle ein forventast at 1567-leiga tilsvare 54 β dansk, i staden er den heile 87 β dansk. Her er det såleis mogeleg å påvisa ei endring i grunnleiga utan at det samstundes er råd å gi noka forklaring på endringa.

Eit særleg interessant døme for grunnleigeutviklinga finn ein for nr. 69-74 i 1627/28. Går ein bakover, ser ein tydeleg korleis desse grunnane tidlegare har vore del av ein og same grunnen. Denne vart kalla herr Knuts gard, og låg på Stranden like ved Erkebispesgarden. Samla utgjorde nr. 69-74 i 1627/28 2 Rd 3 ort, eller 11 ort. I 1614/15 gav grunnane 6 ort 40 β lybsk. Grunnane vart på dette tidspunktet framleis omtala under eitt som herr Knuts gard, og den samla leiga vart oppgitt til 8,5 ort, ei leige ein finn samsvarar med den samla summen for grunnane i 1598/99. Seks ort 40 β dansk ville vera lik 8,5 ort. Men skillingane i 1614/15 er oppgitte i lybsk mynt, og dermed talde dei 80 β dansk. Seks ort 80 β dansk var lik 11 ort, nett den leigesummen som vert oppgitt i 1627/28. At det her må ha skjedd ei mistyding synest opplagt, men like fullt kom denne til å få som konsekvens at den samla grunnleiga for nr. 69-74 vart auka. Leiga for herr Knuts gard var 2 D 4 β i 1577, og dette samsvarar nøyaktig med dei 8,5 ort ein får oppgitt seinare. Leiga var derimot 1 dalar 12 β i 1567, og dette er mindre enn ein skulle venta på bakgrunn av 1577-leiga. For med ein nominell oppgang med 1 tredjepart skulle leiga i 1567 vore 1,5 D 6 β. Her er det såleis mogeleg å peika på eit unnatak frå hovudregelen, slik det og var for nr. 65 i 1627/28.

Konklusjonen må bli at grunnleigene i all hovudsak var stabile i perioden mellom 1567 og 1628. Det er mogeleg å påvisa avvik frå denne hovudregelen, men berre i to tilfelle er dette avvik som

ikkje let seg føra tilbake til ei særleg årsak som kjem til syne ved nøgnare gransking av kjeldematerialet. I tillegg til stabilitet i grunnleiga viser også materialet eit anna interessant trekk. Grunneiningane var ikkje stabile. Einingane kunne bli delte opp eller slegne saman. For eigaren spela ikkje dette noka stor rolle. Ved ei deling eller samanslåing vart også grunnleiga delt eller slegen saman, slik at summen av grunnleigene ikkje vart endra. Dette fenomenet har Asgaut Steinnes gjort greie for når det gjeld grunnleiger på Hollendarstretet. Han skriv m.a.:²⁰

Ein analyse av oppgåvene i kapittelsjordeboki 1585 jamførde med kapittelsjordeboki i 1618 hev ført til den konklusjonen at 4 grunnleiger i 1585 ihopelagt, men ikkje kvar for seg, svarar til dei 4 leigene av grunnar i "Dirick Friisis gaard" i 1558.

Ei avgrensa eining som "Dirick Friisis gaard" er delt i 4 grunnpartar, partane endrar leiga, men samla sum er framleis den same. Bak dette må det liggja eit endra arealmessig høve mellom dei 4 partane, utan at dette endrar det totale arealet i "Dirick Friisis gaard". Oppdeling eller samanslåing av grunnpartar ser såleis ikkje ut til å ha innverka på grunnleigene på annan måte enn at grunnleigene vart slegne saman eller delte etter same høvet som arealet i grunnane.

Ovanfor har eg dokumentert at for kronas grunnar var grunnleiga stabil i perioden 1567 til 1628. Stabiliteten galdt for grunnar i alle delar av byen. Eg har og vist til døme der grunnleigestabilitet ser ut til å ha vore hovudregelen for private grunnar på Bryggen i perioden mellom 1562 og 1686. Mellom desse døma var det og ein grunn i kyrkjeleg eige. I sitt døme frå "Dirick Friisis gaard" fann Steinnes at grunnleiga hadde vore stabil i alle høve tilbake til 1558. Med utgangspunkt i kapittelsjordeboka frå om lag 1600 kan ein dokumentera denne stabiliteten til 1661, da Landkommisjonen sette opp ei tilsvarande jordeboka under overskrifta "Jordebog for Det Benificerede Gods udi Bergens Stift."²¹

I Kapittelsjordeboka frå om lag 1600 finn ein følgjande grunnleiger under Laurentius prebende:

1: "Scheggen i Dreggen 4 mr. d.
Sed nihil inde habet thi
Erich Rosenkrantzis Arffuingers
Ombudzmand thett oppebar.

2: Lyder Blydeckers stoffue, haffuer en
kaalbage Vnder Söstoffuen i Aafjorden
..... giffuer och Inthentz NB.

3: Vnder Claus Morbudz stoffue i Bugaarden
Giffuer 1,5 mr. d

4: S: Morthens hauge hos de fattige 1 mr. d.

²⁰ Steinnes 1968 s. 17.

²¹ Vedlegg 8 og Jordebok over det benifiserte godset 1661. Nummereringa til utdraga er mi eiga.

5: Lembsings stoffue i Drambsbus 2,5 mr. 4 β 1 alb.

6: Vnder Lynings stoffue i Söstergaarden

En hauge Schylder 26 β 2 alb.

7: Boldzgaardt eller Haluordzgaardt Paa Stranden

2,5 daler 1 mr."

Sum: 2,5 D 10 m. 30 β 3 alb. + ?

= 5,5 D + ?

I Landkommisjonenes jordebok finn ein følgjande grunnleiger under Laurentius prebende:

1: "Lucas Organist 26 β 2 alb.

2: Hendrich Margers 1 Rd 3 ort.

3: Daniell Thomeßen 1 Rd

4: Dorote Hanß Peters 0,5 Rd

5: Peder Hierman 1 ort

6: Anders Larsens grund 1 Rd 1 ort."

Sum: 3,5 Rd 5 ort 26 β 2 alb.

= 5 Rd

Kapitteljordeboka nemner 7 grunnar under Laurentius prebende. Om den første vert det likevel opplyst at grunnen ikkje gav leige til prebendet, men til Rosenkrantz' arvingar. Det er såleis naturleg at denne innførsla ikkje er med i Landkommisjonens liste i 1661. Samanlagt gav dei 7 grunnane i kapitteljordeboka ei leige på 5,5 D + ei ukjent leige. Landkommisjonens liste gav samla ei leige på 5 D. Den grunnen som Rosenkrantz' arvingar mottok leiga for, gav 4 mark dansk eller 1 D. Trekkjer ein denne frå den samla summen, får ein 4,5 D + ei ukjent leige. Denne summen må ein tru tilsvarar den samla leiga i 1661, og den ukjente leiga i kapitteljordeboka må ha vore 0,5 D.

Men om ein prøver å samanlikna dei 6 leigene i dei to listene, ser ein straks at dette ikkje let seg gjera leigesum mot leigesum. Oversynet nedanfor viser samanhengen.

Tabell 3.2.3 *Ei samanstilling av grunnleigene under Laurentius prebende omkring 1600 og 1661*

	<u>1600</u>			<u>1661</u>
2:	?	--	4:	0,5 Rd
3:	1,5 m. d.	--	6:	1 Rd 1 ort
5:	2,5 m. 4 ß 1 alb.	-	5:	1 ort
4:	1 m.	--	1:	26 ß 2 alb.
6:	26 ß 2 alb.	-	2:	1 Rd 3 ort
7:	2,5 D 1 m.	-	3:	1 Rd
Sum:	4,5 Rd + ?	--		5 Rd

Oversynet viser at grunnleigene var stabile mellom 1600 og 1661, men at fleire av grunnleigeiningane vart endra. Ettersom den ukjente leiga i kapitteljordeboka, nr. 2, var på 0,5 dalar, må ein gå ut i frå at det er denne leiga som er oppført som nr. 4 i 1661. Nr. 3 og 5 i kapitteljordeboka er slegne saman til nr. 6 i 1661. Nr. 4 og 6 i kapitteljordeboka er uendra i 1661, og tilsvarar her nr. 5 og 1. Nr. 7 i kapitteljordeboka, som var ei større leige for ein gard på Stranden, er delt i to grunnpartar i 1661-lista, og tilsvarar nr. 2 og 3. Dette dømet tyder på at grunnleiga av Laurentiusprebendet var stabil mellom 1600 og 1661.

3.3 Eit forsøk på å følgja grunnleiga tilbake til seinmellomalderen

Av det materialet som er lagt fram, ser det ut til at grunnleigene var stabile i perioden mellom 1560-åra og 1680-åra. Denne stabiliteten kan påvisast gjennom eit rikholdig kjeldemateriale, som gjer det mogeleg å studere grunnleigeutviklinga i detalj. Det vert vanskelegare om ein stiller spørsmål om dette var ein stabilitet som også var regelen før 1560-åra. Da har ein ikkje eit detaljert materiale å studere. Ein vert nøydd til å freista å finna enkeltoppgåver frå tida før 1560, leiger som det samstundes er mogeleg å identifisera sikkert etter 1560.

Det dømet som eignar seg best, gjeld leiga av Skostretet eller Skomakargarden i Vågsbotn. Rekneskapen for Bergen kongsgard 1516-17 opplyser at skomakarane 14. april 1517 betalte 33 mark i grunnleige.²² I rekneskapen for 1518 vart det 14. april betalt 32 mark for eit halvt års grunnleige. Midtsommar 1518 vart det betalt 21 mark og 14. oktober 31,5 mark.²³ Grunnleiga vart såleis betalt i 3 omgangar, til saman 84,5 mark. For det neste året vart det betalt på same måten, til saman 85 mark,²⁴ og likeeins for 1520.²⁵ Grunnleiga av skomakarstretet ser ut til å ha

²² NRJ I s. 35, p. 9-10.

²³ NRJ I s. 73, p. 1, s. 80, p. 17 og s. 87, p. 33.

²⁴ NRJ I s. 269, p. 14, s. 335, p. 8 og II s. 540, p. 155 og 157.

blitt betalt i 3 omgangar, 32 mark 14. april og 14. oktober, og 21 mark omkring midtsommar. Dette vert stadfesta i eit fragment frå Eske Bildes lensrekneskap, truleg frå 1531. Her vert det opplyst at Skostretet gav 85 mark i grunnleige og midtsommarspengar.²⁶

For grunnområdet Skomakarstretet er det mogeleg å visa til ei samla grunnleige eldre enn 1560-åra. Denne leiga var nominelt stabil mellom 1517 og 1531, og det må vera rimeleg å gå ut i frå at leigesummen hadde eit eldre opphav. Men er det mogeleg å finna denne leiga att etter 1560? Formelt var det krona som var eigar, og difor er det naturleg å leita i lensrekneskapane. Lensrekneskapen for 1567, og alle dei seinare rekneskapane, har ei mengd leigeinnførsler over grunnleiger frå Skostretet. Men desse er alle for enkelte små grunnar, leigde av enkeltpersonar. I 1567 rekneskapen er det vanskeleg å identifisera grunnleigene frå Skostretet i det heile, av di det ikkje vert vist verken til skomakarar som leigarar eller til at grunnane låg på Skostretet. Dette er derimot regelen i dei seinare rekneskapane og i "Slottens Grundebog", der Skostretet er innført som eit eige kapittel. I vedlegg 6 går det fram korleis ein kan identifisera enkelte leiger på Skostretet i tidlegare rekneskapar, også leiger i 1567-rekneskapen. I "Slottens Grundebog" er det innført i alt 21 grunnleiger under Skostretet. Samla gav desse 63,5 ort. To spørsmål melder seg da: Kvifor er ikkje grunnleigene av Skostretet omtala som ein einskap i rekneskapane frå 1567 og utover, slik dei var det i alle høve før 1531, og korleis høver dei 63,5 ort som var leiga av stretet i 1627/28, med dei 85 mark som var leiga før 1531?

Skomakarane kom i 1550-åra i strid med lensmannen på Bergenhus, Christoffer Valkendorf. Striden galdt i hovudsak skomakaranes juridiske stilling. Skomakarane ynskte at deira laugsorganisasjon skulle ha juridisk aksept på line med Kontoret på Bryggen. Dette vart avvist av kongen representert ved lensherren, og striden enda med at skomakarane i 1558 vart tvinga til å ta personleg borgarskap i byen.²⁷ Konsekvensen for grunnleiga av Skostretet må ha blitt at frå 1558 delte skomakarane betalingsansvaret seg i mellom, og stod personleg til ansvar for betalinga av kvar sine delar. Skomakarane hadde likevel framleis enkelte felles gode innan stretet. Til desse høyrde eit starvhus og eit eldhus, men grunnleiga av desse bygningane vart også betalt av enkeltpersonar. Grunnleiga av Starvhuset er nr. 47 i 1627/28, og kan følgjast bakover til nr. 10 i 1567. Eldhuset er nr. 37 i 1567, men grunnleiga er slegen saman med andre leiger i seinare rekneskapar. Før 1558 må skomakarane i fellesskap ha svare leiga av stretet, ein for alle og alle for ein. Med personleg byborgarskap vart kvar skomakar personleg ansvarleg for innbetalinga av sin del av grunnleiga, noko innførslene i lensrekneskapane frå 1567 og seinare avspeglar. Leiga av Skostretet er her spreidd utover i heile grunnleigerekneskapen, unnatak er "Slottens Grundebog", men her er leigene førte samla p.g.a. bokas generelle topografiske prinsipp for innførslene.

²⁵ NRJ I s. 551, p. 1, s. 555, p. 9 og s. 685, p. 4.

²⁶ DN XIII nr. 583, 1531.

²⁷ Fossen 1979 s. 52-59.

Men korleis samsvarar den felles grunneleiga på 85 mark med den samla grunnleiga av dei 21 individuelle partane i 1627/28. Etter den nominelle oppskrivninga av markverdien i 1572 skulle dei 85 marka samla utgjort 113,3 ort. Dei 21 grunnane på Skostretet i 1627/28 betalte likevel ikkje meir enn 63,5 ort i samla leige. To av desse grunnane var truleg fellesgrunnar for skomakarane, starvhuset som gav 6,5 ort, og eldhuset som etter innførsla i 1567 med 0,5 D. 1 β, seinare må ha betalt 2 ort. Trekkjer ein desse eigedomane i frå, vert resultatet at 19 eigedomar gav 55 ort, eller i snitt 2,9 ort pr. eigedom. I 1558 var Skostretet delt på i alt 36 skomakarbuer.²⁸ Sjølv om det ikkje vert opplyst, må ein gå ut i frå at starvhuset og eldhuset vart haldne utanom dette talet. Om det var slik, kan ein ved å nytta snittet for dei 19 grunnleigene i 1627/28 rekna ut at dei 36 bodene i 1558 må ha svara ei samla leige på 104,4 ort. Legg ein til grunnleiga av starvhuset og eldhuset, samla 8,5 ort, vert den totale leiga lik 112,9 ort. Dette talet samsvarar nesten nøyaktig med dei 113,3 ort eg fekk ved å rekna ut den samla grunnleiga med utgangspunkt i dei 85 marka ein får oppgitt mellom 1517 og -31. Men dette reknestykket har som føresetnad at Skostretet vart mykje redusert mellom 1558 og 1627.

Christoffer Valkendorf hadde gitt skomakarane valet mellom å ta borgarskap eller å reisa frå byen, i alt 24 skomakarar gjorde det siste. I kvar av dei 36 buene på stretet hadde det minst vore 2 skomakarar.²⁹ I så fall vart 12 av dei 36 buene ståande tomme, kan hende for godt. Men ein slik reduksjon i talet på skomakarar kan ikkje på sikt forklara den samla reduksjonen i grunnleiga av stretet. Siste halvdel av 1500-talet var ein periode med stor etterspurnad etter bygrunn, og ledig grunn i sentrale delar av byen fekk neppe liggja unytta. Reduksjonen i leigeinnkomer kan berre forklarast ved at delar av skostretet ikkje lenger gav leigeinntekter til krona, men til andre. I eit brev, utferda av borgarmeistrar og råd i Bergen frå 1586, vert det fortalt at byrådet på vegner av byen hadde leigd ut ein grunn på Skostretet. Denne grunnen hadde byen fått av kongen, Frederik 2., og leiga skulle tilfalla byrådet.³⁰ Dette brevet dokumenterer at krona faktisk reduserte eigardelen i Skostretet ved å gi bort delar av grunnen, og det må vera denne reduksjonen som forklarar kronas minkande leigeinnkomer av stretet. Men om denne føresetnaden er gyldig, tyder det at grunnleiga av Skostretet hadde vore stabil mellom 1517 og 1628, og at denne stabiliteten avspeglar leigenivået ved utgangen av mellomalderen.

Eit anna døme ser ut til å stadfesta at grunnleigene var nominelt stabile, i alle høve frå slutten av seinmellomalderen og til sist på 1600-talet. Ein gong omkring 1465 hadde Andor Nilsson, som åtte ein stor del av grunnen i Bryggegarder Bratten, pantsatt denne til ein av rådmennene i Bergen, Laurits Ingesson. Laurits hadde sidan gitt grunnen til Vår frues alter i Korskyrkja, som deretter mottok grunnleiga. Dette stod ved lag heilt til 1504. Da vart det avsagt ein dom, der

²⁸ NM I s. 598-99, 1559 uten dag.

²⁹ NM I s. 558-59, 1559-60 uten dag.

³⁰ UBB dip. Saml. 6. juni 1586.

son til Andor Nilsson, Eiliv, vart tildømt eigedomretten til grunnen. Grunnlaget for dommen var at grunnleiga for lengst hadde utløyst pantet, og dessutan at Laurits Ingesson ikkje hadde rett til å gi bort det han hadde i pant. Dermed vart Eiliv Andorsson eigar av grunnen i Bratten. Grunnen omfatta heile den nordre sida i garden, og i tillegg eit stykke som låg ovanfor skytningsstova på sørsida. Parten på sørsida gav Eiliv til Vår frues alter i Korskyrkja.

Samla var grunnleiga av Eilivs del 20 Bg, og av desse utgjorde den delen Korskyrkja fekk 2 gylden.³¹ I GBB vert det under garden Bratten oppgitt at 1 Rd av grunnleiga i garden låg til Korskyrkja.³² Det vert nærliggjande å trekkja den slutninga at den eine dalaren Korskyrkja mottok av grunnleiga i Bratten i 1686, svara til dei to Bg kyrkja hadde fått i gåve i 1504. På eit eller anna tidspunkt etter 1504 må dei to gylden ha blitt omrekna til dalar. For alt i 1537 var det offisielle skillingstalet pr. dalar kome opp i 48. Dette var ei dobling frå 1514, da talet hadde vore 24 β pr. dalar.³³ 24 β tilsvara da og 2 Bg, og det ligg nær å gå ut i frå at omrekninga frå gylden til dalar har funne stad ein gong tidleg på 1500-talet.

Dermed ser det ut til at grunnleiga av Korskyrkjas del i Bratten var den same mellom 1504 og 1686, og at grunnleiga hadde vore den same i alle høve frå omkring 1465. Men dette dømet illustrerer også eit anna sentralt problem når det gjeld å undersøka utviklinga av grunnleiga. Sjølv om ein kan påvisa at grunnleigene var nominelt stabile frå seinmellomalderen og til slutten av 1600-talet, må ein ta omsyn til at mynteiningane grunnleiga vart betalt i, skifta. Dette samstundes med at ulike mynteiningar stadig endra verdihøve seg i mellom. Tidspunktet for når ei grunnleige vart omrekna frå eit myntslag til eit anna, vart såleis avgjerande.

3.4 Omrekning av vare- og pengeleiger til Rd

I GBB finn ein enkelte leiger oppgitt i varer og ikkje i pengar. I 1686 galddt det berre to tilfelle, elles er leiga oppgitt i Rd, ort og β, bortsett frå eitt tilfelle der leiga er oppgitt i slette dalar. Bruken av vareleiger og pengeleiger som ikkje utan vidare kan jamførast med kurante mynteiningar på 1600-talet, førekjem derimot ofte i mellomalderkjelder og i materiale frå 1500-talet. Det vert difor viktig å kunna rekna om dei ulike betalingsvariantane for å samanlikna med grunnleigeopplysingane i GBB. Eg skal i det følgjande sjå nærare på nokre av dei problema omrekninga reiser. Først skal eg sjå nærare på utviklinga av verdihøvet mellom Rd og Bg, og deretter gi ei nærare vurdering av omrekninga av vareleiger til Rd.

Når det gjeld myntrekning i seinmellomalderen, let dette seg lett gjera ved å nytta Asgaut Steinnes arbeid om "Mål, vekt og verderekning i Noreg i Millomalderen".³⁴ Men overgangen til

³¹ DN IX nr. 458, 1504 og nr. 459, 1505.

³² GBB s. 199.

³³ NHL s. 67, Dalar.

³⁴ Steinnes 1982, s. 83-84, Mork.

nyare mynteiningar som ort og Rd vert ikkje inngåande drøfta, heller ikkje utviklinga av myntrekninga på 1500-talet, særleg i høve til Bg.

Bg var ei rekneining og ikkje eit utmynta stykke og kom i bruk frå midten av 1400-talet.³⁵ To Bg tilsvara ein dalar da denne mynten kom i bruk frå byrjinga av 1500-talet. Da var 1 dalar lik 1,5 dansk eller lybsk mark. I 1686-96 var Rd verd 4 ort, som svara til 6 mark eller 96 β. Dette verdihøvet hadde vore stabilt sidan 1625.³⁶ Rd's stilling i høve til dei andre myntslaga hadde endra seg sterkt under ein periode på 110 år. Problemet vert kva tidspunkt ein vel for omrekninga av ulike myntslag til dalar. Vel ein verdihøvet frå 1514, vil talet på dalar bli fire gonger så høgt som om ein brukar verdihøvet frå 1686-96.

Av dei rosenkrantzke grunnbrevva går det fram at Bg var i bruk så seint som i 1560-åra. Sidan dei rosenkrantzke grunnbrevva vart utferda med leiga uttrykt i Bg, må det vera lov å tru at eldre leiger i Bg i hovudsak enno ikkje var omrekna til nyare mynt. Etter Rosenkrantz' brev var grunnleiga av Nordre Bugard 24 Bg. I kapitteljordeboka frå om lag 1600 er leiga av Nordre Bugard innført, men her som 24 danske mark.³⁷ No var altså Bg og danske mark jamgod mynt, medan ein dansk mark tidlegare hadde vore god for 16 mot Bg's 12 β.³⁸ Samanhengen var at den danske marken hadde mista verdi. Grunnleiga av Nordre Bugard finn ein att i GBB. Her er leiga oppført med 6 Rd. Dei 24 danske mark var no blitt omrekna til Rd etter verdihøvet 4:1. Det ovanneemde tyder på at Bg er blitt omrekna til annan mynt ein gong etter 1560-åra, men før 1600, på eit tidspunkt da ein i Bergen har rekna 4 Bg jamgode med 1 Rd. Det siste verdihøvet vert stadfesta av kapitteljordeboka frå om lag 1600. Her vert det opplyst at grunnleiga av Finnegard var 6 Rd og 8 β. Denne leigesummen stod ved lag enno i 1708. Da vart det i samband med eit salsbrev for husa i garden opplyst at grunnen, etter eit grunnbrev utferda av Erik Rosenkrantz i 1563, skulle vera 193,5 alen lang.³⁹ Grunnleigene i dei breva Rosenkrantz utferda, var nøye utrekna etter mål, og for Finnegard gav det følgjande leige:

$$\frac{193,5 * 3}{2} : 12 = 24,19 \text{ Bg}$$

Desse 24 Bg og 2 β hadde sidan blitt betalte med 6 Rd og 8 β, fortel kjøpebrevet frå 1708. Også her er mark rekna om til Rd etter verdihøvet 4:1. Når i tillegg dei to skillingane etter omrekninga vart utreidde som 8 β, skuldast vel det at både danske mark og danske β nett i tidsrommet 1570 - 1600 vart sterkt svekka i høve til andre myntslag og særleg Rd. Frå 1570 var det blitt vanleg å rekna 1 Rd = 4 mark = 64 β. Skillingstalet auka stadig pr. dalar, til det til sist stabiliserte seg på

³⁵ Steinnes 1982, s. 65, 82 og 83.

³⁶ NHL s. 67-68, Daler.

³⁷ Vedlegg 8 p. 6.

³⁸ Steinnes 1982 s. 82 og 84.

³⁹ HMS 5 s. 62.

96 ß pr. Rd.⁴⁰ Dermed er det og mogleg å forstå kvifor det nett i perioden 1570 - 1600, vart viktig å rekna om verdien av Bg til mark og dalar. For så lenge leiga vart utrekna i Bg, kunne leigaren vise til den gamle reknemåten som gav 12 danske ß pr. Bg. Det ville vera svært fordelaktig sett frå leigarens synsstad, ettersom skillingen stadig tapte verdi i høve til andre myntslag.

Som hovudregel vil eg difor stilla opp at omrekninga frå Bg til nyare mynt fann stad mellom 1560-åra og 1600. Rettast er det vel kan hende å sjå omrekninga i samband med den revisjonen av myntsystemet som fann stad i 1572.

Sjølv om problemet omkring omrekningstidspunktet kan tyda på at omrekninga hadde som føremål at den reelle verdien av leigene vart halden oppe, er det likevel i hovudsak ein nominell stabilitet som er dokumentert i det føregåande. Ei nominell endring fann stad mellom 1567 og 1577, men denne skuldast ei myntregulering i 1572, og hadde ingen innverknad på den reelle verdien av grunnleigene. Med reell verdi tenkjer eg på kjøpekrafta til den mynten leigene vart betalte i. Denne vart utan tvil sterkt redusert i perioden frå 1560-åra og til slutten av 1600-talet.

Når det gjeld problema omkring omrekninga av vareleiger til Rd, vil eg ta utgangspunkt i Munkeliv klostres liste over grunnleige frå byen i 1463. Her er det innført i alt 34 leigesummar, som varierer både i mynt og vareslag.⁴¹ I alt 24 leiger vart betalte i pengar og 10 i varer. To av pengeleigene hadde i tillegg ein del av leiga i varer. For grunnleige nr. 10 var varettillegget 1 stykke mjøl. Stykke var opphavleg ei tysk vekteining, nytta ved veging av mjøl og malt. Nemninga er ført opp fleire gonger i 1463-lista, og dette viser at "stykke" må ha vore ei vanleg eining i Bergen i seinmellomalderen. Det er mogleg at "stykke" kan ha hatt ulik vekt i ulike landsdelar. Den mest pålitelege opplysninga om vekta på 1 stykke er kjent frå Christian 4.'s norske lov, der det vert sagt at 1 stykke mjøl skulle vega 8 våger, dvs. 148 kg.⁴² No var det nødvendigvis ikkje slik at leiga måtte betalast i slik mynt eller slike varer som det vart opplyst om i leigebrev eller i jordeigarens register, det rakk om leigaren kunne skaffa tilsvarende i annan mynt eller varer. Men da vart det og viktig å halda greie på verdihøvet mellom dei mange vare og myntslaga.

Vareleigene viser ikkje stor variasjon verken i storleik eller i vareslag. Lukkast det å fastsetja verdien av vareslaga, vert det ei enkel sak å summera leigene. I tillegg til "stykke" nyttar 1463-lista nemninga "varning". Varning kan vanskeleg tyda anna enn tung vare, og med tung vare vart

⁴⁰ NHL s. 67-68, Dalar.

⁴¹ DN XII nr. 232, 1463.

⁴² NHL s. 333-34, Stykke.

det som oftast meint anten mjøl eller malt.⁴³ Dermed finn ein at alle vareleigene i 1463-lista i røynda er oppgitt i same vareslaget.

Omrekninga frå vareverdi til pengeverdi er vanskeleg nok i høve til å fastsetja den rette prisen på vara. Alle dei grunnpartane som i mellomalderkjelder vert oppgitt i vareleiger, må ein rekna med er å finna att i seinare kjelder som pengeleiger. På eit tidspunkt må såleis vareleigene ha blitt omrekna til pengeleiger. Det var vareverdien i høve til mynt på omrekningstidspunktet som vart avgjerande for kor stor pengeleiga vart av ein grunn som tidlegare var oppgitt i vareleige. Dette reiser eit problem for denne framstillinga, som er av avgjerande tyding i dei tilfella der eg er avhengig av å omrekna vareleiger til pengeleiger. Det er ein berande føresetnad at grunnleigene ikkje endra storleik etter at dei først, ved leigeavtalen, var fastsette. Dette har eg alt vist var regelen for leigene i perioden ca. 1560 - 1686/96. Og eg har ved enkelte døme sannsynleggjort at dette også galdt for seinmellomalderen. Med dette oppstod det høvet at leigene var nominelt stabile, men at realverdien svinga med pengeverdien.

Dersom kjøpekrafta til pengane vart endra, ville dette også endra på høvet mellom penge- og vareleigene. Inflasjon ville føra med seg at realverdien av pengeleigene fall, medan vareleigene ville vera stabile. Vart to grunnar utleigde samstundes, og var grunnane likeverdige, må ein rekna med at grunnleiga vart den same. Vart den eine av grunnane utleigd for pengar og den andre for varer, kunne dette føra til at leigene fekk ulik verdi og at denne ulikskapen kom til uttrykk på det tidspunktet vareleiga vart rekna om til pengeleige. Den pengeverdien som ei vareleige vart omrekna til, vart såleis den leiga som kom til å følgja grunnen seinare. Medan eg alt har vist at pengeleigene var nominelt stabile, vert det sannsynleg at vareleigene varierte, under den føresetnad at ein samanliknar dei med den nominelle verdien av pengeleigene.

Munkelivs grunnleiger må vera innførte i GBB. Etter 1660 skulle grunnleigene leggjast til Manufakturhuset.⁴⁴ Men GBB inneheld ikkje ei einaste vareleige som høyrde til Manufakturhuset. Vareleigene må på eit tidspunkt vera rekna om til pengeleige. Spørsmålet vert når denne omrekninga fann stad. Munkelivs liste frå 1463 inneheld m.a. grunnleiga av Gullsmedstretet. Leiga vart oppgitt til 2 stykke i mjøl eller malt. Denne vareleiga finn ein att i eit brev frå 1557 der superintendent Geble Pedersson, som da hadde lenet av Munkelivsgodset, gav Elsebe Pedersdotter grunnleiga av Gullsmedstretet til hennar underhald. Grunnleiga vart framleis oppgitt i varer, no uttrykt som 1 skippund malt og 1 skippund mjøl. Eitt skippund var i Vest-Noreg lik 1 stykke, dvs. 148 kg.⁴⁵ Neste gong grunnleiga av Gullsmedstretet dukkar opp, er i kapitteljordeboka frå om lag 1600. Her finn ein leiga av Gullsmedstretet oppført mellom dei grunnane som gav grunnleiger til kommunet, dvs. fellesinnkomene for domkapittelet i Bergen.

⁴³ NHL s. 253, Tunge.

⁴⁴ NRR XII s. 435, 25. sept. 1660.

⁴⁵ NRR I s. 220, 6. april 1557. NHL s. 297, Skippund.

Korleis den er komen bort frå Munkelivgodset og over i kapittelets eige, er uvisst, men i eit brev frå 1661 vert det fortalt at forvaltaren av Munkelivgodset i lang tid hadde betalt to av lokatene ved Latinskulen 24 Rd i året. Dette skuldast at Munkelivs grunnar og skulens grunnar var samanblanda slik at dei ikkje kunne haldast frå kvarandre.⁴⁶ Det interessante i denne samanhengen er at kapitteljordeboka ikkje lenger opplyser om vareleige for Gullsmedstretet, men pengeleige, og denne vert oppgitt til 1 Rd.⁴⁷

Omrekninga frå vareleige til pengeleige ser dermed ut til å ha funne stad ein gong mellom 1557 og 1600. Men det er vanskeleg å tru at leiga av Gullsmedstretet i kapitteljordeboka omfatta heile Gullsmedstretet. I så fall ville 1 stykke berre vera verdt 0,5 Rd.

I ei liste over verdisamhøve, oppsett på Bergenhus i 1573, vert det opplyst at 1 stykke mjøl skulle tilsvare 1 mark i vare.⁴⁸ Ei mark i vare skulle vera ein "noren marck" og tilsvare 1 stykke varning i mjøl eller malt. Dette var og verdien av 1 ku eller 3 lodd sølv. "Noren Marck" skulle ein her tru var det same som ei "norsk" mark, ei vanleg rekneining frå siste halvdel av 1300-talet. Ei "norsk" mark var lik 1/2 mark forngild, men sidan 1 mark forngild gjennom heile mellomalderen hadde verdien 1 ku, ser det ut til at 1 "noren" mark i det ovannevnte dømet samsvarte med 1 mark forngild. At det var slik vert stadfesta i ei tilskrift til lista frå 1573, der det vert opplyst at lagmennene nordafjells hadde slege fast at forngilde, bugilde og noren mark vart rekna som jamgode.⁴⁹

Ei forngild mark tilsvare verdien av ei ku, og ei ku var lik 3 Bg.⁵⁰ Sidan ei forngild mark tilsvare 1 "noren marck", var og 1 stykke varning i mjøl eller malt lik verdien av 3 Bg. Med ei oppskrivning i 1572 med 1/3, ville dette bli 4 Bg eller 1 Rd. Når leiga av Gullsmedstretet i kapitteljordeboka vart sett til 1 Rd, kan det skuldast at berre halve leiga er overført til Kapittelet, dvs. 1 av dei 2 stykka i vare som var den opphavlege leiga.

3.4 Samandrag

I dette kapittelet har eg vist at grunnleigene i Bergen vart underlagt ei juridisk vurdering som konkluderte med eit sett reglar for utrekningsgrunnlaget for leigene. Dette skjedde i byrjinga av 1560-åra, men utrekningsprinsippa vart legitimerede ved å visa til ei eldre byvedtekt.

Ved å samanlikna enkelte private grunnar ved kontoret ser ein at grunnleigene var stabile i perioden mellom 1562 og 1686. Ei detaljert gransking syner at dette var ein generell tendens for

⁴⁶ Steen 1965m s. 192.

⁴⁷ Vedlegg 8.

⁴⁸ Steinnes 1929 s. 18 og 49.

⁴⁹ Steinnes 1929 s. 18 og 49, 1982 s. 84.

⁵⁰ Steinnes 1929 s. 16, 19, 49 og 50.

dei grunnleigene som låg til krona i perioden mellom 1567 og 1628. Vidare gransking viser og at tendensen var generell for alle bydelane og at den ser ut til å ha vore regelen for alle gruppene av grunneigarar. Ved hjelp av enkelte døme ser det og ut til at stabiliteten i grunnleigene i alle høve går tilbake til utgangen av seinmellomalderen.

Når ein nyttar oppgåver over grunnleiger frå seinmellomalderen, finn ein ofte at leiga vert oppgitt i Bg, ei rekneining for mynt som enno var i bruk i 1560-åra, men som i hovudsak må ha gått ut av bruk i dei følgjande tiåra. Skal ein samanlikna oppgåver i Bg med seinare materiale, vert det viktig å slå fast tidspunktet for når Bg vart rekna om til nyare mynt. Generelt er det best grunnlag for å tru at dette har skjedd mellom 1560-åra og 1600, sjølv om enkelte døme viser at omrekninga også kan ha funne stad tidlegare. I mellomalderen og seinare finn ein at leiger også vart betalte i varer. Den vanlegaste eininga var "stykke", anten i mjøl eller malt. På same måte som for Bg ser det ut til at desse leigene i hovudsak er omrekna til nyare mynt i siste halvdel av 1500-talet, etter verdihøvet $1 \text{ stykke} = 1 \text{ Rd}$.

Den stabiliteten som er dokumentert for grunnleigene er ein nominell stabilitet. Den verkelege verdien av grunnleigene endra seg derimot radikalt frå 1560-åra og til utgangen av 1600-talet. Reelt vart verdien av grunnleigene sterkt redusert, noko som gjer at ein må vera varsam med å tolka verdien av grunnleigene ved utgangen av 1600-talet som uttrykk for deira økonomiske tyding i seinmellomalderen.

4.0 GRUNNEIGA OG DEN TOPOGRAFISKE UTVIKLINGA FRÅ UTGANGEN AV SEINMELLOMALTEREN OG TIL 1686

4.1 *Kva slag endringar*

Det er ikkje nok å påvisa nominell stabilitet i grunnleiga for å nytta grunnleigematerialet frå 1600-talet til å undersøkje grunneigefordelinga i seinmellomalderen. Skal undersøkinga vera vellukka, må ein også undersøkje den topografiske utviklinga. Med topografisk utvikling meiner eg her om det fann stad endringar i utnyttinga av grunneiga. Dersom delar av utleigegrunnane gjekk over til å tena føremål som ikkje gav grunnleige, ville denne delen av grunneiga ikkje bli fanga opp av det nyare grunnleigematerialet. At det i nyare tid kom til ei stor mengd grunnar som resultat av den generelle byekspansjonen, byr ikkje på noko større problem i denne samanhengen.

Ekspansjonen gjekk føre seg i område som tidlegare ikkje hadde hatt bymessig bebyggelse, og det er ikkje vanskeleg å halda denne borte frå mellomalderbyen. Problemet er om det gjekk føre seg endringar i dei områda som hadde hatt bymessig bebyggelse i seinmellomalderen. Det følgjande kapittelet tek sikte på å undersøkje kva slag topografiske endringar som fann stad frå utgangen av seinmellomalderen og til slutten av 1600-talet og kva konsekvensar desse har for mi undersøking.

Frå slutten av 1500-talet og utover 1600-talet vart byen herja av fleire store brannar som gav høve til reguleringstiltak. Nokre vart gjennomførte, andre vart ikkje meir enn ynskjetenking.

Spørsmålet er i kor stor grad ulike reguleringstiltak påverka grunneigeretten og endra utnyttinga av grunnane. Eg skal særleg ta for meg dei større brannane som ramma byen frå andre halvdel av 1500-talet og fram til 1686. Vesentleg vert det å gi ei vurdering av kva konsekvensar brannane fekk med omsyn til det eldre byplanmønsteret.

Bybrannane har vore sett som den viktigaste årsaka til endringar i byplanen, både for mellomalderen og i nyare tid. I Bernt Lorentzens framstillingar er det nettopp bybrannane i 1248 og 1476 som representerer brot i den topografiske kontinuiteten Koren Wiberg hadde gjort seg til talsmann for. Brannkatastrofar er å rekna for ein konstant faktor i Bergens topografiske historie.¹

4.2 *Bybrannen i 1561, dei første reguleringstiltaka på Stranden*

Den første brannen som råka byen etter reformasjonen, var brannen på Strandsida i 1561, som omfatta området frå Murallmenningen og inn til Rådhuset. Absalon Pedersson omtalar brannen i

¹ Lorentzen 1952 s. 69.

dagboka si. Hus for hus vert rekna opp på begge sider av Strandgata. Mellom dei som fekk store verdiar øydelagde, var mange av byens fremste borgarar.² Etter brannen bad byrådet om at kongen måtte gripa inn og sørgja for at gater og allmenningar vart gjort breiare for å hindra nye store brannar.³ Men borgarane hadde også ei anna bøn til kongen. Han måtte sørgja for at grunnleigarane i området fekk byggja opp att husa sine på same vilkår som dei gamle grunnbreva deira tilsa.⁴ Lensmannen på Bergenhus, Erik Rosenkrantz, støtta borgaranes krav, og leidde arbeidet med nyreguleringa. Kva reguleringa gjekk ut på, er ikkje kjent i detalj. Truleg vart Smørsallmenningen og sjølve Strandgata gjort breiare.⁵ I tillegg ser det ut til at det vart opna ein ny allmenning om lag midt på Stranden, seinare kalla Murallmenningen. Allmenningen vart delvis utlagt av grunn som høyrde til Rosenkrantz, og delvis av grunnar som hadde vore i Trond Benkestokks eige.⁶

Nyreguleringa etter brannen i 1561 var ikkje av stort omfang, men framgangsmåten var typisk for dei reguleringane som vart gjennomførte etter bybrannane i dei følgjande 140 åra fram til brannen i 1702. Hovudprinsippet var å utvida eksisterande allmenningar og gater og eventuelt etablera nye allmenningar for å avgrensa seinare brannar. Forsøk ut over dette på å skaffa betre orden i bebyggelseen ser ikkje ut til å ha vore ei prioritert oppgåve. Men skulle gater og allmenningar utvidast, førte det med seg at tidlegare byggjegrund vart omdanna til eit nytt føremål. Det var såleis ei motsetning i brevet frå borgarane til kongen. Borgarane ba om at brannstrøket vart regulert med nye allmenningar og nye gater, samstundes som dei kravde å få bruka sine gamle grunnar på same vilkår som tidlegare. Borgarane skriv sjølv i brevet til kongen at husa stod så tett og gatene var så tronge at det var umogeleg å stogga brannen.⁷ Det var ikkje råd å koma utanom ei regulering som ville gå på kostnad av tidlegare byggjegrund. Dette må ha gjort reguleringsarbeidet ekstra vanskeleg, for slik vart nyreguleringa møtt av to partar som begge ville stilla krav om erstatning for tap av grunn. Det er sjølvstøtt at ingen gav frå seg grunn frivillig, aller minst den som åtte grunden. Erik Rosenkrantz fekk erstatning for den delen av grunden sin på Stranden som vart lagt ut til allmenning. Her var det krona som måtte avstå grunn til vederlag.⁸ Ettersom Rosenkrantz fann å kunna godta vederlaget, er det grunn til å tru at dei grunnane han gav frå seg, stod i eit rimeleg høve til dei han fekk att. Som grunneigar vart han

² Aps. Dagb. s. 9-10, 19. des. 1561.

³ DN XIII nr. 772, 1562.

⁴ DN XIII nr. 722, 1562.

⁵ Fossen 1979 s. 91.

⁶ Fossen 1979 s. 91-92.

⁷ DN XIII nr. 722, 1562.

⁸ NRR II s. 528, 15. juni 1583.

verken rikare eller fattigare. I røynda vart grunnane flytta. Eit slikt byte verka ikkje inn på ei eventuell grunneigefordeling. Grunneigaren hadde ikkje fått redusert inntektsgrunnlaget sitt. Mengda av grunneige var konstant sjølv om lokaliseringa skifta.

Grunnleigene var viktige som inntektskjelde, ikkje minst for dei som hadde fått seg slike tillagde som løn for offentlege eller kyrkjelege embete. I 1577 hadde borgarmeistrar og rådmenn i Bergen klaga til kongen over reguleringa etter brannen i 1561. Den hadde medført at ein del av dei grunnane dei hadde som inntekt for sine embete, var utlagde til gater og allmenningar, og ikkje lenger gav grunnleige. Kongen tilkjende klagarane vederlag, slik andre alt hadde fått, og ba lensmannen, Hans Pedersson, sørgja for at dei fekk utlagt inntekter av andre delar av byens eller kronas grunnar.⁹

Reguleringa etter brannen i 1561 vart ikkje noko vendepunkt for byplanen på Strandsida. Av ein herredagsdom frå 1599 går det fram at det på det tidspunktet ikkje var mogeleg å skaffa greie på omfanget av Rosenkrantz' reguleringstiltak. Rosenkrantz hadde teke målebrev for reguleringa med seg til Danmark, og allmenningane var i ferd med å bli bygde att.¹⁰

4.3 Bybrannen i 1582, reguleringsplanen av 1583

Frå eit reguleringssynspunkt er brannen i 1582 mykje meir interessant enn brannen i 1561. Brannen i 1582 var meir omfattande enn førre brann. I tillegg til området mellom Mur-allmenningen og Rådhuset vart no heile Vågsbotn like opp mot Kontoret ramma.¹¹ På kongens befaling vart det utarbeidd eit reguleringsforslag for brannstrøket. Forslaget innebar at Smørsallmenningen skulle utvidast, men viktigare var det at planen omfatta anlegg av ei rekkje nye allmenningar: Vågsallmenning, Rådsstoveallmenning, Korskyrkjeallmenning og til sist utviding av den gamle Autallmenning. I tillegg skulle også ei rekkje av hovudgatene utvidast, og det vart nedlagt byggjeforbud innan eit nærare avgrensa område ved Domkyrkja og Korskyrkja.¹²

Sjølv om dei nemnde reguleringstiltaka vart gjennomførte, vart dei nye gatene og allmenningane smalare enn det planen i utgangspunktet hadde slege fast. Nett dette kan ha hatt samband med at det var vanskeleg å få aksept for ei regulering som omfatta for store inngrep i privat grunneige.

⁹ NRR II s. 217, 17. mai 1577.

¹⁰ NHD V s. 191-92, 19. juli 1599.

¹¹ Fossen 1979 s.269.

¹² Fossen 1979 s. 269-70. NRR II s. 527-32, 15. juni 1583.

Der ekspropriasjon kom på tale, var kongens prinsipp at det skulle ytast erstatning anten av kronas grunnar eller på annan måte. Men hus og grunneigarar måtte kvar for seg syte for å fremja sine erstatningskrav.¹³ Det var såleis neppe attraktivt for ein grunneigar å gi frå seg grunnane sine.

Asgaut Steinnes har peika på at Hollendergaten vart avkorta etter 1583-reguleringa, som eit resultat av at Korskyrkjeallmenningen vart opna. Her viser han til at ei rekkje grunnleiger i området er nemnde i lensrekneskapane før brannen, men ikkje etter. Vidare viser han til at også ei rekkje grunnar som var i privat eige, vart utlagde til allmenning.¹⁴

Eg har alt vist at kongen i prinsippet godtok plikta til å erstatta grunnar som vart utlagde til allmenning. Ei slik erstatning galdt ikkje berre for dei som åtte grunn. Tap av grunn må ha vore vel så merkbar for dei som var leigarar. Korleis ei erstatning skulle gjennomførast i praksis, var ikkje sjølvsagt. Om dette sende kongen brev til borgarmeistrane og rådmennene. Det var greitt nok at krona skulle yta vederlag til dei som var blitt skadelidande, av di grunnar var blitt lagde øyde til beste for byen. Problemet var at det var vanskeleg for kongen å halda greie på kva eigedom krona hadde i byen, og om denne kunne avståast som erstatningsgrunnar utan at andre føremål vart skadelidande. Kongen bad difor om at borgarmeistrane og rådmennene sjølve tok på seg å tinga med dei som hadde mista grunnar. Kongen ynskte at byen yta erstatning anten i pengar eller i grunn. Eit tredje alternativ var at byen tok på seg å betala grunnleige for grunnar som var utlagde til allmenning.¹⁵

I tre punkt hadde kongen slege fast prinsippa for erstatninga. For det første kunne ein gi erstatning i form av pengar. Pengeerstatning etter regulering finn ein døme på etter bybrannen i 1623. Da vart ei rekkje grunnar, som var utlagde som delar av Vågsallmenningen, erstatta med pengar. Erstatningssakene vart først handsama 13 år etter brannen, og det syner kor vanskelege saker som galdt grunnavståing eigentleg var. Erstatningssummane i desse sakene varierte mellom 25 og 110 slette dalar, men i ei sak var summen så høg som 1000 slette dalar.¹⁶ Desse sakene galdt ikkje grunneige. Erstatninga ser ut til å ha blitt gitt til grunnleigarar som vederlag for at dei ikkje lenger fekk nytta dei grunnane dei hadde leigebrev på. I fleire av sakene vert det vist til leigebrev utferda av lensmennene på Bergenhus, og det er nærliggjande å tru at det var kronas

¹³ Fossen 1979 s.271.

¹⁴ Steinnes 1968 s. 10-11.

¹⁵ NRR II s. 531-32, 15. juni 1583.

¹⁶ Wisener 1937 s.110-12.

grunnleigarar som fekk erstatning.

Det andre prinsippet for grunnerstatning var å erstatta grunn mot grunn. Ei slik erstatning var avhengig av at det fanst tilgjengeleg ledig grunn i byen som anten kunne bys til grunneigarar eller leigarar. Erstatninga skulle hentast av kronas grunneige. Før reformasjonen hadde ikkje krona særleg grunneige innan den tettbygde byen. Krona var derimot å rekna som grunneigar til all ubygd grunn omkring, så sant denne ikkje var oppteken av eiga til kloster og private, i første rekkje Munkeliv. Etter reformasjonen endra dette seg. Krona vart no eigar av alt kyrkjegods, men berre det godset som hadde vore i klostra, bispestolane og dei kongelege kapella si eige, vart lagt direkte under krona. Det som er viktig å slå fast, er at eventuelle bygrunnar som krona fekk seg tillagt, neppe kom på tale som erstatningsgrunn, av di bygrunnane alt var utleigde.

Slutten av 1500-talet var ei ekspansjonstid for Bergen, og bebyggelseen breidde seg ut over yttergrensene for mellomalderbyen. Dermed vart og tidlegare ubygd område interessante som leigegrunnar. Denne utviklinga opna eit potensiale for krona når det galdt å framskaffa erstatningsgrunnar i reguleringssaker. Til dette føremålet kunne det nyttast anten delar av dei grunnområda i ytterkanten av byen som krona alltid hadde rekna som sin eigedom, eller ho kunne stykka ut delar av den tidlegare klostereiga.

Den tredje erstatningsmåten kongen føreslo for byrådet i 1583, var at byen tok på seg å betala grunnleige for grunnar som vart utlagde til reguleringsføremål. I desse tilfella ville grunneigaren framleis motta grunnleige, og i praksis fekk såleis ikkje reguleringa økonomiske konsekvensar for eigaren. Her ville berre leigaren bli råka. For leigaren var leigeretten til ein grunn eit økonomisk aktivum utover det at det gav grunn for husa hans. Leigaren hadde rett til å omsetja leigeretten ved sal av husa på grunnen, og eigaren måtte godta den nye huseigaren som grunnleigar, så sant sistnemnde var villig til å oppfylle dei vilkår som grunnleigeavtalen inneheldt.¹⁷

Erstatninga vart føreslegen etter tre ulike alternativ, og det vart opp til byens fremste menn å velgja i kvart tilfelle. Den rolla kongen gav dei styrande i byen, må i enkelte tilfelle ha sett rådmenn og borgarmeistrarar i ei dobbelrolle, og vel så det. Dei skulle på same tid vera kongens representantar og ta i vare byens interesser. I tillegg kunne dei som privatpersonar sjølve vera partar i reguleringssaker. I eit slikt perspektiv må ein prøva å slutta seg til kva erstatningsalternativ som ville vera mest fordelaktig, sett frå synsvinkelen til dei som skulle velja. Med omsyn til kva som var mest tenleg for byen, var valet i utgangspunktet neppe vanskeleg. Når

¹⁷ Eit dømme er eit brev utferda i 1583. UBB dip. saml. 6. mars 1583.

kongen førte over erstatningsadministrasjonen til byen, innebar det og at han overlet kostnadene ved erstatningane til byen. Slik er det naturleg å forstå formuleringane i 1583 brevet:¹⁸

...efterdi vi ikke kunne vide, om vi have derudi Byen saamegen Eiendom uden mærkelig Skade at aflade, dermed dennem, som mist have, kunde skee Vederlag, ei heller kunde vide, hvad os dermed kunde afgaa, hvorfor vi det hjemstille til Eder, at I selv handle med dennem, som nogen Eiendom mist have, enten med Pendinge eller med Eiendom af Byen, det dennem endeligen at afhandle eller og med en tilbørlig Grundeleie dennem at fornøie.

At byen skulle ta på seg å løysa ut grunneige og leigerett til grunn, eller å betala grunnleige for grunn som vart utlagt til gater og allmenningar, må ha verka mindre tiltalande enn å tilby grunneigarar og leigarar erstatningsgrunnar andre stader i byen. Frå bystyringars synspunkt vart ikkje det siste alternativet mindre attraktivt ved at det var tale om utstyking av kronas grunnområde. I utgangspunktet ville det ved regulering vera mest naturleg at krona sjølv la ut grunnar til utviding av gater og allmenningar. Dette hadde likevel som føresetnad at krona åtte grunn i dei aktuelle reguleringsområda. Det er sannsynleg at dei traséane som vart valde for dei nye allmenningane, tok omsyn til at dei i hovudsak omfatta kronas grunnar. I slike tilfelle var det grunnleigaren som måtte få erstatning.

Av vedlegg 6 går det fram at lensrekneskapane frå 1598/99 og seinare får ein stadig større tilvekst av grunnleiger på Nordnes. Tilveksten var størst i dei ytre delane, i område der det ikkje kan påvisast grunnleiger i 1567-og 1577-rekneskapane. Dette tyder på at det må ha gått føre seg ei utstyking av grunnar i dette området, og at grunnane er festa bort til inntekt for krona. Ny grunn kunne berre skaffast ved å stykka opp delar av Munkelivs tidlegare ubygde grunnområde, eventuelt også av Jonsklostret sitt område. Lenrekneskapen frå 1577 inneheld i alt 59 grunnleiger.¹⁹ I 1598/99 er talet på leiger mest tredobla, men dei første 58 leigene samsvarar i hovudsak med leigene i 1577-lista.²⁰ Dei følgjande 100 leigene i 1598/99 er i all hovudsak leiger som er komne til på Nordnes, anten er dei omtala ved Erkebispegarden eller innanfor Nordnes. Mellom dei grunnane som ikkje vert lokaliserte til Nordnes, er hovudtyngda omtala som grunnar ved Kroppedammen eller i området omkring. Som det går fram av vedlegg 6, er dette det andre området i byen der krona fekk seg tillagt grunnar etter 1577. Nokre få grunnar i 1598/99-lista er og lokaliserte til området ovanfor Martinskyrkja.²¹ Det vesentlege er at krona ikkje ser ut til å ha

¹⁸ NRR II s. 531-32, 15 juni 1583.

¹⁹ Vedlegg 2.

²⁰ Vedlegg 2 og 3.

²¹ Vedlegg 3, nr. 59-158.

hatt tilvekst av grunnleiger innan dei eldre grunnleigeområda. Her var det ikkje mogeleg å finna grunn for nyutleige.

No overstig talet på nye grunnleiger til krona i 1598/99-rekneskapen langt det ein kunne forventa som resultat av utstyking av leige grunn til erstatning etter brannen i 1583 og ein ny brann på Strandsida i 1589. Dei fleste nye grunnane må ein rekna med var resultat av ein generell byekspansjon. Men mellom dei mange som er komne til, er det truleg at ein og finn dei leige grunnane som vart utlagde til erstatning for grunnar som vart tekne til reguleringsføremål. Av vedlegg 6 går det fram at i alt 6 grunnar i 1577-rekneskapen ikkje er å finna i 1598/99. Dette gjeld grunnane nr. 12, 13, 27, 28, 37 og 48. Kvar nr. 12 låg er ikkje mogeleg å avgjera, men for nr. 13 vert det fortalt i rekneskapen at den låg på Hollenderstretet. Nr. 27 og 28 låg på Broen, det ser ein av nr. 29 i 1577, og nr. 32 og 33 i 1567. Nr. 37 låg på Hollenderstretet og nr. 48 låg nordafor garden Saltøyden på Stranden. Det siste går fram av opplysningar for nr. 40 i 1567. Dei grunnane som vart borte frå lensrekneskapane mellom 1577 og 1598/99, er såleis alle, så langt dei let seg lokalisera, grunnar som låg innan brannstrøket i 1583. Det er nærliggjande å tru at grunnane forsvann pga. reguleringa etter brannen. Leigarane av desse grunnane fekk erstatta grunnleigeretten med nye grunnar, anten på Nordnes eller ved Kroppedammen. Ein slik framgangsmåte ville vera til stor nytte for byen, som fekk nyregulerte gater og allmenningar, samstundes som grunnleigarane fekk nye grunnar der dei kunne setja opp hus. Ikkje ein gong krona vart skadelidande ved denne forma for erstatning. Den grunnleiga krona måtte seia frå seg som følge av reguleringstiltak, vart erstatta ved etablering av nye leigeavtalar annan stad i byen, på grunn som tidlegare ikkje hadde gitt leige. Dermed førte heller ikkje slike erstatningssaker til at krona mista inntekter. Kort sagt førte reguleringa til at grunnleiger vart flytta til ein annan kant av byen.

Men Asgaut Steinnes har vist at i alle høve Korskyrkjeallmenningen, som vart opna etter 1583 brannen, også førte med seg at ei rekkje private grunnar vart utlagde til allmenningsgrunn. I slike saker var det grunneigaren som skulle ha erstatning. For eventuelle grunnleigarar vart det opp til eigaren å finna ei ordning. Også i dei sakene der det galdt ekspropriasjon av privat grunn til reguleringsføremål, må ein tru det ville vera mest naturleg å følgja same praksis som for erstatning ved tap av grunnleigerett. Ved å stykka ut delar av kronas ubygde grunnområde kunne ein gjera makeskifte med dei som måtte gi frå seg grunneige.

4.4 Utnyttinga av Munkelivs grunnområde og reguleringa i Dreggen

Det mest interessante området for erstatningsgrunnar var Munkelivs store grunnområde på Nordnes. Ein del av dette hadde Munkeliv sjølv leigd ut som grunnar alt i seinmellomalderen. Seinare må ein rekna med at krona leigde ut delar av området, men formelt høyrde det gamle klosterområdet til Munkelivsgodset også etter reformasjonen.

Munkelivs grunnområde fall i hovudsak saman med grensene for det seinare Nykyrkjesoknet, slik at dei grunnleigene som ein finn innan soknet i GBB, alle er frå grunnar som er utstykkja av den tidlegare klostereiga. I 1686 var mest all grunn på austsida av Nordnes utleigd, og i tillegg hadde byen ekspandert over store delar av vestsida. Det interessante er at GBB ikkje berre registrerer grunnar innan Nykyrkjesoknet som anten hadde gitt leige til krona eller Munkelivsgodset, men at det også fanst ei rad eigedomar som gav leige til kyrkjelege institusjonar og til private. Desse grunneigarane hadde neppe fått hand om grunneige i dette området i mellomalderen. Derimot er det sannsynleg at dei er komne til som følge av reguleringstiltak etter reformasjonen. Eigarane har vore nøydde til å gi frå seg grunnar i eldre bydelar mot å få desse erstatta med tilsvarande grunnar ute på Nordnes. Av tabell 2.4.1 går det fram at i alt 44 grunnar høyrde til slik eige. At enkelte borgarar kunne få kjøpt grunnar av krona i dette området er ikkje utenkjeleg, men dette kan ikkje forklara at også adelege er representerte mellom eigarane, eller at 28 av dei 44 grunnane faktisk er spreidde på ei rad kyrkjelege institusjonar. Dei to sistnemnde eigargruppene dreiv sine grunnar berre som utleige, medan ein byborgar investerte i grunneige for å driva bynæring. At kyrkjelege institusjonar og adelege skulle investera i oppkjøp av bygrunnar på 1500 og 1600-talet, med det føremålet å driva utleige, verkar lite sannsynleg. Konklusjonen må vera at sidan det er vanskeleg å sjå at eigedomane har kome til dei nemnde eigarane før reformasjonen, og det er lite truleg at dei ville vera tente med å investera i grunneige etter denne tid, må eiga i Nykyrkjesoknet ha kome til som erstatning for grunnar dei nemnde eigarane har gitt frå seg i andre delar av byen.

Faktisk er det mogeleg å dokumentera at ein del av eigedomane er eit resultat av eit slikt bytte. Sjølv om brann var den mest vesentlege bakgrunnen for reguleringstiltak, hende det at andre motiv danna grunnlag for endringar i byggje- og eigedomstilhøva. Slik var det mellom anna når det galdt lensmennene på Bergenhus sitt langvarige arbeid med å få rydda området i Dreggen. Bak dette arbeidet låg reine militærstrategiske vurderingar.²² Tett bebyggelse like opp til festninga gav dårleg vern mot angrep frå landsida. Men det var ikkje berre for konge og lensmann å befala

²² NRR I s. 471-72, 4. okt. 1565. NRR II s. 218 og 326, 5. mai 1579.

at husa skulle rivast. Å rydda området i Dreggen hadde engasjert Christoffer Valkendorf på 1550-talet og Erik Rosenkrantz etter han. Det var først under Hans Pedersson si tid som lensmann på slutten av 1570-åra at husa i Dreggen vart rivne.²³ Ein vesentleg årsak til at reguleringa drog ut, var erstatning til dei som mista grunn. Dette kjem mellom anna fram i kapitteljordeboka frå om lag 1600. Under avsnittet for grunnleiger som låg til soknepresten til Domkyrkja, står følgjande:²⁴

*"Disse effterschreffuene grunder bleff Aff welb: Peder Thaatt Vnder lagt till Predichstollen for de grunder j dregen
Frederich platenschlagr ----- iij mr.
Jørgen Bøssenschøtter och Otte Nielsen for nogen grunder i dregen som Nu Jacob schriffuer bruger ein part
Aff for disse grunder er Vnderlaugt i for.ne
Welb: Peder Thottis tidt disse smaa Grunder wdi Erchebiß Gaarden
Lauridz Regßen ----- xxij ß
Anders Veffuer ----- xx ß
Jacob Joensen ----- j mr.
David Willomßen ----- j mr.
Signord Joensen ----- j mr.
Olluff Knudzen ----- j mr. ij ß"*

Her vert det opplyst at Soknepresten til Domkyrkja tidlegare hadde motteke leige av nokre grunnar i Dreggen, men at Peder Thott hadde erstatta desse med grunnar ved Erkebispegarden. Kvifor hadde han gjort det? Jo av di kongen hadde utferda eit brev om at dei som hadde mista hus eller grunn som følgje av rivinga i Dreggen skulle få dette erstatta annan stad i byen, og at erstatninga skulle leggjast ut av kronas eige. Ei slik befaling vart sendt Hans Lindenov alt i 1579. I brevet til Lindenov vert det sagt rett ut at ettersom grunneigarane ikkje lenger kan ta i mot grunnleige av sine eigedomar, skal det straks stykkast ut nye som grunneigarane skal ha til odel og eige.²⁵

I GBB finn ein 4 grunnleiger som låg til soknepresten ved Domkyrkja. Samla gav desse ei leige på 2 Rd 3 ort og 12 ß. Dei 7 grunnane i kapitteljordeboka gav samla ei leige på 7 ort og 44 ß. Omkring 1600 var 1 ort lik 16 ß, slik at leiga tilsvare 9 ort 12 ß omrekna til verdien i 1686, eller 2 Rd 1 ort og 12 ß. Dei 7 grunnane i kapitteljordeboka gav såleis mindre leige enn dei 4 leigene i 1686. Eg har alt vist at talet på grunnleiger i ein eigars eige kunne variera, men at summen av grunnleigene var konstant.²⁶ Her må dette tyda at færre enn dei 4 leigene i 1686 tilsvare dei 7 leigene omkring 1600. Det siste er ikkje utenkjeleg, det har berre som føresetnad at ikkje all den

²³ NRR II s. 218, 21. mai 1577.

²⁴ Vedlegg 8 p. 8b. Sjå og Lorentzen 1952 s. 266.

²⁵ NRR II s. 326, 5. mai 1579. NHD I s. 114, 20. aug. 1578.

grunneiga som soknepresten til Domkyrkja fekk hand om i Nykyrkjesoknet, var resultat av Peder Thotts erstatning for grunnane i Dreggen. Ser ein på dei 4 leigene i 1686 kvar for seg, finn ein at to av dei gav 1 ort i leige kvar, ei gav 1 ort 12 ß og ei gav åleine heile 2 Rd. Den siste leiga vart betalt av oberstløytnant Christian Nielsen Holberg, og Holbergs grunn låg like innanfor Nykyrkja, kyrkja som er bygd på restane av Erkebispegarden.²⁷ Det vert da nærliggjande å slutta at Holbergs grunn er resultat av ei samanslåing av dei fleste av dei små grunnane ved Erkebispegarden, som Peder Thott i si tid hadde gitt soknepresten ved Domkyrkja i byte for grunnar i Dreggen. Legg vi til den av dei 4 grunnane i 1686 som gav 1 ort 12 ß, vert summen 2 Rd 1 ort og 12 ß, nett same summen som dei 7 grunnane i kapitteljordeboka gav omkring 1600. Dei 2 andre grunnane, som kvar gav 1 ort i leige, må da ha kome til som erstatning i samband med andre reguleringsaker.

Dette dømet viser korleis grunneige kunne makeskiftast i samband med reguleringsarbeid i byen. Tiltaka vart gjennomførte, men i etterkant dukka erstatningssakene opp. Kongen godtok kravet om rettmessig erstatning, men krava måtte fremjast individuelt. Det var ingen automatikk i erstatningssakene. Så snart ein grunneigar fekk ekspropriert grunn erstatta med ny grunn, kunne grunneigaren tilby grunnleigaren å leiga erstatningsgrunnen. For dei tyske kjøpmennene som hadde leigd hus i Dreggen, var det likevel ikkje så liketil. For tyske kjøpmenn hadde ikkje lov å driva handel og eiga hus utanfor Kontoret. Difor vart det straks klaga til kongen, i det kjøpmennene flytta husa sine frå Dreggen til Erkebispegarden. Dei tyske kjøpmennene må ha godteke at grunnleigarane gav dei tilbod om å leiga nye grunnar ved Erkebispegarden. Men byborgarane kunne ikkje godta ei slik løysing, det ville vera eit trugsmål mot deira kontroll med handelsverksemda på Strandsida.²⁸

4.5 Brannen i 1623 og reguleringa av 1625

I 1589 brann området mellom Muren og Erkebispegarden. Også etter denne brannen sende kongen befaling til lensmannen på Bergenhus, og bad han om å syta for at naudsynte tiltak vart sette i verk for å regulera brannstrøket. Brannen førte likevel ikkje til at det vart utlagt nokon allmenning i området. Større reguleringstiltak ser ikkje ut til å ha blitt gjennomførte bortsett frå ei mogeleg utviding av gata langs Stranden.²⁹

²⁶ Kap. 3.2 s. 69

²⁷ GBB s. 24. Fossen 1979 s. 475-77.

²⁸ NRR II s. 270, 13. april 1578.

²⁹ NRR III s. 113-14, 27. feb. 1590. Fossen 1979 s. 272.

Brannar i dei nye bystrøka på Nordnes hadde med omsyn til eigedomsstrukturen i mellomalderen mindre å seie. Av grunneige her ute var det berre dei grunnane som Munkeliv hadde leigd ut, og dei som var flytta hit som følgje av regulering, som kunne sporast tilbake til mellomalderen. For den mellomalderske grunneigestrukturen var det brannar i dei eldste bydelane som hadde størst konsekvensar. Slik var det med brannen i 1582, som i særleg grad gjekk hardt ut over Vågsbotn og dei indre delane av Strandsida, og slik var det og med den store brannen i 1623, som i hovudsak kom til å omfatta dei same områda. Men i tillegg brann området utanfor Muren med Nykyrkja og all bebyggelse så langt den strekte seg utover til Nordnespynten. Også delar av Øvregata med Martinskyrkja gjekk med i brannen.³⁰

På nytt vart borgarane og lensmannen aktivt engasjerte i spørsmål omkring reguleringstiltak for å gjera byen meir sikker mot storbrannar. Eit endeleg forslag var ferdig i 1625, over to og eit halvt år etter brannen.³¹ Når det kunne gå så lang tid for å få eit reguleringsforslag på papiret, må ein undra seg over om slike reguleringsforslag verkeleg gav retningsliner for attreisninga av byen, eller om dei kom så seint at det var attreisninga som styrte reguleringa. Det er vanskeleg å forestella seg at eit ekspansivt bysamfunn kunne venta i over to år på retningsliner for attreisning etter ein brann. Likevel var det mange andre tilhøve som også seinka attreisninga. Det var vanskeleg å skaffa høveleg erstatning til dei som mista grunn som følgje av reguleringa, og det oppstod mangel både på byggjevirke og dugeleg arbeidskraft til å utføra attreisingsarbeidet.³²

Reguleringsplanen av 1625 hadde som føresetnad at det vart etablert ein ny allmenning ved Nykyrkja. Denne skulle gå frå sjøen og like opp til toppen av Nordnesryggen og vera 30 sjællandske alen brei. Strandgata skulle vera 12 alen brei frå Nordnes og til Rådhuset, med unntak av området forbi Nykyrkja, der gata skulle ha dobbel breidde. Murallmenningen skulle utvidast i breidda frå sjøen og opp til den meir glisne bebyggelseen på høgdedraget mot Klosteret. Vidare vart det gitt detaljerte oppgåver over breiddemål for ei rekkje smågater i området mellom Murallmenningen og Rådstoveallmenningen. Det er likevel ikkje mogeleg å slå fast om dette var resultat av ei nyregulering eller om det berre var ei stadfesting av gatene slik dei var etablerte alt før brannen. Smørsallmenningen skulle ha ei gjennomsnittsbreidd på 20 alen. Allmenningen innanfor var Vågsallmenningen. Denne vart etablert etter brannen i 1582, og hadde nede ved sjøen ei breidd på heile 64 alen. Elles fekk Vågsallmenningen svært varierende breiddemål frå Vågen og over til Vesle Lungegardsvatnet, på det breiaste 30 alen og på det smalaste 22 alen.

³⁰ Fossen 1979 s. 273.

³¹ NM II s. 305-313, 10. okt. 1625.

³² Fossen 1979 s. 274.

Breiare enn 30 alen skulle heller ikkje Rådstoveallmenningen vera. Denne strekte seg frå Torget og opp til Rådhuset, herifrå som ei 10 alen brei gate like ned til Vesle Lungegardsvatnet.

I Vågsbotn vart det gitt mange mål for breidda på dei ulike gatene. Eit verkeleg nytt tiltak var utfyllinga av Dypesund, ein liten sidearm av Vågen lengst inne i Vågsbotn mot Hollendergaten. Føremålet var å skaffa betre tilkomst frå vest til aust i byen. Men tiltaket møtte sterk motstand og vart først gjennomført etter storbrannen i 1640. Når det galdt Korskyrkjeallmenningen og allmenningen mellom Kontoret og Bryggesporden, skulle desse vera som før, likeeins alle gater og smug som tidlegare hadde vore i området.

Reguleringsforslaget var omfattande, men på mange punkt ikkje meir enn ei oppattaking av reguleringsforslaget frå 1583. Eit av dei tilhøva som seinka attreisingsarbeidet etter brannen i 1623, og som sikkert var avgjerande for at reguleringsplanen var vanskeleg å gjennomføra, var som før spørsmålet om erstatning for dei grunnane som vart utlagde til reguleringsføremål. Det hadde vore planar om å stykka opp plassen til borgarvæpninga på Engen, men dette vart avvist. Spørsmålet om erstatningsgrunnar var i mange høve enno uløyst i 1632. Kongen støtta borgarane i deira krav om rimeleg erstatning. Slike krav var rettmessige, men kunne dei ikkje imøtekomast med grunn, skulle det erstattast på annan måte etter avtale med byen.³³ Eg har alt vist til at enkelte grunnleigerettar vart erstatta med pengar 13 år etter 1623 brannen.³⁴ Men dette representerer sannsynlegvis ein siste rest av alle erstatningssakene, kanskje dei einaste sakene som ikkje let seg løysa ved utdeling av nye grunnar.

4.6 Brannane i 1640, 1660 og 1686

Den neste storbrannen råka byen i 1640. No brann på nytt heile området mellom Murallmenningen og allmenningen mellom Bryggesporden og Kontoret. Som tidlegare vart det også etter denne brannen sett i gang planleggingsarbeid for ei betre regulering av byen. I høve til tidlegare reguleringar vart utfallet likevel berre mindre justeringar. Det viktigaste tiltaket var at Kontoret sa seg villig til å riva Rotmannsgard, den sørlegaste av gardane ved Kontoret, for slik å utvida allmenningen mellom Kontoret og byen.³⁵ Rivinga var nok meir eit ynskje frå Kontoret si side enn frå borgarane. Kontoret hadde vore spart for større brannar like sidan 1476. Kjøpmennene ved Kontoret var tydelegvis flinkare til å passa varmen enn folk ute i byen. Etter brannen i 1640, som nok ein gong med nød og neppe vart stogga ved den gamle Aut-

³³ NRR VI s. 408, 28. juni 1632 og s. 410-11, 28. juni 1632.

³⁴ Wisener 1937 s. 110-12.

³⁵ Fossen 1979 s. 280.

allmenningen, syntest vel dei kontorske at det kunne vera nok. Ved å riva Rotmannsgard skaffa dei seg ein allmenning med ei middelbreidd på om lag 40 alen til vern mot byen. Dei kontorske nytta i denne samanhengen same framgangsmåten som etter 1476-brannen. Kontoret lova å halda fram med å betala grunnleige for den ubygde grunnen. Slik var ein sikra mot at andre overtok grunnen og reiste hus der.³⁶

I hovudtrekk skulle reguleringa etter brannen i 1640 følgja reguleringa i 1625, og som før skulle det vera dei styrande i byen si oppgåve å sørgja for at det vart ytt erstatning til dei som lei skade av reguleringstiltaka.³⁷

I 1660 brann området mellom Murallmenningen og Nykyrkja. Etter denne brannen gjekk ein bort frå dei tradisjonelle reguleringsforslaga, i staden vart det satsa på nye bygningsmaterialar. Mur og bindingsverk skulle avgrensa brannfaren. Men sjølv med økonomiske tilskot til dei som bygde i mur, hindra ikkje dette at også ei rekkje trehus vart bygde inne i mellom. Dette var ein medverkande årsak til at da eld vart laus i 1686, brann heile området på nytt til grunnen. No vart nye reguleringstiltak fremma. Dei fleste var så omfattande at dei ikkje fekk støtte frå borgarane og heller ikkje vart gjennomførte. Eitt tiltak skulle likevel få varig plass i bybildet. Det vart opna ein ny allmenning midt mellom Nykyrkja og Murallmenningen.³⁸ Arbeidet med denne nye allmenningen finn ein spor av i GBB. Boka er kan hende sett opp like etter brannen. På sidene 36, 37 og 38 finn ein ei rekkje grunnar som er utlagde til allmenning. Alle er leige grunnar som betalte leige til Manufakturhuset. Nokre betalte leige for 1686 og dei første etterfølgjande åra, andre ser ikkje ut til å ha betalt etter brannen.³⁹ Når alle desse grunnane i 1686 høyrde til Manufakturhuset, tyder det på at dette var leiger som byen rådde for. Byen hadde fått alle kronas og Munkelivs grunnar av kongen i 1660, med det føremålet å betra økonomien til Manufakturhuset.⁴⁰

4.7 Samandrag

Med brannen i 1686 er eg komen fram til byen slik den hadde utvikla seg til GBB vart oppsett. Konklusjonen må vera at reguleringane i svært liten grad makta å endra meir enn mindre topografiske detaljar i den gamle byen. Dei mange reguleringsplanane smuldra bort i praksis.

³⁶ NRR VIII s. 143, 21. mars 1642.

³⁷ NRR VIII s. 150-51, 21. mars 1642.

³⁸ Fossen 1979 s. 473-79.

³⁹ GBB s. 36,37 og 38.

⁴⁰ NRR XII s. 435, 25. sept. 1660.

Som årsaker til denne utviklinga set Anders Bjarne Fossen fram dette:⁴¹

I denne byen, der Vågen og Strandlinjen rundt den var selve livsnerven, var det ikke mulig å skaffe likeverdige tomter i andre strøk til sjøgårder og beboelseshus. Erstatninger i form av penger for tap av grunn til allmenninger var ikke tilfredsstillende for en kjøpmann eller en håndverker som var avhengig av en geografisk heldig plass for næringsdriften. Heller ikke hadde staten penger til å gjennomføre en slik løsning i større omfang. For byens øvre sosiale lag var dessuten tomter i byens utkanter uakseptable. Byens ytre områder var fattigstrøkene.

Eitt av dei mest vesentlege resultata av reguleringsarbeidet ser dermed ut til å ha vore spørsmålet om erstatning for grunnavståing. Grunn innan det regulerte området vart erstatta med nye grunnar som tidlegare ikkje hadde hatt bebyggelse. Dermed kunne grunneigarane gå med på at grunnar i eldre delar av byen vart inndregne til reguleringsføremål. Med nye grunnar var dei sikra mot tap av grunnleigeinnteknene. Men dette førte til ei omfordeling av grunnleigene med omsyn til lokalisering. Leiger som opphavleg hadde høyrte heime i eldre bystrøk, var no å finna i dei nye og mest ekspansive bydelane. Dette er eit moment som eg må ta omsyn til når det gjeld rekonstruksjonen av grunneigefordelinga i seinmellomalderen.

⁴¹ Fossen 1979, s. 286.

5.0 BYRÅDET OG KRONAS GRUNNEIGE

5.1 Innleiing

Byrådet og kronas grunneige er i hovudsak å finna mellom den eiga som i GBB er ført under Manufakturhuset og Rådstova. I kapittel 2 har eg gruppert denne eiga under nemninga offentleg eige. Til denne låg og ein grunn som gav leige til Lagstolen. I dette kapitlet skal eg gjera greie for kva leiger som hadde lege til byrådet og krona ved utgangen av seinmellomalderen. I GBB er det ikkje innført grunnar som vart tillagt kongen og krona. Dette kan forklarast ved at kronas grunnar hadde vore del av den gåva kongen hadde gitt Manufakturhuset i 1660. Dei grunnane som hadde lege til krona, må ein difor leita etter mellom Manufakturhusets grunnar.

Grunneleigene av Manufakturhusets grunnar var formelt byrådets innkomer. Men byrådet forvalta også andre grunneleiger, leiger som i GBB vert tilviste til Rådstova. Desse leigene må ha eit anna opphav enn Manufakturhusets leiger. Dette vert underbygd ved at ein av dei grunnane som i GBB er innført som Rådstovas eige, kan dokumenterast med leigebrev frå omlag 1437.¹

5.2 Kongen og kronas grunneige

Om kronas grunnleiger i byen før reformasjonen har ein svært pålitelege oppgaver i lensrekneskapane frå perioden 1514-22.² I all hovudsak var det leiga av Skomakarstretet. Utanom Skomakarstretet nemner rekneskapane berre ein grunn kalla Årsborg. Denne gav 2 mark og 4 β i leige.³ Ein må gå ut i frå at leiga av Årsborg er å finna i rekneskapane frå 1567 og utetter. I desse rekneskapane finn ein ikkje namnet Årsborg. Men om leiga av Årsborg var den same i 1567 som den hadde vore før reformasjonen, kan ein leita mellom leigesummane. Her er det 2 grunnar som er innførte med ei leige på 2 mark 4 β, nr. 17 og nr. 24.⁴ Nr. 17 låg på Skostretet, denne kan ikkje vera av Årsborg.⁵ Da står berre nr. 24 att. Denne grunnen vart leigd av Hans Stochhoff. Stochhoff finn ein att i 1577-lista som leigar av ein grunn på Skostretet.⁶ Men Hans Stochhoff betalte leige for to grunnar i 1567, også nr. 38, og det er denne grunnen som låg på Skostretet og som korresponderer med nr. 15 i 1577-lista. Nr. 24 i 1567-lista må korrespondera med ein grunn som

¹ NgL 2 R. I, nr. 386, 1437. GBB s. 200.

² Kap. 3.3 s. 73

³ NRJ III, s. 627. Leiga er i rekneskapen for åra 1514-22 berre nemnt ein gong, i rekneskapsåret 1522-23. Men leiga er også nemnt i den lista over inntekter til Bergenhus som Eske Bilde hadde sett opp medan han var lensmann. Også her er leiga 2 mark 4β. DN XIII, nr. 583, 1531?

⁴ Vedlegg 1.

⁵ Vedlegg 6.

⁶ Vedlegg 2, nr.15.

låg utanom Skostretet i 1577-lista. Sidan namnet ikkje er til hjelp i identifiseringa kan ein freista med leigesummen.

Mellom 1567 og 1577 vart leigene oppskrivne med ein tredjepart. 2 mark og 4 ß skulle etter dette tilsvara 3 mark. Men i 1577 vart all leigebetalinga utlikna i lybsk mynt, slik at ein må forventa at leiga er innført med 1,5 mark. Ei slik leige vart berre betalt av ein grunn i 1577, og det var nr. 17. Grunnen vart leigd av Jørgen Hansson, og låg ved ein gard kalla Jon Tommesens gard. Denne låg i Vågsbotn, og her leigde Jørgen Hansson fleire grunnar.⁷ Det må vera grunn nr. 17 i 1577-lista som svara for leiga av den tidlegare Årsborg. Etter den nominelle oppskrivninga var leiga 3 mark eller 1,5 mark lybsk.

Skomakarane hadde leigd eit område av kongen alt i 1307. Eigedomen vart omtala som Kongens gard i Vågsbotn.⁸ Det er mogeleg at denne leiga i utgangspunktet omfatta husleige og ikkje grunnleige. I 1398 kvitterte Svale Rømer på vegne av kongen for skomakaranes innbetaling av husleige.⁹ I lensrekneskapen for Bergen kongsgard 1516-17 er det derimot grunnleige som vert betalt.¹⁰

Grunnleiga av skomakarane sitt grunnområde var før reformasjonen 85 mark. Det ville i 1686 ha tilsvara 113,3 ort eller 28,33 Rd. I tillegg kom leiga av Årsborg, som i 1686 må ha vore 3 ort eller 0,75 Rd.¹¹ Kongen og kronas grunnleiger fordelte seg som vist i tabellen nedanfor.

⁷ Sjå vedlegg 2 nr. 17, 18 og 19. Steinnes 1968. s. 48-49. Steinnes identifiserer nr. 17 i 1577-lista med nr. 36 i 1567, med tilvising til at leigesummen var den same. Steinnes viser til at nr. 17 i 1577 hadde ei leige på 24 ß lybsk som tilsvara 48 ß dansk, og som etter den nominelle oppskrivninga må ha svara for 36 ß i 1567. På dette grunnlaget endar han opp med at nr. 36 i 1567, som var ei leige betalt av Hans Rommekoss, og som vart lokalisert til Vågsbotn med ei leige på 0,5 dalar 9 ß. Men her må Steinnes ha rekna feil. For 0,5 Rd og 9 ß svara ikkje for 36 ß, men for 33 ß (16+8+9), og etter oppskrivninga skulle det bli 44 ß, eller 22 i 1577-lista. To grunnar i 1577-lista er oppførte med ei leige på 22 ß 2 alb. Den eine er nr. 36, som låg på Skostretet og korresponderer med nr. 36 i 1567. Den andre er nr. 16 i 1577, også denne låg på Skostretet. Det må vera denne grunnen som korresponderer med nr. 15 i 1567, og ikkje berre samanfall i leigesum tyder på det. For nr. 36 i 1567-lista vert tilvist til Vågsbotn, og generelt gjeld det for alle grunnar som i 1567 har tilvising til Vågsbotn at dei er grunnar på Skostretet. Dette siste er eit moment også Steinnes har skimta, Steinnes 1968, s. 49, note 117.

⁸ DN II nr. 88, 1307. DN VIII nr. 19, 1307.

⁹ DN II nr. 554, 1398.

¹⁰ Om samanhengen mellom grunnleiga av Skomakarstretet før reformasjonen og leigene av stretet frå 1567 og utetter, sjå kap. 3.3 s. 73-76

¹¹ Kap. 5.8, s. 165

Tabell 5.2.1 Kongen og kronas grunnleiger i Bergen ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Grunnleige	Talet på grunnar
Korskyrkje	29,08	2
Sum	29,08	2

5.3 Byrådetts grunneige

I GBB er Rådstova oppført med grunnleiger både i Korskyrkjesokn og ved Kontoret. Tabell 2.6.1 viser at Rådstova stod som eigar av 14 grunnar i Korskyrkjesoknet, med ei samla leige på i alt 9.97 Rd. På Kontoret åtte Rådstova ein grunn, vinkjellaren med grunnen under den kontorske kjøpmannsstova, og tilhøyrande grunn både opp mot Øvregata og ned til bryggjekanten. Det var rådmennene i byen som ein gong like før 1437 hadde leigd vinkjellaren og tilhøyrande grunn til dei tyske kjøpmennene. Det er denne leigekontrakten ein finn vidareført i GBB.¹²

Rådstovas grunnar i Korskyrkjesoknet har ein derimot liten kunnskap om. No kunne det vera lett å reisa den innvendinga at grunnane er resultat av overdraging til byrådet etter reformasjonen, og at grunneiga er resultat av mellom anna kongens gåvebrev frå 1660, der det formelt sett var byen som var mottakar av all grunneige som brevet omfatta. Men Rådstovas grunnar må ha eit eldre opphav enn 1660. Vinkjellaren med grunn er eit leigetilhøve som går tilbake til seinmellomalderen. Ei nærare gransking av innførslene i GBB kan kanskje visa om dette også var tilfelle for Rådstovas grunneige i Korskyrkjesoknet.

Rådstovas grunnleiger i Korskyrkjesoknet i 1686 var samla i to grupper. Den eine låg i Vågsbotn ved Skostretet, i alt 5 grunnar med ei samla leige på 2 Rd.¹³ Eg har vist at krona reduserte sin andel av grunneiga av Skomakarstretet i Vågsbotn.¹⁴ Eit brev frå 1586 stadfester at kong Fredrik 2. hadde gitt bort delar av grunnen til borgarmeistrar og råd i Bergen.¹⁵ I brevet leigde borgarmeistrar og råd grunn til skomakaren Jokim Kruse. Han skulle ha grunnen til evig tid, både for seg og sine arvingar på det vilkåret at han årleg betalte 4 mark dansk i grunnleige til byen. Dei grunnane som i GBB er oppførte som Rådstovas grunnar ved Skostretet, må vera frå kong Fredrik 2.'s overføring av delar av grunnen ved Skomakarstretet til byen. Rådstovas eigedomsrett til grunnane i Vågsbotn gjekk ikkje tilbake til seinmellomalderen.

¹² NgL 2 R. I s. 682, 1437.

¹³ GBB s. 135, 142 og 144.

¹⁴ Kap. 3.3 s. 76

Den andre konsentrasjonen av Rådstovas grunnar finn ein i GBB omkring Breidaallmenningen og grunnen etter Nikolaikyrkja. Like ved grunnen etter Nikolaikyrkja hadde Rådstova leigeinnkomer av i alt 9 grunnar, med ei samla leige på i alt 5,97 Rd.¹⁶ Nokre av desse ser ut til å ha lege nedanfor kyrkjegrunden, andre og mindre grunnar ovanfor. For grunnane nedanfor kyrkjegrunden er det naturleg å tenkja seg at det er delar av den gamle Breidaallmenningen som er leigd ut til inntekt for Rådstova. Det hadde byrådet gjort alt omkring 1437 når det galdt allmenningen på nedsida av Øvregata. I 1441 hadde rådet også leigd ut ein stor part av allmenningen på oversida av gata. Da fekk Hans Nagel leiga heile lengda av allmenningen, frå gata og opp til Nikolaikyrkjegarden. Leiga skulle vera ei tønne øl, kvart år i atten år, deretter 2 engelske pund i året.¹⁷ I GBB er denne grunnen delt i to, 3 Rd i leige av den eine delen, og 1 Rd av den andre.¹⁸ Desse to grunnane hadde Rådstova hatt leige av alt i seinmellomalderen. Dei andre små grunnane, som dels ser ut til å ha lege på oversida av kyrkjegrunden, er det derimot grunn til å tru hadde kome til først etter reformasjonen. Dei kan vera mindre partar som er utleigde av den gamle kyrkjegarden.

I 1437 hadde byrådet lete Claus Din og Rotman van Braun byggja ein svalgang ut over Autaaallmenningen. Også dette mot ei årleg leige. Denne leiga kan ikkje sporast i GBB. Det har samband med at Rotmannsgard vart riven etter brannen i 1640, og grunnen utlagt til allmenning. Når garden var borte var det heller ikkje grunnlag for å krevja inn leiga etter kontrakten frå 1437.

Leiga av Vinkjellaren med tillegg av grunn både ovanfor og nedanfor, utgjorde i alt 40 Rd og er den største enkeltleigesummen som er innført i GBB. Leiga står ikkje i høve til arealet. Dette skuldast at det meste av leigesummen er sett etter verdien av Vinkjellaren, og såleis representerer husleige og ikkje grunnleige. Det vert av vesentleg tyding å søkja å gjera eit overslag over kor stor del av dei 40 Rd som kan ha kome frå grunnleige. GBB inneheld nøyaktige mål for storleiken av det aktuelle grunnstykket, og med dette utgangspunktet kan ein rekna ut leiga etter den formelen Erik Rosenkrantz hadde nytta for grunnane på Bryggen. Rosenkrantz' formel tok berre omsyn til lengda av grunnane. Lengda av grunnen var 225,5 alen.¹⁹ Dette var sjællandske alen, i 1686 62,8

¹⁵ UBB dip. saml. 6. juni 1586.

¹⁶ GBB s. 158, 559, 162, 171 og 184.

¹⁷ NgL 2 R III s. 385-86, 1441.

¹⁸ GBB s. 162.

¹⁹ GBB s. 200.

cm, medan Rosenkrantz hadde nytta norske alen, 54,5 cm. Omrekna til norske var lengda 258 alen i 1686. Det gir følgjande:

$$\left[\frac{258 * 3}{2} \right] : 12 = 32,25 \text{ Bg}$$

Omrekna til Rd skulle det bli 8,25 Rd i grunnleige av Vinkjellaren og tilliggjande grunn.

Tabell 5.3.1 Rådstovas grunneige i seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Leige	Talet på grunnar
Korskyrkje	4,00 Rd	2
Kontoret	8,25 Rd	1
Sum	12,25 Rd	3

5.4. Lagstolens grunneige

I GBB er det innført ein grunn under lagstolen. Grunnen låg innerst i Vågsbotn, ikkje langt frå Marken. Det vert ikkje oppgitt grunnleige.²⁰ Som andre institusjonar var også lagstolen avhengig av leigeinnkomer frå gods. I 1593 gav kongen lagmannen 20 Rd av innkomene til Bergenhus, av di lagmannen hadde klaga over at innkomene av lagstolens gods ikkje fullt ut tilfalt han.²¹

Lagstolens jordegods finn ein i ei liste over i Landkommisjonens jordebok frå 1661, men her er det ikkje nemnt grunnleiger i byen.²² Lokaliseringa, saman med manglande opplysningar om grunneige i Landkommisjonens jordebok, gjer det sannsynleg at lagstolens grunneige ikkje går tilbake til seinmellomalderen.

5.5. Byrådet og kronas grunneige ved utgangen av seinmellomalderen

Set ein saman opplysningane om byrådet og kronas grunneige, vert resultatet som vist i tabell 5.5.1.

²⁰ GBB s. 122.

²¹ NRR III s.292-93, 11. juli 1593.

²² Lagstolens gods 1661.

Tabell 5.5.1 Byrådet og kronas grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

	Korskyrkje	Kontoret	Sum
Kongen	29,08 Rd	-	29,08 Rd
Rådstova	4,00 Rd	8,25 Rd	12,25 Rd
Sum	33,08 Rd	8,25 Rd	41,33 Rd

6.0 KYRKJELEG EIGE

6.1 Kyrkjelege institusjonar med grunneige

I dette kapitlet skal eg undersøkje kor stor den kyrkjelege grunneiga var. Undersøkinga vil retta seg mot kvar enkelt kyrkjeleg institusjon, der eg vil gi eit eige oversyn over grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen. Til sist i kapitlet vert grunneiga til dei ulike institusjonane stilt saman i eit hovudoversyn. Men først skal eg gi eit oversyn over dei institusjonane som hadde grunneige i seinmellomalderen.

GBB viser at ei heil rekkje kyrkjelege institusjonar åtte grunneige i Bergen. Bortsett frå Sjøfarandes fattighus var alle etablerte i mellomalderen. Nokre vart oppløyste ved reformasjonen og eksisterte seinare berre som eigedomskompleks. Tabell 6.1.1 viser kvar i byen dei kyrkjelege institusjonane i GBB åtte grunn i 1686.

Tabell 6.1.1 Kyrkjeleg institusjonar med grunneige i Bergen i 1686.*

Institusjon:	N	D	Kk	Ko
Bispestolen	x		x	x
Blasij prebende			x	
Kommunet			x	
Latinskulen		x	x	
Lektor			x	x
Maria Virginis prebende			x	
Notaren ved Kapitlet			x	
Rektor			x	x
Kapellanen ved Domkyrkja	x		x	x
Korskyrkja	x	x	x	x
Mariakyrkja			x	x
Martinskyrkja			x	x
Nikolaikyrkja			x	
Soknepresten ved Domkrk.	x	x	x	x
Soknepresten ved Korskrk.		x	x	x
Halsnøy kloster			x	
Hospitalet		x	x	
Sjøfarandes Fattighus	x	x	x	

* N, D, Kk, Ko = Nykyrkje, Domkyrkje, Korskyrkje og Kontoret

Av tabellen går det fram at berre to institusjonar var representerte i alle sokna. Alle hadde grunnar i Korskyrkjesoknet, halvparten innan Kontoret.

Dei institusjonane som er nemnde i GBB, gir likevel ikkje eit oversyn over alle dei kyrkjelege

institusjonane som hadde vore grunneigarar i mellomalderen. Reformasjonen innebar i stor grad ei omfordeling av kyrkjeleg eigedom. Skal ein forsøkje å rekonstruera tilhøva før reformasjonen på grunnlag av etterreformatorisk materiale, er det naudsynt å skissera hovudtrekka i dei endringane som fann stad ved reformasjonen. Vidare vert det vesentleg å finna fram til dei institusjonane som hadde sete med grunneige i mellomalderen, men som ikkje er å finna mellom grunneigarane i 1686.

Reformasjonen innebar at store delar av kyrkjas gods vart konfiskert til føremun for krona. Det som vart halde utanom var det godset som gav underhald for kyrkjelege embete og institusjonar som framleis skulle haldast oppe. Dette var for det første lokalkyrkjene, og dinest domkapitla og hospitala. Bispestolane fekk alt sitt gods drege direkte inn under krona. Det same galdt for klostergodsa og godset til dei kongelege kapella. Klostergods og kapellgods vart i stor utstrekning forlent bort, bispegodset gjekk derimot direkte inn i kronas rekneskap.¹

Mellom dei grunneigarane ein kjenner frå mellomalderen, er Munkeliv den første ein saknar i GBB. At Munkeliv ikkje er nemnt som grunneigar har ei enkel forklaring. I 1660 overførte kongen Munkelivs grunnleiger til Manufakturhuset. Det same galdt for dei grunnleigene som hadde høyrte til Apostelgodset, Lyse kloster og Allehelgensgodset. Kongen fann mellom anna å kunna gjera dette av di grunnleigene tydde lite for kvar av dei nemnde godssamlingane.² Frå andre kjelder er det mogeleg å peika på fleire kloster som grunneigarar. Mellom Munkeliv ute på Nordnes og Nonneseter inne ved Vesle Lungegardsvatn, låg Jonsklostret. Truleg var klostret avskore frå å disponera eit større område langs Vågen.³ Dette utelukkar likevel ikkje at klostret kan ha hatt spreidde grunnar andre stader i byen, dvs. utleigde grunnpartar utan direkte knytt til klostrets eige grunnområde. Gåvebrevet frå 1660 viser at også Lysekloster hadde grunneige i Bergen. Av andre utanbys kloster med grunneige i Bergen kjenner ein klostret på Selja.⁴

Ei heil rekkje grunnar er i 1686 oppførte som "hospitalets" eige. På denne tida var det to hospital i Bergen, St. Jørgen også Katarinahospitalet. Katarinahospitalet var det eldste, grunnlagt av Håkon Håkonsson.⁵ I 1650-åra låg det under Kontorets administrasjon og vart omtala som

¹ Fladby 1986 s. 58-59.

² NRR XII, s. 435, 25. sept. 1660.

³ Helle 1982 s. 290.

⁴ Lorentzen 1952, s. 217.

⁵ Helle 1982, s. 617.

fattighus.⁶ I mellomalderen var Katarinahospitalet tilslutta den kongelege kapellorganisasjonen. Til denne hørde også Allehelgenskyrkja. Allehelgenskyrkja hadde vore eigar til det Allehelgensgodset som vert nemnt i kongens gåvebrev i 1660. I dette brevet vert det også nemnt godset til ein tredje institusjon som hadde høyrte til den kongelege kapellorganisasjonen, Apostelkyrkja. Til kapellorganisasjonen hørde også Mariakyrkja i Oslo. Kyrkja hadde motteke ein stor eigedom på Stranden alt tidleg på 1300-talet.⁷

Erkebiskopen hadde sin eigen gard i Bergen i mellomalderen. Denne låg på Nordnes under og ved den noverande Nykyrkja. Erkebispegarden grensa til Vågen, men var elles innringa av Munkelivs grunnområde på landsida. I kor stor grad delar av erkebiskopens område vart disponert til utleige er uvisst. Eit dokument frå 1465 viser at erkebiskopen kjøpte ein gard annan stad i byen,⁸ og det er mogeleg at erkebiskopen har motteke grunnleiger.

Fleire mindre grunneigarar kjenner ein frå opplysningar i diplom. I 1520 vart Olavsalteret i Trondheim eigar av ein bygrunn i Bergen.⁹ Kapitlet i Nidaros hadde motteke ein grunn i Bergen i testamentarisk gåve i 1440.¹⁰ Biskopen i Stavanger åtte også grunn i Bergen. Eigedomen er nemnt i 1472 og seinare.¹¹ I eit diplom frå 1418 vert det opplyst at ein grunn kalla "Slæpalangen" hørde til Laurentiuskyrkja.¹² Slik ser det ut til at også den vesle Lavranskyrkja på nedsida av Mariakyrkja, var grunneigar i mellomalderen.

I tillegg til dei kyrkjelege institusjonane som er nemnde i GBB, har det lukkast å identifisera følgjande grunneigarar i mellomalderen: Munkeliv kloster, Lyse kloster, Selje kloster, Jonsklostret, Apostelkyrkja, Mariakyrkja i Oslo, Allehelgenskyrkja, Lavranskyrkja, Erkestolen, Olavsalteret ved Domkyrkja i Trondheim, Kapitlet i Trondheim og Domkyrkja i Stavanger. I hovudsak kan dei kyrkjelege institusjonane grupperast som bispestolen og kommunet, kongelege kapell og hospital, lokalkyrkjer, erkestolen og til sist klostra. I den vidare gjennomgangen av den kyrkjelege grunneiga vil eg byrja med den siste gruppa, og innan denne med det rikaste av alle dei norske klostra i mellomalderen, Munkeliv.

⁶ Helle 1982, s.876.

⁷ DN II nr. 133, 1318.

⁸ DN V nr. 855, 1465.

⁹ DN V nr. 1027, 1520.

¹⁰ DN V nr. 692, 1440.

¹¹ Bruns 1900 s. 178, note 3, 1472. NRJ II s. 630. DN III nr. 1121, 1529.

6.2 *Munkelivs grunneige*

Munkeliv kloster åtte mange bygrunnar ved utgangen av mellomalderen. Det viser innførslene i klostrets eiga jordebok frå 1463.¹³ I alt 34 grunnleiger er innførte her. Lista frå 1463 er den einaste lista over Munkelivs grunneige ein kjenner. I motsetnad til fleire andre klostergoods er det ikkje overlevert etterreformatorsk materiale som gjer greie for grunnleigene. I GBB må Munkelivs grunnar vera å finna mellom alle dei grunnane som høyrde til Manufakturhuset. For Munkelivs grunneige er det såleis naudsynt med ei granskning av 1463-lista for å få oversyn over grunneiga i seinmellomalderen.

To moment er vanskelege å avklara på grunnlag av opplysningane i 1463-lista. For det første vert det ikkje fortalt kvar i byen dei ulike grunnane låg, og for det andre er det ikkje utan vidare mogeleg å fastslå storleiken på leigesummane i høve til mynteiningane i GBB. Ein analyse av Munkelivs grunneige må ta sikte på å klarleggja desse spørsmåla.

6.2.1 *1463-lista, pengeleiger og vareleiger*

Bernt Lorentzen har peika på at eit tjuetal av grunnane i lista frå 1463 kan ha lege i klostrets grunnområde utanfor Muren.¹⁴ Dette må vera grunnpartar som klostret hadde lagt ut for leige av eigen grunn, i motsetnad til partar andre stader i byen, som klostret anten hadde fått hand om ved kjøp eller gåver. Lista er ført slik at dei leigene som vart betalte i pengar, er for seg, og vareleigene for seg. At to av pengeleigene også hadde eit tillegg i vareleiger ser eg bort frå her. Dei 24 grunnane som gav pengeleiger, er alle med eitt unntak førte med namnet på eigaren og summen han betalte. Unntaket gjeld ein leigesum som er oppført med teksten: "Item for the thoþt Østen Bagge hafde ij gyll." Men her kan årsaka vera at skrivaren ikkje har vore klar over kven som var leigar da lista vart oppsett, og såleis har ført opp namnet på ein tidlegare leigar. Kan hende var grunnen for tida ledig. Dei 10 vareleigene er derimot førte på fleire måtar, nokre som pengeleigene, men andre som leiger av gardar.

Ei rad munkelivgrunnar kjenner ein frå diplom. For ein av grunnane finst det særleg god dokumentasjon. Det gjeld ein grunn kalla Borneskjær, som klostret i 1420 leigde til Hans Borkvard mot at han betalte 4 lybske mark i året i leige. Borneskjær kan plasserast med stor visse, grunnen må ha lege om lag ved den noverande Tollbodallmenning, der Tollboden med kaiar er

¹² DN XII nr. 165, 1418.

¹³ DN XII nr. 232, 1463.

¹⁴ Lorentzen 1952 s. 231.

bygd ut i sjøen.¹⁵ I 1589 hadde borgarmeistrar og rådmenn i Bergen bede kongen om at han måtte gi dei lov til å byggja eit bolverk ut til Borneskjær, slik at det vart betre hamn for borgaranes skip på vinterstid. Kongen bad Peder Thott, som da var lensherre på Bergenhus, om å sjå til at ønsket frå byen vart oppfylt, så sant det ikkje kunne vera til skade for byen og slottet i ufredstid.¹⁶ Det gjekk likevel 9 år før byrådet fekk endeleg lovnad på grunnen, og borgarane kunne byggja bolverket. Kongen skilte dermed ut ein av dei gamle klostergrunnane frå Munkelivs eige, og gav denne vederlagsfritt til byen, utan at det vart kravd grunnleige.¹⁷ Dette kunne kongen gjera ettersom det gamle Munkelivgodset formelt sett var kronas eige. Grunnleigeinnførslene i lensrekneskapane for 1596-97 viser at alt da hadde byborgarane bygd det bolverket dei hadde søkt kongen om. Her finn ein at ein av kronas grunnar låg like nord for "Byenns Bolwerck paa Borneschier". I 1597-98 rekneskapan er også grunnen nemnt, men her vert det ikkje vist til Borneskjær, berre til ein grunn ved byens bolverk.¹⁸

Men er det mogeleg å identifisera Borneskjær mellom leigene i 1463-lista? I 1463 vart berre 2 av grunnleigene betalte i lybske mark. I alt 24 av dei 34 leigene vart betalte i pengar, hovudsakeleg gylden, medan 10 leiger vart utleidde i varer. Men ingen av leigesummane frå 1463 høver saman med leiga av Borneskjær i 1420. Heller ikkje er det namn i lista som let seg knyta til Hans Borkvard. Rett nok vert det nemnt ein Hans van Borken, men den grunnen han betalte leige for, gav berre 1 gylden, og det tilsvara ikkje meir enn 0. 66 lybske mark.¹⁹ 4 lybske mark ville ha tilsvara 6 gylden, men heller ikkje ein slik sum er å finna mellom leigene. Det næraste ein finn, er 5 lybske mark som vart betalte av ein Kort Kumrugh. At det har vore ei auke i leiga på ein lybsk mark mellom 1420 og 1463, er rimeleg sett på bakgrunn av dei vilkåra som vart sette opp i 1420 brevet. For klostret heldt unna retten til å velja ut eit par av dei husa som leigaren førte opp på grunnen, og dersom ikkje klostret sjølv ville nytta seg av husa, da skulle grunnleigaren vera den første til å leiga desse.²⁰

Dersom dei 5 lybske marka var leiga av Borneskjær, let det seg gjera å setja fram ein topografisk hypotese om grunnleigene i 1463- lista. Dei 24 pengeleigene gjeld grunnpartar som Munkeliv hadde leigd ut av eigen grunn, medan vareleigene er av grunnar i andre bydelar.

¹⁵ Lorentzen 1952 s. 31. Helle 1982 s. 286.

¹⁶ NRR III s. 38, 3. mai 1589.

¹⁷ NRR III s.527, 6. mars 1598.

¹⁸ Vedlegg 3, nr. 124.

¹⁹ Steinnes 1982 s. 84.

²⁰ DN XII nr. 170, 1420.

For enkelte av vareleigene vert det nemnt gardsnamn, og dermed er det lettare å fastslå kvar dei låg. Steingard vert nemnt først mellom vareleigene. Flest topografiske data som kan hjelpe til med lokaliseringa av denne egedomen, kjem fram i eit leigebrev for ein annan av Munkelivs grunnar, Arvidsgard, oppkalla etter rådmannen Arvid Ingjeldsson. Saman med kona si, Ingrid Simonsdotter, fekk han i 1420 klostrets brev på nokre grunnar som strekte seg frå steinkjellaren i Roda hus og ut til dei husa som Blomberg hadde like nedanfor stretet, og ned til nokre hus som stod nede ved sjøen. I tillegg skulle han ha grunn til eldhus like ovanfor Steingard. Desse grunnane låg på Stranden i Korskyrkjesokn.²¹ Plasseringa av Steingard vert såleis avhengig av plasseringa av Arvidsgard og Roda hus.

Lorentzen meiner at Rodahus er identisk med Roarsgard, og at det må vera same garden som går under to namn. I denne samanhengen vert det viset til eit brev om "Rodorsgard" frå 1440, som har påskrifta "Breff om Roarsgard i Bergenn".²² Men Bernt Lorentzen har plassert både Roda hus, Steingard og Arvid Ingjaldssons gard ute i Munkelivs grunnområde.²³ Ikkje noko dokument fortel at grunnen under Roda hus/Roarsgard var i klostrets eige, snarare tyder eit dokument frå 1440 på at grunnen kom i ein annan kyrkjeleg institusjons eige. For i det året testamenterte Vinald Steinfinnsson, kannik i Nidaros, Roarsgard i Bergen til domkapittelet i Nidaros.²⁴ Roddo hus er nemnt alt i 1328, og da vart garden omtala som liggjande over på Stranden.²⁵ Dei opplysningane eg har trekt fram, gjer det vanskeleg ikkje å plassera garden inne på Stranden, dvs. innanfor den seinare sørgrensa for Nykyrkjesoknet. Her var det fleire privateigde bygardar alt i høgmedalderen, og det må vera meir naturleg å lokalisera Roda hus/Roarsgard hit. Men da følgjer både Arvid Ingjaldssons grunnar og Steingard med. Dette er likevel ikkje problematisk å forklara, for i første halvpart av 1400-talet hadde Munkeliv tileigna seg ei rekkje bygrunnar utanom sitt opphavlege område.²⁶ Det er såleis naturleg å finna Klostret som eigar av grunn innan eit område som var dominert av privat gardsbebyggelse. Steingard, som er nemnt mellom grunnleigene i 1463-lista, må ha lege sør for Munkelivs opphavlege grunnområde.

Mellom dei grunnleigene som vart betalte i varer, finn ein også at "Hustru Sunniva giffver j stykke

²¹ DN III nr. 652, 1420.

²² Lorentzen 1952 s.228.

²³ Lorentzen 1952 s. 227-228.

²⁴ DN V nr. 692, 1440.

²⁵ DN II nr. 165, 1328.

²⁶ DN III nr. 652, 1420, DN XII nr. 133, 1399, nr. 135, 1401, nr. 138, 1403, nr. 145 og 148, 1410, nr. 149,

i miol æller malt." Dette kan vera grunnleiga av Hustru Sunnivas gard. Og denne let seg plassera etter Absalon Pederssons oversyn over dei husa som strauk med i brannen på Strandsida i 1561. Etter samanhengen må garden ha lege langt inne på Stranden, nærmare Torgallmenningen.²⁷ Av vareleiger som let seg lokalisere, er det og mogeleg å plassera "Gulsmidhine". Gullsmedstretet var identisk med grunnen i mellomaldergarden Grisen, og låg i Martinskyrkjesokn, truleg på nedsida av Øvrestretet.²⁸ Konklusjonen blir at dei vareleigene som meir eller mindre sikkert let seg lokalisere, kom alle frå områder av byen som låg utanom Munkelivs opphavlege område. Eit leigebrev frå 1420 fortel at ein grunn innanfor Munkelivs opphavlege område vart betalt i pengar. Dette byggjer opp under hypotesen om at pengeleigene kom frå Munkelivs opphavlege område, vareleigene kom frå andre strok i byen.

6.2.2 Munkelivs grunneige i Nykyrkjesoknet

I den følgjande lista over pengeleiger som låg til Munkeliv kloster i 1463, har eg først rekna om alle leigene i Bg etter dei verdihøve som galdt for seinmellomalderen.²⁹ Deretter har eg rekna om verdien av Bg til Rd etter verdihøvet 4:1. Dei 24 pengeleigene er nedanfor førte opp i den rekkjefølgja dei har i 1463-lista, men nummereringa er mi eiga.

1412, nr. 167 og 168, 1419, nr. 187, 1427. Helle 1982 s. 286.

²⁷ Helle 1982 s. 254 og 257.

²⁸ DN XII nr. 145, 1410. Helle 1982 s. 224, 248-49.

²⁹ Steinnes 1982 s. 82-84.

Tabell 6.2.2.1

Pengeleigene i 1463-lista omrekna i riksdalar:			
1 :	20 skill.	engelsk = 5 Bg	= 1.25 Rd
2 :	5 lybske mark	= 7.5 Bg	= 1.86 "
3 :	20 skill.	engelsk = 5 Bg	= 1.25 "
4 :	2 lybske mark	= 3 Bg	= 0.75 "
5 :	3 skill.	engelsk = 0.75 Bg	= 0.19 "
6 :	4 gylden	8 skill. = 4.66 Bg	= 1.17 "
7 :	1 gylden		= 0.25 "
8 :	2 gylden		= 0.50 "
9 :	1 gylden		= 0.25 "
10:	2.5 gylden	+ 1 stykke mjøl	= 1,42 "
11:	3 gylden	+ 15 lispund mjøl	= 1.47 "
12:	2 gylden		= 0.50 "
13:	3 gylden		= 0.75 "
14:	4 gylden		= 1.00 "
15:	4 gylden		= 1.00 "
16:	3 gylden		= 0.75 "
17:	1 gylden		= 0.25 "
18:	3 gylden		= 0.75 "
19:	1 gylden		= 0.25 "
20:	9 gylden		= 2.25 "
21:	2 gylden		= 0.50 "
22:	15 skill.	lybsk = 3.25 Bg	= 0.81 "
23:	15 skill.	lybsk = 3.25 Bg	= 0.81 "
24:	3 gylden		= 0.75 "
Sum:			=20,73 Rd

Slik viser det seg at det er mogeleg å gjera eit overslag over Munkeliv klostres grunnleiger i sein-mellomalderen innan det gamle klosterområdet. Truleg heldt klostret fram med å leiga ut byggegrunn også etter 1463, slik at den samla grunnleigeinnkoma var i vekst, kan hende heilt fram til klostret vart nedlagt i 1531. Den samla grunnleiga må såleis ikkje tolkast som eit maksimumstal.

Eg har ovanfor vist at den leiga som i 1463 samsvarar best i 1463-lista med leiga av Borneskjær i 1420, ser ut til å vera ei leige på 5 lybske mark, som kom frå grunn nr. 2 i 1463-lista. Dersom Borneskjær låg om lag der Tollboden ligg i dag, må det ha vore langt ute på Nordnes i høve til annan bymessig bebyggelse i 1420. Om det verkeleg er slik at det er samanfall mellom leiga av Borneskjær og leigesum nr. 2 som er ført opp i 1463-lista, er det mogeleg at lista over pengeleigene er ført etter eit topografisk prinsipp, frå nord og sørøver. Da vert det interessant å merka seg at dei 5 første leigesummane er oppgitte anten i engelske skilling eller lybske mark, og vidare at leigesum nr. 22 og 23 er oppgitte i lybske skilling. Alle dei andre pengeleigene er oppgitte i gylden, dvs. Bg. Bg kom i bruk på midten av 1400-talet, og det er nærliggjande å tru at dei grunnane der leiga er oppgitt i Bg, alle er utleigde frå om lag 1450 og fram til 1463. Dei andre leigene skulle i så fall vera eldre utleiger. Dette høver jo bra for Borneskjær, som vart utleigd i

1420, og der leiga vart rekna i lybske mark. For bruken av myntnemningar var ikkje tilfeldig. Bg vart ei vanleg rekneining som avløyste lybske mark og skilling, slik desse myntslaga tidlegare hadde erstatta bruken av engelske skillingar, som hadde vore særleg utbreidd i siste halvdel av 1300-talet.³⁰

Det første vitnemålet som tydar på bymessig bebyggelse i Munkelivs klosterområde, er frå 1366, og gjeld nokre grunnar som låg omkring Erkebispergarden.³¹ Mellom dei 5 første grunnleigene i 1463-lista finn ein i alt 3 leigesummar som er oppgitte i engelske skilling, og kan hende er det ein eller fleire av desse som er nemnde i 1366. Da ser det ut til at Munkeliv først har byrja å leiga ut grunnar omkring Erkebispergarden, sidan eit stykke nordafor, Borneskjær, og nokre grunnar kanskje like opp mot sørgrensa av klostrets grunnområde, nr. 22 og 23 i 1463-lista. Deretter er området mellom Erkebispergarden og sørgrensa for klosterområdet blitt utleigd over eit rimeleg kort tidsrom mellom midten av 1400-talet og 1463.

Munkeliv heldt nok fram med å leiga ut grunnar også etter 1463. I 1495 vart det gitt leigebrev til tre menn for ein liten grunn som ikkje gav meir enn 10 ß i leige.³² Dette må ha vore danske ß, og slik var leiga mindre enn 1 Bg, som jo skulle telja 12 danske ß. Leiga for denne vesle grunnen er ikkje å finna i 1463-lista, sjølv om det går fram av 1495 brevet at grunnen alt tidlegare var definert som ein av klostrets grunnar. Det vert da nærliggjande å tru at det dreier seg om ein grunn som er leigd ut første gong mellom 1463 og 1495. Grunnen låg like ved ein gard som vart kalla Arvid Sveinssons gard. Denne var kan hende ein av dei grunnane som svara for ei av dei større grunnleigene ein finn i 1463-lista. Truleg låg Arvid Sveinssons gard nede ved sjøen, saman med dei fleste av munkelivgrunnane i dette området. Men ikkje alle dei grunnane som klostret leigde ut, låg ved sjøen. Da klostret i 1420 let Arvid Ingjaldsson få leiga ein grunn ved Roda hus, var det m.a. med det føremålet at klostret skulle få tilbake ein grunn som Arvid Ingjaldsson tidlegare hadde hatt like ved klostret eit stykke frå sjøen.³³

Klostrets absolutte grunneigerrett innan sitt eige område var også i oppløysing som følge av klostrets egne disposisjonar. I 1419 vart det inngått eit makeskifte mellom Johan Moltke og klostret. Klostret skulle få 20 månadsmatsbol i garden Gemblastad i Nordfjord mot ein grunn

³⁰ Steinnes 1982

³¹ DN III nr. 103, 1366.

³² DN I nr. 982, 1495.

³³ DN III nr. 652, 1420.

nedanfor Munkeliv like ved Erkebisppegarden.³⁴ Denne grunnen vart gitt til odel og eige, og såleis vart det her ein grunn i privat eige mellom ei rad grunnar som klostret leigde ut.

6.2.4 Munkelivs grunneige i Domkyrkje- Korskyrkjesoknet og ved Kontoret

Før eg går vidare i arbeidet med å lokalisere dei 10 vareleigene i 1463-lista, skal eg prøva å gi ei vurdering av leigeinnkoma av desse i høve til Rd, slik at det vert mogeleg å samanlikna dei med leigeinnførslene i GBB.

Tabell 6.2.3.1:

Vareleigene i 1463-lista omrekna i riksdalar:			
25:	1	stykke varning.....	1,0 Rd
26:	1	" "	1,0 "
27:	1	" "	1,0 "
28:	1	" "	1,0 "
29:	1	stykke varning i mjøl eller malt..	1,0 "
30:	1	stykke i mjøl eller malt.....	1,0 "
31:	2	" " " "	2,0 "
32:	1	" " " "	1,0 "
33:	1	" " " "	1,0 "
34:	1/2	stykke i mjøl eller malt.....	0,5 "
Sum:		10,50 "

Summerer ein vareleigene, finn ein at dei samla svara for 10,50 Rd, nokså nøyaktig ein tredel av den samla grunnleiga Munkeliv kloster mottok for bygrunnane sine i 1463. Gjennomsnittleg var vareleigene 1,0 Rd pr. grunn, medan pengeleigene hadde eit gjennomsnitt på 0.83 Rd. Men medan vareleigene var mykje meir einsarta i storleiken på leiga, 8 av 10 grunnar gav alle 1.0 Rd kvar, var variasjonen stor for pengeleigene som varierte mellom 0,19 og 2,25 Rd.

For Munkelivs del vert såleis 1463-lista den beste oversikten over grunneiga også for områda utanom Nykyrkjesoknet. Problemet vert i kor stor grad det let seg gjera å lokalisera dei ulike grunnleigene innan dei tre områda Domkyrkjesoknet, Korskyrkjesoknet og Kontoret. Til dette arbeidet må ein nytta dei mellomalderdokumenta som gir opplysningar om klostrets eigedomar i byen. Desse dokumenta fortel m.a. om korleis klostret hadde tileigna seg eigedomar i ulike delar av byen.

Den 4. april 1412 stadfesta Orm Isaksson eit tidlegare testamente, der han hadde gitt Munkeliv kloster dei beste husa han åtte i Arnegard. Til desse høyrde grunnen dei stod på og alle rettar som hadde høyrte til eigedomen frå gammalt. Gåva vart gitt mot at klostret skulle minnast gjevarens

³⁴ DN XII nr. 166, 1419.

dødsdag med årtidhald.³⁵ Arnegard var sannsynlegvis ein av dei gardane som var etablerte på Strandsida alt i høgmellomalderen, og låg omlag der Torgallmenningen går ned mot Torget i dag.³⁶ Med testamentet fekk ikkje Munkeliv heile garden, berre ein part. Det var likevel ein god part, husa låg ved sjøen på ytre sida i garden, og hadde vore brukt av ein kjøpmann med namnet Jon. Kan hende heldt Jon til her framleis, slik at det legehøvet han hadde hatt til Orm Isaksson med testamentet vart overført til Munkeliv. I så fall må Jon ha betalt leige for husa og ikkje for grunnen. Kor stor denne leiga var, er det ingen haldepunkt for.

Dersom leiga av husa i Arnegard er med i 1463-lista, er det sannsynleg at leiga tilsvara verdien av 1 stykke varning, for den verdien hadde 8 av dei 10 vareleigene. Arnegard låg innan den delen av Stranden som i 1686 høyrde til Domkyrkjesoknet. Som nemnt tidlegare er det her det er mest naturleg å lokalisera dei grunnane som Arvid Ingjaldsson og Ingrid Simonsdotter fekk leiga vederlagsfritt for seg og sine arvingar for ein periode på 80 år.³⁷ Dette var i 1420, slik at etter avtalen skulle det ikkje betalast leige for år 1500. Dermed vert det fåfengt å leita etter denne leiga i 1463-lista. Avtalen sa vidare at når dei 80 åra var omme, skulle klostret ha eigedomsretten til dei husa som stod på grunnen, men at dei som var unte å bruka eigedomen, skulle få halda fram med det mot å betala ei rimeleg leige.

I eit brev frå 1458 går det fram at Munkeliv kloster også åtte ein grunn like sør for ein gard kalla Arne Ivarssons gard.³⁸ Brevet har ei samtidig påskrift: "Arnagard Aa Strond", og på bakgrunn av dette har Yngvar Nielsen hevda at Arne Ivarssons gard var identisk med Arnegard.³⁹ Lorentzen har gått i mot ei slik tolking, for det første av di Munkeliv ikkje åtte grunn sør for Arnegard. Her låg etter hans oppfatning Destingen, som var adelseige. Dessutan finn Lorentzen det usannsynleg at ein eigedom som er omtala som Arnegard så tidleg som i 1369, vert Arne Ivarssons gard i 1458. Etter Lorentzens oppfatning må Arne Ivarssons gard heller lokaliserast mellom utleigegrunnane i Munkelivs eige grunnområde.⁴⁰

Arnegard var ein dobbelgard. Dette går fram av eit brev frå 1565, der det vert fortalt at Erik

³⁵ DN XII nr. 149, 1412.

³⁶ Helle 1982 s. 254.

³⁷ DN III nr. 652, 1420.

³⁸ DN II nr. 825, 1458.

³⁹ Nielsen 1877 s. 129.

⁴⁰ Lorentzen 1952 s. 215, 216 og 230.

Rosenkrantz skulle få tilbake eigedom retten til indre Arnegard.⁴¹ Munkelivs grunn innan for Arne Ivarssons gard kan såleis ha vore ein grunn i indre Arnegard. Når Lorentzen gjer eit poeng av at det er lite sannsynleg at Arnegard vert omtala med det meir presiserande Arne Ivarssons gard nesten 100 år seinare, kan det i første omgang lyda som eit viktig argument. Men det ein da gløymer er at leigeavtalar i dei fleste tilfella ikkje var nyutleiger, men oppattnying eller overføring av eldre leigeavtalar frå ein leigar til ein annan. Dermed må ein rekna med at avtalane ofte inneheldt namn og formuleringar frå eldre dokument. Kan hende er det slik ein må forklara den samtidige påskrifta på brevet, der det vert presisert at brevet omhandlar Arnegard. Dette kan skuldast at nemninga Arne Ivarssonsgard ikkje lenger var i vanleg bruk. Den Arne Ivarson som gav namn til garden, var kan hende identisk med den Arne Ivarsson som var rådmann i Bergen ved midten av 1300-talet.⁴² Arnegard er nemnt første gong i 1369, og det er mogeleg at det er ein samanheng mellom Arnegard og Arne Ivarsson.

Leiga for grunnen sør for Arne Ivarssons gard skulle vera 1 stykke i malt eller mjøl. Leigesummen høver såleis godt mellom dei vareleigene ein finn 1463-lista. Dermed ser det ut til at det på grunnlag av dokumentet er mogeleg å lokalisera 3 eigedomar i Munkelivs eige innan det seinare Domkyrkjesoknet. I tillegg kan også 2 av leigene i 1463-lista direkte lokaliseras til dette området. Det gjeld leiga av Steingard, nr. 26, og Hustru Sunnivas gard, nr. 33. Begge gav 1 stykke mjøl eller malt i leige. Til saman 5 grunnar er lokaliserte til Domkyrkjesoknet, men ein av desse er sannsynlegvis ikkje innført i 1463-lista, av di den var friteken for leige.

Korskyrkjesoknet omfatta i 1686 i hovudsak Vågsbotn og heile området ut til Bergenhus, med unntak av Kontoret. Også i dette området fekk Munkeliv hand om fleire grunnar i seinmellomalderen. I 1427 fekk klostret ein part i garden Toft i gåve frå Torkel Halgrimsson og kona hans, Gudrid Hallsdotter. Parten vart gitt klostret av di dotter deira, Ragnhild, vart teken opp i birgittinarordenen ved Munkeliv.⁴³ Det var uttrykkjeleg grunnen som vart gitt til klostret, og denne låg lengst framme mot gata, 12 stikker langs gata og 11 stikker opp frå gata (6.64 m. x 6.08 m.). Toft er nemnt første gong i 1311, og er lokalisert til oversida av Skreddarstretet, seinare Kong Oscarsgate, slik at den vende ut mot Bryggesporden.⁴⁴ Da Geble Pedersson i 1557 gav Elsebe Pedersdotter leiga av Gullsmedstretet, gav han henne samstundes også den årlege avgifta

⁴¹ NRR I s. 472, 4. oktober 1565.

⁴² Helle 1982 s. 737.

⁴³ DN XII nr. 187, 1427.

⁴⁴ Helle 1982 s. 251.

av Bartskjærbua ved Bryggesporden. Denne hørde også til Munkelivsgodset.⁴⁵ Bartskjærbua var altså oppført på Munkelivs grunn, og det vert nærliggjande å tru at det er klostrets part i Toft som er nytta til føremålet.

Det var berre ein part av garden Toft Munkeliv mottok i 1427, slik klostret tydelegvis hadde gjort i fleire gardar på Stranden tidlegare. Men også heile gardskompleks kunne bli overførte som gåve til klostret. Slik med garden Kannen på Øvregata, som i 1401 vart gitt til klostret mot årtidehald for den tidlegare eigaren, Jørund Arnesson. Gåva omfatta både hus og grunn, og eigaren bad om at brukarane av garden heretter betalte gardsleiga til klostret.⁴⁶ Faktisk er det påfallande kor mange eigedomar Munkeliv tileigna seg langs Øvregata i dei første tiåra av 1400-talet. I 1403 gav Tiodilla Helgesdotter ein grunn kalla Karatuft, og i tillegg den parten ho åtte i Kringlen.⁴⁷ Både Karatuft og Kringlen kan ha vore gardar på oversida av Øvregata, mellom Breidaallmenning og Mariakyrkja.⁴⁸ Her fekk Munkeliv såleis to grunnar langs Øvregata, når det galdt Karatuft tydelegvis heile eigedomen, men for Kringlens del berre ein part. Karatuft vert sannsynlegvis også omtala i eit dokument frå 1479, nå under nemninga Kare. Av dette dokumentet går det fram at eigedomen låg til høgalteret i Mariakyrkja.⁴⁹ Om det verkeleg er slik at Karatuft og Kare er same eigedomen, må ein og føresetja at eigedomen er overført frå Munkeliv til Mariakyrkja, kan hende ved makeskifte. Noko haldepunkt for når dette kan ha skjedd, finst ikkje. Men dersom overføringa fann stad før 1463, kan ein ikkje venta å finna leiga av Karatuft i 1463-lista.

Det er fleire dømme på at Munkeliv dreiv makeskifte med eigedomar i byen. Eg har alt referert eitt, der klostret i 1419 gav frå seg ein grunn like ved Erkebispegarden mot 20 mmb. jord i Nordfjord.⁵⁰ Eit liknande skifte hadde funne stad, truleg i 1396, da Torgils Sveinsson Rustung makeskifte ein grunn kalla Grisen mot 18 mmb. i Vang i Sogn. Torgils hadde fått Grisen i arv, men fann makeskiftet med Vang meir tenleg, sjølv om avtalen med klostret innebar at dei 18 mmb. skulle koma tilbake til klostret når Torgils fall frå. Garden skulle derimot bli verande i klostrets eige.⁵¹ Grisen omfatta den same grunnen som i 1463-lista er omtala som Gull-smedstretet, og leiga av denne let seg identifisera. Eigedomen låg på nedsida av Øvregata, sør for Nikolaikyrkjeallmenning. Den var såleis del av Kontoret sitt område i 1686.

⁴⁵ NRR I s. 220, 6. april 1557.

⁴⁶ DN XII nr. 135, 1401.

⁴⁷ DN XII nr. 138, 1403

⁴⁸ Helle 1982 s. 248-49 og 586.

⁴⁹ NM I s. 574-75, 30. sept. 1479.

⁵⁰ DN XII nr. 166, 1419.

Gjennom eit makeskifte med Eindrid Erlendsson fekk Munkeliv i 1419 hand om ein grunn som låg ovanfor Søstergard på Bryggen.⁵² Ved Kontoret fekk Munkeliv hand om fleire grunnar i seinmellomalderen. Klostret fekk ikkje eigedomsrett til heile gardsgrunnar, men tileigna seg partar i gardane. Ein av desse var Duvohus i Skaften, som klostret gjorde endeleg opp for i 1410, m.a. ved å lova seljaren årtidehald.⁵³ I 1562 var Erik Rosenkrantz eigar av heile Skaften, like frå bryggjekanten og opp til Øvregata. Skaften var da ein av dei 5 audegrunnane Rosenkrantz åtte. Dette tyder på at Munkeliv kan ha gitt frå seg eigedomsretten til grunnen i Skaften.

I 1399 makeskifta klostret til seg ein part av Åfjorden med hus og tufter og alle rettar som låg til eigedomen frå gammalt, mot 18 mmb. jord i Austerheim i Sogn.⁵⁴ I 1410 fekk klostret på same viset enda ein part av garden, også no mot 18 mmb. jord i Sogn.⁵⁵ For denne eigedomen vart det oppgitt mål, den var 43 stikker lang og 8 stikker brei (23,78 m. x 4,42 m.). Begge partane låg i "nedre vegen" dvs. i den søre halvdel av garden. Til kvar av partane høyrde det og 1/4 i setstova, eldhuset og bryggja. I 1419 kjøpte klostret enda ein part i Åfjorden, denne gongen i "ytre vegen" eller i den nordre gardshalvdelen. Her er det tydelegvis berre tale om grunn, 20 stikker lang og 9 stikker brei (11,06 m. x 4,98 m.), men likevel med part i eldhuset, skytningsstova og ein halvpart i ein steinkjellar.⁵⁶

Desse avtalane om sal og makeskifte i Åfjorden gir ein sjeldsynt dokumentasjon av eigedomstilhøva på Bryggen i seinmellomalderen. Bernt Lorentzen meiner at dei to partane som Munkeliv fekk hand om i 1399 og 1410, utgjorde halvparten av heile Åfjorden. Dette på grunnlag av at det i begge høva høyrde til ein fjerdepart av fellesgodane i garden. Begge partane låg i "indre vegen", slik at samanlagt utgjorde dei to partane halve av garden, m.a.o. heile "indre vegen".⁵⁷ Men den parten som vart makeskifta i 1399, låg nedanfor ein part som tilhøyrde Gudrun Guttormsdotter. Gudruns del var heller ikkje med i den parten som Munkeliv mottok i 1410, av di denne låg ut mot sjøen. Dermed er det umogleg at Munkelivs to partar omfatta heile indre vegen i Åfjorden.

Av diplomaterialet ser det ut til at Munkeliv kan ha ått 6 grunnar på Kontoret, ein bak

⁵¹ DN XII nr. 145, 1410, nr. 150, 1413, nr. 179, 1425, nr. 182, 1426.

⁵² DN XII nr. 168, 1419.

⁵³ DN XII nr. 147, 1410.

⁵⁴ DN XII nr. 133, 1399, nr. 134, 1400.

⁵⁵ DN XII nr. 148, 1410.

⁵⁶ DN XII nr. 167, 1419.

Søstergard, tre i Jakobsfjorden, ein i Skaften og i tillegg Gullsmedstretet. Lokaliseringa gjer det freistande å leita etter grunnane i GBB. Bak Søstergard låg det i 1686 ein grunn som gav 0,5 Rd i leige. Men grunnen høyrde ikkje til Manufakturhuset, slik ein skulle forventast dersom grunnen tidlegare hadde høyrte til Munkeliv. Skaften var heilt ut eigd av Rosenkrantz i 1562, og Gullsmedstretet er det ikkje spor av i GBB. Det står da att 3 leiger i Jakobsfjorden.

I GBB finn ein desse innførslene under Jakobsfjorden:

*Ligger til Sogne Præsten Giffner Aarlig grundelege 6 Rdr. 3 ort 12 β
til Dombkircken*

*bet 86 87 89: Til Manufacturhuuset 2 Rdr. 2 ort 14 β
90 91 92 93 94 95
96*

Til Hr. Borgemester Petter Trojel 3 Rdr. 2 β

Til Elißabet Hr. Eliaßens = 2 Rdr. 8 β

Til Lector Aarlig 2 1/4 t.de Roug

Dei 6 Rd 3 ort og 12 β som låg til soknepresten ved Domkyrkja, var den samla grunnleiga som kom frå den indre halvdelan av garden. Nett dette går fram av kapitteljordeboka frå om lag 1600. Her står det:

Noch Følger Sognepresten Till domkiercken thenne eptber.ne Grundeleige Aff ald thend Sønder side i Aafjorden, xxvij mr. iij β.

Det var i den indre halvdelan av Jakobsfjorden at Munkeliv hadde bytt til seg to større partar. Korleis kan det da ha seg at indre halvdelan av garden seinare er i eiga til soknepresten ved Domkyrkja? Forklaringa må vera at Jakobsfjorden i 1686 ikkje var identisk med Jakobsfjorden på byrjinga av 1400-talet. Rett nok var Jakobsfjorden framleis ein dobbelgard i 1686, men dei to gardshalvdelane må ha vore bygde på grunnen til den opphavlege Jakobsfjorden, og i tillegg på grunnen til Bellgard. Bellgard hadde også vore ein dobbelgard i mellomalderen. På kva tidspunkt Jakobsfjorden overtok som nemning for begge gardane, er uvisst, men kan hende er brannen i 1476 ei avgjerande hending. I 1528 vart det skriftfesta ein eigen gardsrett for Jakobsfjorden og Bellgard. Rett nok kan det ha eksistert ein felles gardsrett for dei to gardane tidlegare, men i 1528 var i alle høve ei formell samanslutning av dei to gardane ein realitet, kan hende nettopp av di dei

⁵⁷ Lorentzen 1952 s.127.

og leigesum, ettersom alle gav 1 stykke varning i leige. Men at grunnen i ytre halvdelen betalte like stor leige som kvar av dei to grunnane i indre, kan forklarast med at det til grunnen i ytre Jakobsfjorden også høyrde ein halvpart i ein steinkjellar.

I 1686 vart framleis ein del av grunnleiga av Jakobsfjorden betalt i varer. Lektor ved Latinskulen mottok i alt 2 1/4 tønne rug av ein grunnpart i garden. Lektors leigeinnkome høyrde med til kapittelets gods, og vareleiga under Jakobsfjorden kan ein følgja tilbake til kapitteljordeboka frå omlag 1600. Her er det under inntekter av fellesgodset, innført 1 stykke mjøl som leige av Jakobsfjorden.⁵⁸ At det hadde funne stad ei samanblanding av kapittelets grunnar og munkelivgrunnar vert opplyst i fleire samanhengar.⁵⁹ Dette må vera bakgrunnen for at ein finn Lektor ved Latinskulen som mottakar for leiga av ein grunn som det elles er freistande å identifisera som ein av Munkelivs grunnar.

Diplommaterialet gjer det mogeleg å identifisera i alt 13 grunnar i Domkyrkje-, Korskyrkjesoknet og ved Kontoret som på eit tidspunkt hadde vore i Munkelivs eige. Dette er ein meir enn det er plass til mellom dei 10 vareleigene i 1463-lista. Ein av dei som manglar kan vera grunnen ovanfor Søstergard. Grunnen bak Søstergard tilhøyrde i 1686 Iver Christensen. Den låg såleis ikkje til Manufakturhuset slik ein skulle forventast dersom den hadde høyrte til Munkelivgodset før 1660. Det ser og ut til at Munkelivgodset ikkje åtte grunnen i Skaften i 1562. Kan hende hadde Munkeliv kvitta seg med begge grunnane før 1463-lista vart oppsett. At klostret gav frå seg grunn er nett makeskiftet med Eindrid Erlendsson eit døme på. Det meste av skiftet galdt jordegods, men Eindrid fekk også ein grunn av klostret som låg ovanfor Erlends gard.⁶⁰

Gjennomgangen av Munkelivs grunnleiger med utgangspunkt i lista frå 1463 kan da gi grunnlag for ei fordeling av grunneiga i høve til sokneinndelinga i 1686 som vist i tabell 6.2.3.

Tabell 6.2.3 Munkelivs grunneiga i 1463, fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Grunnleige	Talet på grunnar
Nykyrkjesoknet	20,73 Rd	24
Domkyrkjesoknet	4,00 Rd	4
Korskyrkjesoknet	1,50 Rd	2
Kontoret	5,00 Rd	4
Sum	31,23 Rd	34

⁵⁸ Vedlegg 8 p. 19b.

⁵⁹ Kap. 6.9 s. 177-78.

⁶⁰ DN XII nr. 167, 1419.

.....

6.3 Jonsklostrets grunneige

Jonsklostret låg sør for Munkeliv og åtte store delar av området mellom Munkeliv og Vesle Lungegardsvatnet. Det meste av strandlina mot Vågen ser derimot ut til å ha lege utanfor klostrets kontroll. Her vaks det i høgmellomalderen opp ein privat gardsbebyggelse, der grunnane ser ut til å ha blitt utstykkja som gåver frå kongen.⁶¹ Etter reformasjonen vart Jonsklostret slege saman med Munkelivsgodset, og det er vanskeleg på grunnlag av seinare materiale å skilja dei to godsa frå kvarandre. Som gods i høve til Munkeliv må likevel Jonsklostret ha vore lite, det tyder to oppgåver frå 1500-talet på. For 1530 er det gjort overslag som tyder på at Munkelivsgodset hadde ei samla innkome på 800 dalar, og i 1560/70 var denne saman med Jonsklostrets gods 818 dalar.⁶² I kor stor grad denne differansen også er eit mål for Jonsklostrets eige, skal ein vera varsam med å festa lit til, men at den uttrykkjer noko om verdihøvet mellom dei to godsa, er sannsynleg. Noko jordegods er påvist å ha tilhøyrt Jonsklostret,⁶³ og det skulle ikkje mykje jord til for dekkja inn ein landskyldverdi på 18 dalar i 1560-åra. Hovudinstrykket er at klostret var fattig på jordegods. I 1425 var ikkje inntektene større enn 2 mark sølv i året. Inntektene frå klostret skal ha blitt lagt under eit erkediakonats tilknytt domkapitlet om lag 1450. Klosterkyrkja vart likevel brukt til gudstenester, og i åra etter reformasjonen ser det ut til at den vart brukt som soknekyrkje.⁶⁴

Dei inntektene som Jonsklostret kan ha hatt frå utleiga av bygrunn, må ein såleis rekna med ville følgja med under inntektsoverføringane til erkediakonatotet. Men spørsmålet er om det i det heile er sannsynleg at Jonsklostret hadde slike innkomer. I eit testamente frå 1402 fekk Jonskyrkja sjøhusa i Arnegard.⁶⁵ Som nemnt under omtalen av Munkeliv må dette ha vore sjøhusa i indre Arnegard, ettersom Munkeliv fekk sjøhusa i ytre delen i 1412. Eg har under omtalen av Munkelivs grunneige peika på at det er haldepunkt for at Munkelivs leigeinnkome av sjøhusa i ytre luten i Arnegard var på 1 stykke mjøl eller malt, omrekna til 1 Rd. Under føresetnad av at Jonsklostret sat med sin del av indre Arnegard, vil det vera rimeleg å tru at leiga var tilsvarande den ytre delen i garden, dvs. 1 Rd.

Andre byeigedomar let det seg ikkje gjera å identifisera som Jonsklostrets eige. I eit brev frå 1587

⁶¹ Helle 1982 s. 290.

⁶² Supphellen 1970 s. 191.

⁶³ Helle 1982 s.336.

⁶⁴ Helle 1982 s. 613, 685-86 og 863.

⁶⁵ DN XII nr. 136, 1402.

leigde ombodsmannen for Munkelivsgodset ut ein av St. Hanskyrkjas grunnar. Men denne grunnen låg nede ved Vesle Lungegardsvatnet, og her var det rimelegvis ikkje bygrunnar i seinmellomalderen. Det er her mest sannsynleg tale om utstyking av ein del av Jonsklostrets område som tidlegare ikkje hadde hatt bymessig bebyggelse.⁶⁶

Meir enn den eine dalaren frå Indre Arnegard er det ikkje grunnlag for å føra opp som Jonsklostrets grunneige i mellomalderen. Når dette er sagt, må det presiserast at Jonsklostrets eventuelle bygrunnar vart overførte til Manufakturhuset i 1660, og at det ikkje er utenkjeleg at det kan skjula seg fleire grunnar som har lege til klostret mellom dei mange hundre som er førte opp som Manufakturhusets eige i 1686. Kanskje særleg innan Domkyrkjesoknet ville det vera naturleg å finna slike grunnar. Med den etterspørjinga etter bygrunnar som gjorde seg gjeldande i seinmellomalderen, og som Munkeliv aktivt søkte å utnytta, er det ikkje utenkjeleg at også Jonsklostret forsøkte det same. Den økonomiske krisa institusjonen var inne i på byrjinga av 1400-talet, må i så måte ha vore eit godt argument for ein slik politikk. På den andre sida var ikkje Jonsklostret i stand til å tilby attraktive grunnar ved Vågen, slik Munkeliv kunne.

6.4 Nonneseters grunneige

Nonneseter var målt i godsmengd rikare enn Jonsklostret, men kunne ikkje samanliknast med Munkeliv. Dei tre klostra disponerte i hovudsak heile Nordneshalvøya med Sydnes og det som seinare vart Nygård. Nonneseter låg lengst i sør mot store Lungegardsvatnet. Klosterdrifta låg nede ved slutten av 1400-talet, og godset vart frå 1455 forvalta av Munkeliv. I 1507 vart klostret overdrege til St Antons orden, og i det høvet vart det gitt opplysningar om klostergodset. Til dette låg det også eigedomar i byen.⁶⁷

Klostret vart teke frå antonittarordenen like før reformasjonen og overført til Vincens Lunge. Lunge fekk sett opp ei jordebok over klostergodset i 1535, men det er usikkert i kor stor grad denne er uttømmande for godsmengda i mellomalderen.⁶⁸ Lunges jordebok nemner ikkje Nonneseters grunnleiger frå 1507.

Dei bygrunnane som tilhørde Nonneseter i 1507, må ein tru var i klostrets eige før Munkeliv

⁶⁶ UBB dip. saml. 12. sept. 1587.

⁶⁷ Helle 1982 s. 284-87.

⁶⁸ Helle 1982 s. 336.

overtok administrasjonen i 1455. Til saman var det ikkje meir enn 4 grunnar:⁶⁹

*Item her e Bergen, Kappen, Aagathum och ij
Kaalgarde hos Ste Katerine Kirckio.*

Kappen var ein av gardane ved Kontoret, og grensa til nordsida av Breidaallmenningen. At Kappen var i Nonneseters eige før reformasjonen høver dårleg med dei opplysningane ein har om grunnen i Kappen seinare. I kapitteljordeboka frå om lag 1600 finn ein Kappen innført som Blasij prebendes eige.⁷⁰ Dei eigedomssamlingane prebenda utgjorde, må ein tru var etablerte før reformasjonen, og dei fekk seg neppe tillagt gods seinare. Kappen hadde før brannen i 1476 vore ein dobbelgard, men etter brannen vart ikkje den søre halvdel reist på ny. Kontoret ynskte at grunnen skulle liggja ubygd for å gi betre vern mot brann, men tok på seg å halda fram med grunnleigebetalinga.⁷¹ Det er såleis mogeleg at det var den søre halvdel av Kappen som Nonneseter åtte, og at grunnen vart lagt øyde etter brannen i 1476.

I GBB er det under kapitlet for grunnleigene ved Kontoret ført til eit eige blad over dei audegrunnane som Kontoret betalte leige for i fellesskap. Nonneseters grunnleiger var ikkje mellom dei som vart lagt til Manufakturhuset i 1660. Klosters leiger må ein leita etter mellom dei grunnane som er oppførte som Lungegardens leiger i 1686. I alt gjeld dette 13 leiger, 10 i Domkyrkjesoknet og 3 i Korskyrkjesoknet. Men ingen var å finna på Kontoret. Kappen ser slik ut til å ha falle frå klostereiga ein gong mellom 1507 og 1686.

I oversynet frå 1507 er det i tillegg til halve Kappen nemnt 3 grunnar i andre bydelar. Den eine vart kalla "Aagothum", dei andre var to kålhagar som låg ved Katarinahospitalet. Etter sokneinndelinga i 1686 ville dei to kålhagane ha lege i Domkyrkjesoknet, medan "Aagothum" ikkje let seg lokalisera nærare. I GBB er det innført 3 lungegardgrunnar i Korskyrkjesoknet. Desse låg alle samla og betalte ei leige på 1 Rd 2 ort 12 ß. Ein del av leiga var for ein steinkjellar, og det var same leigaren som betalte for dei tre partane.⁷² Sannsynlegvis er det tale om ein større grunn som er oppdelt i tre delar. Eigedomen låg sentralt i Vågsbotn, neppe langt frå Hollendergaten. Ein av grunnane som låg like ved, var "Dybesund", og denne låg nedanfor

⁶⁹ DN XXI nr. 700, 1507.

⁷⁰ Vedlegg 8 p. 5b.

⁷¹ NgL 2 R. II s. 687, 1494.

⁷² GBB s. 165.

Korskyrkja mot Torget.⁷³ Det er ikkje umogeleg at dei tre grunnane eigentleg er grunnen "Aagothum".

I følge oversynet over Nonnesetergodset i 1507 skulle det vera to grunnleiger att å plassera. Men i Domkyrkjesoknet var det ikkje to, men 10 lungegardgrunnar i 1686. I følge GBB hadde Lungegarden ein grunn som låg like nord for Torgallmenningen. Grunnen låg mellom ein grunn som høyrde Rosenkrantzætta til, og ein som høyrde til Bildeætta. Området hadde bebyggelse alt i mellomalderen. Dei 9 andre grunnane låg alle like ved eller i Marken. Marken er nemnt fleire gonger i 1686, og var da ein tettbygd bydel. Namnet Marken er sett i samband med jord og beitebruk i tilknytning til klosterdrifta ved Nonneseter, og hadde neppe bebyggelse i seinmellomalderen.⁷⁴ Dei to kålhagane ved Katarinakyrkja i 1507 låg ikkje langt frå Marken-området. Kan hende var dei utskilde frå grunnområdet til Nonneseter. I 1686 er det innført ein grunn i Lungegardens eige like ved "Det tyske fattighus". Grunnen gav ei leige på 1 Rd, og vart nytta til både hus og hagegrunn.⁷⁵ Dette var altså eit større grunnstykke, og det er mogeleg at det var dei to kålhagane frå 1507 som var slegne saman.

Fleire av dei grunnane Lungegarden mottok leiga av i 1686, kan ha blitt utleigde på 1500- og 1600-talet. Slik må ein tru det var med ein grunn som borgarmeister Hans Munthe betalte grunnleige av i 1686. Denne låg nede ved Vesle Lungegardsvatnet, eit område der det neppe var utleige til private i mellomalderen.⁷⁶ Det same gjeld 7 grunnar som anten låg i Marken, eller som ein ut frå samanhengen i GBB kan lokalisera til området like ved Manufakturhuset.⁷⁷

Det har da lukkast å identifisera 5 grunnleiger i GBB som kan ha vore Nonneseters eige i seinmellomalderen. Fire av desse ser ut til å samsvara med tre av dei fire leigene i 1507-lista. Ei leige som låg på Strandsida i 1686, kan ikkje vera nemnt i 1507, medan ei leige ved Kontoret i 1507 ikkje er nemnt i 1686. For å gjera eit overslag over Nonneseters grunnleiger i seinmellomalderen må ein ta utgangspunkt i 1507-lista og søkja å fastsetja leigesummane til kvar av eigedommane. Til dette manglar ein opplysningar for grunnen på Kontoret som skulle vera halve Kappen, men har derimot opplysningar om ein ekstra grunn på Strandsida. Sistnemnde kan ha kome til Lungegarden først etter 1507. Men lista for det året kan og vera ufullstendig. Ei tredje

⁷³ GBB s. 164.

⁷⁴ Helle 1982 s. 446.

⁷⁵ GBB s. 124.

⁷⁶ GBB s. 112.

⁷⁷ GBB s. 123, 128 og 129.

forklaring kan vera at eigarane av Lungegarden har makeskifta grunnen på Kontoret med grunnen på Strandsida. I så fall ville det vera samanfall mellom dei 5 grunnane i 1686 og dei 4 grunnane i 1507, og leiga for grunnen på Stranden tilsvare leiga for halve Kappen.

Bortsett frå opplysningane i 1507 er det ikkje noko dokument frå før reformasjonen som fortel om bygrunnar i Nonneseters eige. I Landkommisjonens jordebok frå 1661 finn ein under Jordebok for adelens odels og pantegods i Bergenhus 8 Rd 3 ort i grunnleige av Bergen til Lungegarden hovudgard. I 1686 vantar det leigeoppgåver for 3 av grunnleigene i Domkyrkjesoknet, men på bakgrunn av gjennomsnittstal har eg i tabell 2.5.1 rekna ut den samla leiga av dei 10 grunnane i soknet til 6,71 Rd. Med eit tillegg for Korskyrkjesoknet på 1,63 Rd skulle leiga av Lungegardens grunnar i 1686 vera 8,34 Rd. Dette er noko mindre enn oppgåva frå 1661 på 8,75 Rd, men dette skuldast vel at gjennomsnittsutrekninga av dei ukjende leigene i 1686 er baserte på for lågt anslag.

Tabellen nedanfor viser Nonneseters grunneige i mellomalderen, etter opplysningar i GBB. Tabellen har som føresetnad at halve Kappen er makeskifta med ein grunn på Stranden.

Tabell 6.4.1 Nonneseters grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Leige	• Talet på grunnar
•Domkyrkje	• 1,00 Rd	• 1
•Korskyrkje	• 1,63 Rd	• 3
•Kontoret	• 1,50 Rd	• 1
•Sum	• 4,13 Rd	• 5

6.5 Lyse klostets grunnleiger

Så langt har eg omtala grunnane til dei klostra som låg i byen. Men også kloster utanfor byen åtte grunn i Bergen i mellomalderen. Eitt av desse var Lyse kloster.

Lyse klostets grunnleiger var mellom dei leigene kongen gav byen til underhald for Manufakturhuset i 1660. Det er såleis fåfengt å leita etter desse i GBB. Ein finn heller ikkje leiger i Landkommisjonens jordebok for Lyse kloster i 1661.⁷⁸ Det gjer ein derimot i ei jordebok frå 1657. Her er det innført 18 grunnar med ei samla leiga på 10 Rd 3 ort 16 β.⁷⁹ Dette må vera

⁷⁸ Jordebok for Lyse klosterlen 1661.

⁷⁹ Jordebok for Lyse klosterlen 1657.

grunnar som hadde lege til klostret i seinmellomalderen. Men jordeboka opplyser ikkje kvar i byen grunnane låg. Til å avgjera dette spørsmålet må ein gå til andre kjelder. Fleire dokument frå mellomalderen og i nyare tid fortel om byeigedomar i Lyse klostres eige. Ved hjelp av desse skulle det vera mogeleg å lokalisera dei 18 grunnane i 1657-boka.

Den eldste kjelda er frå 1344, og gjeld garden Saltøydehus. Saltøydehus eller Saltøyden låg på Stranden eit stykke utanfor Torgallmenningen. Bakgrunnen for brevet er at kongen hadde gitt klostret lov til å selja alle slag drikkevarer frå Saltøydehus. Dei som heldt til i garden, skulle også vera fritekne for ein del av dei pliktene som fall på bybuarane.⁸⁰ I 1538 vart Saltøydehus forlent til Jens Sørensen. Leiga av grunnen i Saltøyden hadde vore 7 Rd i året inntil 1626 da Mauritz Busch kjøpte grunnen for 200 Rd.⁸¹ Dermed vart grunnen fråskilt Lyse kloster. Grunnleiga kan såleis ikkje vera mellom grunnleigene i jordeboka frå 1657, men må koma i tillegg til desse. I ei gruppe på 11 odelsgrunnar i Domkyrkjesoknet er det tre som vert omtala som odel etter prins Christian den 5.'s brev av 1626. Nett prins Christian var det som hadde selt grunnen i Saltøyden til Marius Busch.⁸² Leiga av Saltøyden hadde før salet i 1626 vore 7 Rd i året.⁸³ For dei 3 grunnane i GBB vert det ikkje oppgitt leige, men dei svara neppe aleine for dei 7 Rd som opphavleg hadde kome frå Saltøyden. Det er nærliggjande å tru at det var heile gruppa på 11 grunnar som hadde utgjort grunnen i Saltøyden.

I 1352 fekk Lyse kloster ein gard på Holmen av hertuginne Ingebjørg. Garden hadde hertuginna kjøpt for 60 mark brent av Håkon notarius.⁸⁴ Det er likevel ikkje noko som tyder på at grunnen følgde med i gåva. På Holmen var det kongen, bispestolen og dominikanarklostret som rådde grunnen, og ein eller fleire av desse institusjonane var vel og eigarar av grunnen under dei bygardane som fanst i området.

I rekneskapen over tiendbetaling i 1521 vert det nemnt 6 kvinner i garden til abbeden i Lyse. Denne garden låg i "Korskirkens kvarter".⁸⁵ Bernt Lorentzen har hevda at garden var identisk med den garden der klipparane heldt til.⁸⁶ At garden til klipparane, "Klipparstretet", hadde høyrte til Lyse kloster får ein greie på i samband med at Niels Breildsson som kongeleg befalingsmann

⁸⁰ DN XXI nr. 71, 1344. NRR I s. 57, 24. desember 1538. Lorentzen 1952 s. 213. Helle 1982 s. 255.

⁸¹ NM I s. 195, note 1. Wisener 1937 s. 266.

⁸² GBB s. 93. Wisener 1937 s. 266.

⁸³ NM I s. 195, note 1.

⁸⁴ DN II nr. 312, 1352.

⁸⁵ NRJ II s. 677.

•Domkyrkje	•	7,00 Rd	•	3	•
•Korskyrkje	•	10,92 Rd	•	18	•
•Sum	•	17,92 Rd	•	18	•

6.6 Halsnøy klostets grunnlege

Lyse kloster og Halsnøy kloster hadde begge grunnar i Vågsbotn. Dette var også tilfellet på Strandsida, der Halsnøy kloster åtte grunnene like innanfor Saltøyden. Lyse kloster mista Saltøyden ved kongeleg sal i 1626, og slik hadde Halsnøy kloster mista sin grunn på Strandsida alt i 1562.⁹³

I GBB er det innført 10 grunnar i Halsnøy klostets eige med ei samla grunnlege på 7,7 Rd. Alle grunnane låg i Korskyrkjesoknet og ser ut til å ha lege samla.⁹⁴ Det er naturleg å setja dei i samband med garden Kringen. Denne må ha lege mellom Vesle Øvregate og kong Oscarsgate, der Halsnøy kloster enno i 1783 hadde grunnleiger. Ø. W. Grimnes har peika på ein mogeleg samanheng mellom garden Kringen og klostrets grunnleiger i dette området.⁹⁵ Lorentzen har plassert Kringen saman med Klipparstretet, på nedsida av Kong Oscars gate, nord for Korskyrkja.⁹⁶ Det må vera grunnane i Kringen ein finn innførte i jordebøker for Halsnøy kloster frå 1616 og utetter.

Ein gjennomgang av grunnlegeinnførslene til klostret mellom 1616 og 1636 viser at det kunne vera variasjonar frå det eine året til det andre. Dette må skuldast vanskar med å krevja inn leigebetalinga i rett tid. I 1616 var det 9 grunnar, med ei samla leige på 7 Rd 2 ort. I 1620 var det framleis 9 grunnar, men leiga var no 7 Rd 3 ort. I 1623 var ein av grunnane delt, slik at det var 10 grunnar med ei samla leige på 7 Rd 2 ort. I 1627 var det framleis 10 grunnar, men leiga var redusert til 7 Rd 1 ort. Slik heldt det seg til 1633, med unntak av 1631, da det vart betalt 5,5 Rd for 9 grunnar. I 1636 vart det betalt 6 Rd 3 ort for 8 grunnar.⁹⁷

Dei innførslene som er refererte, er oppgaver over innbetalte leiger, slike oppgaver treng ikkje samsvara med dei leigene klostret hadde krav på. Ei slik liste er det ein finn om ein plukkar ut Halsnøy klostets grunnleiger i GBB. Eit fullstendig register skulle ein og venta å finna i Landkommisjonens grunnbok for Halsnøy kloster i 1661. I denne vert det oppgitt 6 Rd 3 ort for

⁹³ NM I s. 467-68, 13. april 1562.

⁹⁴ GBB s. 137-40.

⁹⁵ Grimnes 1937 s. 329-30.

⁹⁶ Lorentzen 1952 s. 183 og 187.

⁹⁷ Jordebok Halsnøy klosterlen 1615/16, 1619/20, 1622/23, 1626/27, 1630/31, 1632/33.

Tabellen nedanfor viser Halsnøy klostets grunneige slik den kan ha vore ved utgangen av seinmellomalderen.

Tabell 6.6.1 Halsnøy klostets grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Leige	• Talet på grunnar
•Domkyrkje	• 3,70 Rd?	• 1?
•Korskyrkje	• 7,50 Rd	• 10
•Sum	• 10,00 Rd	• 11

6.7 Selje klostets grunneige

Godset til Selje kloster vart overført til St. Jørgens hospital i 1545.¹⁰¹ Med denne overføringa følgde nok og dei grunnane klostret hadde i Bergen i seinmellomalderen. I GBB finn ein ei rad grunnar innførte som hospitalets eige. Problemet er at det på slutten av 1600-talet var fleire institusjonar i Bergen som kunne løyna seg bak nemninga Hospitalet. Slik hadde det og vore i mellomalderen. Katarinahospitalet låg lengst inne i Vågsbotn, sør for bebyggelse. Ein stad mellom det gamle Rådhuset og Manufakturhuset låg Allehelgenskyrkja, også denne med hospital. St. Jørgens hospital kom først til på byrjinga av 1400-talet. Allehelgenkyrkja med hospital vart oppløyst ved reformasjonen, medan Katarinahospitalet heldt fram. Katarinahospitalet finn ein omtala som Det tyske fattighus i GBB, slik at det ikkje skulle vera noko grunnlag for å forveksla dette med hospitalet.¹⁰² Dei grunnane som vert omtala som hospitalets grunnar i 1686, må vera St. Jørgens grunnar, og mellom desse må ein tru at ein finn Selje klostets grunnar. Ein kan ikkje utan vidare rekna med at alle hospitalets grunnar opphavleg hadde vore klostrets.

St. Jørgen låg i seinmellomalderen i utkanten av bebyggelse. I vest grensa hospitalet mot Marken, eit område som fekk hovudtyngda av bymessig bebyggelse først på 1500- og 1600-talet. Dersom ein har som føresetnad at St. Jørgen ved opprettinga vart tillagt eit område omkring hospitalbygningane, må ein halda ope at delar av dette området er blitt stykka ut som leige grunnar seinare. Dette må i så fall vera grunnar som ein primært må rekna som St. Jørgens grunnar, og ikkje tidlegare i Selje klostets eige. Slike grunnar må ein rekna med å finna like ved hospitalet. Dei grunnane som ein i GBB finn i andre og eldre bydelar, må ein derimot tru hospitalet hadde fått gjennom overføring frå Selje kloster.

¹⁰¹ Norske Stiftelser I s. 7.

¹⁰² "Det tyske fattighus" er omtala på s. 124 i GBB, og "De fattiges hus" sameleis på s. 125.

I GBB er det innført 6 grunnar til hospitalet i Domkyrkjesoknet. Grunnane låg ikkje samla. To av dei kan ein lokalisera tolleg nøyaktig i høve til dagens bykart. For ved desse grunnane er det, som dei einaste i heile GBB, innført rodenummer. Grunnane høyrde til 16. rode nr. 19.¹⁰³ I følge rodekart, var det på hjørnet mellom det som i dag er Småstrandgaten og Olav Kyrresgate, der Bergen bank ligg.¹⁰⁴ Lokaliseringa tyder på at dette må vera ein grunn frå mellomalderen. Dei 4 andre hospitalgrunnane låg derimot i Marken, og desse må ein tru St. Jørgen hadde fått på annan måte enn gjennom Selje klostres gods.¹⁰⁵

I Korskyrkjesoknet var det i 1686 i alt 10 hospitalgrunnar. Desse kan ha lege samla, og i så fall må dei lokalisera til området ovanfor Kong Oscarsgate, der også Halsnøy og Lyse kloster hadde sine grunnar.¹⁰⁶ Samla gav desse hospitalgrunnane ei leige på 3,7 Rd. Av dei i alt 16 hospitalgrunnane i GBB ser det da ut til at 12 var å finna i delar av byen som hadde hatt bebyggelse i mellomalderen.

I følge Frimann mottok St. Jørgen hospital 10 Rd 1 mark 8 β i grunnleige av til saman 17 grunnar.¹⁰⁷ I GBB har eg funne 16 grunnar, men ein av desse er delt på to leigarar.¹⁰⁸ Det er difor rimeleg å tru at dei 16 grunnane i GBB tilsvarar dei 17 grunnane hjå Frimann.¹⁰⁹ På grunnlag av GBB har eg rekna ut den samla leiga av dei 16 hospitalgrunnane til 7,49 Rd. Dette er 2,59 Rd mindre enn i 1779. Det kan skuldast at GBB vantar leigeinnførsler for i alt 5 av dei 16 hospitalgrunnane. Dei 11 grunnane som har opplysningar om leige, gav samla ei innkome på 3,52 Rd. Dersom det er samsvar mellom grunnane i GBB og hjå Frimann, skulle det tilseia at dei 5 grunnane i GBB som ikkje opplyser om leiga, skulle svara for 6,81 Rd. To av grunnane utan leigesum var mellom dei 4 grunnane i Marken. Desse gav neppe større leige enn dei to andre i Marken, samla 0,5 Rd.¹¹⁰ Restsummen, 6,31 Rd, må fordelast på dei 3 grunnane utan leige som låg i eldre områder av byen. Dette skulle gi 2,10 Rd på kvar. På grunnlag av opplysningane om hospitalets grunnleige hjå Frimann set eg den samla leiga til 10,33 Rd, og av denne kom 9,33 Rd frå Selje klostres grunnar.

¹⁰³ GBB s. 119.

¹⁰⁴ Rodekart for Bergen, rode no. 13, 14, 15 og 16. Utarbeidet etter Matrikler og Bykarter fra 1888 ved hjelp av Grunnmålinger og Kartforretninger. Oppmålingschefen i Bergen, 11/11-1934, Ø.W. Grimnes.

¹⁰⁵ GBB s. 123 og 128.

¹⁰⁶ GBB s. 139, 143, 147 og 148.

¹⁰⁷ Frimann 1777 s. 123.

¹⁰⁸ GBB s. 147.

¹⁰⁹ Frimann 1777 s. 123.

Frimann har ei tilleggsopplysning om hospitalets grunnleiger som fortener nærare omtale. Det vert fortalt at dei 17 grunnane var utlagde i skiftet etter byfogd Hans Smit, etter eit krav på i alt 200 Rd som hospitalet hadde i buet.¹¹¹ Hans Smit døydde i 1689,¹¹² og skulle ein følgja ordlyden i "Norske stiftelser" bokstavrett, ser det ut til at grunnane hadde kome til hospitalet ved at buet innfridde eit krav på i alt 200 Rd, som hospitalet hadde uteståande hjå Hans Smit. Ei slik tolking strir likevel mot opplysningane om hospitalgrunnane i GBB. Her er det i margen for 15 av dei 16 grunnane opplyst at dei alle var tidlegare hospitalgrunnar, men at dei no tilhørde Iver Christensen. Om den sekstende grunnen vert det opplyst at også denne hadde høyrte til hospitalet, men at den no tilhørde konrektor Edvard Edvardsen.¹¹³ Opplysningane i GBB tyder på at det var hospitalet som hadde pantsett sine grunnar, og at det i første rekkje var Iver Christensen som hadde hand om pantet i 1686. Dette vert underbygd for to av grunnane, der det vert opplyst at dei var utlagde i gjeld.¹¹⁴ På dette grunnlaget ser det ut til at det var buet etter Hans Smit som hadde 200 Rd uteståande hjå hospitalet, og at denne fordringa vart innfridd ved at buet overtok grunnleigeinnkomene av hospitalgrunnane. Desse grunnleigene er gått inn i skiftet etter Hans Smit, til fordeling på parthavarane i buet. Grunnleiga ville med ei innkome på om lag 10 Rd og ei skuld på 200 Rd bruka minst 20 år på å innfri pantet. Deretter ville grunnleiga falla tilbake til hospitalet.

Klostret på Selja ser ut til å ha hatt det same grunneigemonsteret som dei to andre utanbys klostra, Halsnøy og Lysekloster. Grunnleigeinnførslene i GBB tyder på at grunnane til Selje kloster hadde vore to større grunnar, ein på Strandsida og ein i Vågsbotn. I Vågsbotn låg garden Kaldevegen, som var St. Jørgens eigedom i 1601. Garden er også nemnt i 1521 og 1565.¹¹⁵ Kaldevegen må ha vore Selje klostres eigedom, og helst har den lege på oversida av Kong Oscarsgate, like ved gardane til Halsnøy og Lyse kloster.¹¹⁶ At Selje kloster hadde ein eigedom på Strandsida, finn ein grunnlag for i eit brev frå 1386. Her vert det fortalt at Ceciliagard låg nedanfor Allehelgenskyrkja, like innanfor Seljahusa.¹¹⁷ I 1563 er Seljegrunnen nemnt i det same

¹¹⁰ GBB s. 123 og 128.

¹¹¹ Frimann 1777 s. 123.

¹¹² PHT 1.R. II s. 225.

¹¹³ GBB s. 147

¹¹⁴ GBB s. 123.

¹¹⁵ NRJ II s. 628. Aps Dagb. s. 101, 29. nov. 1565. NM II s. 276, 7. sept. 1601.

¹¹⁶ Helle 1982 s. 251. Lorentzen 1952 s. 183-84.

¹¹⁷ DN II nr. 498, 1386.

området. I dette tilfellet er det naboeigedomen "Gassegrunn" som vert utleigd.¹¹⁸ I 1598 vart ein del av Selje klostres grunn utleigd til Rørik Jackobsson og kona hans. Leigebrevet fortel at grunnen, som no høyrde til hospitalet, tidlegare hadde høyrte til Selje kloster i Nordfjord. Grunnen låg ved Gassegrunn, opp mot ein grunn som også tilhørde hospitalet.¹¹⁹

Tabell 5.7.1 viser grunneiga til Selje kloster, slik den kjem fram ved å halda saman opplysningar om St. Jørgen hospitals grunnleiger i GBB og hjå Frimann.

Tabell 6.7.1 Selje klostres grunneige i Bergen i seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Grunnleige	• Talet på grunnar
•Domkyrkje	• 4,20 Rd	• 2
•Korskyrkje	• 5,12 Rd	• 10
•Sum	• 9,32 Rd	• 12

6.8 Bispestolens grunneige

Bispestolen i Bergen må ha vore mellom dei rikaste godseigande institusjonane i Norge i mellomalderen. Som grunneigar i Bergen er det likevel truleg at bispestolen spela ei ubetydeleg rolle utanfor Holmen i høg mellomalderen. Dei spreidde grunnane ein kan påvisa i bispestolens eige ved hjelp av mellomalderdokument, tyder på at dei var komne til bispestolen som gaver frå private.¹²⁰ Sigrunn Kvamme som har gjort eit stort arbeid med å rekonstruera bispestolens godssamling, tek ikkje opp spørsmålet om grunneige i Bergen i det heile.¹²¹ Sikkert veit ein at bispestolen disponerte ein stor del av Holmen mellom slottet og Sverresborg. Her låg det kyrkjelege senteret, med dei to Kristkyrkjene, bispegarden, hus for domkapittelet og tilhøyrande naust ved sjøen.

Det er ikkje mogeleg å identifisera bygrunnar i bispestolens eige i mellomalderen ved hjelp av GBB. Rett nok opplyser boka om grunnleiger som låg til bispestolen både i Nykyrkjesokn, Korskyrkjesoknet og ved Kontoret, men dette var grunnar som var komne til etter reformasjonen, ved omfordeling av eigedom som hadde lege til Domkapittelet.¹²² Bispestolens mellomaldergods vart lagt direkte under krona etter reformasjonen, og administrert som del av

¹¹⁸ DN XII nr 677, 1563.

¹¹⁹ UBB dip. saml. Bergen 15. jan. 1598.

¹²⁰ Helle 1982 s. 284-85.

¹²¹ Kvamme 1981

¹²² Beyer 1970 s. 105.

lensinntektene til Bergenhus under nemninga stiktgods.¹²³ Oppgaver over stiktgodset finn ein i lensrekneskapane frå 1567 og utover. Men listene over stiktgodset omfattar alt jordegodset, og ikkje oppgaver over grunnleiger i byen. Anten tyder det at bispestolen ikkje hadde slike inntekter før reformasjonen, eller så må grunnleigene vera utskilde frå jordegodset og førte under andre postar i lensrekneskapane, eventuelt overførte til andre.

Asgaut Steinnes har sett fram den hypotesen at alle dei grunnane som er førte under overskrifta Hollenderstretet i "Slottens Grundebog", har lege til bispestolen før reformasjonen, utan at han meiner å kunna prova dette i detalj.¹²⁴ "Slottens Grundebog" er eit register over alle dei grunnleigene som låg direkte under krona i 1627/28. Om dei opphavlege grunnleigene til bispestolen er å finna her, må det og tyda at dei er å finna i lensrekneskapane frå 1567 og utetter. Steinnes viser at to grunnar ved Hollenderstretet, som låg til krona ved slutten av 1500-talet, må ha lege til bispestolen før reformasjonen.¹²⁵ Den eine vart i 1627/28 dokumentert ved hjelp av eit grunnbrev utferda av "bisp Oluff".¹²⁶ Den biskop Olav det må vera tale om, er i følgje Steinnes Olav Torkjellsson, som var den siste katolske biskopen i Bergen (1524-35).¹²⁷ I tillegg til dei to grunnane Steinnes meiner hadde lege til bispestolen, finn ein i "Slottens Grundebog" biskop Olav som utferdar for eit grunnbrev for Rotmannsgard på Kontoret.¹²⁸

Dei grunnane som her er trekte fram viser at bispestolen åtte bygrunn i Bergen før reformasjonen, og at biskopen administrerte desse som leige grunnar ved utferding av grunnbrev. Grunnane viser og at dei var utskilde frå bispestolens jordegods, stiktgodset, og førte under kronas grunnleiger av byen. Skal det lukkast å finna eit mål for kor stor bispestolens samla grunneige var ved utgangen av mellomalderen, lyt ein gjera eit forsøk på å skilja ut bispestolens grunnleiger frå dei andre grunnleigene i lensrekneskapane.

Som eg har vist, er ikkje den samla mengda av grunnleiger i lensrekneskapane ein konstant storleik.¹²⁹ Generelt var det ein auke i talet på grunnleiger frå 1560-åra og utetter, ein auke som var særleg stor mellom 1577 og 1598. I vedlegg 6 vert det vist at denne auken fann stad i ytterområda i byen, særleg ute på Nordnes, der det tidlegare ikkje hadde vore bebyggelse. Auken i

¹²³ Kvamme 1981 s. 3.

¹²⁴ Steinnes 1968 s. 90.

¹²⁵ Steinnes 1968 s. 89-90.

¹²⁶ Vedlegg 5 nr. 37.

¹²⁷ Steinnes 1968 s. 56-57.

¹²⁸ Vedlegg 5 nr. 27.

talet på grunnleiger i desse områda skuldast for det første ein generell byekspansjon, som krona kunne utnytta ved å stykka ut tidlegare unytta grunn. Men mellom grunnleigene i dei nye bydelane var det og grunnar som var overførte som kompensasjon for grunnar som var eksproprierte til reguleringsføremål. Denne utviklinga ser ut til å ha nært samband med attreisingsarbeidet etter brannen i 1582, og gjer det vanskeleg å nytta lensrekneskapane etter 1577 til å identifisera bispestolens grunnleiger før reformasjonen.

Det står da berre att to lister over grunnleiger, ei frå 1567 og ei frå 1577.¹³⁰ Listene er ikkje identiske, og det gjeld å avgjera kva liste som gir best opplysningar om bispestolens grunnleiger. Lista frå 1567 inneheld i alt 45 grunnleiger, medan 1577-lista har 59. Men auken i tal på 14 grunnleiger er ikkje i eitt og alt ein reell tilvekst. Ein del av auken er komen til som ei oppdeling av grunnar i 1567-lista. Eit døme på dette finn ein for grunn nr. 13 i 1567, som er delt i to i 1577 under nr. 18 og 19.¹³¹ Men ein del av tilveksten er og resultat av ein reell tilvekst. Det ser ein av di 1577-lista inneheld leige av grunnar som ein sikkert kan slå fast ikkje er innførte i 1567-lista. Enklast ser ein dette om ein samanliknar grunnane som høyrde til på Skostretet. I 1567-lista er det mogeleg å identifisera 12 grunnar frå dette området, medan det i 1577 er 19 grunnar som er tilviste til Skostretet. Det siste talet samsvarar med det talet ein finn for grunnane på Skostretet også i seinare rekneskapar. I 1627/28 er det i alt 21 grunnar. Dette skuldast at to grunnar i 1577, nr. 15 og 51, er delte i seinare rekneskapar.¹³² Lista frå 1577 har dermed ein tilvekst på 5 grunnar på Skostretet i høve til 1567-lista. Dette får ein til å stilla spørsmål om 1567-lista gir eit fullstendig bilete over alle dei grunnleigene som låg til krona det året. For grunnleigene på Skostretet, også dei som ein berre finn i 1577-lista, må ein tru var utleigde lenge før 1567.¹³³ Er dette rett, må det og tyda at 1567-lista er ufullstendig.

Som tidlegare omtala hadde det vore ei av Erik Rosenkrantz' oppgåver å skaffa oversyn over alle grunnleigene i byen som låg til krona. Rosenkrantz reiste frå byen i 1568, og det er ikkje utenkjeleg at arbeidet med å skaffa oversikt over alle grunnleigene i byen enno ikkje var avslutta i 1567, sjølve 1567-lista kan tyda på det. Ei heil rekkje av oppgåvene gjeld ikkje leigebetaling berre

¹²⁹ Kap. 3.2 s. 63

¹³⁰ Vedlegg 1 og 2.

¹³¹ Vedlegg 1 og 2.

¹³² Vedlegg 6. Når vedlegg 6 berre har med 15 av dei i alt 19 leigene i 1577-lista som kan forast tilbake til Skostretet, skuldast det at for 4 av leigene har det ikkje vore råd med visse å slå fast kva leiger desse korresponderer med i seinare rekneskapar. Dette gjeld nr. 16, 44, 50 og 57 i 1577-lista. Nr. 16 i 1577 svarar til nr. 36 i 1567, men grunnen let seg ikkje identifisera i høve til seinare rekneskapar. Slik inneheldt vedlegg 6 berre 11 av dei i alt 12 grunnane som i 1567 kan tilbakeførast til Skostretet.

for eitt år, men etterbetalt leige for 2 eller 3 år. Dette tyder lensmannen, som stod for innkrevjing av kronas leiger, stadig kom over grunnar der leigaren hadde drege seg unna betaling. For desse grunnane vart det kravd etterbetaling. I 1577-lista og alle seinare lister vert det berre oppgitt betaling for det siste rekneskapsåret, aldri for fleire år under eitt. Dette kan tyda at det i 1577 var skaffa fullt oversyn over alle kronas leiger.

Som vedlegg 6 viser, heldt grunnleigene i 1577 seg innan dei same områda som 1567-lista. Likevel er det mogeleg å visa til 3 grunnar i 1577-lista som må vera resultat av nyutleiger. For grunn nr. 58 vert det opplyst at grunnen vart nytta til eit naust like bak Sverresborg. Nr. 59, som er den siste innførsla i 1577-lista, galdt ein grunn på Rundtzevoll ved Erkebispegarden, og om denne vert det opplyst at den var nyoppteken det året. Rundtzevoll må vera høgdedraget ovanfor Erkebispegarden. Også grunn nr. 46 i 1577 låg på Rundtzevoll. Bortsett frå dei 3 ovannemnde grunnane må ein tru at 1577-lista inneheld dei same grunnane som 1567-lista, og i tillegg dei grunnane som ikkje var komne med i 1567.

Dermed ser det ut til at 1577-lista er den mest fullstendige lista over dei grunnleigene som hadde lege til krona like frå reformasjonen. Samstundes er denne lista sett opp før talet på grunnleiger i kronas eige auka sterkt som følgje av ein generell byekspansjon. Det må difor vera rettast å bruka denne lista for å identifisera det samla talet på grunnleiger i bispestolens eige før reformasjonen. Sidan det ikkje er mogeleg å identifisera bispestolens grunnleiger og trekkja desse ut av 1577-lista, vert alternativet å identifisera dei leigene som ikkje kan ha høyrte til bispestolen. Desse kan ein trekkja frå 1577-lista, og dei leigene ein har att, må ein tru hadde vore bispestolens grunnar før reformasjonen.

Etter reformasjonen var det bispestolens gods, erkestolens gods, klostergodsa og godset til dei kongelege kapella som vart lagde direkte under krona. Men bortsett frå godset til bispestolen og erkestolen vart det øvrige konfiskerte kyrkjegodset administrert som eigne len. Dette tilseier at berre grunnleiger som hadde høyrte til bispestolen og erkestolen, vart lagde til krona etter reformasjonen. Desse må ha kome som eit tillegg til dei grunnane krona hadde hatt frå før reformasjonen.

Som eg viste i førre kapittel, var kronas grunnar i seinmellomalderen avgrensa til leiga av

Skomakarstretet og Årsborg. Leiga av Årsborg fann eg måtte vera nr. 17 i 1577-lista. Det første steget til å identifisera bispestolens leiger i 1577-lista er å trekkja ut leiga av Årsborg og alle dei leigene som i rekneskapen er innbetalte frå Skomakarstretet. Deretter må eg trekkja ut dei tre leigene i 1577-lista som var nytleiger etter reformasjonen. Når desse leigene er trekte frå, inneheld framleis 1577-lista 8 leiger ved Erkebispegarden. Dette må vera grunnar som var utleigde av Erkebispegardens område. Desse kan ikkje ha vore bispestolens grunnar i seinmellomalderen.

Tabellen nedanfor syner kva grunnleiger som sannsynlegvis har lege til bispestolen før reformasjonen. Tabellen kjem fram med utgangspunkt i 1577-lista, ved å trekkja frå dei grunnleigene som hadde vore i kronas eige før reformasjonen, og dei leigene som var komne til først etter reformasjonen. Dessutan er 8 leiger ved Erkebispegarden trekte ut.¹³⁴

¹³⁴ Sjø vedlegg 2. Dei leigene som vert trekte ut er nr. 6, 7, 8, 9, 15, 16, 21, 22, 23, 25, 26, 32, 36, 38, 44, 50, 51, 55, og 57, som alle var leiger av Skostretet. Vidare nr. 17 som kan ha tilsvara kronas leige av Årsborg, og nr. 46, 58 og 59, som var nytleigde grunnar. Desse leigene låg ved Erkebispegarden: nr. 11, 12, 31, 47, 48, 52, 54 og 56.

Tabell 6.8.1 Bispestolens grunnleiger for reformasjonen etter kronas grunnleiger i lensrekneskapen frå 1577

Grunn nr.:	Leige:	Sokn:	Sum:
5	12 ß	Domkyrkje	
40	1 m		1 m 12 ß
1	10,5 ß 0,5 alb	Korskyrkje	
2	10,5 ß 0,5 alb		
3	2 ort 5 ß 2 alb		
4	4 ß		
10	2 ort 4 ß		
13	3,5 m		
14	16 ß 2 alb		
17	1,5 m		
18	18 ß		
19	18 ß		
20	12 ß		
24	8 ß		
27-28	4,5 ort 8 alb		
29	2 ort 6 ß 1 alb		
30	2,5 ort		
33	12 ß		
34	13 ß 1 ?		
35	20 ß		
37	1,5 ort 8 alb		
39	8 ß		
41	8 ß		
42	19 ß 2 ?		
43	1 d		
49	10 ß 2 alb		
53	2 ga.d		1 d 14,5 ort 5 m 202 ß 24 alb 2 ga.d
45	7,5 d 4 alb	Kontoret	
	1 st. mjøl		7,5 d 4 alb
Sum:		8,5 d 2 ga.d	14,5 ort 6 m 28 alb

Tabell 6.8.1 har eg ført opp grunnleigene fordelte på kyrkjesokna i 1686. Å plassera leigene innan dei enkelte sokna byr ikkje på større vanskar. Berre for dei grunnane som i 1577-lista vert lokaliserte til Broen, har det vore tvil. For Broen, seinare Domkyrkjegata, markerte i 1686 grensa mellom Korskyrkjesoknet og Domkyrkjesoknet, slik at nordsida hørde til Korskyrkja og sørsida til Domkyrkja. Eg har her valt å plassera alle grunnane på Broen i Korskyrkjesoknet.¹³⁵

Etter 1577-lista ser det ut til at denne inneheld i alt 26 grunnar som hadde vore i bispestolens eige

¹³⁵ Unnateke herifrå er nr. 32, som var grunnleiga av skomakaranes starvhus. Også dette vert i 1577 lokalisert til Broen, men hørde likevel til på Skostretet.

før reformasjonen. Dei fleste grunnane til bispestolen er å finna i Korskyrkjesoknet. I Vågsbotn finn ein 18 grunnar, langs Øvregata 7, og i Dreggen berre ein liten grunn.¹³⁶ Grunnane i Korskyrkjesoknet varierte mykje i storleik, minst var nr. 4/1577, med ei leige på 8 β dansk for ein kålhage på Øvregata. Størst leige vart betalt for nr. 27 og 28/1577, som samla betalte 2 d 1 ort 16 alb. For grunn nr. 53/1577 betalte lagmannen Aksel Fredriksen 2 gamle dalar. Dette må truleg skuldast myntforordninga i 1572 som hadde sett "mynten som gjekk før", dvs. dårleg krigsmynt frå perioden 1563-70, til halve verdien av ny mynt.¹³⁷ Ein gammal dalar skulle såleis vera lik 0,5 Rd. I snitt hadde bispestolens grunnar i Korskyrkjesoknet ei leige på 0,7 Rd eller i underkant av 3 ort.

I Domkyrkjesoknet finn ein berre 2 mindre grunnar i bispestolens eige. Den eine, nr. 5/1577, betalte 1,5 ort for ein enghage ved Vesle Lungegardsvatnet. Den andre, nr. 40/1577, gav 2 mark i leige. Denne vart betalt av Laurits Våg for indre sida i gamle Oluf Nilssons gard på Stranden. Dette ser ut til å vera grunnleige i ein av mellomaldergardane på Stranden. Gamle Oluf Nilssons gard er nemnt i Absalon Pederssons opprekning over dei eigedomane som vart råka av brannen i 1561, og låg mellom Saltøydegard og Smørsgard.¹³⁸ Bispestolen har ått ein del av grunnen, men at dei 2 marka skulle vera leiga for ei heil side, dvs. halve garden, synest lite truleg. Opplysninga vert likevel teken opp att i 1598/99, nr. 36, i 1614/15 nr. 34, og i "Slottens Grundebog" nr. 67.¹³⁹

Når 0,5 dalar for halve grunnen i Oluff Nilssons gard synest lite, er det ikkje minst på bakgrunn av at grunnleiga av heile Rotmannsgard på Kontoret var 7,5 dalar og 8 album. Dette var den sørlegaste av gardane på Kontoret, og grensa opp mot området ved Hollendergata, der bispestolen ser ut til å ha ått ei heil rad grunnar.

Men korleis høver dei spreidde opplysningane ein har om bispestolens grunneige før reformasjonen, inn i det biletet som rekonstruksjonen gir? Den eldste opplysninga om byeigedom i bispestolens eige gjeld ein gard kalla Henriksgard. Garden vart om lag 1340 dels gitt bispestolen i provent, og dels makeskifta med kyrkjegods. Bispestolen fekk vanskar med å hevda eigedomsretten til garden, og sende brev til kongen og andre som kunne tala biskopens sak. Særleg ba biskopen om at kongen ikkje måtte leggja vekt på det prosten ved Apostelkyrkja

¹³⁶ Sjø vedlegg 2, i Vågsbotn nr. 2, 3, 4, 10, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 35, 37, 39, 41, 53. Langs Øvregata nr. 1, 4, 24, 33, 34, 42, 43. I Dreggen nr. 49.

¹³⁷ NHL s. 67-68, Daler.

¹³⁸ Aps. Dagb. s. 10, 19. des. 1561.

¹³⁹ Sjø vedlegg 3,4 og 5.

fortalde om Henriksgard.¹⁴⁰ Saka viser at bispestolen kunne visa stor interesse for byeigedom, og at ein her hadde vore viljuge til å avstå jordegods for å få hand om heile Henriksgard. Men om eigedomen også omfatta grunnen, eller om det berre er tale om hus med tilhøyrande grunnleigerett, vert ikkje opplyst. Det vert heller ikkje opplyst kvar i byen garden låg. Lorentzen har under tvil plassert garden på Holmen, men kjeldematerialet inneheld ikkje noko som underbyggjer ei slik lokalisering.¹⁴¹ Det ein kan lesa ut av saka er at bispestolen, som andre kyrkjelege institusjonar, tileigna seg byeigedomar både ved gåver, proventavtalar, kjøp eller makeskifte.

Ein av grunnane ved Hollendergaten vart kalla "Bucklærgrunn". Grunnen vart i 1541 utleigd av Tord Roed, som da var lensmann på Bergenhus. Dette grunnbrevet vart utferda berre stutt tid etter reformasjonen, og det går fram at det enno ikkje var sjølv sagt at grunnen høyrde til krona. Difor er det teke med ei formulering om at grunnen tidlegare hadde lege til "stikt".¹⁴² Brevet styrker hypotesen om at bispestolens grunneige vart lagt direkte under krona etter reformasjonen og at grunneiga vart skilt frå stiktgodset. "Bucklærgrunnen" vart også kalla "Bollegard". Lorentzen har hevda at sidan "Bollegard" også er nemnt som ein av dei 5 aude grunnane Erik Rosenkrantz åtte ved Kontoret, må det tyda at Rosenkrantz har gjort seg skuldig i ei mistyding og plassert "Bollegard" feil.¹⁴³ Dette er neppe truleg. Dei 5 aude grunnane var alle i Rosenkrantz' private eige, og det er lite sannsynleg at han kunne tillata seg å forveksla desse med kronas eigedom, det ville i så fall vera grovt underslag. Det var nok heller slik at to grunnar hadde likelydande namn.

I eit brev frå 1442 vart det fortalt at biskopen i Bergen, Olav Hartviksson, hadde fått ein part i ein eigedom kalla "Brothustomtene". Biskopen hadde fått eigedomen som del av skifte etter foreldra.¹⁴⁴ Her er det biskopen som privat eigar ein møter. Kva biskopen åtte som privatperson, var bispestolen uvedkomande.

Dei få kjeldene som fortel om grunnar i bispestolens eige, gir ikkje haldepunkt for storleiken av slik eigedom. Det eit av dokumenta positivt stadfestar, er at bispestolen hadde vore grunneigar, og at grunnen vart lagt under krona etter reformasjonen. Bispestolens gods i seinmellomalderen

¹⁴⁰ DN VIII nr. 126, 129, 138, 139, 146, 148, 1340-41.

¹⁴¹ Lorentzen 1952 s. 110.

¹⁴² DN VI nr. 748, 1541.

¹⁴³ Lorentzen 1952 s. 191.

¹⁴⁴ DN I nr. 783, 1442.

var samansett av to slag gods, jordegods og bygrunnar. Jordegodset vart etter reformasjonen administrert saman med kronas jordegods, men likevel skilt frå sistnemnde under nemninga stiktgods. Først ut på 1600-talet vart skiljet mellom stiktgodset og det opphavlege krongodset utviska.¹⁴⁵ Grunneiga i byen vart derimot slegen saman med kronas grunnar alt frå reformasjonen.

Bispestolens grunneige ved utgangen av mellomalderen ser da ut til å ha vore slik den går fram av tabell 6.8.2. Verdien av grunnleigene er omgjort til dansk mynt, og deretter til dalar etter kursen for skiljemynt i 1577.

Tabell 6.8.2. Bispestolen i Bergens grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Leige	• Talet på grunnar•
•Domkyrkje	• 0,87 Rd	• 2 •
•Korskyrkje	• 18,19 Rd	• 16 •
•Kontoret	• 7,52 Rd	• 1 •
•Sum	• 26,58 Rd	• 29 •

6.9 Domkapittelets grunnleiger

I motsetnad til bispestolen rådde framleis kapittelet for godset sitt etter reformasjonen.

Kapittelgodset vart nytta til underhald for dei geistlege ved Domkyrkja, som sjølve administrerte inntektene.¹⁴⁶

Eigentleg var kapittelgodset ei fellesnemning på ei rad mindre godssamlingar, dei fleste stiftingar som hadde lege til ulike alter i Domkyrkja. Det er desse stiftingane ein møter som prebende.

Prebenda var fordelte på dei ulike kapittelmedlemmene som deira personlege inntektsgrunnlag.¹⁴⁷

Kapittelet hadde og ei godssamling kalla fellesgodset eller kommunegodset, som opphavleg gav det økonomiske grunnlaget for felles bordhald for kapittelbrørne. Kapittelgodset kan slik delast i to hovudgrupper; fellesgodset og prebendegodset.¹⁴⁸ Administrasjonen av kapittelgodset kom etter reformasjonen til å gjennomgå vesentlege endringar. Prebenda gjekk over frå å vera personleg tildelte innehavaren av eit embete ved kapittelet til å bli fast knytta til sjølve embetet. Denne prosessen vart kalla perpetuering. Reformasjonen hadde ført med seg at biskopen og

¹⁴⁵ Kvamme 1981 s. 67-68.

¹⁴⁶ Kvamme 1981 s. 5.

¹⁴⁷ NHL s. 73, Domkapittel.

¹⁴⁸ Beyer 1970 s. 114.

kapittelet ikkje lenger åleine rådde over kapittelgodset. Kongen var no den formelle eigaren, og tok aktivt del i utdelinga av prebendegodset. I dette biletet kom det etter kvart inn at embete som opphavleg ikkje høyrde inn under kapittelet, også vart tillagt prebendegods. Dette var ein tendens som gjekk saman med perpetueringa.¹⁴⁹

Parallelt med perpetueringa vart fellesgodset oppdelt. I hovudsak vart godset fordelt på dei same embeta som vart tilgodesett ved perpetueringa.¹⁵⁰ Ei nyordning av fellesgodset vart gjennomført i 1617, og denne ordninga kom sidan til å stå ved lag. Ordninga medførte i røynda ei oppløysing av fellesgodset. Heretter vart det godteke at innehavarane av delar av fellesgodset sjøve kunne administrera sine partar.¹⁵¹

Det første oversynet over kapittelgodset finn ein i kapitteljordeboka frå om lag 1600. Mellom ei stor mengd jordegods er det innført mange grunnar i byen. Grunnane var fordelte på fellesgodset, på embete ved Latinskulen, på Korskyrkja, og på ei rad prebende. Jordeboka kan setjast i samband med ei kongeleg befaling til lensmannen på Bergenhus, Peder Thott, om at han skulle sørgja for at det vart sett opp ei jordebok over alt geistlig gods, både kommungods og presterente i Bergenhus stift. Kongen ba i 1592 om at biskopen og kapittelet ville komma Thott i møte med dette arbeidet.¹⁵²

Grunnar som hadde høyrte til kapittelgodset i katolsk tid, er ikkje vanskelege å identifisera i GBB. Dette mellom anna av di GBB er ført med omsyn til dei grunnane som låg "pro officio", dvs. som høyrde til einskilde embete. Sidan ein kjenner kva embete som var mottakarar av prebendegods ved perpetueringa og delar av fellesgodset i 1617, er det i hovudsak eit spørsmål om å skilja ut grunnane under desse embeta. Det ein må korrigere for, er at enkelte embete kan ha fått tillegg av grunnar som ikkje var gått ut frå kapittelgodset.

Inntekter av kapittelgodset hadde i første rekkje biskopen og dei geistlege knytt til Domkyrkja, vidare Korskyrkja, som hadde lege under kapittelet like frå 1200-talet,¹⁵³ og soknepresten ved Korskyrkja. Også embeta ved Latinskulen mottok inntekter frå kapittelgodset. Overraskande er det at ein så seint som i 1686 finn at enkelte grunnar framleis vart tilviste prebende. Ein grunn

¹⁴⁹ Beyer 1970 s. 98-120.

¹⁵⁰ Beyer 1970 s. 130.

¹⁵¹ Beyer 1970 s. 116-21 og 129.

¹⁵² NRR III s.236-37 6. mars 1592.

¹⁵³ DN V nr. 7 og 8, utan år. Beyer 1970 s. 43.

vart tilvist til kommunet, trass i at fellesgodset ved nyordninga i 1617 vart delt på enkelte kapitlembete.

Tabell 6.9.1 er ei oppstilling av grunnleigene slik ein finn dei i kapitteljordeboka frå omlag 1600, i Landkommisjonens jordebok over det benifiserte godset i 1661, og i GBB.

Tabell 6.9.1 Kapittelets grunnleiger om lag 1600, 1661 og 1686

Eigar	1600	Mottakar	1661	Mottakar	1686
Fellesgodset	33,50	Komm.	7,55	Biskopen	0,50
	+1st.		5,71	Sknp.Kkrk.	
	mjøl		8,13	Sk1.mest.	
Sum	33,50		21,39		0,50
	+1st.m.				
Laur.preb.	6,00	Biskopen	5,00	Biskopen	
Blasij preb.	8,50	Lesemest.	10,68	Lesemest.	1,25
Corp.Christ.	6,00	" "	8,00	" "	
Sunniva preb.	5,75	Skulem.			
Seb.& Fab. p.	17,60	Kap. Dkrk.	22,10	Kap. Dkrk.	
Dol.Maria p.			+1st.V.		
M.Virginis p.	7,64	B. i Stav.			2,64
St.And & Ni.p.	21,87	Sknp.Kkrk.	29,11	Sknp.Kkrk.	
Cr.Haluari p.	27,24	Sknp.Dkrk.	31,35	Sknp.Dkrk.	
Jacobi p.					
Korskrk.	17,89				19,87
To lokatar	19,45				
Biskopen					10,99
Kap. Domkrk.					18,11
Soknp. Dkrk.					52,18
Soknp. Kkrk.					28,52
Latinskulen					13,89
Lektor					21,91
Rektor					15,74
Not. Capituli					3,13
Sum	171,44		127,63		188,73
	+1st.mjøl		+1st.varning		+2 1/4 t.rug

Tabellen viser resultatet av perpetueringa og oppdelinga av fellesgodset. I 1686 er det meste av grunneiga som hadde høyrte til kapittelgodset, omtala som tilhøyrande embete ved kyrkjer og Latinskulen. I 1600 og 1661 vart derimot grunnane innførte under kommunet eller prebenda, med ein tilleggsopplysning om kven som skulle ha inntektene.

Samanliknar ein listene over grunnleiger i 1600 og 1661, kjem det fram klare ulikskapar. Innkoma av grunnane i fellesgodset ser ut til å vera redusert mellom 1600 og 1661. Men denne reduksjonen er berre tilsynelatande. Eigentleg eksisterte ikkje fellesgodset i 1661. Det viser dei grunnleigene

som er innførte under fellesgodset. I 1661 vart det fortalt kven som var mottakar av innkomene av grunnane i fellesgodset, i 1600 vart det berre fortalt at dei låg til kommunet. Når den samla summen over grunnleiger i fellesgodset er mindre i 1661 enn i 1600, er forklaringa at delar av fellesgodsets grunnar i 1661 er førte opp under prebende. Dette var prebende som gav innkomer til nokre av dei embeta som hadde motteke grunnar av fellesgodset i 1617. Tydelegast ser ein dette for innkomene av Sebastian og Fabiani prebende og Dolorum Maria prebende. Desse to prebenda hadde i 1600 17,60 Rd i grunnleige, men i 1661 22,10 Rd + 1 stykke varning. Vareleiga finn ein att under fellesgodset i 1600, og det er grunn til å tru at auken i pengeleiga mellom 1600 og 1661 skuldast overføring av grunnleiger frå fellesgodset. Både Blasij prebende og Corporis Christi prebende har i 1661 fått eit tillegg på 2 Rd og vidare har Crusis Haluari og Jacobi prebende eit tillegg på i alt 4,11 Rd. Dersom dei tilleggga til prebenda i 1661-lista som eg her har rekna opp, alle kom frå fellesgodset, skulle dei samla grunnleigeinnførsleane frå fellesgodset i 1661 vera: $21,34 + 2 + 2 + 4,50 + 1 \text{ st. v.} + 4,11 = 33,95 + 1 \text{ st.v.}$ Dette er 0,45 Rd meir enn i 1600.

Ser ein på sluttsummane, merkar ein seg at 1661-lista er 42,71 Rd mindre enn leiga i 1600-lista. Forklaringa er at 1661-lista manglar innførsler for Korskyrkja og dei to lokatane ved Latinskulen, til saman 37,24 Rd. Vidare ser ein at Laurentius prebende er redusert med 1 Rd. Denne reduksjonen hadde funne stad ved at Rosenkrants hadde teke over ein del av grunnleiga av prebendet.¹⁵⁴ Men 1661-lista manglar også innførsler for to av prebenda, Sunniva prebende og Maria Virginis prebende. Grunnleigene av Maria Virginis prebende ser ut til å vera talde saman med St. Andrea og Nikolai prebende, som mellom 1600 og 1661 fekk ein auke på 7,24 Rd. Dette er 0,40 Rd mindre enn grunnleige verdien av Maria Virginis prebende i 1600. Kan hende har det overskytande gått inn under eit av dei embeta som fekk tillegg frå fellesgodset, og forklarar såleis kvifor fellesgodsets grunnleiger har ei samla grunnleige i 1661 som er 0,45 Rd over nivået i 1600. Sunniva prebende ser derimot ut til å vera heilt utelate i 1661. Det same gjeld grunnleigene til Korskyrkja og dei to lokatane. Om dette stemmer, skulle den samla innkoma av kapittelets grunnleiger i 1661 vera som følgjer: $127,63 + 1 \text{ st. v.} + 1,00 + 5,75 + 17,79 + 19,45 = 171,62 + 1 \text{ st. v.}$ Dette er berre 0,18 Rd meir enn i 1600, eit avvik som ikkje er større enn det ein må venta når ein reknar om dei ulike mynteiningane til Rd og desimaltal.

Grunnleigelistene i 1600 og 1661 viser at det var dei same embeta som var mottakarar av prebendegrunnar i 1600 og 1661. Det kjem og fram at det var dei same embeta som hadde fått

¹⁵⁴ Kap. 3.2 s. 70

delar av grunnane som låg til fellesgodset. Unnataket er Maria Virginis prebende, som i 1600 låg til biskopen i Stavanger. I 1661 ser det ut til at grunnleigene frå dette prebendet var slått saman med grunnleigene i St. Andrea og Nikolai prebende, som låg til soknepresten ved Korskyrkja. Eigentleg er dette underleg, for Maria Virginis prebende hadde i lang tid vore tillagt bylegen.¹⁵⁵ Ved å leggja til dei leigene som ikkje ser ut til å vera innførte i 1661-lista, finn ein at samla sum av kapittelgrunnane i 1600 og 1661 var den same.

I 1686 er den samla leiga av grunnane som hadde høyrte til kapittelet, 188,73 Rd + 2 1/4 t. rug, dvs. 17,40 Rd meir enn i 1600. Anten må dette tyda at leigene har gått opp, eller så må den samla grunnleigemengda ha blitt utvida. Eg har alt under avsnittet for Munkelivs grunnleiger vist at ein kan spora to slike leiger i kapitteljordeboka frå om lag 1600.¹⁵⁶ Den eine leiga var 1 Rd frå Gullsmestretet, den andre var ei vareleige på 1 stykke mjøl, som må ha vore leiga av ein av Munkelivs grunnar i Jakobsfjorden. Begge grunnane låg til fellesgodset i 1600.¹⁵⁷ Vareleiga er enkel å følgja, den er i 1661 mellom grunnleigene som låg til Kapellanen ved Domkyrkja, og i 1686 mellom leigene til Lektor ved Latinskulen.

Byrådet utferda i 1661 eit brev som stadfestar at munkelivgrunnar var å finna mellom grunnleiger som hadde lege til kapittelet. Grunnen til at Byrådet interesserte seg for saka, var at kongen hadde overført munkelivgrunnane til byen, det var m. a. o eit resultat av kongens gåvebrev frå 1660. Brevet frå byrådet slo fast at grunnane som låg til lokatane ved Latinskulen og munkelivgrunnar var samanblanda, og at det ikkje var råd å skilja dei frå kvarandre. Rådet lova å halda fram med å betala dei to øvste lokatane i skulen 24 Rd, som var skulens del av den grunnleiga forvaltaren for Munkeliv tidlegare hadde kravd inn.¹⁵⁸ Dette må ein tolka slik at samanblandinga av skulens og munkelivgrunnar har vore ordna ved at forvaltaren av Munkelivgodset har kravd inn grunnleiga for begge, og deretter betalt 24 Rd for dei grunnane som alltid hadde høyrte til skulen. Dette vert langt på veg stadfesta i Landkommisjonens jordebok frå 1661. Under avsnittet som reknar opp avlønninga ved skulen, vert det fortalt at den øvste høyraren i skulen m.a. hadde 12 Rd av Munkelivs grunnleige.¹⁵⁹ Dette må ha vore den eine av dei to lokatane, slik at dei mottok 12 Rd kvar.

¹⁵⁵ Beyer 1970 s. 68-69.

¹⁵⁶ Kap. 6.2 s. 139

¹⁵⁷ Vedlegg 8 p. 20.

¹⁵⁸ Steen 1968 s. 192-93.

¹⁵⁹ Jordebok over det benifiserte godset 1661.

Ei samanblanding av munkelivgrunnar og skulens grunnar må ha skjedd før 1600, men etter 1557. For i det sistnemnde året overførte superintendent Geble Pedersson leiga av Gullsmedstretet til Elsebe Pedersdotter.¹⁶⁰ Geble Pedersson hadde lenet av Munkelivgodset på same måte som den siste katolske biskopen. At biskopen fekk hand om Munkelivgodset var del av avtalen som gav Eske Bille høve til å riva Kristkyrkja på Holmen i 1531.¹⁶¹ Geble Pederssons etterføljar måtte derimot greia seg utan Munkelivgodset. Ei samanblanding mellom munkelivgrunnar og skulens grunnar, er det såleis rimeleg å tru har skjedd i den siste tida Geble Pedersson var superintendent. Dei to lokatane vart oppretta i 1562 og dei delte innkoma til den tidlegare høyraren ved skulen.¹⁶²

Når summen av kapittelgrunnane er større i 1686 enn i 1600, må det skuldast at i 1686 er 24 Rd avrekna mot Munkeliv og kapittelgrunnane. I 1686 var den samla grunnleiga av kapittelet 188,73 Rd. Dersom dette omfatta 24 Rd frå tilbakeføringa av grunnleiger frå Munkelivgodset, skulle det tilseia at kapittelgrunnane gav 164,73 Rd før tilbakeføringa. Men kapittelgrunnane utgjorde i alt 171,44 Rd i 1600. Dette må skuldast at i 1600 var fleire munkelivgrunnar talde med mellom kapittelgrunnane. To av desse kan påvisast, ei vareleige på 1 stykke mjøl kom frå ein grunn Munkeliv hadde ått i Jakobsfjorden, og 1 Rd kom frå Gullsmedstretet. Grunnen i Jakobsfjorden finn ein att i 1686. Dette kan tyda på at ved tilbakeføringa av kapittelgrunnar frå Munkelivgodset har ein teke omsyn til at det mellom kapittelgrunnane fanst grunnar som hadde høyrte til Munkeliv. Summen av desse munkelivgrunnane må vera differansen mellom summen av grunnleigene i kapitteljordboka frå om lag 1600 og summen av kapittelgrunnane i 1686 , , - 24 Rd. Dette vert $171,44 \text{ Rd} - (188,73 - 24 \text{ Rd}) = 6,71 \text{ Rd}$. Heilt rett er likevel ikkje dette, for 1 Rd av differansen skuldast at det hadde gått tapt 1 Rd av kapittelgrunnleigene til Erik Rosenkrantz. Det står da att ein differanse på 5,71 Rd. Av denne veit ein at 1 Rd kom frå Gullsmedstretet. Resten på 4,71 Rd må vera frå munkelivgrunnar som ikkje let seg påvisa mellom kapittelgrunnleigene i 1600. I 1686 ser ein at bispestolen og Korskyrkja samla hadde 4,75 Rd av grunnar i Nykyrkjesoknet, og dette kan vera opphavleg leige frå munkelivgrunnar. Etter dette må ein tru at ein ved tilbakeføring av kapittelgrunnar frå Munkelivgodset har teke omsyn til at kapittelet hadde grunnar som opphavleg hadde høyrte til Munkeliv. Desse har ein late vera i kapittelets eige, men avrekna dei mot 24 Rd i grunnleige som vart tilbakeført frå Munkelivgodset. Tilbakeføringa utgjorde da $24 \text{ Rd} - 5,71 \text{ Rd} = 18,29 \text{ Rd}$.

¹⁶⁰ NRR I s. 220, 6. april 1557.

¹⁶¹ Helle 1982 s. 886.

¹⁶² Aps. Dagb. s. 22, 29. okt. 1562.

Tabell 6.9.2 er ei systematisk samanstilling av grunnleigeopplysningane i 1600 og 1686. Kvar av summane i 1600 er merka med ein bokstav. I feltet etter mottakar i 1686 vert det ved hjelp av bokstavane vist kor stor del dei enkelte mottakarane i 1686 hadde av dei ulike summane i 1600. Heilt til høgre i tabellen finn ein oversikt over korleis dei ulike grunnleigegruppene fordelar seg på mottakarane av grunnleiger i 1686.

Tabell 6.9.2: Ei systematisk samanstilling av grunnleigene i kapitteljordboka frå om lag 1600 og leigene av kapittelgrunnane i 1686

1600	Mottakar	Mottakar	1686
Fellesgodset	33,50 a)	Kommunet	0,50 a) 0,50
	+ 1 st.mjøl.		
Laur.preb.	6,00 biskopen b)	Biskopen	10,99 a) 7,45 b) 3,44
Blasij preb.	8,50 lesemest. c)	Korskrk.	19,87 l) 17,89 a) 2,08
Corp.Christ.	6,00 " " d)	Kap.Dkrk	18,11 f)
Sunniva preb.	5,75 skulem. e)		g) 17,60 a) 0,51
Seb.& Fab. p.	17,60 Kap. Dkrk f)	Sknp.Dk.	52,18 j) b) 1,56
Dol.Maria p.	g)		k) 27,24 e) 5,75
M.Virginis p.	7,64 B. i Stav h)		a) 17,63
St.And & N p.	21,87 Sknp.Kkrk i)	Sknp.Kk.	28,52 i) 21,87 h) 5,00
			a) 1,65
Cr.Haluari p.	27,24 Sknp.Dkrk j)	Latinsk.	13,89 m) 19,45 a) 0,55
Jacobi p.	k)	Lektor	23,16 c) 8,50 d) 6,00
		2 t.rug	
Korskrk.	17,89 l)	Rektor	15,74 x) 18,29 a) 2t.r
To lokatar	19,45 m)	Not.Cap.	3,13 a) 3,13
		M. Vir.p.	2,64 h) 2,64
Sum:	171,44 +1 st.m.	Sum:	188,73 Sum: 188,73
			2 t. rug 2 t. rug

Fellesgodset (a) er spreidd på mange mot mottakar. Ei leige på 0,5 Rd er berre tilvist kommunet. Vidare ser ein at 7,45 Rd av fellesgodset var lagt til biskopen, 2,08 Rd til Korskyrkja, 0,51 Rd til kapellane ved Domkyrkja, 17,63 Rd til soknepresten ved Domkyrkja, 1,65 Rd til soknepresten ved Korskyrkja, 0,55 Rd til embete ved Latinskulen, og til sist 3,13 Rd til Notarius Capituli. Samla gir dette ei leige på 33,50 Rd av fellesgodsets grunnar. Laurentius prebende (b), som alt før 1600 var redusert med 1 Rd, ser i 1686 ut til å vera delt på biskopen med 3,44 Rd og soknepresten ved Domkyrkja med 1,56 Rd. Både i 1661 og 1600 finn ein at biskopen aleine mottok grunnleigene av prebendet. Blasij prebende (c) låg i 1600 til lesemeisteren eller lektor; det gjorde det og i 1661 og

1686. I 1686 er ei av leigene framleis omtala som ein grunn til Blasij prebende, men med tilleggsopplysning om at grunnen gav inntekt til lektor. Resten av grunnane til Blasij prebende må vera å finna mellom grunnane til lektor i 1686. Også Corporis Christi prebende (d) låg til lesemeisteren i 1600 og 1661, slik at grunnane er å finna mellom lektors grunnleiger i 1686. Sunniva prebende låg til skulemeisteren eller rektor i 1600. I 1661 er prebendet utelete, medan det i 1686 kan vera å finna mellom leigene til soknepresten ved Domkyrkja. To prebende, Sebastian og Fabiani og Maria Dolorum (f og g) er innførte samla i 1600. Desse høyrde til kapellane ved Domkyrkja, slik dei framleis gjorde i 1661 og truleg i 1686 og. Maria Virginis prebende (h) låg i 1600 til biskopen i Stavanger, i 1661 er det mogeleg at grunnleigene av prebendet låg til soknepresten ved Korskyrkja. Prebendet hadde frå 1603 vore eit fast inntektsgrunnlag for bylegen. Men slik eg her tolkar materialet, ser det ut til at grunnleigene har vore haldne utanom bylegens innkomer. Prebendet dukkar opp att i 1686, men no med ei samla grunnleigeinnkome på berre 2,64 Rd, det er 5 Rd mindre enn i 1600. Desse 5 Rd er det mogeleg låg til soknepresten ved Korskyrkja. Til soknepresten ved Korskyrkja låg i alle høve innkomene av St. Andrea og Nikolai prebende (i) både i 1600 og 1661, og det høver bra å plassera innkomene av grunnane i prebendet under soknepresten i 1686. Soknepresten til domkyrkja hadde i 1600 innkomene av dei to prebenda Crucis Haluari (j) og Jacobi (k). Desse hadde han også i 1661, og vel og i 1686. Korskyrkja hadde i 1600 17,89 Rd i innkomer frå grunnleiger (l), og det må vera desse som i det alt vesentlege utgjer grunnleigene til kyrkja i 1686. Dei to lokatane hadde i 1600 ei grunnleigeinnkome på i alt 19,45 Rd (m), og desse må vera å finna mellom Latinskulen, lektor og rektors innkomer i 1686. Mellom desse må ein og tru at ein finn 18,29 Rd som var tilbakeførte frå Munkelivgodset.

Bortsett frå dei 3 kjeldene som her er nytta, kapitteljordeboka frå om lag 1600, Landkommisjonens jordebok frå 1661, og GBB, er det lite kjeldemateriale som vitnar om grunneiga til kapitlet.

I 1307 bytte Bjarne Erlingsson tilbake 1/4 i Fatten som kona hans, Fru Margarete til Giske, hadde testamentert til Marialteret i Kristkyrkja. Bjarne Erlingsson fekk tilbake parten i Fatten mot at Marialteret fekk ein gard Bjarne åtte, kalla Bjarnegard eller Nygard.¹⁶³ Året etter sett Bjarne Erlingsson sjølv opp testamente, og testamenterte ein halvdel i Fatten til eit prebende ved Kristkyrkja og den andre halvdel til eit prebende ved Apostelkyrkja.¹⁶⁴ Truleg er det sin halvdel

¹⁶³ DN II nr. 88, 1307.

¹⁶⁴ DN XV nr. 1, 1308(9?).

i Fatten Kristkyrkja sel til Ivar Andersson 1338. Prisen var 37 mark brent, som vart betalt med tilsaman 21 månadsmatsbol jord.¹⁶⁵ Det var berre grunnen som vart selt, det stod tydelegvis ikkje hus der, kan hende var ikkje garden nyreist etter bybrannen i 1332.

Brannen i 1332 ser ut til å vera den indirekte bakgrunnen for eit brev utferda for Skjeggen i 1334. Av brevet går det fram at eit prebende ved Kristkyrkja åtte halve Skjeggen. Innehavaren av prebendet gjorde avtale med Jon Standuøyk og kona hans om at ekteparet skulle byggja opp husa i garden. For dette skulle dei eiga halvdelen av bygningane og alt utstyr som høyrde til. Samstundes skulle dei overta eigedomsretten til halve grunnen i indre Skjeggen. Den andre halvdelen skulle, med hus og grunn, tilhøyra prebendet. Ei synfaring to år seinare viser at Jon og kona hans, Valborg, hadde halde avtalen.¹⁶⁶

Ved denne avtalen fekk alteret ved Kristkyrkja redusert eigedomsretten til grunnen frå 1/2 til 1/4. Alterets eigedomsrett til grunnen i Skjeggen er særleg interessant av di det er den einaste grunneiga i byen som er nemnt i Bergens kalvskinn. Her er det under Brødrealteret ved Kristkyrkja ført opp leiga av indre vegen i Skjeggen. Med ei tilskrift som P.A. Munch meiner må vera frå 1400-talet, er det sett inn "halfthen".¹⁶⁷ Det er nærliggjande å tilskriva denne opplysninga til den avtalen om deling av grunnen som vart inngått i 1334. I kapitteljordeboka frå om lag 1600 kjem det fram at Erik Rosenkrantz hadde overteke kapittelets grunnleige av Skjeggen. Dersom opplysninga i BK er til å lita på, skulle dette tyda at Rosenkrantz overtok 1/4 av leiga i Skjeggen. Denne 1/4 gav 1 Rd i leige, noko som skulle tilsei at heile garden var verd 4 Rd i grunnleige. Det framgår av kapitteljordeboka frå om lag 1600 at parten i Skjeggen hadde lege til Laurentius prebende. Dette prebendet var mellom anna samansett av partar frå det godset som ein finn under Brødrealteret i BK.¹⁶⁸

Lorentzen har sett Rosenkrantz' overtaking av kapittelets grunnleige i Skjeggen i samband med eit makeskifte inngått mellom kapittelet og Rosenkrantz i 1561.¹⁶⁹ Men dette makeskiftet inneheld ikkje opplysningar som tyder på at det omfatta bygrunnar.¹⁷⁰ Rosenkrantz kunne da og på andre måtar skaffa seg eigedomsrett til kyrkjeleg grunneige. Det finn ein døme på når det gjeld eit

¹⁶⁵ DN X nr. 33, 1338.

¹⁶⁶ DN II nr. 207, 1334, nr. 215, 1336.

¹⁶⁷ BK s. 34.

¹⁶⁸ Beyer 1970 Tillegg s. 17-20, sjå nr. 13 s. 19.

¹⁶⁹ Lorentzen 1952 s. 117 note 1.

¹⁷⁰ Beyer 1970 Tillegg s. 80-82. Aps Dagb. s. 45, 2. Des. 1563.

steinhus med grunn som låg ovanfor Gullskoen. Forfedrene til Rosenkrantz hadde gitt dette i gåve til Lyse kloster. I 1565 fekk Rosenkrantz eigedomen tilbakeført frå Lyse kloster, av di klostret ikkje lenger kunne halda vilkåra for gåva.¹⁷¹

Alt i Christian III's handfesting og i recess av 30. oktober 1536 hadde det gått fram at det skulle vera høve for adelsfolk å få tilbakeført gods frå kyrkjelege institusjonar, dersom dei kunne bevisa at dei var rette arvingar. Rett nok vart det sagt at dette galdt gods som "nogle vicariæ vdi forlening haffue." Vikar var her ein prest som hadde inntekter av eit alter i Kristkyrkja, der alteret var ei sjølvstendig økonomisk eining, men der presten ikkje vart rekna for kannik ved kapittelet. Christian III's handfesting og recessen av 30. oktober 1536 slår fast at vikargodset skulle haldast ved makt til innehavaren døydde. Det godset som låg til "Clostere, prælature, Digniteter, Cannickdomme och andre geystelige Lenn," skulle haldast ved makt inntil vidare.¹⁷²

Saka om steinhuset bak Gullskoen viser at Rosenkrantz kunne nytta seg av føresegna om tilbakeføring av kyrkjegods til adelen. Men dersom dette er grunnlaget for at Rosenkrantz har fått hand om kapittelets grunnleige i Skjeggen, må han ha hatt god dokumentasjon til arveretten sin, for BK vart skriven om lag 1360.¹⁷³ Brevet om delinga med private viser at Brødrealteret hadde hand om grunnen i 1334. Forfedrene til Rosenkrantz må da ha overført grunnen i Skjeggen til alteret i Domkyrkja før 1334. Erik Rosenkrantz hadde som lensmann på Bergenhus godt høve til å få innsyn i kapittelets grunneige. For sjølv om kapittelet etter reformasjonen heldt fram med å forvalta godset sitt, var det likevel under overoppsyn av kongen, i første rekkje gjennom lensmannen. Dette kjem til uttrykk gjennom fleire grunnleigebrev utferda i tida etter reformasjonen.

Christopher Valkendorf hadde på vegne av kongen leigd ut to grunnar som gav grunnleige til Latinskulen.¹⁷⁴ På same måte er det med eit leigebrev Erik Rosenkrantz utferda for Nordre Bugard, som låg til Corporis Christi prebende.¹⁷⁵ Men kapittelet kunne og leiga ut grunnane sine sjølve, utan at det vart vist verken til kongen eller lensmannen på Bergenhus. Slik var det da mester Absalon Pedersson, herr Mikkel Jonsson, og herr Peder Simonsson, som kalla seg kannikar, kapittelets rette forsvararar og forstandarar til Domkyrkja, leigde ut Gassegrunn på

¹⁷¹ NRR I s.472-73, 4. okt. 1565.

¹⁷² Beyer 1970 s. 14.

¹⁷³ KLN1 1 sp. 474, Bergens Kalvskinn.

¹⁷⁴ NRR II s. 286-87, 25. juli 1578.

¹⁷⁵ Vedlegg 7.

Stranden til biskop Jens Skioldrup.¹⁷⁶ I 1583 leigde soknepresten i Domkyrkja ut ein av dei grunnane som følgde med embetet hans. I dette brevet kjem det ikkje fram noko som tyder på at innhaldet i brevet kjem ved andre enn leigaren og den som til ei kvar tid var sokneprest ved Domkyrkja.¹⁷⁷ Det er overraskande at ein finn så klar forskjell i praksis når det gjeld utleige av kapittelgrunnar. Det er vanskeleg å sjå at dei som i desse døma opptreer som utleigarar, kunne sidestilla dersom det vart reist spørsmål om i kor stor grad den enkelte hadde rett til å utførda leigekontraktar. Tryggast var nok lensmennene i så måte. Men samstundes er det mogeleg at den ulike praksisen har bakgrunn i den generelle utviklinga for kapittelsgodset. Ved perpetueringa vart prebendegods lagt til embete, som t.d. soknepresten ved Domkyrkja, som ei varig ordning. Da vart det kan hende embetsinnehavarens ansvar å forvalta godset på beste måte.

Spørsmålet vert no i kor stor grad kapittelgrunnane i 1686 er identiske med grunneiga til kapittelet i seinmellomalderen. Den grunneiga ein finn i GBB, går i alle høve tilbake til om lag 1600. I kapitteljordeboka frå om lag 1600 manglar 24 Rd i grunnleige av grunnar som var samanblanda med munkelivgrunnane. Samstundes ser det ut til at jordeboka inneheld 5,71 Rd i grunnleige av munkelivgrunnar. Kontrollerer ein for desse momenta, finn ein at det er samsvar mellom kapitteljordeboka frå om lag 1600 og opplysningane om kapittelets grunnleiger i GBB. Men hadde det skjedd endringar i grunneiga mellom reformasjonen og 1600? Kapitteljordeboka opplyser om ei mindre endring, der leiga av ein grunn i Skjeggen hadde gått over til Erik Rosenkrantz' eige. Dette er det einaste dømet der det kan dokumenterast at kapittelet mista eigedomsretten til grunn mellom reformasjonen og 1600.

I tabellane 6.9.1 og 6.9.2 er det ikkje gjort freistnad på gi att kapittelorganisasjonen, dvs. å skilja mellom dei mottakarane av grunnleiger som var medlemmer i kapittelet og dei som berre hadde fått seg tillagt inntekter av kapittelgodset. Det var ein hovudtendens i kapittelets økonomi at kapittelet makta å utnytta andre kyrkjelege institusjonar til eigen økonomisk fordel før reformasjonen, men at kapittelet etter reformasjonen måtte gi frå seg inntekter til andre.¹⁷⁸ Det er frå denne vinkelen ein må sjå opplysningane om kapittelets grunnleiger i kapitteljordeboka og i GBB. Om mottakarane av grunnleigene var del av kapittelorganisasjonen eller ikkje, spelar liten rolle så lenge grunnleigene hadde utgangspunkt i grunnleigemengda som hadde lege til kapittelet før reformasjonen.

¹⁷⁶ DN IX nr. 796, 1567.

¹⁷⁷ UBB dip. saml. 18. desember 1583.

¹⁷⁸ Beyer 1970 s.23.

Tabell 6.9.3 viser kapittelets grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686. Eg har ikkje gjort forsøk på å fordela grunneiga på fellesgodset og prebenda. Dette skuldast at berre ved hjelp av GBB er det mogeleg å plassera kapittelets grunnleiger innan dei ulike sokna. I GBB vert ikkje leigene knytt til fellesgodset eller prebenda, men til dei embeta som var mottakarar. Som det går fram av tabellane 6.9.1 og 6.9.2, var fleire prebende slegne saman under eit embete eller delte på fleire. For dei embeta som mottok delar av grunnleigene i Fellesgodset, må leigene i GBB vera samanblanda med dei leigene embeta hadde frå dei ulike prebenda.

Tabell 6.9.3 Domkapittelets grunneige ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Grunnleige	Talet på grunnar*
• Domkyrkje	• 17,37 Rd	• 18
• Korskyrkje	• 103,17 Rd	• 168
• Kontoret	• 69,19 Rd	• 14
• Sum	• 188,73 Rd	• 200

* Talet på grunnar er basert på GBB. I 1686 er det 19 grunnar i Nykyrkjesokn, desse har eg ført inn under Korskyrkjesokn.

6.10 Lokalkyrkjene

I GBB er det nemnt 3 soknekyrkjer frå mellomalderen som grunneigarar. Dei låg alle langs Øvregata, Mariakyrkja i nord, Nikolaikyrkja for enden av Breidaallmenning og Martinskyrkja i sør. I 1686 var framleis Mariakyrkja og Martinskyrkja soknekyrkjer. Nikolaikyrkja var derimot nedlagt.¹⁷⁹

Mariakyrkja hadde grunneige både i Korskyrkjesoknet og på Kontoret i 1686. I Korskyrkjesoknet vart grunnane omtala som eiga til "Vår Frues Kyrkje", medan ein innan Kontoret nytta Mariakyrkja. Kva som ligg bak ein slik variasjon i namnebruken, er uklart, men at det var tale om same kyrkja er heva over tvil.

I alt 10 grunnar er innførte som "Vår Frues kyrkjes" eige. Samla grunnleige var 4,92 Rd. Ein av desse låg på oversida av Øvregata ikkje langt frå Mariakyrkja, og vart nytta som grunn for eit eldhus. I 1686 vart grunnen dokumentert ved å visa til grunnleigebrev frå 1591 og 1593, og gav ei

¹⁷⁹ Helle 1982 s. 857.

leige på 1 ort 8 β.¹⁸⁰ Lenger nord i gata, kan hende ikkje langt frå Mariakyrkja, låg 4 grunnar som samla gav ei leige på 2 Rd 1 ort 8 β. Til ein av grunnane høyrde det og hage utan at det vert opplyst kven som åtte denne.¹⁸¹ Desse 4 grunnane må ha danna ein samla eigedom, og kan ha vore grunnen til ein av mellomaldergardane langs Øvregata. I dette området låg det enda ein grunn i "Vår Frues kyrkjjes" eige, denne gav 2 ort 16 β i leige. Om grunnen låg for seg sjølv eller høyrde saman med dei 4 ovannemnde, er vanskeleg å avgjera.

Det er typisk for dei fleste grunnane Mariakyrkja åtte at dei ikkje låg langt frå kyrkja. To grunnar låg like ved "De tydskes kirkers hus". Om det med dette er meint det same som prestehuset ved Mariakyrkja, vert det heile underleg sett i høve til at Koren Wiberg har lokalisert prestehuset til grunnen der Maria gildeskåle har stått. Dette var i utkanten av Mariakyrkjegarden ned mot Kontoret. Når Koren Wiberg plasserte prestehuset her, var det på grunnlag av eit diplom frå 1480.¹⁸² Etter brannen i 1702 vart prestehuset flytta til Kroken.¹⁸³ Johan Wiberg har på grunnlag av opplysningar i Mariakyrkjas rekneskapsbok 1660-1752 laga rekonstruksjonsskisser over prestehuset, Mariakyrkja og tilgrensande bebyggelse.¹⁸⁴ Men med det oversynet over hus og hage og alt som høyrde til, er det ikkje lett å finna plass for prestehuset på nedsida av Mariakyrkja. Mellom anna høyrde det ein steinkjellar til prestehuset, og denne er identifisert som Erik Rosenkrantz' steinhus ovanfor Gullskoen. Men dette steinhuset var utleigd til kjøpmennene i Gullskoen og ikkje til prestehuset, det viser Rosenkrantz leigebrev frå 1568.¹⁸⁵ Slik er det og i GBB, steinhuset er innført som ein part av leiga i Gullskoen.¹⁸⁶ Diplomet frå 1480 fortel at prestehuset hadde lege på gildeskålgrunnen. Men dette brevet er eit vitnemål om korleis denne grunnen hadde vore nytta 50 år før 1480. Kan hende var prestehuset flytta til Kroken alt etter brannen i 1476.

Mariakyrkja hadde vidare ein grunn i Dreggen og ein på Stølen. Desse gav 1 ort 8 β og 1 ort i leige. På Kontoret åtte Mariakyrkja grunnen under Søstergard, og denne gav 4 Rd 2 ort og 8 β i leige.

Byeigedomane i Mariakyrkjas eige kan sporast i tidlegare materiale enn GBB. I 1408 fekk

¹⁸⁰ GBB s. 161.

¹⁸¹ GBB s. 172.

¹⁸² Koren Wiberg 1908 s. 12 og 13. NM I s. 575, 21. jan 1480.

¹⁸³ Johan Wiberg 1940 s. 64.

¹⁸⁴ Johan Wiberg 1940 s. 62-64.

¹⁸⁵ HMS 5 s. 38-39. UBB dip. saml. 10. juli 1568.

Mariakyrkja 3 gardar ved Kontoret av dei tyske kjøpmennene. Det var Bøtagard, Engeldard og Søstergard.¹⁸⁷ Men brevet om gåva seier ikkje noko om at den også omfatta grunnen dei stod på. Biskopen i Bergen, Aslak Bolt, som kunngjorde gåva, gav samstundes dei tyske kjøpmennene ombod for kyrkjas eigedomar. Kjøpmennene skulle utnemne ombodsmenn, som skulle krevja inn husleige og anna som tilkom kyrkja. Det er ikkje nemnt grunnleige. Dei tyske kjøpmennenes gåve til Mariakyrkja kan ha omfatta berre husa i gardane. Om ein ser bort frå dette gåvbrevet, er det ingen kjelder frå mellomalderen som tyder på at tyske kjøpmenn åtte bygrunnar. Huseigarar var dei derimot i alle gardane på Kontoret. Mariakyrkja kan ha hatt eigedomsretten til grunnen i Søstergard før 1408. Gåvbrevet inneber i så fall at kyrkja heretter også vart eigar av husa i garden.

Mariakyrkja var eigar av hus og grunn i Galgen. Dette går fram av eit brev frå 1473. Da vart det inngått eit forlik mellom Mariakyrkja på den eine sida og Trond Benkestokk og Tord Trondsson på den andre. Trond skulle ha 1/5 i garden, og dette galdt både hus og grunn. Resten skulle vera Mariakyrkjas eigedom.¹⁸⁸ I lensrekneskapen for 1521 er "Vår Frue Gard i Dreggen" nemnt fleire gonger. Etter namnet må dette vera ein eigedom i Mariakyrkjas eige. Dersom Mariakyrkja berre fekk husa i Bøtagard, er det berre Galgen som kan nyttast til lokalisering av grunnen i "Vår Frue Gard". Kan hende er det denne grunnen som i GBB er nemnt i Dreggen. Denne var 28,5 alen lang og 14 alen brei.¹⁸⁹

I 1479 var det strid om eigedomsretten til ein gard kalla "Kare".¹⁹⁰ Som nemnt under avsnittet om Munkeliv, kan det vera tale om garden Karan, som tidlegare hadde vore Munkelivs eigedom. Garden kan ha lege på oversida av Øvregata, ikkje langt frå Mariakyrkja.¹⁹¹ Da er det mogeleg at det er denne grunnen som løyner seg bak ein av dei grunnleigekonsentrasjonane i Mariakyrkjas eige som ein finn ovanfor Øvregata i 1686.

I 1527 leigd Mariakyrkja ut ein kålhage til kjøpmannen Hildebrand Teger. Eigedomen låg ovanfor Mariakyrkja i "Koperen". Kopr var mellomalderneininga for området ovanfor Øvregata, i krysset mot Nye Sandviksvei i dag. Kan hende er det denne eigedomen ein finn i GBB ikkje langt

¹⁸⁶ GBB s. 194.

¹⁸⁷ NgL. 2.R. I nr. 207, 1408.

¹⁸⁸ BHFS 33 s. 173-74, 1473.

¹⁸⁹ GBB s. 180.

¹⁹⁰ NM I s. 574-75, 30. sept. 1479.

¹⁹¹ Helle 1982 s. 231.

frå Stølen.

Dei grunnane ein finn i Mariakyrkjens eige gjennom eigedomsdokument frå seinmellomalderen, høver godt inn mellom dei ein finn i GBB, men i tillegg har GBB ei rad eigedomar som ein ikkje har vitnemål om frå tidlegare.

Martinskyrkja er ikkje nemnt som grunneigar i mellomalderkjelder, men i GBB er kyrkja innført med innkomene av fleire grunnar, fem i Korskyrkjesoknet og ein på Kontoret. Fire av grunnane i Korskyrkjesoknet låg samla, og gav kvar ei leige på 1 ort 8 β. Grunnane låg like ved Martinskyrkja, kan hende langs Øvregata.¹⁹² Den femte grunnen i Korskyrkjesoknet gav 1,5 ort i leige og låg lenger ute, på oversida av Øvregata ikkje langt frå den grunnen Mariakyrkja åtte i Kopr.¹⁹³

Som Mariakyrkja hadde også Martinskyrkja ein grunn på Kontoret. Mariakyrkjens grunn var grunnen i Søstergard, og denne låg like nedanfor kyrkja. Martinskyrkjens grunn på Kontoret var søre delen av grunnen i Leppen, og denne låg like nedanfor Martinskyrkja. Grunnleiga var 4 Rd 2 ort 16 β.¹⁹⁴ Grunnleiga var på 4 β nær, plent den same som for grunnen til Mariakyrkja.

Martinskyrkjens grunnar i GBB låg alle i bystrøk som hadde hatt vanleg bebyggelse alt i mellomalderen, og det er ikkje noko som talar for at kyrkja ikkje kan ha ått grunnane i seinmellomalderen. Ein av Martinskyrkjens grunnar er nemnt i eit brev frå 1631. Da leigde lensmannen Oluf Parsberg ut ein av kyrkjens grunnar ved Øvregata. Leigaren var Mester Jørgen Badsker, som skulle betala 1,5 Bg og 5 β i leige kvart år. I leigebrevet referer Parsberg eit brev for same grunnen utferda av Erik Rosenkrantz. I 1631 var det Fredrik Boch i Dramshusen som var leigar, men grunnleiga var den same som i 1561.¹⁹⁵

Mariakyrkja og Martinskyrkja høyrde til dei lokalkyrkjene som hadde overlevd reformasjonen. Nikolaikyrkja låg derimot i ruinar på slutten av 1500-talet. På Scholeus-stykket frå 1580 ser ein murane av kyrkja på oversida av Øvregata. I GBB er det innført to grunnar som høyrde til Nikolaikyrkja. I 1686 var det Rådstova som fekk leiga av desse. Dei to grunnane låg ikkje langt frå kvarandre, truleg på Øvregata like sør for Martinskyrkja. Grunnane var store, med 2 og 3 Rd i

¹⁹² GBB s. 60-61.

¹⁹³ GBB s. 183.

¹⁹⁴ GBB s. 198.

leige. Like ved låg enda ein grunn som Rådstova rådde for. Truleg var dette grunnen til Nikolaikyrkja. Nikolaikyrkja låg for enden av Breidaallmenningen. Delar av allmenningen nedanfor Øvregata hadde byrådet leigd ut til tyske kjøpmenn i 1437. I 1441 leigde rådet vidare ut delar av allmenningen ovanfor gata.¹⁹⁶

Dei 2 soknekyrkjene Mariakyrkja og Martinskyrkja kan da ha motteke ei samla grunnleige i seinmellomalderen på 18,87 Rd. Denne leiga fordelte seg som vist i tabell 5.10.1.

Tabell 6.10.1: Grunneiga til Mariakyrkja og Martinskyrkja ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Korskyrkjesokn		Kontoret		
Kyrkje	Leige	Talet på gr	Leige	Talet på gr
Mariakrk.	4,92 Rd	10	4,58 Rd	1
Martinskrk.	4,70 Rd	5	4,67 Rd	1
Sum	9,62 Rd	15	9,25 Rd	2

6.11 Dei kongelege kapella

Bortsett frå Mariakyrkja i Oslo har det ikkje lukkast å finna materiale som gir opplysningar om grunneiga til dei kongelege kapella. Hallvard Bjørkvik har granska det økonomiske grunnlaget for dei kongelege kapella, men har ikkje teke med innkomene av grunnleige.¹⁹⁷ Av dei tre kapella som låg i Bergen veit ein at både Apostelkyrkja og Allehelgenkyrkja åtte grunnar i byen. Desse vart lagt til Manufakturhuset i 1660.¹⁹⁸ Derimot er det usikkert om Katarinakyrkja hadde innkomer av grunnar. Det følgjande overslaget er såleis svært usikkert når det gjeld kapella i Bergen.

Mariakyrkja i Oslo hadde i 1542 ei grunnleige i Bergen på 50 Bg.¹⁹⁹ Etter verdihøvet mellom Bg og dalar på denne tida skulle det tilsvare ei grunnleige på 12,50 Rd.²⁰⁰ Denne grunnleiga må i hovudsak ha kome frå Audunargard på Stranden, som Mariakyrkja mottok av kong Håkon Magnusson i 1318.²⁰¹ Audunargard må ha vore svært stor dersom heile leiga kom frå denne garden.

¹⁹⁵ NRR VI s. 354, 21. desember 1631.

¹⁹⁶ NgL. 2 R. I nr. 386, før 1437. III nr. 390, 1441.

¹⁹⁷ Bjørkvik 1970.

¹⁹⁸ NRR XII s. 435, 25. sept. 1660.

¹⁹⁹ NRJ IV s. 587-88.

²⁰⁰ NHL s. 67-68, Daler.

²⁰¹ DN II nr. 133, 1318.

For Apostelkyrkja, Allehelgenskyrkja og Katarinahospitalet vel eg å rekna deira grunneige som for dei tre utanbys klostra, om lag 4,50 Rd i Domkyrkjesoknet og 7,50 Rd i Korskyrkjesoknet. Meir enn gissing er ikkje dette. På den eine sida kan det innvendast at kapella låg i byen og kunne dra føremun av stillinga som kongelege kapell. På den andre sida kjenner ein ikkje til at Katarinahospitalet hadde grunnar. På grunnlag av ovannemnde føresetnader kan eg stilla opp følgjande grunneige for dei kongelege kapella:

Domkyrkjesoknet: 26,00 Rd
Korskyrkjesoknet: 22,50 Rd

6.12 Erkestolens grunneige

Erkestolen hadde i mellomalderen eit område der Nykyrkja seinare vart bygd. Kyrkja er delvis bygd på ruinane av Erkebispegarden. Arkeologiske undersøkingar har vist at garden var eit større anlegg, som må ha romma både lagerfunksjonar og bustad. Truleg må det også ha vore ei kyrkje eller eit kapell i tilknytning til anlegget. Erkebiskopen nytta garden til å organisera handelsverksemd. Vidare tente den og som bustad for erkebiskopens forvaltar og til opphald for erkebispen eller hans utsendingar ved besøk i byen. Sjølve grunnområdet var erkestolens eigedom. Kor stort arealet var veit ein ikkje.²⁰²

GBB inneheld ikkje tilvisingar til grunnar i erkestolens eige. Men som eg viste i avsnittet om bispestolens grunnleiger, inneheld lista over kronas grunnleiger frå 1577 8 grunnar ved Erkebispegarden som det er vanskeleg å forstå hadde vore bispestolens eige, og som i alle høve ikkje hadde vore kronas eige før reformasjonen. Desse har eg difor valt å tolka som grunnleiger i erkestolens eige. Dette føreset at erkestolens grunneige i Bergen på same måte som grunnen til bispestolen vart lagt direkte under krona etter reformasjonen.

Tabell 6.12.1 Erkestolens grunnleiger ved utgangen av seinmellomalderen etter kronas grunnleiger i lensrekneskapen frå 1577

Grunn nr.:	Leige:	Kyrkjelokn:	Sum:
11	12ß	Nykyrkje	
12	2 ort		
31	2,5 ort 4 ß		
47-48	2,5 d 1 ort 5,5 ß		
52	2 d 8 ß		
54	8 ß		
56	1,5 ort 4 ß	4,5 d 7 ort	41,5ß

²⁰² Helle 1982 s. 286.

Dei 8 grunnleigene i lista frå 1577 må da reknast som utleige av partar av grunnområdet ved Erkebispegarden. Spørsmålet vert om Erkebiskopen åtte grunn andre stader i byen og.

Eit brev frå 1465 fortel at Erkebiskopen hadde kjøpt ein gard i Bergen. Brevet rekna opp alle husa i garden og rettane som høyrde til desse, men det vart også understreka at erkebiskopen skulle overta alle dei rettane seljaren har til grunnen i garden.²⁰³ Men dei grunnrettane det her vart sikta til, kan ha omfatta leigeretten og ikkje eigedomsretten. Slik brevet er utforma, ser det ut til at rettane til grunnen følgde med husa i garden, og ei slik passiv overføring ville det neppe ha vore tale om dersom det var eigedomsretten som vart avhenda. Lenger kjem ein ikkje når det gjeld å lokalisera grunnar i erkebiskopens eige utanom Erkebispegardens område.

At delar av Erkebispegardens område vart nytta til bebyggelse, vert underbygd ved ein førespurnad frå biskopen i Bergen i 1531, der erkebiskopen vart spurd om biskopen kunne få leiga eit hus eller ei sjøbu ved Erkebispegarden. Om ikkje det var mogeleg, ville biskopen svært gjerne kjøpa Svein Skrivars gard, som erkebiskopen åtte.²⁰⁴ Dette tyder på at området rundt Erkebispegarden vart sett på som eit område med bymessig bebyggelse.

Tabell 6.12.1 viser den grunneiga som kan ha lege til erkestolen, dersom området ved Erkebispegarden vart utnytta til leige grunn slik grunnleigelista i lensrekneskapen frå 1577 gir uttrykk for.

Tabell 6.12.1 Erkestolens grunneige i Bergen ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Leige	• Talet på grunnar	•
•Nykyrkjesokn	• 6,70 Rd	• 8	•

6.13 Andre kyrkjelege grunneigarar

Tre kyrkjelege institusjonar finn ein berre omtala som grunneigarar i dokument frå seinmellomalderen. Felles for desse er at grunneiga ser ut til å ha vore svært avgrensa.

I eit brev frå 1418 vert det fortalt at Laurentius eller Lavranskyrkja åtte ein grunn kalla Skallagard. Grunnen låg mellom to andre grunnar kalla Slepalingen og Karan. Skallagard er nemnt tre gonger

²⁰³ DN V nr. 855, 1465.

²⁰⁴ DN X nr. 633, 1531.

tidlegare og, men berre i brevet frå 1418 vert det fortalt om eigartilhøvet.²⁰⁵ Garden er prøvande plassert ovanfor Øvregata, like ved Mariakyrkja.²⁰⁶ I så måte låg ikkje garden langt unna Lavranskyrkja. Det er ikkje haldepunkt i dei nemnde dokumenta for storleiken på grunnleiga. Det einaste måtte vera om ein tar utgangspunkt i grunnen Karan som låg like ved. Denne hadde i alle høve ei tid på 1400-talet vore i Munkelivs eige, men om den er mellom leigene i 1463-lista er uvisst.²⁰⁷ Dersom den er det, er det truleg at grunnleiga svara for 1 stykke varning, eller slik eg har omrekna Munkelivs grunneleiger, 1 Rd. Om grunnane Karan og Slepalangen var jamstore, var kan hende grunnleiga det og.

I 1440 mottok Domkapittelet i Nidaros ein gard kalla Roarsgard frå ein av kannikane. Kapittelet skulle ha all den ubetalte leiga av garden.²⁰⁸ Det kan anten vera sikta til grunnleige eller til husleige. Dersom testamentet omfattar husleige, må ein tru at det tyder at givaren åtte både hus og grunn. Roarsgard har eg, slik den er omtala i kapittelet om Munkelivs grunneleiger, lokalisert eit stykke inne på Strandsida.²⁰⁹ Dersom garden var ein mellomstor gard på Strandsida, kan ei skjønsmessig leige setjast til 2 Rd.

I 1520 vart ein grunn i Skjeggen testamentert av Gaute Galle til St. Olavs alteret i Trondheim. Grunnen gav ei årleg leige på 2 Bg.²¹⁰ Om gáva vart realisert, veit ein like vel ikkje om ordninga vart varig. GBB har ingen innførsler som tyder på at Domkyrkja i Trondheim hadde grunnar i Bergen. Den seine overføringa gjer dessutan opplysningane lite aktuelle for denne oppgåva.

Heilt sikkert veit ein derimot at Domkyrkja i Stavanger hadde ein gard på Strandsida. Første gong ein høyrer om garden er i 1472, men den er nemnt fleire gonger seinare og.²¹¹ I 1529 vert det fortalt at stavangerbiskopen mottok grunnleige av garden, og av brevet går det fram at grunnen låg til Domkyrkja i Stavanger. Det vert ikkje fortalt kor stor grunnleiga var.²¹² Sannsynlegvis er grunnleiga blitt lagt under krona etter reformasjonen, og om det stemmer, må ein tru at leiga er å finna mellom dei leigene som eg har ført opp under Bergen bispestols grunneleiger i Domkyrkjesoknet.

²⁰⁵ DN II nr. 392, 1367, nr. 424, 1372. DN XII nr. 138, 1403, nr. 165, 1418.

²⁰⁶ Helle 1982 s.231.

²⁰⁷ Kap. 6.2 s. 134

²⁰⁸ DN V nr. 692, 1440.

²⁰⁹ Kap. 6.2 s. 124

²¹⁰ DN V nr. 1027, 1520.

²¹¹ Bruns 1900 s. 178 note 3, 1472. NRJ II s. 630. DN III nr. 1121, 1529. DN XII nr. 568, 1536.

²¹² DN III nr. 1121, 1529.

Tabell 6.13.1 gir eit oversyn over den kyrkjelege grunneiga som berre er kjent gjennom dokument frå seinmellomalderen, og som ikkje er komen med i andre oversyn over kyrkjeleg eige.

Tabell 6.13.1 Kyrkjelege institusjonar med mindre grunneige i Bergen i seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

•Sokn	• Leige	•Talet på gr.	• Eigar
•Domkyrkje	• 2 Rd?	• 1	• Dk.Nidar.
•Korskyrkje	• 1 Rd?	• 1	• Lavransk.
•Sum	• 3 Rd	• 2	•

6.14 Samla oversyn over den kyrkjelege grunneiga i seinmellomalderen

Tabell 5.14.1 gir eit samla oversyn over den kyrkjelege grunneiga i Bergen i seinmellomalderen. Tabellen har ikkje med talet på grunnar. Talet på grunnar kan berre hentast frå GBB og anna etterreformatorisk materiale. For seinmellomalderen har desse opplysningane avgrensa verdi, ettersom grunnane vart utleigde i skiftande tal partar, og tendensen i hovudsak ser ut til å ha vore ei oppdeling i stadig fleire partar.

Dei kongelege kapella, dvs. Mariakyrkja i Oslo, Allehelgenskyrkja, Katarinahospitalet, og Apostelkyrkja, er berre prøvande sette inn i tabellen på grunnlag av overslaget i kap. 5.11.

Tabell 6.14.1 Kyrkjelege institusjonar med grunneige i Bergen ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686*

•Institusjon	•Nykyrkje	•Domkrk.	•Korskrk.	•Kontoret	• Sum
•Munkeliv	• 20,73	• 4,00	• 1,50	• 5,00	• 31,23
•Jonskloster	• -	• 1,00	• -	• -	• 1,00
•Nonneseter	• -	• 1,00	• 1,63	• 1,50	• 4,13
•Lyse kloster	• -	• 7,00	• 10,92	• -	• 17,92
•Halsnøy kl.	• -	• 3,50	• 7,50	• -	• 11,00
•Selje kloster	• -	• 4,20	• 5,12	• -	• 9,32
•Bispestolen	• -	• 0,87	• 18,19	• 7,52	• 26,58
•Domkapittelet	• -	• 17,37	• 103,17	• 69,19	• 189,73
•Kongelege kap	• -	• 26,00	• 22,50	• -	• 48,50
•Lokalkyrkjer	• -	• -	• 9,62	• 9,25	• 18,87
•Erkebiskopen	• 6,70	• -	• -	• -	• 6,70
•Andre	• -	• 2,00	• 1,00	• -	• 3,00
•Sum	• 27,43	• 66,94	• 181,15	• 92,46	• 367,98

* Alle summene i Rd.

Det er ikkje sikkert at alle dei kyrkjelege grunneigarane i seinmellomalderen er komne med i

denne tabellen. Ei rad soknekyrkjer vart nedlagde i perioden, og det er mogeleg at også desse hadde grunneigedom. Ei slik grunneige vert det i første rekkje naturleg å søkja mellom kapittelets grunnar. Utnytting av eksternt kyrkjeleg gods var eit framtrudande trekk ved kapittelets økonomi i seinmellomalderen.²¹³ Det er særleg kapittelets store grunneige som overraskar i denne tabellen. Kapittelets grunnleiger utgjer om lag 50% av dei samla kyrkjelege grunnleigeinnkommene. Dette er vesentleg meir enn den nest største kyrkjelege grunneigaren, Munkeliv, som berre hadde i overkant av 8%. Elles er mønsteret for grunneiga slik ein skulle forventast ut frå kjeldemateriale frå mellomalderen, bortsett frå bispestolen, der kjennskapet til institusjonens grunneige har vore svært sparsam.²¹⁴

²¹³ Beyer 1970 s.95-96.

²¹⁴ Helle 1982 s. 284-85.

7.0 DEN PRIVATE GRUNNEIGA

7.1 Den private grunneiga i 1686

Den private grunneiga kjem i mi oppgåve fram på grunnlag av ein passiv definisjon. Som private grunnar vil eg handsama all eiga som ikkje var kyrkjas, kongens eller byens eigedom. Dei private eigarane kan ein for mellomalderen dela i to hovudkategoriar, dei adelege og dei ikkje adelege. Det er likevel svært vanskeleg å skilja klart mellom desse to gruppene, og hovudgrunnen til dette er å finna i kjeldematerialet. Opplysningane om adelsgoods og annan privat eigedom er så sparsame samanlikna med det ein finn for kyrkjegods, at ein for denne eigedomsgruppa blir særleg avhengig av opplysningane i GBB. Det må i denne samanhengen slåast fast at for gruppa privat eigedom må svært mykje opphavleg adelsgoods ha gått over til å bli uprivilegerte byborgarars eigedom. Skulle det gi meining å skilja mellom privilegerte og uprivilegerte eigarar, ville det ha som føresetnad at det var mogeleg å påvisa kva eigedomar i 1686 som hadde høyrte til adelen eller andre private i seinmellomalderen.

I dette kapittelet skal eg gi eit oversyn over den private grunneiga i 1686. På grunnlag av dette oversynet skal eg analysa grunneiga til kvar av eigargruppene i 1686 for å finna ut kor mykje av eiga som var privat også ved utgangen av seinmellomalderen. Til slutt skal eg setja opp eit hovudoversyn over den private grunneiga.

Byekspansjonen på 1500- og 1600-talet hadde i første rekkje gått føre seg i dei områda av byen som blei frigjorde etter at store kyrkjelege institusjonar var nedlagde. Dette var ein ekspansjon som i hovudsak kom krona til del. GBB viser dette. Mest all den grunneiga som er komen til som følgje av byekspansjonen, er innført som Manufakturhusets grunn. Når ein innan desse områda likevel finn enkelte grunnar i privat eige, skuldast det i første rekkje at grunnane er gitte i bytte for andre i samband med reguleringstiltak.

Det kom såleis ikkje nokon tilvekst i den private grunneiga som følgje av byekspansjonen. Det neste spørsmålet blir om det på annan måte var tilvekst eller avgang av privatgrunn frå seinmellomalderen og til 1686? Som vist i førre kapittel, gav kongen bort grunnar som hadde vore i kyrkjeleg eige til Tønnes Clausson i 1562. Desse grunnane blei seinare rekna som private grunnar og er innførte i GBB som slike. Eit tilsvarande døme finn ein i 1626, da ein av Lysekloster sine bygrunnar blei selt til private. Det fann såleis stad ein avgang av kyrkjegrunnar til føremon for privat grunneige etter reformasjonen. Derimot er det ikkje døme på ei motsett

rørsle i grunneiga. Men privat grunn blei i stor mon overført til krona i samband med Gyrvild Fadersdotters testamente på slutten av 1500-talet. Konklusjonen blir at ei gransking av den private grunneiga i seinmellomalderen med utgangspunkt i GBB må ta omsyn til at det kan dokumenterast at den private grunneiga blei tilført grunn frå kyrkjeleg eige og gav grunn til krona.

I tabell 2.1.1 blei det vist at privat grunneige var representert i alle dei 4 kyrkjesokna i 1686.

Tabell 7.1.1 gir ei liste over dei private eigarane og i kva kyrkjesokn dei åtte grunn. Lista er også inndelt etter i kor stor grad dei einskilde grunnane er adelsgrunn eller odelsgrunn, eller høyrer til namngitte godssamlingar. Det er avsett ein eigen kolonne for dei grunnane som manglar slik tilvising. Samla er det registrert 41 private eigarar i GBB.

Tabell 7.1.1 Typar privat grunneige etter GBB, fordelt på eigarar og kyrkjesokn: (N=Nykyrkje, D=Domkyrkje, K=Korskyrkje, Ko=Kontoret).

Eigar	Odel	Adeleg	Bilde	Rosenkrantz	Losna	Lungegard	Uspe-sifiserte	Sum
Absalon Balchen	1K							1
Agnete Mikkelsd.							1Ko	1
Bernt Lodvigss.	1K							1
Bernt Nagel	2D						3Ko	5
Bonde (ein)							1Ko	1
Claus Henrikss.	1K							1
Cort Self	1K							1
Didrik Busch		1K						1
Elsb. H. Eliass.							1Ko	1
Edvard Edvardss.	3K							3
Erik Jakobssen							1Ko	1
Gabr. Karchdorf		1D						1
Gert Geelmeyden		2D						2
Gert Messing							1Ko	1
Hans Lauritssen	1D							1
Hans Lilliesk.				1D, 1Ko			4Ko	6
Hans Messing							1Ko	1
Hans Munthe	3D						1Ko	4
Hans Wilchenss.	1K						2Ko	3
Obr.von Hatten	1D	1K		3K	1D, 4K		1Ko	11
Henrik Sclytter							1Ko	1
Iver Christenss.		5D, 10K	2N	1N, 1D			4Ko	23
Jacob A. Semb	1D							1
J. thor Mølen	1D							1
Lars Rosenberga							1Ko	1
Lars Sand	2K		1K					3
Lars Sørenssen				1D				1
Mgrte. Rasmusd.				1D				1
Obr. Macodi							5N	5
Mgrte.H.Hanssen				3Ko			1Ko	4

Mikkel Hanssen	1D							1
Nils Lindgard	1K							1
Ove Jenssen	1D, 1K							2
Peder Busch	4D							4
Peder Hanssen		1N, 1D 2K	1N, 4D 15K	3Ko				27
Petter Trøiel			2N, 10D 3K				2Ko	17
M. Samuel	1D			2D			1Ko	4
Sander Janssen	4D							4
Truls i Eivindv.	1K							1
Truls Glad	1K							1
Truls Sørenssen							1Ko	1
Zakarias Anderss.	3D							3
Ukjente eigarar	4N, 42D, 22K	1K	1D	38D, 2K		10D, 3K		121
Sum:	105	25	39	56	5	13	33	276

Eit trekk er slåande ved denne tabellen. Dei grunnane som ikkje er tilvist til ei særskild eigedomsgruppe, er alle å finna ved Kontoret. Det einaste unntaket er 5 grunnar som oberst Macodi åtte i Nykyrkjesoknet. Ved Kontoret er det slik at mest alle dei private grunnane manglar tilvising. Unntaket er 7 grunnar som blir tilvist til den rosenkrantzke eiga. Eit anna viktig trekk er at i alt 123 av dei 280 grunnleigene er innførte utan at eigar er oppgitt. Av desse er 66 odelsgrunnar, 40 grunnar hørde til rosenkrantzgrunnane, 13 hørde til Lungegarden, 1 var bildegrunn og 1 blei kalla adelsgrunn. Når det i særleg grad er odelsgrunnane som ikkje har eigarnamn, kan det skuldast at det er nett i denne gruppa ein finn mindre privateigde grunnar som ikkje er knytte til større eigedomskompleks. Den store mengda rosenkrantzke grunnar utan eigarnamn skuldast truleg at det var uklårt kven av dei mange arvingane til rosenkrantzgodset som åtte dei ulike grunnane. Dei 13 grunnane til Lungegarden er heller ikkje oppførte med eigarnamn. Dette er utan tyding for dette kapitlet, av di lungegardgrunnane ikkje hadde vore privatgrunnar i seinmellomalderen.

Eigentleg fell alle dei private grunnane inn under nemningane adeleg- eller odelsgrunnar. Slik er bildegrunnane og rosenkrantzgrunnane adelege grunnar. Det same gjeld losnagrunnane. Ein grunn hørde til familien Lange, dette var ein borgarleg familie, og grunnen bør reknast som odel. Dei uspesifiserte grunnane let seg ikkje utan vidare plassera som odels- eller adelsgrunnar. I hovudsak må ein tru at det er adelege grunnar, eller i alle høve at dei hadde vore det tidlegare. Det må ein rekna med, om ein skal ta til følgje Absalon Pederssons utsegn om eigartilhøva på Kontoret på 1500-talet. Han heldt fram at grunnane anten tilhørde krona, kyrkja eller adelen, og

mellom sistnemnde var Erik Rosenkrantz den største eigaren.¹ Dette blei av Absalon sett fram som prøvet på at dei tyske kjøpmennene ikkje alltid hadde rådd for handelen i området. Grunneigetilhøva viste at nordmenn tidlegare hadde tilhald i området, og såleis blei eigartilhøvet på 1500-talet rekna for å gå langt attende i tida. Ikkje noko tyder på at adelsfolk fekk seg tillagt ny grunneige i Bergen etter reformasjonen, dersom ein ser bort frå dei grunnane som blei bytta i reguleringsaker. Dei grunnane som blei stadfesta som adelege grunnar i 1686, må ein gå ut frå var private grunnar også i seinmellomalderen. No er det ikkje heilt dekkjande at alle dei grunnane som blei kalla adelege i 1686, var privilegert gods på det tidspunktet. Grunnane var i stor utstrekning eigde av borgarar i Bergen, og desse kunne eiga både odels- og adelsgoods. Det må i mange høve ha vore tale om kjøp av adelsgoods, men at grunnane framleis er førte i grunnboka som adeleg eige. Dette fenomenet finn ein også døme på for jordeigedom.²

7.2 Odelsgrunnane

Når eg skal vurdera kor stor del av dei 280 private grunnane i GBB som hadde vore privat eige i seinmellomalderen, er det i første rekkje odelsgrunnane eg må underkasta ei nøgnare gransking. Kva tydingsinnhald ein skal leggja i omgrepet "odel" i GBB, er uklart. I denne samanhengen kan det tyda eigedom som nokon har odelsrett til, men og vera ei reint skatteteknisk nemning for å skilja vanleg privat eigedom frå privilegert gods.³ Truleg er det den skattetekniske sida som blir teken i vare når nemninga odel blir nytta i GBB. Odelsrett var det til den adelege eiga og.

Av tabell 7.1.1 går det fram at i alt 22 av dei 41 private grunneigarane som er nemnde i GBB, var eigarar av odelsgrunnar. Av desse åtte 16 berre ein odelsgrunn, og for 12 av desse var odelsgrunnen den einaste grunneiga dei sat med. Det er såleis ikkje nokon konsentrasjon av odelsgrunnar på få hender. Ein slik konklusjon finn støtte i tabellen dersom ein ser på dei odelsgrunnane der ein kjenner eigarnamn. Men det gjer ein berre for 35 av dei i alt 105 odelsgrunnane som er nemnde i GBB. Eg skal i det følgjande gå gjennom odelsgrunnane i 1686 og omtala desse i topografisk rekkjefølgje.

I Nykyrkjesoknet er det innført 4 odelsgrunnar, ingen med eigarnamn, og det blir heller ikkje oppgitt storleiken på grunnleiga. Ein av grunnane låg langt ute på Nordnes, og blei omtala som fri odel etter kongeleg stadfestingsbrev datert 1657. Grunnen låg ved sjøen og strekte seg like ut

¹ Storm 1895 s.31-32.

² Bjørkvik, H. Holmsen, A. 1972 s. 32.

³ NHL s. 240, Odelsgoods.

til marbakken.⁴ Når det blir vist til kongeleg stadfestingsbrev og ikkje til skøyte, er det naturleg å tru at ein står overfor ein grunn som er gitt som erstatning i samband med regulering. Dei 3 andre odelsgrunnane i Nykyrkjesoknet låg alle langt inne på Nordnes, like nord for Murallmenningen. Ein er omtala som fri odelsgrunn utan nærare presisering av vilkåra, medan dei to andre er fri odel etter skøyte, datert 1642 og 44.⁵ Når to av grunnane viser til skøyte, treng ikkje det vera anna enn dokument som er utferda i samband med sal mellom private. Eg velgjer å tolka grunnane som resultat av reguleringsarbeid, m. a. o at dei er erstatningsgrunnar for grunnar i Korskyrkje- eller Domkyrkjesoknet.

I Domkyrkjesoknet er i alt 65 grunnar omtala som odelsgrunnar. Desse ligg ikkje spreidde mellom dei i alt 793 grunnane i Domkyrkjesoknet, men er i all hovudsak å finna som grupper på 5-10 odelsgrunnar. Det er mogeleg at kvar av desse gruppene er å forstå som ein tidligare større grunn. Oppdelinga i mindre delar er eit resultat av at eigedomen er utleigd til fleire grunnleigarar. Det er ikkje noko som talar i mot at alle leigarane innan ei slik gruppe av odelsgrunnar kan ha betalt leige til same grunneigaren. Men det er og mogeleg at enkelte grunnar er delte som følgje av arveskifte. Sjølv om grunnane i dei enkelte gruppene låg samla, er det ikkje alltid slik at dei er oppførte etter kvarandre i GBB. Dette skuldast at GBB ikkje tek omsyn til grunneigetilhøva, men til leigetilhøva. Leigepartane er innførte slik det fall seg mest naturleg etter kvart som ein arbeidde seg gjennom byen.

Dei første odelsgrunnane som er innførte i Domkyrkjesoknet, er fem grunnar som låg nord for Murallmenningen. Om den første av grunnane blir det opplyst at den låg ved sjøen, på ytre sida av allmenningen.⁶ Det blir ikkje oppgitt leige for desse 5 grunnane. Truleg dekte dei eit område frå sjøen og langs allmenningen opp til Strandgata. Den øvste grunnen var det Jørgen thor Mølen som brukte, og dermed kjenner ein lokaliseringa på hjørnet av Murallmenningen-Strandgata.⁷ Den neste gruppa odelsgrunnar er også samansett av 5 grunnar. Desse kan ha hange saman med dei fem første. For også her er det tale om grunnar som låg ut mot allmenningen, eller som grensa mot gata.⁸

Deretter følgjer det ei gruppe grunnar som låg på sørsida av allmenningen. Denne gruppa er samansett av i alt 14 grunnar, men dei er ikkje førte etter kvarandre i GBB. Inne i mellom finn

⁴ GBB s. 12

⁵ GBB s. 55-56

⁶ GBB s. 59

⁷ Fossen 1979 s. 475-77.

⁸ GBB s.61.

ein innførte grunnar i Manufakturhusets eige, rosenkrantzgrunnar og andre.⁹ Som odelsgrunnane på nordsida av allmenningen kan likevel dei 14 grunnane på sørsida ha danna eit samanhengande større grunnstykke, kan hende grunnen i ein større bygard frå mellomalderen.

Ikkje langt frå Torgallmenningen låg det 3 odelsgrunnar som kan ha lege samla, men som ikkje kan setjast i samband med andre grunnar i området. Rett nok låg det to odelsgrunnar like ved, men desse høyrde til nokre grunnar som Frederik 2. hadde gitt bort til odell, og som tidlegare hadde vore kyrkjeieige.¹⁰

I dette området låg det og ein odelsgrunn som ikkje hadde samband med andre odelsgrunnar. Grunnen blei leigd av Knut Andersson båtsmann, og han betalte leige til Sara, enkja etter Peder Nilsen. Men dette har skrivaren i GBB stilt spørsmål ved, og føydd til at her må det søkjast nærare forklaring.¹¹ Dette dømet ser ut til å underbyggja tendensen om at dei ekte odelsgrunnane låg i grupper og ikkje spreidde som mindre enkeltgrunnar mellom andre slag grunneiege.

Frå sjøen og oppetter, like ved Smørsallmenningen, låg ei gruppe på 5 odelsgrunnar. Desse grunnane låg truleg på nordsida av allmenningen. På sørsida låg ei tilsvarende gruppe på i alt 9 grunnar. Av desse var 4 i Peder Buschs, eller familien hans si eige. Ein av grunnane låg i Smørsgard. I Smørsgard låg og grunnane til nokre sjøbuer, utan at det blir opplyst om eigaren. Ein av dei 9 grunnane blir vidare fortalt å liggja lengst oppe i garden.¹² Kan hende var alle dei 9 grunnane delar av grunnen i Smørsgard. Garden blei i 1557 delt mellom Erik Ormsson til Vatne, og Trond Benkestokk til Melby, som arv etter Magdalena Olavsdotter. Grunnen i Smørsgard hadde såleis tidlegare vore adelseiege, men er seinare å finna som odelseiege i bergensborgarars eige. Smørsgard er eit døme på korleis ein adelsgrunn kunne gå over i vanleg odelseiege. Oppdeling i arvepartar og kan hende sal av einskilde partar, må ha ført til oppsplitting av eigedomsretten til grunnen i mellomaldergardane. Men grunnen i Smørsgard var framleis privat grunn. Oppdelinga av eigedomsretten hadde ikkje ført til overgang frå ei eigedomsgruppe til ei anna, verken i større eller mindre delar.

⁹ GBB s. 68.

¹⁰ GBB s. 73, 74 og 75. NRR I s. 344-45, 13. april 1562.

¹¹ GBB s. 77.

¹² GBB s. 84 og s. 88

Eit stykke sør for Smørsgard låg ei gruppe på 11 odelsgrunnar. Grunnane låg frå sjøen og oppetter, og av desse blei tre dokumenterte med Prins Christian 5.'s brev frå 1626.¹³ Dette er dei same grunnane som er omtala under avsnittet om Lyseklosters grunnar, og må vera delar av mellomaldergarden Saltøyden. Like ved låg det enda ein odelsgrunn, og ein skulle tru at også denne hadde høyrte til Saltøyden, hadde det ikkje vore for at GBB opplyser at grunnen var odel etter kong Frederik 2.'s brev frå 1571. Dette brevet er ikkje anna enn ei stadfesting av kongens brev frå 1562, og her blir det omtala ein liten grunn ovanfor Saltøyden.¹⁴

Dei aller fleste grunnane i Domkyrkjesoknet ser ut til å ha lege i området mellom Torgallmenningen og Muren, nett i det området på Strandsida som fekk privat gardsbebyggelse alt i slutten av høgmellomalderen. Sør for dette området finn ein berre 9 odelsgrunnar i GBB. Fem av desse låg inne ved Vågsallmenningen. For 4 var det ved dom i 1652, stadfesta at dei var odel.¹⁵

Ikkje langt frå torget låg det 3 odelsgrunnar som kan ha lege samla, men dette er det vanskeleg å fastslå på grunnlag av GBB. Ein av grunnane blei dokumentert som odel etter skøyte frå 1587 og 1598, og for grunnen galdt framleis leigebrevet frå 1562.¹⁶ Den siste odelsgrunnen i Domkyrkjesoknet låg heilt for seg sjølv, ein stad ikkje langt frå Vesle Lungegardsvatnet. Denne grunnen var ikkje gammal odel, men høyrde til Frederik 2.'s gåve frå 1562.¹⁷

Gjennomgangen av odelsgrunnane i Domkyrkjesoknet viser at grunnane låg samla i grupper. I hovudsak er det ikkje noko som talar mot at grunnane også hadde vore privat grunneige i seinmellomalderen. I eit tilfelle, Smørsgard, kan det dokumenterast at det har skjedd ein overgang frå adelseige til borgarleg eige, ein overgang som må ha skjedd i hundreåret før GBB blei sett opp. For 15 av odelsgrunnane kan det dokumenterast at dei blei odel først etter reformasjonen, og at dette var tidlegare kyrkjegods som kongen overførte til private, anten ved sal eller gåver. For ein av grunnane kan det reisast tvil om den eigentleg var odel. Dette på grunnlag av opplysningane i GBB. Av dei 65 grunnane i Domkyrkjesoknet som er omtala som odel, ser det dermed ut til at i alt 49 var privat eigedom i seinmellomalderen.

¹³ GBB s. 93-94.

¹⁴ NRR I s. 344-45, 13. april 1562.

¹⁵ GBB s. 97-98.

¹⁶ GBB s. 118-20.

¹⁷ GBB s. 126

I Korskyrkjesoknet finn ein og at odelsgrunnane i hovudsak var samla i grupper. I alt 36 av 665 grunnar i soknet blir omtala som odel. I området ved Korskyrkja, frå Torget og oppover mot Kong Oscarsgate, låg i alt 16 odelsgrunnar. For 7 av desse er det oppgitt leige, samla 7,5 Rd.¹⁸ Med tillegg av dei 9 andre grunnane, er det nærliggjande å tru at det her er tale om eit privateigd grunnområde så stort at det eventuelt må ha omfatta meir enn ein bygard i mellomalderen. Kan hende hadde det lege fleire privateigde gardar ved sida av kvarandre i dette området.

Mellom Domkyrkja og Skostretet låg ein odelsgrunn som tilhørde Hr. Truls i Eivindvik. Av grunnen blei det betalt 2 ort i leige.¹⁹ Ein tilsvarende grunn låg på oversida av Vesle Øvregate.²⁰ Desse to grunnane var mindre grunnar og ser ikkje ut til å ha grensa opp mot andre odelsgrunnar. Det er likevel ikkje noko som tyder på at dei ikkje var privat eige alt i seinmellomalderen.

Ein stad sør for Martinskyrkja, på oversida av Øvregata, låg det ei gruppe på 6 odelsgrunnar. Tre var odel etter skøytebrev frå 1594 og 1652, medan det for dei tre andre blei drege i tvil om dei var odel. Det var konrektor Edvard Edvardssen som gjorde krav på eigedomsretten, men i GBB er det notert at sjølv om Edwardsen hadde lagt fram brev frå 1605, 1608 og 1636, var alle desse kopiar.²¹

Lenger ute på Øvregata låg ein større grunn som blei omtala som odel etter eit skøyte frå 1657. Grunnen gav heile 3 Rd i leige. I 1686 var det to leigarar på grunnen som samla svara for leiga.²² I det same området, ikkje langt frå Martinskyrkja, låg det 3 grunnar som kan ha lege samla, men som hadde kvar sine eigarar. To blei omtala som odel etter skøyte frå 1623 og 1626.²³

I området omkring Hollendergaten er det nemnt i alt 5 odelsgrunnar.²⁴ Den eine var grunnen under ein kjellar kalla Høgenborg. Denne låg ved gata mot Korskyrkja og blei dokumentert som odel etter eit grunnbrev frå 1619. At grunnbrev blei nytta til å dokumentera eigartilhøve er overraskande. Slike brev blei oftast nytta til å prova leigetilhøve, medan skøyte gjekk god for eigaren.

¹⁸ GBB s. 133-37.

¹⁹ GBB s. 141

²⁰ GBB s. 141.

²¹ GBB s. 151 og 152.

²² GBB s. 158

²³ GBB s. 161 og 162.

²⁴ GBB s. 164, 169-70.

To av grunnane i dette området blei begge kalla indre Glimpten. Koren Wiberg har plassert ein dobbelgard kalla Glinten på sine kart over mellomalderbyen. Bernt Lorentzen har drege gardsnamn og plassering i tvil, og peika på at Koren Wiberg sitt kjeldebelegg er datert så seint som 1705. GBB skulle i så måte støtta opp om Koren Wibergs tolking.²⁵ At Glimpten var ein gard med røter i mellomalderen blir styrkt ved at dei to grunnane i GBB begge blei dokumenterte som odel etter gamle brev frå 1530.

Dei siste odelsgrunnane GBB nemner i Korskyrkjesoknet låg samla, truleg ein stad på oversida av Øvregata ikkje langt frå Mariakyrkja. I alt var det 3 grunnar, innførte i GBB med kvar sin eigar. Når GBB har dei 3 grunnane innført etter kvarandre, må det tyda at dei grensa opp til kvarandre og at dei tidlegare kan ha vore ein samla eigedom.

Som i Domkyrkjesoknet finn ein at odelsgrunnane i Korskyrkjesoknet danna grupper, der kvar gruppe kan ha utgjort større samla eigedomar i privat eige. Men i motsetnad til Domkyrkjesoknet finn ein og enkeltgrunnar som tilsynelatande ikkje høyrde til i ei gruppe, men som likevel kan ha vore privateige i seinmellomalderen. I Korskyrkjesokn er det ikkje mogeleg å peika på grunnar som er gått over frå kyrkjeleg til privat eige etter reformasjonen, slik det var fleire døme på i Domkyrkjesoknet.

Konklusjonen må bli at hovudmengda av odelsgrunnar i GBB, hadde vore private grunnar også i seinmellomalderen. Til frådrag har eg stilt 16 grunnar i Domkyrkjesoknet, og 4 grunnar i Nykyrkjesoknet har eg ført inn under odelsgrunnane i Korskyrkjesoknet. Tabell 7.2.1 viser fordelinga av odelsgrunnar innan dei ulike sokna, og den samla grunnleiga av desse.

Tabell 7.2.1 Odelsgrunnar i GBB som hadde vore privat eige i seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Grunnleige	Talet på grunnar
Domkyrkje	53,16 Rd*	49
Korskyrkje	35,46 Rd*	40
Sum	88,62 Rd	89

* Delvis basert på gjennomsnittet av grunnleiga for grunnar av eigedomsgruppa innan soknet.

²⁵ Koren Wiberg 1908 s. 11-12. Lorentzen 1952 s. 188. Antakeleg er Koren Wibergs tilvising til GBB, men han må ha datert boka feil. Lorentzen har fleire tilvisingar til GBB som han kalla Manufakturhusets grunnbok. Men Glimpten har han tydelegvis ikkje oppdaga. GBB s.169-70

7.3 *Dei adelege grunnane*

Den gruppa av grunnar som i GBB går under nemninga adelege grunnar, må ein tru er grunnar som hadde vore adelseige i seinmellomalderen og. Det er i alt 25 av dei, fordelt på Nykyrkje, Domkyrkje og Korskyrkjesoknet. Som det går fram av tabell 6.1.1, var heile 15 av desse i Iver Christensens eige. Fire var i Peder Hansens eige, dei 7 andre var fordelte på 5 ulike eigarar. Eigartilhøvet kan dokumenterast for 25 av dei 26 grunnane.

I Nykyrkjesoknet finn ein berre 1 adeleg grunn. Denne låg like opp til grensa mot Domkyrkjesoknet, ved Strandgata. Grunnen gav ei leige på 1 Rd 12 β, og tilfall Peder Hansens arvingar. På begge sider av grunnen låg det andre grunnar, kalla "de Bilders grunder". Desse var i Peder Hansens, Petter Trøiel og Iver Christensens eige,²⁶ nett dei som etter tabell 7.1.1 åtte dei aller fleste bildegrunnane. Eigentleg er det truleg at den grunnen som her er omtala som adeleg grunn, har høyrte til mellom bildegrunnane.

I Domkyrkjesoknet finn ein 9 grunnar omtala som adelege. To låg ved sjøen mellom Smørsallmenningen og Torgallmenningen, i ein gard som blei kalla Jan Bryssels gard. I tillegg til dei to adelege grunnane høyrde fleire grunnar i garden til Manufakturhuset og til rosenkrantzgrunnane.²⁷ Det er nærliggjande å tru at dei adelege grunnane i garden også har høyrte til den same grunneiga som rosenkrantzgrunnane har gått ut i frå.

Lenger inne mot Torgallmenningen låg det 4 adelege grunnar. Tre av desse ser ut til å ha lege i eit større gardskompleks saman med grunnar frå Manufakturhuset og rosenkrantzgrunnar.²⁸ Den fjerde grunnen blei omtala som: "af Adelige grund som husits eyer sig til Oddel tilkiøbt." Til dokumentasjon for grunnen hadde eigaren framleis to gamle grunnbrev, eitt var frå 1571 og eitt frå 1607.²⁹ Denne grunnen låg mellom fleire andre grunnar som blei omtala som odel.

Tre adelege grunnar låg i området mellom det gamle Rådhuset og Marken. I dette området finn ein både odelsgrunnar, bildegrunnar, lungegardgrunnar, grunnar i Manufakturhusets eige, og kyrkjelege grunnar. Dette høver bra med eigedomsfordelinga i området slik ein kjenner den frå mellomalderen. Her møttest grensene for Lungegarden og Allehelgenskyrkjas område, og her var det privat grunneige ned mot Vågsbotn.

²⁶ GBB s. 57.

²⁷ GBB s. 95.

²⁸ GBB s. 116 og 118.

²⁹ GBB s. 120.

I Korskyrkjesoknet var det i alt 15 adelege grunnar. Dei to første ein møter, låg like ved Korskyrkja. Den eine åtte Iver Christensen og den andre oberst von Hatten. Grunnane grensa opp til odelsgrunnar, losnagrunnar og rosenkrantzgrunnar.³⁰ Som i Domkyrkjesoknet ser det ut til at dei adelege grunnane hadde same bakgrunn som rosenkrantzgrunnane. Både Iver Christensen og oberst von Hatten var to av dei eigarane som i følgje tabell 7.1.1 var eigarar av rosenkrantzgrunnar.

Seks adelege grunnar i Korskyrkjesoknet finn ein ved Lille Øvregate. Også her ser det ut til at grunnane var del av ein tidlegare større grunn. Tre av grunnane låg inne mellom ei rad grunnar som var bildegrunnar, og alle var i eiga til Peder Hansens arvingar. Unntaket er ein av dei adelege grunnane, der det blir opplyst at den: "er af de grunder som Dirich Busch har sig tilkiøbt af Adelsfolch i Danmk: og frj Oddels grund effter Barbara Carls Udgifne schiøde Dat: 11 gbr 65:" Dei 3 neste adelege grunnane i denne gruppa er i Iver Christensens eige. Også desse grensa mot bildegrunnar, men og rosenkrantzgrunnar.³¹

Den siste gruppa adelege grunnar i Korskyrkjesoknet finn ein på nedsida av Korskyrkja, ut mot Torget. Alle 6 var i Iver Christensens eige. Desse grunnane låg mellom grunnar som var odelseige, Manufakturhusets eige og kyrkjeleg eige.³²

Dei adelege grunnane i Korskyrkjesoknet ser ut til å inngå i det same mønsteret som ein finn for dei adelege grunnane i Domkyrkjesoknet. I hovudsak var det to eigarar, Peder Hansen og Iver Christensen. Desse åtte også fleire rosenkrantz- og bildegrunnar. Dei adelege grunnane grensa ofte opp mot rosenkrantz- og bildegrunnar, og det er freistande å tolka dette slik at dei har felles opphav i store grunneigesamlingar. Både i Domkyrkjesoknet og i Korskyrkjesoknet finn ein døme på at byborgarar har kjøpt ut adelsgrunnar til odel. Dette gjer det sannsynleg at ein for mange av odelsgrunnane i GBB, kanskje for dei aller fleste, må forventast at desse har vore adelseige i seinmellomalderen. Tabell 7.3.1 viser dei adelege grunnane i GBB, fordelt på kyrkjesokna i 1686. I 1686 låg det ein adeleg grunn i Nykyrkjesoknet. Denne må vera flytta hit, anten frå Domkyrkjesoknet, eller Korskyrkjesoknet, i samband med reguleringsarbeid. Helst må ein tru at den hadde lege i Korskyrkjesoknet, der det er flest adelege grunnar i GBB i området

³⁰ GBB s. 137-38.

³¹ GBB s. 149-50.

³² GBB s. 164.

ved Korskyrkja. Delar av dette området blei regulert etter bybrannen i 1582, ei regulering som mellom anna omfatta fleire private grunnar.³³

Tabell 7.3.1 Adelege grunnar i GBB som hadde vore adelege grunnar i seinmellomalderen fordelt på kyrkjjesokna i 1686

Sokn	Leige	Talet på grunnar
Domkyrkje	7,81 Rd*	9
Korskyrkje	8,69 Rd*	16
Sum	16,50 Rd	25

* Delvis

basert på gjennomsnittet av grunnleiga for grunnar av eigedomsgruppa innan soknet.

7.4 Bildegrunnane

Gjennomgangen av odels- og adelsgrunnane har vist at desse i svært mange høve grensa til kvarandre, og til grunneigegrupper som bildegrunnane og rosenkrantzgrunnane. Av bildegrunnane er det i GBB innført i alt 39, fordelt på Nykyrkje, Domkyrkje og Korskyrkjesoknet. Bilde-familien må vera etterkomarane til Eske Bilde. Han var gift med Sophie Krummedike som var einaste barn og arvingen til Henrik Krummedike.³⁴ Gjennom svigerfar sin må Eske Bilde ha fått hand om grunneige i Bergen.

Fem av bildegrunnane låg i Nykyrkjesoknet, ikkje langt frå grensa mot Domkyrkjesoknet. Grunnane låg spreidde mellom grunnar som var odel, Manufakturhusets grunnar og kyrkjelege grunnar. Det var Iver Christensen, Peder Hansen og Petter Trøiel som åtte dei 5 grunnane i Nykyrkjesoknet, og av tabell 7.1.1 går det fram at dei to sistnemnde åtte i alt 35 av dei 39 bildegrunnane.

I Domkyrkjesoknet er det i GBB innført 15 bildegrunnar. Fire låg like nord for Murallmenningen, på oversida av Strandgata, og samla utgjorde dei eit samanhengande større grunnstykke. Det var Peder Hansen som åtte grunnane, og samla grunnleige var 4 Rd 1 ort og 12 ß.³⁵ Dei neste bildegrunnane låg inne ved Torgallmenningen. Her låg det to grunnar som truleg grensa opp mot kvarandre og gav ei samla grunnleige på 2 Rd 1 ort 6ß. Den eine av grunnane åtte Petter Trøiel, for den andre grunnen blir det ikkje opplyst om eigar.³⁶ I området ved det gamle Rådhuset sørover mot Marken og austover mot Domkyrkja er det nemnt i alt 9

³³ NRR II s. 527-32, 15. juni 1583. Steinnes 1968 s. 10-24.

³⁴ Daa 1875 s. 287.

³⁵ GBB s. 59-60.

³⁶ GBB s. 94-95.

bildegrunnar. Alle var i Petter Trøiels eige og gav ei samla grunnleige på 2 Rd 3 ort. Av innførslene kan det sjå ut til at desse grunnane låg samla i to grupper, men det er mogeleg at dei alle utgjorde ein større grunn.³⁷

I Korskyrkjesoknet er det innført 19 bildegrunnar. Ein låg ved Hollendergaten saman med grunnar som var odel, Manufakturhusets grunnar, og kyrkjelege grunnar. Grunnen gav 0,5 Rd i leige, som Peder Hansens arvingar skulle ha.³⁸ Ikkje langt unna, men nærare Domkyrkja, låg det ein liten grunn som ikkje gav meir enn 12 β i leige.³⁹ I dette området låg det vidare i alt 13 bildegrunnar med ei samla leige på 6 Rd 4 β. Alle grunnane var i Peder Hansens eige, og det er ikkje umogeleg at dei låg samla, men innførslene er delvis spreidde, med odelsgrunnar, Manufakturhusets grunnar, og kyrkjelege grunnar inne i mellom.⁴⁰ Her låg det og ein bildegrunn som Lars Sand mottok leiga av.⁴¹

Ovanfor Øvregata, ikkje langt frå Martinskyrkja, låg ein bildegrunn i Petter Trøiels eige. Grunnen gav ikkje meir enn 8 β i leige. Like ved låg ein odelsgrunn, men elles ser det ut til at grunnane låg inne i eit større grunnområde som heilt ut blei ått av ulike kyrkjelege institusjonar.⁴² Lenger ut åtte Petter Trøiel to bildegrunnar til. Samla gav dei 1 Rd i leige. Også desse låg like ved grunnar i kyrkjeleg eige, men her var og mange av Manufakturhusets grunnar.⁴³

Bildegrunnane ser ut til å følgja det same mønsteret som odels- og dei adelsgrunnane. Dei ligg i hovudsak i grupper, og gruppene må vera resultat av oppdeling av større grunnar. Tabell 7.4.1 viser grunneigefordelinga av bildegrunnane. Gjennomgangen av bildegrunnane viser at desse ofte låg ved sida av odels eller adelsgrunnar. Dette kan tyde på at dei sistnemnde har gått ut i frå bildeiga. I 1686 låg 5 bildegrunnar i Nykyrkjesoknet. Desse må vera flytta hit i samband med reguleringsarbeid. Her har eg valt å tilbakeføra leigene til Korskyrkjesoknet.

³⁷ GBB s. 724-31.

³⁸ GBB s. 136

³⁹ GBB s. 140.

⁴⁰ GBB s. 146-50.

⁴¹ GBB s. 174.

⁴² GBB s. 161.

⁴³ GBB s. 181.

Tabell 7.4.1 Bildegrunnane i GBB fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Leig	Talet på grunnar
Domkyrkje	9,14 Rd*	15
Korskyrkje	22,85 Rd	19
Sum	33,16 Rd	39

7.5 Rosenkrantzgrunnane

Som tabell 7.1.1 viser, er i alt 56 grunnar i GBB innførte som "af de Rosenkrandzers grunder". Grunnane fordeler seg med 1 i Nykyrkjesoknet, 43 i Domkyrkjesoknet, 5 i Korskyrkjesoknet og 7 ved Kontoret. Men tyder dette at ein kan lite på at GBB fullt ut opplyser om alle dei grunnane som Erik Rosenkrantz i si tid hadde hatt hand om?

To grunnar som hadde vore Rosenkrantz' eige i følge grunnbrev frå 1562, er i GBB innførte som Manufakturhusets grunnar. Dette gjeld Nordre Gullskoen og ein av dei aude grunnane. Samla gav desse ei grunnleige på 16,55 Rd. For å forstå korleis grunnane er blitt overførte til Manufakturhusets eige, må ein sjå nærare på samansetjinga av Manufakturhusets eige ved Kontoret. I GBB er Manufakturhuset innført med grunnleiger for i alt 44,4 Rd + 1 vareleige ved Kontoret. Av desse hadde vareleiga og 2,65 Rd kome frå tre grunnar som opphavleg hørde til Munkeliv. Vidare hadde Manufakturhuset fått leiga av Rotmannsgard gjennom kongens overføring av kronas grunnleiger. Også audegrunnen "Gølderren" låg til Manufakturhuset, denne hadde lege til Gyrvild Fadersdotters gods.⁴⁴ Tidlegare Munkelivsgrunnar, grunnar frå godset til Gyrvild Fadersdotter og Rotmannsgarden svara dermed i alt for 13,15 Rd i grunnleige. Av dei 44,4 Rd som var Manufakturhusets grunnleiger av Kontoret i 1686, står det da att 31,25 Rd. Av denne summen kom dei 16,55 Rd som ein veit hadde vore Rosenkrantz eige. Da står det att 14,7 Rd, og kvar hadde Manufakturhuset fått desse frå?

Godset etter Erik Rosenkrantz hadde vore forvalta under eitt av ein ombudsmann fram til 1633. Men dette året blei arven skifta i 5 partar. Eit utsnitt av skiftet finn ein i eit tillegg til kopien av Rosenkrantz' brev om dei 5 aude grunnane. Her blir det fortalt at dei 5 aude grunnane opphavleg hadde betalt 136 1/2 Bg 31 ort dansk og 5 ß i leige. I tillegg kom ei tønne hamburger øl. Seinare blei leiga betalt som 44 Rd 1 ort 5 ß og ei tønne hamburger øl. Dei 5 aude grunnane skulle skiftast slik at barna etter Jakob Rosenkrantz skulle ha ein part, barna etter Anna Rosenkrantz ein part, og Tage Thott ein part. Tage Thotts part utgjorde 1/5, dvs. 9,5 Rd 1 ort 2 1/2 ß, og leiga

⁴⁴ Kap. 7.6 s. 233

blei oppkravd av Lars Larssen. Dei 4 andre delane, inkludert tønna med hamburger øl, kravde Rasmus Larssen inn. Denne tønna blei seinare taksert til 4 Rd, slik at Rasmus Larssen samla mottok 38 Rd 1/2 ort.⁴⁵

Alt i 1630 hadde kongen sendt brev til Hans Glad, Maurits Bosted og Jens Jensson, der han bad om at dei saman med Rasmus Larssen skulle førebu skiftet av arven etter Erik Rosenkrantz. Mellom anna skulle dei gå gjennom alle odels- og tilkomstbrev som låg under forsegling i Muren i Bergen. Heile arven skulle skiftast i 5 søsterpartar. Til godset hørde det grunneige både på Stranden og ved Kontoret.⁴⁶

Leigene av dei 5 aude grunnane finn ein att i GBB, der alle audegrunnane er innførte på same bladet.⁴⁷ Her finn ein straks grunnleiga av "Møcklegard", og denne hadde vore Rosenkrantz' eige i 1562. I 1686 var det Manufakturhuset som mottok leiga, som var på 9 Rd 2 ort 14 1/3 β. Nett denne summen finn ein for 2 andre audegrunnar og. Dette tyder på at leiga av dei 5 audegrunnane er skifta i like partar, og etter skiftet i 1633 skulle det vera i alt 5 partar. Dersom kvar part var på 9 Rd 2 ort 14 1/3 β, eller 9,65 Rd, skulle dei samla utgjera 48,25 Rd. Dette samsvarar nøyaktig med opplysningane omtala ovanfor, der den samla leiga av audegrunnane blei oppgitt til å vera 44 Rd 1 ort 5 β og ei tønne øl. Øltønna blei seinare verdsett til 4 Rd, og dermed blei samla leige 48,30 Rd. Det er her viktig å understreka at det er leiga som blei skifta i 5 partar i 1633 og ikkje grunnane. For sjølv om audegrunnane var 5 i talet og det ville vera enklast å fordela ein grunn på kvar part, gav ikkje dei enkelte grunnane like stor leige. Etter Rosenkrantz' brev om dei 5 audegrunnane hadde leiga vore som følgjer:

Atlegard:	31 ort dansk 5 β
Miklagard:	31,5 Bergen gylden
Skaften:	35 " "
Ridstaden:	35 " "
Bucklegard:	35 " "
<hr/>	
Sum:	136,5 Bg. 31 ort 5 β dansk.

Det er denne summen som er nemnt i omtalen av skiftet av rosenkrantzgrunnane i 1633. Etter oppskrivning av mynten blei leiga 44,25 Rd og ei tønne øl.

⁴⁵ UBB dip. saml. 21. juni 1562. HMS 5 s. 31-33 og s.57.

⁴⁶ NRR VI s. 238, 28. juli 1630.

⁴⁷ GBB s. 201

I GBB ser ein at 3 av dei 5 audegrunnane kan identifiserast, anten etter namnet eller etter leigesummen. Kvar i GBB finn ein dei 2 andre? Mellom audegrunnsleigene var det innført ein grunnleigesum på heile 22 Rd 1 ort, som blei omtala som "af de Rosenkrantzgers grunder." Denne grunnleiga var samansett av leiger frå fleire grunnar, det får ein vita gjennom eit dokument frå 1703. Dokumentet er eit målebrev over grunnen i Gullskoen, slik denne var regulert etter brannen i 1702. Som eit tillegg til brevet blei det fortalt at Atlegard, Skaften og Brødregard samla gav ei leige på 22 Rd 1 mark 8 β. Denne leiga fordelte seg om følgjer:

<i>"Davon gibt der Bruder-Garten nach EEKM alter buch</i>	<i>6 Rd 5 mark 4β</i>
<i>Und der Schafften gibt laut dito buch</i>	<i>9 Rd 3 mark 14β</i>
<i>Kompt also der Rest auf den Atlegarden</i>	<i>5 Rd 4 mark 6β</i>
<i>Summa</i>	<i>22 Rd 1 mark 8β"</i>

Her ser ein at det er nytta mark i staden for ort. Etter 1625 var 1 ort lik 1,5 mark.⁴⁸ Difor finn ein og at 22 Rd 1 mark 8β, er den same summen som 22 Rd 1 ort, som ein finn i GBB. Summen var samansett av leiga frå to av dei fem aude grunnane, Skaften og Atlegard. Skaften gav 9 Rd 2 ort 14 β. Atlegard gav derimot berre 5 Rd 2 ort 22 β, noko som må tyda at 3 Rd 3 ort 18 β må vera å finna mellom andre audegrunnsleiger i GBB. Her må det vera plass til 4 Rd av ein audegrunn som i GBB er tillagt Lillienkiolds arvingar. Dermed har eg identifisert grunnleigene av dei 5 audegrunnane mellom leigene i GBB. Leiga av audegrunnane blei delt i 5 partar etter 1633. I GBB er vidare ein av desse, Atlegard, delt i to.

Men den eine av audegrunnspartane er, før GBB blei oppsett, overført til Manufakturhuset. Dette kan tyda at 1/5 av den rosenkrantzke grunneiga på eit tidspunkt før 1686 blei overført til Manufakturhuset. Delinga i 1633 omfatta sannsynlegvis all den rosenkrantzke grunneiga i Bergen, ikkje berre audegrunnane. Det forklarar at ein i GBB finn både audegrunnar og leiga av ståande gardar som ein veit hadde vore i Rosenkrantz' eige, mellom Manufakturhusets grunneige på Kontoret. Det blir difor av avgjerande tyding å rekna ut storleiken av denne 1/5, for å avgjera kor stor den rosenkrantzke grunneiga opphavleg hadde vore. Manufakturhusets 1/5 kan ein rekna ut dersom ein kjenner storleiken på dei andre 4/5.

I GBB finn ein rosenkrantzgrunnar i alle dei 4 sokna, det framgår av tabellane 2.4.1, 2.5.1, 2.6.1 og 2.7.1. Men dei grunnane som er omtala som "af de Rosenkrantzgers grunder" i GBB, representerer ikkje all grunneiga av dei 4/5 som framleis var i privat eige i 1686. Det viser gjennomgangen av eigartilhøva for dei 5 audegrunnane. Her ser ein at berre dei audegrunnane

⁴⁸ NHL s. 68, Daler.

som hørde til den store grunnleigeparten på 22 Rd 1 ort, blei omtala som rosenkrantzgrunn. Denne inneheld grunnleiga av audegrunnen Skaften og ein del av Atlegard. I følgje GBB låg Miklagard til Manufakturhuset, medan resten av Atlegard var ein part på 4 Rd som Hans Lillieskiold hadde ått. Etter Rosenkrantz' grunnbrev for dei 5 audegrunnane i 1562 var desse Atlegard, Miklagard, Skaften, Ridstaden og Bollegard. Ridstaden og Bollegard må løyna seg bak dei to grunnleigene som i GBB er jamstore med leiga av Miklagard. For desse blir det berre opplyst at eigarane var Hans Wilchensen og oberst von Hattens Frue.

I 1686 finn ein følgjande namn som eigarar av dei 5 aude grunnane: Peder Hansen, Hans Lillieskiold, Oberst von Hattens frue, Hans Wilchensen. Ser ein på tabell 7.1.1, merkar ein seg at desse, bortsett frå Hans Wilchensen, er dei einaste personane som er omtala som eigarar av rosenkrantzgrunnar ved Kontoret saman med Margrete, kona til Henning Hansen. Hans Wilchensen hadde to grunnar ved Kontoret, den nemnde audegrunnen og ein del av Søndre Gullskoen. Søndre Gullskoen hadde og vore rosenkrantzgrunn, sjølv om den ikkje er omtala som slik i GBB. Konklusjonen blir at den grunneiga som ein i GBB kan dokumentera hadde vore i Erik Rosenkrantz eige ved Kontoret, blei eigd av dei 5 ovannemnde personane eller arvingane deira, og Manufakturhuset. Dei 5 representerer såleis arvtakarane til dei 4/5 av den rosenkrantzke grunneiga, som i 1633 blei innkravd i fellesskap av Rasmus Larsen.

Som det går fram av tabell 7.1.1, hadde dei 5 private eigarane fleire grunnar enn dei som blei omtala "af de Rosenkrantzers grunder". Hans Lillieskiold hadde 1 rosenkrantzgrunn i Domkyrkjesoknet og 1 ved Kontoret. Ved Kontoret hadde han og ein part i Søndre Gullskoen, 1 part i Revelsgard, 1 part i Bratten, og 1 part i audegarden Atlegard. Partane i Søndre Gullskoen og Atlegard veit ein hadde vore rosenkrantzgrunnar. Under Revelsgard opplyser GBB at 5,5 Rd av grunnleiga tilhørde Peder Hansen, og denne var del "af de Rosenkrantzers grunder". Peder Hansen var ein av Lillieskiolds medeigarar til rosenkrantzgrunnane, og gjer det sannsynleg at Lillieskiolds part i Revelsgard hadde høyrte til Rosenkrantz. Parten i Bratten var på heile 7 Rd 12 β, og var leiga for mest heile gardsrekkja. Det er nærliggjande å tru at også denne er komen frå rosenkrantzgrunnane.

Hans Wilchensen hadde 2 grunnar på Kontoret, ingen er omtala som "af de Rosenkrantzers grunder", men kan dokumenterast som Erik Rosenkrantz' eige. Det gjeld Nordre Gullskoen og ein av dei 5 aude grunnane. Hans Wilchensen hadde også ein annan grunn i Korskyrkjesoknet, men denne er omtala som odelsgrunn i GBB.

Oberst von Hatten hadde heller ikkje eigedomar ved Kontoret som direkte blir omtala som "af de Rosenkrantzers grunder", men ein av audegrunnane hørde likevel til eiga hans. Dette var og den einaste grunneiga han hadde ved Kontoret. Derimot hadde han 3 eigedomar i Korskyrkjesoknet, som alle blei omtala som "af de Rosenkrantzers grunder", og vidare ein grunn som blei omtala som adeleg. Oberst von Hatten åtte også dei 5 grunnane i GBB som er omtala som Losnagods, ein i Domkyrkjesoknet og fire i Korskyrkjesoknet. Losnagodset var del av den store norske arven som Erik Rosenkrantz i si tid hadde motteke, og losnagrunnane i Bergen må ha vore i hans eige. Oberst von Hatten hadde ei grunnleige i Domkyrkjesoknet som var odelsgrunn, denne held eg utanom rosenkrantzgrunnane.

Enkja etter Henning Hansen sat med 3 grunnar ved Kontoret som var "af de Rosenkrantzers grunder". Dessutan mottok ho og leiga av Nordre Svensgard, og denne veit ein var rosenkrantzgrunn gjennom Erik Rosenkrantz' brev frå 1563.⁴⁹ I GBB er grunnen omtala som Søndre Svensgard, men at det må vera feil ser ein av den andre gardshalvdelen, som i følgje GBB hørde til Manufakturhuset. Denne er først omtala som Nordre, men seinare er dette retta til Søndre Svensgard.

Peder Hansen hadde 3 grunnar ved Kontoret som er omtala som "af de Rosenkrantzers grunder", og 4 grunnar som blir omtala som adelege. Av dei sistnemnde låg 1 i Nykyrkjesoknet, 1 i Domkyrkjesoknet og to i Korskyrkjesoknet. Men å ta desse med i den rosenkrantzke grunneiga er ikkje opplagt, av di Peder Hansen også sat med ein stor del "af de Bilders grunder". Dei 4 adelege grunnane kan like godt ha kome frå Bildegodset.

Så langt må eg trekkja den konklusjonen at dei 4/5 av rosenkrantzgrunnane som etter 1633 blei forvalta av Rasmus Larssen, i GBB er å finna att fordelte på 5 borgarar i Bergen. Det er mi tolking at alle dei grunnane desse 5 har i si eige, er å rekna som rosenkrantzgrunnar, dersom ikkje særlege omstende talar for å halda dei utanfor.

Tabell 7.5.1 viser kor stor grunnleige dei 5 "arvingane" mottok. I tabellen har eg i tillegg ført opp 4 grunneigarar som åtte frå 1-2 spreidde grunnar "af de Rosenkrantzers grunder" i sokna utanom Kontoret. Desse grunnane representerer sannsynlegvis ei avskaling av den rosenkrantzke arven. I

⁴⁹ UBB dip. saml. 20. jan. 1563. HMS 5 s. 34-35.

tillegg har eg teke med dei 40 grunnane, 38 i Domkyrkjesoknet og 2 i Korskyrkjesoknet, som alle er omtala som "af de Rosenkrantzers grunder", men der det ikkje blir oppgitt eigar.

Tabell 7.5.1: Grunneigefordelinga i 1686 for 4/5 av den rosenkrantzke grunneiga som var i privat eige i 1686

Eigar	Nykyrkje	Domkrk.	Korskrk.	Kontoret	Sum
Hans Lillienskiold	-	1,50 Rd	-	32,04 Rd	33,54 Rd
Hans Wilchenssen	-	-	-	14,14 Rd	14,14 Rd
Oberst von Hatten	-	1,50 Rd	7,86 Rd*	9,89 Rd	19,25 Rd
Henning Hansen	-	-	-	33,92 Rd	33,92 Rd
Peder Hansen	-	-	-	30,75 Rd	30,75 Rd
Margrete Rasmusd.	-	1,00 Rd	-	-	1,00 Rd
Iver Christenssen	0,38 Rd*	0,50 Rd	-	-	0,88 Rd
Lars Sørenssen	-	0,75 Rd	-	-	0,75 Rd
M. Samule	-	1,94 Rd	-	-	1,94 Rd
Ukjente eigarar	-	40,85 Rd* +1,5 st.m	1,00 Rd	-	41,85 Rd +1,5 st.m
Sum	0,38 Rd	48,04 Rd +1,5 st.m	8,86 Rd	120,74 Rd	178,02 Rd +1,5 st.m

* Delvis basert på gjennomsnittet for grunnleiger av eigedomsgruppa innan soknet.

Eg har tidlegare vist at dei grunnane som Manufakturhuset i 1686 åtte ved Kontoret var samansett av grunnar frå overføringar frå krona, grunnar som ein kan påvisa hadde vore i Erik Rosenkrantz' eige, og grunnar der ein ikkje kjenner tidlegare eigartilhøve. I alt mottok Manufakturhuset 44,4 Rd i grunnleige av Kontoret. Av denne kan det dokumenterast at 16,55 Rd kom frå tidlegare rosenkrantzgrunnar, medan 13,15 Rd kom frå grunnar som var overførte frå krona. Det står da att 14,7 Rd der tidlegare eigarar er ukjente. Denne siste grunnleigesummen kan også vera frå grunnar som hadde vore rosenkrantzgrunnar, og at dei saman med dei av Manufakturhusets grunnar som ein veit hadde vore rosenkrantzgrunnar, utgjer 1/5 av den rosenkrantzke grunneiga ved Kontoret eller 31,25 Rd.

Rosenkrantz' grunneige blei skifta i 5 partar i 1633, mogleg slik at dei 5 audegrunnane ved Kontoret blei skifta i 5 partar, dei andre grunnane ved Kontoret i 5 partar, og rosenkrantzgrunnane elles i byen i 5 partar. Ein arvepart har deretter vore samansett av 1 part frå audegrunnane, 1 frå Kontoret, og 1 frå byen. Om dette stemmer, skal Manufakturhusets del av rosenkrantzgrunnane ved Kontoret, ialt 31,25 Rd, tilsvare 1/4 av dei grunnleigene som eg i tabell 7.5.1 har framsett kom frå andre rosenkrantzgrunnar ved Kontoret. Dette høver tolleg bra, for 1/4 svara for 30,19 Rd. Dette byggjer opp under at Manufakturhuset verkeleg hadde fått hand om 1/5 av rosenkrantzgrunnane. Ein må tru at dette ikkje berre galdt 1/5 av grunnane ved Kontoret, men 1/5 av heile den rosenkrantzke grunneiga i Bergen. I følgje tabell 7.5.1 utgjorde

dei privateigde 4/5 i 1686, 178,02 Rd + 1 1/2 st. malt. Etter dette skulle Manufakturhusets samla del av dei rosenkrantzkegrunnane tilsvare ei grunnleige på 44,5 Rd.

Dei grunnleigene som Manufakturhuset åtte, fordelte seg med 31,25 Rd på Kontoret, og 13,25 Rd på dei andre kyrkjesokna. Kvar det er rettast å fordela dei sistnemnde, har eg ingen haldepunkt for. Skal ei slik fordeling først gjerast, kan ein nytta forholdstalet mellom storleiken på grunnleiga av dei kjende rosenkrantzgrunnane i Domkyrkjesoknet og Korskyrkjesoknet, slik dette kan utreknast på grunnlag av tabell 7.5.1. Dette forholdstalet er om lag 6:1.

Manufakturhusets del av rosenkrantzgrunnar utanom Kontoret kan da fordelast med 11,04 Rd i Domkyrkjesoknet og 2,21 Rd i Korskyrkjesoknet.

Grunnane var komne i Rosenkrantz' eige gjennom arv av norsk adelsgods, og dei må difor ha vore adelege grunnar i seinmellomalderen. Grunnleiga av rosenkrantzgrunnane var svært stor, den største grunnleigekonsentrasjonen ein kjenner for Bergen, dersom ein ser bort frå Manufakturhusets grunnleiger frå 1660 og utetter. Tabell 7.5.2 viser grunneiga til Erik Rosenkrantz, slik den kjem fram ved å rekna saman grunneiga frå dei 5 private eigarane og Manufakturhusets del av den rosenkrantzke grunneiga i 1686. Ein grunn låg i 1686 i Nykyrkjesoknet. Denne må vera flytta hit, og eg har i tabellen ført den inn mellom leigene i Domkyrkjesoknet.

Tabell 7.5.2 Grunneiga til Erik Rosenkrantz fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn	Leige:	Talet på grunnar*
Domkyrkje	59,46 Rd +1,5 st.malt	?
Korskyrkje	11,07 Rd	?
Kontoret:	151,99 Rd	?
Sum:	222,52 Rd +1,5 st.malt	?

* Berre talet for 4/5 av den rosenkrantzke kan setjast opp på grunnlag av kjeldematerialet.

7.6 Grunneiga til Gyrvild Fadersdotter

Gjennomgangen av den rosenkrantzke grunneiga har vist at det hadde skjedd ein vesentleg overgang av grunn frå privateige til offentleg eige. Ein slik tendens finn ein også når ein ser nærare på Gyrvild Fadersdotter's grunneige i Bergen. Gyrvild Fadersdotter overførte i 1582 og 1599 alt sitt norske gods til kongen, mot at ho fekk overta store godsmengder i Danmark og Skåne. I eit skøytebrev frå Gyrvild til kongen frå 1582, blir det i detalj gjort greie for alt godset

nordafjells. Her blir kvar gard og gardpart rekna opp med opplysningar om landskylda. Brevet nemner ikkje grunneige i Bergen, men for å sikra seg mot at delar av det omfattande godset blei utegløymt, er det skote inn at dersom det fanst meir gods tilhøyrande Gyrvild, skal også dette høyra kongen til.⁵⁰

Gyrvild hadde ått ei rad grunnar i Bergen, det veit ein av opplysningar i to brev frå 1539 og 1547.⁵¹ Gyrvilds gods var resultat av giftarmål og arv, og godset var samansett av fleire adelsgodssamlingar frå mellomalderen.⁵² Slik sett er Gyrvilds norske gods ein parallell til Erik Rosenkrantz' gods i Norge.

I 1539 gjorde Truid Ulfstand, som var Gyrvilds andre ektemann, forlik med Ingjerd Ottessedotter til Austråt om ei rad grunnar i Bergen. Når Truid i denne samanhengen kalla seg riddar til Giske, er det kan hende av di dei grunnane han gjorde krav på, tilhøyrde Giske-godset. Elles var det på vegne av kona si han gjorde forliket. Det var Gyrvild som var den rettmessige eigaren til bygrunnane. Dei grunnane ho fekk stadfesta eigedomsretten til, var i alt 5, alle med gardsnamn som kan sporast tilbake til mellomalderen. Det var for det første Dreggen og Galgen, to gardar som tidlegare hadde vore del av Brygge-området, men som på 1500-talet var del av det avskala Dreggen-området. Ved Kontoret låg grunnane Ottogard og Gylten, og på Strandsida åtte Gyrvild ytre delen av Destingen.⁵³

Skiftet i 1539 kan ikkje ha avgjort spørsmålet om eigedomsretten til dei nemnde grunnane. Åtte år seinare var Gyrvild gift på ny, og no var det Lage Brahe som stod fram og gjorde krav i nokre grunnar i Bergen. Samla galdt det 8 grunnar, men av desse var enkelte dei same som i 1539. Grunnane var som følgjer: Herr Alf Knutssons gard i Dreggen, Brynjulfstufte i Dreggen, Galgen i Dreggen, Høgenhus i Korskyrkjesokn, Buclær, Askatingsgard, Ottogard i Mariakyrkjesokn, og Gylten. Galgen, Ottogard og Gylten går att i 1539 og 1547. Dersom dei to breva gir eit rett bilete av Gyrvild Fadersdotters grunnar, kan ein setja opp følgjande liste: Brynjulfsgard, Dreggen, Alf Knutssons gard, Galgen, Ottogard, Gylten, Høgenhus, Buclær, Askatingsgard, og Destingen.

⁵⁰ NRR II s. 452-57, 1. mars 1582.

⁵¹ DN II nr. 1131, 1539. DN XII nr. 618, 1547.

⁵² Fladby 1986 s. 123.

⁵³ Dreggen er nemnt første gong i eit diplom frå 1411, DN III nr. 603, 1411. Galgen er første gong nemnt i 1389, DN I nr. 518, 1389. Ottogard nemnt første gong 1370, DN II nr. 411, 1370. Gylten nemnt første gong 1308, DN I nr. 117, 1308. Destingen nemnt første gong 1325, DN XIX nr. 648, 1325.

I alt utgjer dette 10 grunnar, men talet kan vera for høgt. Det er sannsynleg at Alf Knutssons gard i Dreggen er identisk med garden Dreggen, for Dreggen blei i 1472 med hus og grunn overdregen til Alf Knutsson.⁵⁴ Vidare må ein setja eit spørjeteikn ved om Gyrvild nokon gong fekk råderett over Ottogard. For denne kan vera identisk med Atlegard som er nemnt i Rosenkrantz' grunnbrev for dei 5 audegrunnane.⁵⁵ Mellom dei 5 audegrunnane finn ein Bucklær eller Bollegard. Også denne hadde Lage Brahe sett fram krav om i 1547, men i 1562 er det likevel Erik Rosenkrantz som er eigar. Om Rosenkrantz åtte Atlegard og Bollegard i 1562, slik grunnbrevet hans vitnar om, må ein tolka det slik at Ottogard og Bollegard ikkje blei overførte til Gyrvild Fadersdotter, men blei verande i Ingjerd Ottedotters eige. Det var gjennom arv frå henne at Erik Rosenkrantz hadde fått alt sitt norske gods. Dermed står det att 7 grunnar i Gyrvilds eige.

Dokumenta frå 1539 og 1547 gir ikkje opplysningar om leigeverdien for grunnane. Det er heller ikkje eldre materiale som kan vera til hjelp i denne samanhengen. Mellom Gyrvilds grunnar var Gylten. Denne eigedomen er ofte nemnt i mellomalderdokument, mellom 1308 og 1401 i alt 7 gonger.⁵⁶ Men etter 1401 høyrer ein ikkje meir om eigedomen før han dukkar opp i dei to dokumenta frå 1539 og 1547. Dei ovannemnde dokumenta gir ikkje sikre haldepunkt for lokalisering av Gylten ut over det at den høyrde til i Peterskyrkjesokn. Yngvar Nielsen fann under ei vitjing ved Statsarkivet i Lübeck ei liste over gardane ved Kontoret i 1448. Her blei det opplyst at mellom Kappen og Kjøpmannsstova låg det ein grunn kalla "Gølderen".⁵⁷ Nielsen meinte at dette måtte vera Gylten, og om det stemmer, må det tyda at Gylten var nedlagt før 1448. Dette kan høva bra, ettersom Gylten ikkje er nemnt mellom 1401 og 1539. Koren Wiberg har eit stykke på veg følgd Nielsen, men har sett fram den innvendinga at det ikkje er sikkert at "Gølderen" har sitt opphav i namnet Gylten. Her viser han til eit dokument frå 1649, der kongen gir skøytt til Hannibal Sehested på "de Galders gods" i Norge. Til dette låg det ein grunn mellom Kappen og Kjøpmannsstova.⁵⁸ Koren Wiberg hevdar at "Gølderen" kan vera eit namn utleidd av Galde-namnet, og at eigedomen ikkje skal setjast i samband med Gylten. Hans konklusjon blir at Gylten må plasserast ovanfor Øvregata.⁵⁹ Men kvar hadde kongen fått Galdegodset i Norge frå, om det ikkje var nettopp frå Gyrvild Fadersdotter? Hannibal Sehested

⁵⁴ DN I nr. 900, 1472.

⁵⁵ Lorentzen 1952 s. 116 note 1. Helle 1982 s. 299-300.

⁵⁶ DN I nr. 117, 1308, nr. 436, 1376, nr. 483, 1383. DN II nr. 392, 1367, nr. 413, 1370, nr. 424, 1372. DN III nr. 560, 1401.

⁵⁷ Nielsen 1876 s.5

⁵⁸ NRR IX s. 401-02, 20. juni 1649.

⁵⁹ Koren Wiberg 1921 s. 134-35. 1932 s. 38.

fekk ikkje glede av Galde-godset lenge, i 1651 blei det konfiskert og dermed må "Gølderen" igjen ha kome under krona.⁶⁰ Dermed må også "Gølderen" ha blitt overført til byen i 1660. I GBB finn ein under avsnittet for audegrunnane ved Kontoret følgjande innførsle:⁶¹

Contborit samptlige bethaler af en grund I mellem Kiøbmandstuen og Cappen heder Golderen gifuer 1 Rd 2 ort.

Leiga på 1 Rd 2 ort er den same som den som blei oppgitt da Hannibal Sehested fekk grunnen. Men viktig er det og å merka seg at leiga i følgje GBB blei betalt til Manufakturhuset. Det skulle stadfesta at grunnen må ha blitt overført frå krona til byen i 1660. Konklusjonen blir at det ikkje finst noko grunnlag for å hevda at det ikkje er samsvar mellom Gylten og "Gølderen". Dette dømet tyder vidare på at Gyrvild Fadersdotters grunnar verkeleg kom inn under krona, og at dei kan sporast i seinare kjeldemateriale, også i GBB.

I brevet for Galdegodset frå 1649, er det i tillegg til grunnen mellom Kjøpmannsstova og Kappen nemnt ein grunn ved Kongens gate med ei leige på 2 ort. Kongens gate låg sør for Korskyrkja. I nærleiken av Korskyrkja kan berre ein av dei 7 grunnane til Gyrvild ha lege. Dette er grunnen Høgenhus, som i 1547 blei plassert i Korskyrkjesoknet.

Dei to grunnane i kongens gåvebrev til Sehested ser ut til å stadfesta at Gyrvilds grunnar i Bergen var overførte til krona, men dei er unnataket når det gjeld å fastslå grunnleiga av dei 7 gyrvildgrunnane. Difor blir det naudsynt å prøva å identifisera leigene på annan måte. Sjølv om grunnleigene kom inn under kongen frå 1582, blei leigene ikkje kravd inn i samband med kronas grunnleiger av byen. Dette ser ein av grunnleigeinnførslene i lensrekneskapane etter 1582. Her er det berre ei grunnleige frå Kontoret, av Rotmannsgard. "Gølderen" med 1,5 Rd i leige er ikkje å finna. Ein må difor sjå bort frå lensrekneskapane i leitinga etter grunnleiga av gyrvildgrunnane. Da står berre GBB att. Som del av kronas grunnar ville gyrvildgrunnane følgja med i kongens gåve til byen i 1660, slik at dei etter dette blei del av Manufakturhusets grunnleiger. Når "Gølderen" er innført i GBB som Manufakturhusets eige, må ein gå ut i frå at det same gjeld for dei andre gyrvildgrunnane og.

I utgangspunktet må ein slå fast at ei leiting etter gyrvildgrunnane i GBB er svært vanskeleg. For det første av di det berre er for "Gølderen" at namnet ser ut til å vera til hjelp. For det andre av di føringsmåten i GBB gjer at ein må rekna med at større grunnar som er utleigde i mindre

⁶⁰ NRR X s. 232, 8. juli 1651.

⁶¹ GBB s. 201.

partar, berre vil framstå som ei rad grunnleigepartar, utan at det kjem fram at dei tidlegare utgjorde ein samla grunn. Skal ein lukkast med ei slik identifisering, er det naudsynt å ha tilgang til opplysningar om grunnane frå andre kjelder. Desse må gi karakteristika ved eigedomen som det er mogeleg å finna att i GBB. For ein av gyrvildgrunnane, Brynjulfsgard, er det 3 brev frå 1400-talet som gir gode opplysningar om utforming og lokalisering.

I 1444 blei nordre delen av grunnen i Brynjulfsgard selt. Grunnen var 18 stikker brei, dvs. 10 meter, og i lengda strekte den seg frå Stretet og ned til sjøen.⁶² Nitten år seinare blei samme grunnen, som låg like opp til muren ved Apostelkyrkja, skøytt til fru Philippa, enkja etter Sigurd Jonsson. Grunnen blei rekna som betaling for skuld til Sigurd.⁶³ Den søre delen i Brynjulfsgard blei omtala i 1472, da ein del av grunnen blei selt. Grunnen var 50 alen lang og 15 alen brei, dvs. 27,7 m x 8,3 m. Til eigedomen hørde "utsvalerom" og "veiterom". I tillegg følgde og "steikarhuset" med grunn. Denne var 11 alen lang eller 6,1 m.⁶⁴

Opplysningane i desse breva gjer det mogeleg å freista ein rekonstruksjon av grunnen i Brynjulfsgard. Den nordlege delen var 10 m brei, og den søre 8,3 m. Til den søre hørde "veiterom" og "utsvalerom", slik at dei to breiddemåla samanlagt må ha svara til den totale breidda i garden, 18,3 m. Men lengda er meir problematisk. Den nordlege delen av garden har ikkje oppgitt lengd, men lengda blei i 1444 sagt å vera lik avstanden frå Stretet og ned mot sjøen, eller ut til marbakken i 1463. Det lengdemålet som blir oppgitt for søre delen, omfatta grunn for "steikarhuset" eller eldhuset. Eldhuset må ein tru var ein av dei bakre bygningane i garden. Da må lengda av den delen i Søre Brynjulfsgard som blei selt i 1472, ha vore 27,5 m + 6,1 m, dvs. 33,6 m.

GBB inneheld lengde og breiddemål for storparten av grunnane som er innførte i boka, men berre i unntaksfall er leigepartane så store som måla i Brynjulfsgard skulle tilseia. På side 179 i GBB finn ein følgjande innførsle:

*Johan Schrøders grund bred ofven til
8 al, bred til gaden med draabefald
13 3/4 al, og paa Pladzen lige saa 13 3/4 al,
lang fra gaden og til Slodshaugen
55 1/2 al, lengden fra gaden op til pladzen
14 1/4 al gifuer2 ort*

⁶² DN X nr. 181, 1444.

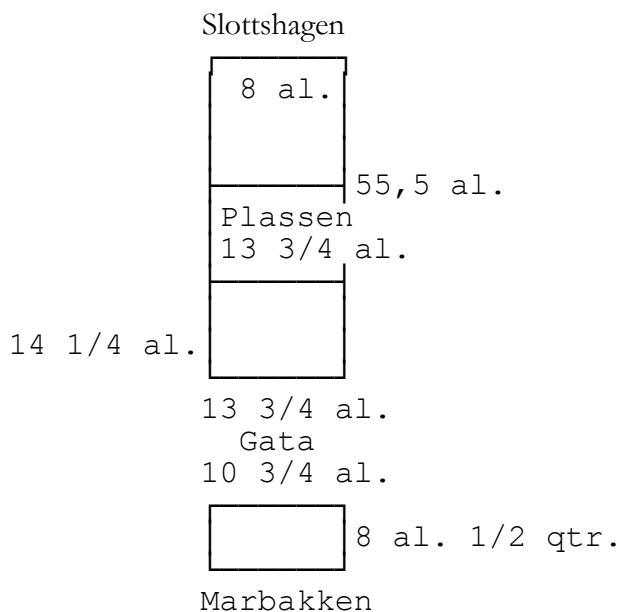
⁶³ DN III nr. 862, 1463.

⁶⁴ DN IV nr. 973, 1472.

Noch en Søeboed bred $10 \frac{3}{4}$ al, lang
8 al $\frac{1}{2}$ qtr: og der foruden udtill
marebachen gifuer.....1 ort

Begge disse grunder er i et grundebref dat. 1685

Noko nøyaktig samanfall mellom dei måla som blir oppgitt i GBB, og breva om Brynjulfsgard på 1400-talet finn ein ikkje. Men stadtilvisingane er interessante. Grunnen låg ved Slottshagen, og denne må på slutten av 1600-talet ha omfatta grunnen etter Apostelkyrkja. Dessutan strekte grunnen seg ut til marbakken, og denne formuleringa er sjeldan nytta om grunnar i Bergen. I mellomalderen er det berre eitt kjent tilfelle, og det er i det alt nemnde brevet for Brynjulfsgard frå 1463. Elles finn ein vendinga "ut til marbakken" nytta i grunnbrev og lister over grunnleigebetaling frå 1500- og 1600-talet, men berre for eigedomar ytst på Nordnes. Vendinga er i det heile så sjeldsynt at når ho dukkar opp i GBB, er det freistande å setja ho i samband med Brynjulfsgard. Den topografiske røyndomen bak dei måla som blir oppgitt, er ikkje heilt liketil å gripa. Eg har i den følgjande skissa gjort eit skjematisk forsøk på å få opplysningane til å passa i hop.

Slottshagen ser ut til å ha lege i motsett ende for gata. Breidda oppe må ha vore langs grensa mot hagen. Eit stykke oppe i garden var det ein open plass, som dekkja heile breidda i grunnen. Gata ser ut til å ha gått langs sjøen, men med plass til ein mindre grunn på nedsida. Grunnen må ha lege like ved Bergenhus, og plasseringa synest å vera samanfallande med Brynjulfsgard i seinmellomalderen.

Frå sjøen og opp til Slottshagen var det 8 al. $1/2$ qtr. + 55,5 al. Korleis høver dette med måla i Brynjulfsgard? Måla i GBB er sjællandske alen, før 1683 63,26 cm, men i det året offisielt justert til 62,80 cm.⁶⁵ Det er likevel uvisst om denne justeringa har hatt innverknad på måla i GBB. Om eg held meg til nyordninga blir lengda av grunnen i 1686 $5,20 \text{ m.} + 34,80 \text{ m.} = 40 \text{ m.}$ I 1472 blei det oppgitt mål for Søre Brynjulfsgard, denne var da 50 norske alen + eldhusgrunnen som var 11 norske alen. Omrekna blir det 33,3 m. Denne lengda ser ut til å høva bra med den grunnen som i 1686 låg mellom gata og Slottshagen. Breidda ved gata var i 1686 $13 \frac{3}{4}$ alen, dvs. 8,6 m. I 1472 var breidda 15 norske alen, dvs. 8,2 m. Dersom det er samanfall mellom parten i Søre Brynjulfsgard i 1472 og grunnen mellom Slottshagen og gata i 1686, ser ein at det er eit avvik mellom måla, slik at både breidde og lengde er større i 1686 enn i 1472. Reknar ein etter, ser ein at det er eit systematisk avvik, der breidde og lengde er 0,045 m lengre pr. m i 1686 enn i 1472. Den variasjonen ein finn i lengde og breiddemåla, treng såleis ikkje vera uttrykk for ein topografisk realitet, men viser at dei kjende samhøva mellom dei ulike måleiningane ikkje i eitt og alt fangar inn dei faktorane som i praksis var avgjerande for oppmålingsarbeidet.

Det ser da ut til å vera samanfall mellom den grunnen som låg mellom gata og Slottshagen i 1686, og den delen av Søre Brynjulfsgard som blei selt i 1472. I 1686 strekte ikkje grunnen seg ned til sjøen, og det gjorde den sannsynlegvis ikkje i 1472 heller. For i 1472 høyrde eldhusgrunnen med, og eldhusgrunnen må ein tru låg heilt bak i garden. Dersom ikkje heile Søre Brynjulfsgard blei selt i 1472, ville det berre vera plass for overskytande grunn framme i garden. Nett slik var det i 1686, ytst mot sjøen låg det ein sjøbugrunn som var 8 alen $1/2$ qtr. eller 5,2 m lang. Men i 1686 var sjøbugrunnen og grunnen ovanfor skilt frå kvarandre med ei gate som gjekk på tvers av grunnane. Slik kan ikkje Brynjulfsgard ha vore delt i seinmellomalderen. Nordre luten strekte seg i heile lengda frå Stretet og ned til sjøen, eller marbakken.⁶⁶ Gata ser ut til å ha blitt flytta nærare sjøen. Ei slik flytting må ha medført at gata tok noko av grunnen i garden. Men det arealet som grunneigaren måtte avstå ved flytting av gata ned mot sjøen, må han ha fått att ved at tidlegare gategrunn blei lagt til bak i garden. Det forklarar korleis grunnen i søre luten i 1472 samsvarar med mål i GBB i 1686. Dermed ser det ut til at søre luten i Brynjulfsgard i seinmellomalderen var $34,8 \text{ m} + 5,2 \text{ m} = 40 \text{ m.}$ For denne grunnen blei det i 1686 betalt 3 ort i grunnleige.

Men Brynjulfsgard hadde også ein nordre lut. Denne hadde og vore gyrvildgrunn i Dreggen, saman med gardane Dreggen og Galgen. GBB er ført slik at den reknar opp grunnleigene utover

⁶⁵ NHL s.11, Alen.

⁶⁶ DN X nr. 181, 1444. DN III nr. 862, 1463.

langs Øvregata frå sør, ned i Kroken, og nedover mot sjøen langs Dreggsallmenningen. Ved sjøen byrjar innførslene ute ved festninga, og tek for seg eigedomane langs sjøen inn mot Kontoret. Dei tre Gyrvildsgrunnane, Brynjulfsgard, Dreggen og Galgen, kan ha lege side om side.⁶⁷ Etter denne følgjer ei rad større eigedomar, alle med sjøbuer. Som tidlegare omtala hadde krona makeskifta nokre grunnar i Dreggen med kapittelet, grunnar som gav inntekt til soknepresten ved Domkyrkja. Men desse grunnane låg neppe ved sjøen. Etter innførslene i kapitteljordboka frå om lag 1600 ser ein at det var handverkarar som hadde leigd grunnane, og grunnane var små.⁶⁸ Små grunnar med hus for handverkarar låg neppe ved sjøen, snarare nærare Kroken. Alle dei store grunnane ned mot sjøen som i GBB er innført i Dreggenområdet og som tilhørde Manufakturhuset, kan vera grunnar frå dei tre gyrvildgrunnane; Brynjulfsgard, Dreggen og Galgen. Samla gav desse ei grunnleige på 15 Rd 2 ort og 16 ß.

Dermed har det lukkast å spora opp 5 av dei i alt 7 gyrvildgrunnane. Kva med dei to andre, Askatingsgard og Destingen? Askatingsgard låg i Mariakyrkjesoknet i 1390.⁶⁹ Knut Helle har i sitt oversyn over mellomaldergardane plassert garden i området ved Kroken.⁷⁰ Destingen låg på Stranden, det ser ein av eit diplom frå 1539.⁷¹ Truid Ulfstands krav frå 1539 galdt ikkje heile garden, men den ytste delen ved sjøen.⁷² Dette er kan hende å forstå som den eine halvdel av ein dobbelgard. GBB gir ikkje haldepunkt for å identifisera leiga av Destingen og Askatingsgard. Naudløysinga for å få eit mål for den samla grunnleiga av dei 7 gyrvildgrunnane blir å nytta snittet for leiga av dei 5 grunnane der leiga er kjent og vona at det representerer eit rimeleg mål for dei to gardane der leiga er ukjent. Eit slikt reknestykke gir 3,5 Rd i snitt, og samla skulle grunnleiga av dei 7 gyrvildgrunnane bli 24,66 Rd.

Tabell 7.6.1 Gyrvild Fadersdotter Sparres grunneig i Bergen etter opplysningar i GBB og fordelt på kyrkjesokna i 1686

Sokn:	Grunnleige:	Talet på grunnar
Domkyrkje:	3,50 Rd	1
Korskyrkje:	19,66 Rd	5
Kontoret:	1,50 Rd	1
Sum:	24,66 Rd	7

⁶⁷ Helle 1982 s. 231.

⁶⁸ Kap. 4.4 s. 99.

⁶⁹ DN I nr. 527, 1390.

⁷⁰ Helle 1982 s.231.

⁷¹ DN II nr. 513, 1389.

⁷² DN II nr. 1131, 1539.

7.7 Den uspesifiserte privateiga ved Kontoret

I tabell 7.1.1 er også lungegardgrunnar tekne med i oversynet over privat grunneige. Desse grunnane var eigeendom som opphavleg hadde lege til Nonneseter. Da står det berre att ei privat grunneigegruppe, og det er dei grunnane som ikkje blir tilvist ei særskild eigeendomsgruppe i GBB. Denne gruppa har eg i tabell 7.1.1 kalla uspesifisert. I alt galdt det 28 grunnar, men 6 har eg under avsnittet om Rosenkrantz-grunnane vist var tidlegare rosenkrantzlege.

Dei grunnane ved Kontoret som var i privat eige i 1686, må ein tru hadde vore privat eige også i seinmellomalderen. Tabell 7.7.1 gir eit oversyn over dei private, uspesifiserte grunnane i GBB. I tabellen har eg trekt frå dei 6 uspesifiserte grunnane som hadde vore Erik Rosenkrantz eige.⁷³

Tabell 7.7.1 Dei uspesifiserte privateigde grunnane ved Kontoret 1686

	Grunnleige	Talet på grunnar
Kontoret:	44,80 Rd	22
Sum:	44,80 Rd	22

7.8 Den private grunneiga i seinmellomalderen

Ei rad dokument frå mellomalderen fortel om privat grunneige, spørsmålet blir om dei opplysningane desse gir høver med den rekonstruerte grunneigefordelinga?

Dei eldste og fleste kjeldene som fortel om privat grunneige gjeld grunnar ved Kontoret. I 1312 blei det avslutta sal av halve indre Bellgard. Med husa i garden følgde og grunnen dei stod på og alle rettane som høyrde til.⁷⁴ I 1336 testamenterte Einride Simonsson Bøtagard til søstera si. Til garden høyrde hustufter og alle rettar frå gammalt og nytt.⁷⁵ Halve Gylten blei selt i 1367. Bjarne Sveinsson overdrog gardshalvdelen med hus og grunn og alle tilhøyrande rettar til Halstein Bårdsson, som betalte 18 merker forngild.⁷⁶ Gylten dukkar opp som ein av dei grunnane Gyrvild Fadersdotter gjorde krav på i 1539. Grunnen i garden ser ut til å ha vore i privat eige gjennom heile seinmellomalderen.

I garden Skafte pantsette Margrete Villiamsdotter i 1375 hus og grunn i ein del av garden, Duvohus, til Thomas Bucknam. I 1388 realiserte Thomas pantet, men hadde tydelegvis liten interesse av å halda på eigeendomen, for i 1391 gav han Thomas Spira i oppdrag å selja Duvohus.

⁷³ Kap. 7.5 s. 225.

⁷⁴ DN I nr. 134, 1312.

⁷⁵ DN I nr. 233, 1336

⁷⁶ DN II nr. 392, 1367.

Først fekk kongens fehirde i Bergen tilbod om å kjøpa, men han sa det frå seg av di husa var dårlege og til nedfalls. Fehirden gav Thomas lov til å selja fritt til kven som helst. Det lukkast å finna ein interessert kjøpar, og Eirik Ragnvaldsson fekk eigeodomen for ein lest islandsk fisk. Men Eirik sat heller ikkje lenge med eigeodommen. I 1410 hadde han selt til Munkeliv. Handelen hadde Eirik inngått med abbeden i Munkeliv. Abbeden hadde før handelen var avslutta, reist til Island som biskop, og det som verre var: Eirik var død. Sonen hans tok difor på seg å avslutta handelen på ein måte han tykte var til føremun for alle partar. Han ettergav Munkeliv 3 pund engelsk og ein gjenstand i sølv, som var uteståande restbetaling for Duvohus. Vilkåra var at Munkeliv skulle skriva inn Eirik Ragnvaldsson og kona hans i klostrets årtidbok.⁷⁷ I den siste handelen går det fram at det berre var tufta som var att av Duvohus. Fehirdens auge for huskjøp i 1392 ser ut til å ha vore godt. Skaften var ein av dei grunnane Erik Rosenkrantz fekk stadfesta eigeodomsretten til i 1562 gjennom brevet om dei 5 audegrunnane. Da åtte Rosenkrantz heile grunnen frå bryggekannten og like opp til Øvregata.

Margarete Villiamsdotter, som i si tid hadde pantsett Duvohus, åtte heile Skaften. I 1406 blei ho omtala som Margarete i Skaften. Ho hadde fått eigeodomsretten til garden gjennom arv frå dotter si, Cecilia. Cecilia hadde arva både Skaften og Ceciliagard på Stranden frå far sin, Håkon Ragnvaldsson. Etter Margareta arva Sigurd Onasson Skaften, dette var mange gode menn villige til å sverja på i 1406.⁷⁸

I 1405 selde Ingebjørg Sigurdsdotter Galgen med hus og grunn til Svale Rømer.⁷⁹ Galgen var ein av dei gardane Gyrvild Fadersdotter kravde eigeodomsretten til i 1539 og 1547. Ho hadde og kravd retten til grunnen Ottogard, men tydelegvis tapt til fordel for Erik Rosenkrantz som åtte denne som ein av sine 5 audegrunnar. Halve Ottogard blei seld i 1416, da Hermund Sigurdsson overførte eigeodomsretten til Halvard og Oddvar Bottolfssøner. I dette salet blei det ikkje nemnt hus, berre grunnen.⁸⁰ Slik var det og ved salet av nordre delen av Brynjulfsgard i 1444. Da selde Hermann Sosth til Henrik Sosth grunnen med alle dei rettar som låg til.⁸¹ Tilsvarande var det og ved overdraginga av søre delen i garden i 1463 og ved nytt sal i 1472.⁸² Garden Dreggen blei overdregen frå fru Philippa, grev Hansdotter, til Alf Knutsson i 1472, både med hus og grunn.⁸³

⁷⁷ DN XII nr. 108, 1375, nr. 118, 1388, nr. 122, 1391, nr. 123 og 124, 1392, nr. 147, 1410.

⁷⁸ DN II nr. 498, 1386. DN XVI nr. 54, 1406.

⁷⁹ DN I nr. 602, 1405.

⁸⁰ DN II nr. 638, 1416.

⁸¹ DN X nr.181, 1444.

⁸² DN III nr. 862, 1463. DN IV nr. 973, 1472.

⁸³ DN I nr. 900, 1472.

Eit grunnbrev utferda 30. august 1562 viser at det låg ein grunn mellom Søndre Gullskoen og Atlegard på Kontoret. Eigargar var Anders Nielsson i Kroken i Sogn, Barbara og Adelis Kruckow. Brevet, som er overlevert i kopi frå byrjinga på 1700-talet, har ei påskrift om at dette gjeld grunnen til salig Nagels arvingar.⁸⁴ Det må vera denne grunnen ein finn att i GBB under Gullskoen, med ei grunnleige på 2 Rd som blei betalt til Bernt Nagel.⁸⁵ I 1562 var grunnleiga sett til 12 Bg, det skulle gi 3 Rd. Godset etter Anders Nielsson i Kroken blei skifta i 4 partar i 1607, og til den eine parten låg det 1,5 ort i grunnleige av Gullskoen.⁸⁶ Parten i Gullskoen blei omtala som part i grunnleiga, det må tyda at Anders Nielsson har delt grunnleiga med dei to andre som var nemnde som grunneigarar i 1562. Det ser ut til at leiga av "Nagels-grunnen" blei delt på fleire hender, og at Bernt Nagel ikkje hadde hand om heile den opphavelige leiga, kan hende 2/3. Men da må ein slå fast at ein ikkje finn den sist 1/3 i GBB, den må ha gått tapt.

Gullskoen, både nordre og søndre del, var ein av dei mange rosenkrantzgrunnane.⁸⁷ Slik finn ein garden i GBB og. Den nordre halvdelen høyrde til den 1/5 av rosenkrantzgrunnane som Manufakturhuset hadde overteke, den søre halvdelen var delt mellom Hans Lillienkiold og Hans Wilchensen.⁸⁸ Dei to sistnemnde hadde, som vist under avsnittet om rosenkrantzgrunnane, del i arven etter Rosenkrantz. Bak Gullskoen åtte Rosenkrantz eit grunnstykke med eit steinhus. I leigebrevet er det ikkje berre grunnen som blir utleigd, men og steinhuset. Bygningen blir omtala særskild, og det blir lagt vekt på dei gode kvalitetane, med murkvelving, jerngitter i vindaugo, og keramikkfliser på golvet. Truleg var dette den tidlegare Lavranskyrkja, restane er påviste under utgravingane på Bryggen like nedanfor Mariakyrkja. Det er sannsynleg at kyrkja har gått ut av bruk i tida etter bybrannen i 1413, men sikre opplysningar om lagnaden til kyrkja har ein ikkje.⁸⁹

Korleis Lavranskyrkja er komen på private hender, finst det ikkje haldepunkt for. Men det må ha skjedd før reformasjonen, for Rosenkrantz hadde dokumentert at han hadde eigedomsretten. Sjølv om forfedrane hans i si tid hadde testamentert både hus og grunn til Lyse kloster, let kongen Rosenkrantz ta tilbake eigedomsretten. Dette av di klostret ikkje lenger var i stand til å halda dei vilkåra givarane hadde sett da klostret mottok gåva.⁹⁰ Lavranskyrkjas lagnad synest å

⁸⁴ UBB dip. saml. 30 aug. 1562. HMS 5 s.33-34.

⁸⁵ GBB s. 194.

⁸⁶ NHD V s. 187, 30. juli 1622.

⁸⁷ UBB dip. saml. 20. jan. 1563. HMS 5 s. 35-38.

⁸⁸ GBB s. 194.

⁸⁹ Helle 1982 s. 861.

⁹⁰ NRR 1 s. 472-73, 4. okt. 1565.

vera svært uvanleg, først eigen kyrkjeleg institusjon, deretter på private hender i norske adelsfolks eige, testamentert til Lyse kloster, og til sist tilbakeført til arvingen til givaren. Sidan var steinhuset med grunn ein av dei rosenkrantzke eigedomane like til bybrannen i 1702. Difor er den nemnt i GBB og. Her er leiga innført som "af de Rosenkrantzers grunder", og leiga skulle tilfalla Peder Hansen. I 1686 var ikkje leiga større enn 3 Rd. Dette var berre det halve av leiga i 1568.⁹¹ Når leiga er nedsett, kan det ha samanheng med at ein for denne eigedomen har samla utleige både av hus og grunn. Grunnen var liten, 18 x 15 norske alen, og det er freistande å tru at det i første rekkje er husa som har avgjort storleiken på leiga. Blei husa mindre verde, kom det til uttrykk i leiga.

Under gjennomgangen av kapittelets grunnleiger viste eg at Rosenkrantz også hadde overteke ei grunnleige av Skjeggen, som hadde lege til Laurentius prebende.⁹² Kan hende var bakgrunnen her den same som for steinhuset bak Gullskoen. Delar av Skjeggen var i privat eige så seint som i 1497, da Fredrik Kønig selde garden til Henrik Krummedike.⁹³ I eit grunnbrev utferda på vegne av Ove Bjelke i 1652, er rosenkrantzgrunnane i Dreggen nemnde. I brevet leiger Rasmus Larssen ein større grunn som ligg mellom slottshagen og "de Rosenkrandsers Grunder."⁹⁴

Eindrid Erlendsson hadde som nemnt i kapittel 6.2 gjort eit større makeskifte med Munkeliv, der klostret m.a. fekk ein grunn ovanfor Søstergard. Inn i skiftet gjekk det både jordegods og bygrunnar. Som i mange skifte ser det ut til at eit av føremåla var å samla partane i eigedomsmassen i større einingar. Når Eindrid gav frå seg grunnen bak Søstergard, mottok han på den andre sida ein grunn i Korskyrkjesoknet som Munkeliv åtte like ovanfor Erlendgard.⁹⁵ Dermed samla Eindrid to grunnar som tidlegare låg på kvar sin kant i byen. Erlendgard møter ein att i 1447. Da er det son til Erlend, Einrid Erlendsson som er eigar. Han leigde ut ein kjellar i Korskyrkjesoknet med hus og grunn, på dei vilkår at leigaren skulle leiga så lenge han og kona levde, og barna deira deretter. Men når så lang tid var gått, skulle eigedommen falla tilbake til Erlends arvingar, og dette galdt både hus og grunn. Brevet skulle stå ved makt så lenge leigaren betalte 8 gylden i grunnleige kvart år ved siste kjøpstemna.⁹⁶

⁹¹ UBB dip. saml. 10 juli 1568.

⁹² Kap. 6.9 s. 183

⁹³ DN I nr. 989, 1497.

⁹⁴ NRR X s. 467, 24. okt. 1652.

⁹⁵ DN XII nr. 168, 1419.

⁹⁶ DN II nr. 778, 1447.

Utleige av grunn var og føremålet med eit brev utferda av Peder Mortenssen, prest i Sandvær i Troms len. Han leigde i 1577 ut ein av konas odelsgrunnar, som etter gamle odelsbrev blei kalla "Barsckegardsgrunn". Garden låg ved Skreddarstretet og var 17,5 alen brei og 45 alen lang. I tillegg kom kálhagen som var 31 alen lang og 16 alen brei.⁹⁷

Men grunnleigarane kunne også kjøpa grunn, det finn ein eit døme på da Jens Nilsson til Simling i 1581 selde ein kálhagegrunn kalla "Huchtufft" i Korskyrkjesokn. Grunnen var 50 alen lang og 12 alen brei. Adrian von Buckschott, som tidlegare hadde leigd grunnen, fekk no kjøpa: "... thill euerdlig eigen og odall". Prisen var 12 gamle dalar som dekkja både kjøp og skøytepengar.⁹⁸ Jens Nilsson sat også med eigedomsretten til garden Toft. I 1584 selde han grunnen. Denne blei omtala som ein odelsgrunn ved namn indre og ytre Toft, og låg nedanfor St. Halvardskyrkja i Korskyrkjesoknet. På grunnen stod husa til Anna, enkja etter Henrik Piaske. Til grunnen hørde det også hage. Christoffer Olavsson, som var kjøpar, skulle overta eigedomsretten og retten til å krevja inn grunnleiga på same vilkår som for andre grunnar i byen.⁹⁹ Her var det ikkje grunnleigaren som kjøpte grunnen husa hans stod på, derimot ser det ut til at føremålet for kjøparen var å krevja inn leiga. I så måte ser det ut til at kjøpet var ei rein pengeplassering.

Erik Rosenkrantz' store grunneige vitnar om korleis ei stor mengd bygrunnar kunne koma på ein manns hand som resultat av arv. Men arv kunne og verka motsett. Store grunneigesamlingar blei oppdelte og spreidde på fleire hender som resultat av arveskifte. Dette skjedde med rosenkrantzgrunnane, men først frå 1633 og utover. Eit døme på korleis grunneigesamlingar blei delte på fleire, finn ein i eit brev frå 1557 om skiftet etter Magdalena Olavsdotter. I brevet er det Erik Ormsson til Vatne og Trond Benkestokk som delar arven. Av grunnar i Bergen delte dei Smørsgard i to like partar, unnateke den grunnen som Trond sjølv hadde bygd på. Etter at arvingane var einige om delinga, blei det kasta lodd om kva del dei skulle ha. I tillegg delte dei og kálhagen som hørde til garden.¹⁰⁰ I 1570 delte barna til Trond Benkestokk arven etter far sin. Det går fram av dette skiftet at Trond Benkestokk hadde ått fleire grunnar enn den delen av Smørsgard han hadde fått i 1557. Brørne Jon og Tord skulle ha den grunnen der garden til far deira hadde stått på Stranden, vidare ein grunn på Hollendarstretet nedanfor Skomakarveiten, og dei grunnane i Holmedalen ved Kontoret som låg både på nordre og søre side i garden. Den yngste broren, Tord, skulle i tillegg ha ein grunn med to par hus ved gata på søndre sida i

⁹⁷ UBB dip. saml. 31. aug. 1577.

⁹⁸ UBB dip. saml. 3. mai 1581.

⁹⁹ UBB dip. saml. 10. aug. 1584.

¹⁰⁰ DN XXI nr. 1062, 1557.

Smørsgard. Jon skulle ha ein grunn med hus og kålhage ved Skomakarveiten. Svogeren deira, Erik Hanssen, mottok på vegne av den avdøde kona si, Brynhild Benkestokk, ein grunn med hus på Hollendarstretet. Søstrene Adelise og Kristin Benkestokk skulle ha eit par hus ved porten på søre sida i Smørsgard og heile grunnen frå gatehusa og ned til sjøen, vidare ein grunn nedanfor Matz Størssons gard ved Torget. Søstrene skulle og ha to kålhagar på Øvregata, ved Martinskyrkja.¹⁰¹

Denne gjennomgangen av eigedomsbrev frå mellomalderen og til slutten av 1500-talet viser fleire døme på at grunnar som var i privat eige i mellomalderen, framleis var i privat eige på 1500-talet og seinare. Vidare ser ein døme på sal mellom private, der adelsfolk sel unna grunnar til borgarar i byen. Men det er og døme der private grunnar blir selde eller gitte til kyrkjelege institusjonar. Arven etter Trond Benkestokk er eit døme på korleis eigedomssamlingar kunne delast opp på fleire hender, og viser korleis adelege grunneigesamlingar kan ha vore variable storleikar, med ei stadig omfordeling av grunnar. Men om arveskifte var eit vanleg element i omfordelinga av grunneige, var det likevel ikkje slik at grunneige kunne forvaltast vilkårleg. Det siste viser avslutninga i skiftebrevet etter Trond Benkestokk. Her blir det sagt at dersom nokon, måtte Gud forby det, skulle trengja til å selja eller pantsetja sitt gods eller sine grunnar, da skal dei først tilby det til kvarandre, slik Noregs lov var.¹⁰² Eigedom skulle haldast i familien, slektsarven måtte ikkje utarmast.

Tabell 7.8.1 gir eit oversyn over den private grunneiga i seinmellomalderen, slik den kjem fram ved samanstilling av tabellane for kvar av dei private eigedomsgruppene. Til Rosenkrantz' eige låg det i 1686 1,5 stykke malt i Domkyrkjesoknet. Denne vareleiga har eg rekna om til 1,5 Rd etter det verdihøvet eg tidlegare har nytta. Elles må det understrekast at dei eigargruppene som blir oppstilte i tabellen, ikkje refererer seg til eigargrupper i mellomalderen, men er utdrag av tabellane for dei eigargruppene eg har stilt opp dels på bakgrunn av GBB og dels som ein rekonstruksjon av eigargrupper med utgangspunkt i GBB. Det er difor berre den nedste lina for summen av eigargruppene innan kvart kyrkjesokn, som gir eit meningsfylt bilete av den private grunneigefordelinga i seinmellomalderen.

Tabell 7.8.1 Privat grunneige i Bergen ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på kyrkjesokna i 1686

Eigar*	Nykyrkje	Domkrk.	Korskrk.	Kontoret	Sum

¹⁰¹ DN VI nr. 805, 1570.

¹⁰² DN VI nr. 805, 1570.

Odel	-	53,16	34,46	-	87,62
Adel	-	7,81	8,69	-	16,50
Bilders	-	9,14	24,02	-	33,16
Rosenkrantz	-	60,69	11,07	151,99	223,75
G.F. Sparre	-	3,50	19,66	1,50	24,66
Privat v/Ko	-	-	-	44,80	44,80
Sum	-	134,30	97,90	198,29	430,49

* Eigarane er her grupperte etter opplysningar i 1686 og rekonstruksjonen av Gyrvild Fadersdotters grunneige før 1582.

8.0 EIT SAMLA OVERSYN OVER GRUNNEIGEFORDELINGA I BERGEN VED UTGANGEN AV SEINMELLOMALDEREN

8.1 Innleiing

I dette kapitlet skal eg gi eit oversyn over den samla grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen, først for heile byen, og deretter for kvart av dei fire sokna. Her vil eg knyta enkelte kommentarar til ei samanlikning av grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen og 1686. Vidare vil eg diskutere grunneiga til kvar av dei tre eigargruppene for seg, og skissere litt om bakgrunnen for grunneiga i seinmellomalderen. Avslutningsvis er det naturleg å drøfte kva spørsmål som vidare kan stillast på grunnlag av dei resultatane denne undersøkinga kan visa fram. Som eit utgangspunkt for denne diskusjonen har eg samanlikna trekk ved eigedomsfordelinga i Bergen og den danske byen Ribe.

8.2 Grunneigefordelinga i 1686 og ved utgangen av seinmellomalderen

Målsetjinga med denne oppgåva er å rekonstruera grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen, kva eigargrupper som er representerte, og eigedomsfordelinga gruppene i mellom. I kapittel 2 sette eg opp tabellar for eigedomsfordelinga i 1686. Etter gjennomgangen av dei tre eigargruppene private, kyrkja og kongen og byrådet, kan eg no setja opp tilsvarende tabellar for utgangen av seinmellomalderen.

Tabell 8.2.1 viser grunneigefordelinga i heile byen ved utgangen av seinmellomalderen, og tilsvarar tabell 2.3.1, som viser den same fordelinga i 1686.

Tabell 8.2.1 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga i Bergen ved utgangen av seinmellomalderen med omsyn til eigargrupper og til kyrkjesokna i 1686*

Eigar	Sokn	Dalar	%	Dalar	%
Privat eige	Nykrk.	-	-	430,49	51,26 (+24,39)
	Domkrk.	134,30	15,99		
	Korskrk.	97,90	11,65		
	Kontoret	198,29	23,61		
Kyrkjeleg eige	Nykrk.	27,43	3,27	367,98	43,81 (+26,20)
	Domkrk.	66,94	7,97		
	Korskrk.	181,15	21,57		
	Kontoret	92,46	11,01		
Krona og Byrådets eige	Nykrk.	-	-	41,33	4,92 (-50,59)
	Domkrk.	-	-		
	Korskrk.	33,08	3,94		
	Kontoret	8,25	0,98		
Sum	Alle	839,80	99,99	839,80	99,99

* Tal i () angir avviket frå andelen av den relative fordelinga i 1686.

Den totale mengda grunneige hadde, uttrykt i grunnleige, hatt ein vekst på 600 Rd i perioden frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686. Under ein periode på knappe 200 år, vaks grunnleigevolumet med 71,5 %. Denne tilveksten fann stad ved at tidlegare ubygd grunn vart stykka ut til bybebyggelse.

Den største ulikskapen mellom 1686 og utgangen av seinmellomalderen finn ein i krona og byrådets eige, eller det som eg har kalla offentleg eige i tabell 2.3.1. Hovudårsaken er at all den grunnleiga som kom til som resultat av byekspansjonen, vart tillagt den offentlege eiga. Den private og kyrkjelege eigas del av den relative fordelinga minka sterkt i perioden. Dette har to årsaker. For det første at det totale eigedomsvolumet auka, ein auke som ikkje kom private og kyrkjelege eigarar til del. Men det har og samanheng med at det absolutte grunneigevolumet til private og kyrkjelege eigarar vart redusert, for kyrkjas del i første rekkje som resultat av reformasjonen. Totalt utgjorde denne reduksjonen 31,2 %. Reduksjonen av privat eige har samband med to tilhøve: Gyrvild Fadersdotters makeskifte med kongen i 1582, og ei overføring av 1/5 av Erik Rosenkrantz' eige til Manufakturhuset, uvisst når. Totalt utgjorde reduksjonen i den private eiga 10 %. For den private eiga var likevel biletet meir nyansert enn for den kyrkjelege. For privat grunneige fekk også ein tilvekst ved at kongen gav bort tidlegare kyrkjeleg eige.

Dei mange nyansane i dei endringane som hadde funne stad frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686, kjem først fram når ein studerer tabellane for kvart sokn.

Tabell 8.2.2 viser grunneige fordelinga i Nykyrkjesoknet.

Tabell 8.2.2 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga i Nykyrkjesoknet ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på eigargrupper

Eigargruppe	Eigar	Dalar	%	Dalar	%
Kyrkjeleg-eige	Munkeliv	20,73	75,57	27,43	99,99
	Erkestolen	6,70	24,42		
Sum	Alle	27,43	99,99	27,43	99,99

Dei mest dramatiske endringane hadde funne stad i Nykyrkjesoknet. Det totale grunnleigevolumet auka med over 900 % frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686. Omfordelinga av den vesle grunneiga som var i soknet ved utgangen av seinmellomalderen, hadde vore total. Både Munkelivs og erkestolens grunneige vart inndregen under krona ved reformasjonen.

Men den ytre delen av Nordnes, som først vart eige kyrkjesokn i 1620-åra, var ein lite vesentleg del av byen i seinmellomalderen. Det er difor ikkje overraskande at grunneiga her skil seg klart ut frå tendensane for heile byen under eitt. Større samsvar med oversynet for heile byen finn ein i Domkyrkjesoknet. Tabell 8.2.3 viser grunneigefordelinga i Domkyrkjesoknet.

Tabell 8.2.3 Absolutt og relativ fordeling av grunneige i Domkyrkjesoknet ved utgangen av mellomalderen fordelt på eigargrupper

Eigargrupper	Eigar	Dalar	%	Dalar	%
Privat	Privat	134,30	66,73	134,30	66,73
Kyrkjeleg-eige	Munkeliv	4,00	1,99	66,94	33,26
	Jons Kl.	1,00	0,50		
	Nonneset	1,00	0,50		
	Lyse kl.	7,00	3,48		
	Halsnøy	3,50	1,74		
	Selje kl	4,20	2,09		
	Bispest.	0,87	0,43		
	Kapitt.	17,37	8,63		
	K.kapell	26,00	12,91		
	Andre	2,00	0,99		
Sum	Alle	201,24	99,99	201,24	99,99

Relativt vart den private eiga redusert med 35 % frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686, men absolutt hadde det vore ein tilvekst på 7 Rd. Som for byen under eitt skuldast den relative reduksjonen av privat eige den store tilveksten i offentleg eige. Den absolutte tilveksten av privat eige var eit resultat av at kongen overdrog kyrkjeleg eige til private. Den kyrkjelege delen av grunneiga i Domkyrkjesoknet vart redusert både absolutt og relativt. I høve til den kyrkjelege eiga ved utgangen av seinmellomalderen, var reduksjonen 30 Rd, eller nærare 50 %. Dette tilsvarar ein reduksjon på 25 % i høve til den totale grunneigefordelinga i soknet.

I 1686 hadde det vore meir privat eige enn kyrkjeleg eige i Domkyrkjesoknet og omvendt i Korskyrkjesoknet. Slik var det også ved utgangen av seinmellomalderen. Tabell 8.2.4 viser grunneigefordelinga i Korskyrkjesoknet.

Tabell 8.2.4 Absolutt og relativ fordeling av grunneige i Korskyrkjesoknet ved utgangen av mellomalderen fordelt på eigargrupper

Eigargrupper	Eigar	Dalar	%	Dalar	%
Privat	Privat	97,90	31,36	97,90	31,36
Kyrkjeleg eige	Munkeliv	1,50	0,48	181,15	58,03
	Nonneset	1,63	0,52		
	Lyse kl.	10,92	3,50		
	Halsnøy	7,50	2,40		
	Selje kl	5,12	1,64		
	Bispest.	18,19	5,83		
	Kapitt.	103,17	33,05		
	K.kapell	22,50	7,21		
	Lokalkrk	9,62	3,08		
	Andre	1,00	0,32		
Kongen og Byrådet	Kongen	29,08	9,32	33,08	10,60
	Byrådet	4,00	1,28		
Sum	Alle	312,13	99,99	312,13	99,99

Både den private og kyrkjelege eiga i Korskyrkjesoknet vart redusert frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686. Den private eiga vart redusert med 22 Rd, noko som tilsvara 22,5 % av den opphavlege private eiga i soknet, eller om lag 10 % av totalfordelinga av grunneiga. Denne reduksjonene skuldast for det første overføring av grunneige frå privat til offentleg eige, for det andre at privat grunneige vart flytta i samband med reguleringar.

Reduksjonen i den kyrkjelege eiga var meir omfattande enn den private. Totalt utgjorde den 73 Rd, som tilsvarar 40 % av den opphavlege kyrkjelege eiga i soknet, eller 25 % av totalfordelinga av grunneiga. Denne reduksjonen skuldast i det vesentlege reformasjonen og kongens seinare overføring til Manufakturhuset. Men ein del skuldast også flytting av grunn i samband med reguleringar.

I Korskyrkjesoknet hadde kongen og byrådet grunneige ved utgangen av seinmellomalderen. Dette kan reknast som grunnstamma i det som i 1686 utgjorde den store offentlege eiga. For Korskyrkjesoknet auka denne med 500 % frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686.

Den mest stabile grunneigefordelinga i perioden finn ein ved Kontoret. Tabell 8.2.5 viser fordelinga av grunneiga ved Kontoret.

Tabell 8.2.5 Absolutt og relativ fordeling av grunneiga ved Kontoret ved utgangen av seinmellomalderen fordelt på eigargrupper

Eigargrupper	Eigar	Dalar	%	Dalar	%
Privat	Privat	198,29	66,31	198,29	66,31
Kyrkjeleg eige	Munkeliv	5,00	1,67	92,46	30,92
	Nonneset	1,50	0,50		
	Bispest.	7,52	2,52		
	Kapitt.	69,19	23,14		
	Lokalkrk	9,25	3,09		
Kongen og Byrådet	Byrådet	8,25	2,76	8,25	2,76
Sum	Alle	299,00	99,99	299,00	99,99

Også ved Kontoret vart den private grunneiga redusert etter reformasjonen. I alt var reduksjonen på 34 Rd, og skuldast i all hovudsak overføring av rosenkrantzgrunnar til Manufakturhuset. Dette utgjorde 17 % av den private grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen eller ein reduksjon på 16 % i høve til den totale grunneigefordelinga.

Den kyrkjelege eiga vart redusert med 14 Rd eller 15 % av den totale kyrkjelege eiga ved utgangen av seinmellomalderen. Det utgjorde likevel ikkje meir enn 7 % i høve til kyrkjas del av den totale grunneigefordelinga ved Kontoret. Reduksjonen skuldast heilt ut reformasjonen.

Den offentlege eiga auka sin del av eiga ved Kontoret med 23 % frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686. auken skuldast delvis at eg for utgangen av seinmellomalderen har halde unna 31,75 Rd i leige av Vinkjellaren. Dette meiner eg var husleige og ikkje grunnleige. I 1686 er også husleiga med.

Denne gjennomgangen viser at det hadde vore til dels store endringar i grunneigefordelinga frå utgangen av seinmellomalderen og til 1686. I store trekk er det likevel ikkje vanskeleg å følgja føresetnadane for desse endringane. Situasjonen er langt på veg parallell til fordelinga av jordegods etter reformasjonen. Ved konfiskasjon av kyrkjeleg gods auka kronas eigedomsmasse. Kronas posisjon som eigar vart forsterka ved ekspansjon både i byen og på landsbygda. Det var krona som leigde ut nye grunnar i byen, og det var krona som kravde

eigedomsretten ved nyrydding på landsbygda.¹ Men er det også mogeleg å skissera føresetnadane for grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen?

8.3 Bakgrunnen for kongen og byrådet's grunneige ved utgangen av seinmellomalderen

Den opphavlege eigedomsretten til grunnen der byen vaks fram har vore mykje diskutert. Sjølv om det absolutte provet ikkje ligg føre, er det mange kjelder som gir indisium for at kongen har vore den opphavlege eigaren til all grunn innanfor takmerkene. Og det finst ikkje kjelder som talar i mot ei slik tolking av dei eldste eigedomstilhøva. Det er difor mitt utgangspunkt at det var kongen som rådde over grunnen da byen kom opp.² Ved utgangen av seinmellomalderen finn ein derimot berre kongen som eigar av eit større grunnområde i Vågsbotn, Skomakarstretet, og ein mindre eigedom ikkje langt unna, kalla Årsborg.

Om kongen fekk ein radikal auke i grunneiga ved reformasjonen og i dei påfølgjande 120 åra, kom likevel ikkje denne eiga opp mot storleiken på den eiga kongen gav frå seg, frå dei første byhusa vart reiste og fram til utgangen av seinmellomalderen. Det var kongen som sytte for at klostra og ei rekkje andre kyrkjelege institusjonar i byen fekk grunn til sine anlegg. Kongen hadde truleg og stått bak utstyking av grunnar til private, og såleis lagt grunnlaget for den private grunneiga i byen. Mellom dei private grunneigarane finn ein i høg mellomalderen eit klårt innslag av menn i kongens teneste, sjølv om denne gruppa ikkje dominerer mellom hus og grunneigarane.³

Det ser ut til at kongen har gitt frå seg grunnar i byen vederlagsfritt. Dvs. vederlaget skulle vera mottakarens truskap til kongen.⁴ Dette kunne vera eit sterkt motiv, som sikra kongen solid fotfeste i eit veksande bysamfunn. Men kongen kunne og gi bort grunn på det vilkåret at mottakaren skulle reisa hus.⁵ I slike tilfelle må motivet ha vore eit ynskje om at byen skulle veksa. Arealmessig må kongen likevel ha gitt meir av byområdet til kyrkjelege institusjonar, enn det som vart utlagt til grunnar for bybebyggelse. Den store overføringa av gods frå kongen til kyrkja er karakteristisk for høg mellomalderen, ikkje minst når det gjeld jordegods. Kongens utdeling av gods må ha ført til ein vesentleg reduksjon av den totale mengda

¹ Fladby 1986 s. 123.

² Helle 1982 s. 281.

³ Helle 1982 s. 291, 295 og 300.

⁴ KLNMI IX sp. 26, Kongegåve.

⁵ Helle 1982 s. 282.

krongods.⁶ Utviklinga i byen og på landsbygda er langt på veg parallell, kongen reduserer sine eigarinteresser ved gåver til kyrkja eller private.

At kongen stykka ut delar av byområdet til kyrkjelege institusjonar og private, medførte likevel ikkje at kongen vart eigedomslaus i byen. Kongen rekna truleg all grunn innan takmerkene som sin, dersom han ikkje uttrykkeleg hadde gitt delar av den frå seg. Dette kjem fram i ei rettarbot for Bergen frå 1293/94. Her omtala Eirik Magnusson allmenningane på Stranden eller andre stader som sin farsarv.⁷ Ein kvar ekspansjon i bybebyggelsen måtte gå føre seg på grunn som kongen rekna som sin. Men kongen kan ikkje ha nytta seg av dette til økonomisk vinning i form av leigeinntekter. Situasjonen i seinmellomalderen tyder på at kongen har gitt frå seg grunn etter kvart som byen ekspanderte. Trekkjer ein den snevre grensa for bygrunnen langs ytterkanten av det bygde området, finn ein at kongen frå byen kom opp og til slutten av mellomalderen, gav frå seg all bygrunn bortsett frå slottet, Sverresborg og grunnen under Skomakarstretet i Vågsbotn.

Den første leigeavtalen som er kjent mellom skomakarane og kongen er frå 1330. Kongen leigde garden sin til skomakarane for 50 forngilde mark i året. Garden vart kalla Vågsbotn, og låg for enden av Vågen.⁸ Det er mogeleg at denne avtalen omfatta både husleige og grunnleige. I 1398 vart leiga omtala som husleige.⁹ Det området som skomakarane leigde som Vågsbotn i 1330, må ha vore kjernen i det området dei heldt til i seinare og.

Utfyllinga av den indre delen av Vågen utvida truleg skomakaranes område, men den gamle leigeavtalen stod ved lag, og vart stadfesta av kongen i 1450.¹⁰ I lensrekneskapen for 1567 finn ein at alle grunnleigene som er innførte som grunnar i Vågsbotn, er leiger som vart betalte av skomakarar. Det ser ut til at 1567-rekneskapen skil mellom det gamle leigeforholdet mellom kongen og skomakarane og nyare leiger i området omkring ved å nytta nemninga Vågsbotn. Dette kan tyda at det er direkte samband mellom leigekontrakten frå 1330 og skomakaranes grunnleigebetaling i lensrekneskapane frå 1567 og utover.

Når kongen tilsynelatande systematisk har gitt frå seg på det næraste all grunneige, må ein

⁶ Bjørkvik 1960 s. 217-18. Helle 1974 s. 194.

⁷ DN XIX nr. 397, 1293/94. Helle 1982 s. 282-83.

⁸ NgL 2.R. I nr. 134 B, 1330.

⁹ DN II nr. 554, 1398.

¹⁰ DN I nr. 850, 1450.

spørja seg om kvifor Skomakarstretet skulle haldast utanom og gjennom heile seinmellomalderen administrerast som ein grunn som gav leigeinnkomer? Dette kan forklarast med at skomakarane var tyske handverkarar. Dei var for det første ikkje ein eintydig juridisk person, men ei profesjonssamanslutning. For det andre underkasta ikkje skomakarane seg norsk lov, og bystyring spesielt. Dette problemet vart først løyst under Christopher Valkendorf på slutten av 1550-åra.¹¹ Desse momenta ville gjera det vanskeleg å gi, eller selja grunnen i Vågsbotn til Skomakarane.

I 1293/94 kalla Erik Magnusson ubygdde delar av byen for sin allmenning. Omgrepet allmenning ser ut til å vera vesentleg i høve til den grunneiga som i seinmellomalderen kan påvisast i byens eige. I 1311 vart det i ein dom slege fast at allmenningane var det byen som disponerte etter gåve frå kongen.¹² Dette må vera bakgrunnen for at byen på 1400-talet leiger ut delar av Breida-allmenningen mot grunnleige. I eitt av leigebrevna vert det teke atterhald om kongen og riksrådets godkjenning.¹³ Dette kan tyda på at byen ikkje åtte allmenningsgrunnane i seinmellomalderen, men hadde kongens samtykke til å forvalta desse og å krevja inn grunnleige. Av innførsleane i GBB ser det ut til at byrådet ikkje leigde ut anna enn allmenningsgrunn i mellomalderen.

8.4 Bakgrunnen for den kyrkjelege grunneiga i seinmellomalderen

Ved utgangen av seinmellomalderen var kyrkja eigar av om lag 44 % av grunneiga i Bergen. Eiga var likevel ujamt fordelt dersom ein ser den i høve til kyrkjesokna i 1686. Den største konsentrasjonen var i Korskyrkjesoknet, der kyrkja åtte om lag 58 % av grunneiga. Spreiinga var og stor med omsyn til grunneiga til dei ulike kyrkjelege institusjonane. Minst ser det ut til at Lavranskyrkja og Jonsklostret var, med ei grunneige som anslagsvis ikkje gav større leige enn 1 Rd. I særklasse størst var Domkapittelet, med ei samla grunnleige på om lag 190 Rd. Det representerte nærare 23 % av den samla grunneiga i byen.

Det er Munkeliv kloster ein har hatt mest kunnskap om som grunneigar i mellomalderen. Dette skuldast naturleg nok Munkelivs brevbok, der ein finn ei rekkje dokument som omhandlar klosterets eigedomar. Og ikkje minst klostrets jordebok frå 1463, der ein finn innført leigene for byeigedomane. Denne lista må ein tru gir eit fullstendig oversyn over

¹¹ Kap. 3.3 s. 74-75.

¹² DN XXI nr. 10, 1311, nr. 23, 1320. Helle 1982 s. 283.

¹³ NgL 2.R. I s. 682, før 1337. NgL 2.R. III s. 390, 1441.

grunneiga det året boka vart sett opp, og truleg er den og representativ for slutten av seinmellomalderen.

Sett i høve til eiga til andre kyrkjelege institusjonar, var Munkeliv mellom dei største grunneigarane. Berre kapittelet og den samla eiga til dei kongelege kapella, var større. Anslaga for sistnemnde er svært usikre. Som grunneigar hadde Munkeliv eit aktivum som tydelegvis ikkje var andre kyrkjelege institusjonar til del. Klosteret disponerte eit stort område i byen som kunne utstykkast til grunnar. Om det verkeleg var slik at dei grunnane som er nemnde i pengeleiger i 1463-lista, alle låg innanfor Munkelivs eige grunnområde, medfører dette at dei fleste av klosterets bygrunnar var komne til på bakgrunn av utstykking av eigen grunn. Dei 10 grunnleigene som ikkje var pengeleiger, utgjorde såleis under ein tredjedel av klosterets grunnar både i tal og samla leige.

Munkeliv satsa målmedvite på å skaffa seg leigeinntekter frå byen. Dette er sett i samband med agrarkrisa i seinmellomalderen. Ved å auka innsatsen i byen kunne klostret kompensera for tap som følgje av fallet i landskylda.¹⁴ Som følgje av fallet i landskylda er det gjort overslag som tyder på at Munkelivs inntekter vart reduserte til 20 % av det dei hadde vore før agrarkrisa sette inn.¹⁵ For 1530 er det gjort overslag som tyder på at Munkelivsgodset hadde ei samla inntekt på 800 Rd.¹⁶ Det skulle tilseie at inntekta hadde vore verd over 2000 Rd i høg mellomalderen. I denne sambanden må dei 30 Rd klostret skaffa seg ved grunnleige i byen, ha fortønt seg som ei mager trøyst.

Av andre kloster var det i første rekkje tre utanbys som gjorde seg gjeldande som grunneigarar i byen. Lyse kloster var størst med om lag 18 Rd i grunnleige. Halsnøy og Selje kloster hadde om lag 10 Rd kvar. Karakteristisk for eigedomane til desse tre er at dei alle ser ut til å ha vore representerte med ein større grunn i Vågsbotn og ein på Stranden. Grunnane i Vågsbotn ser ut til å ha lege side om side. Dette kan tolkast slik at kongen gav klostra grunnar i byen samstundes. Her fekk dei høve til å reisa sine egne gardar og driva handel. Plasseringa i Vågsbotn mellom kong Oscarsgate og Vesle Øvregate like ved Domkyrkja tyder på at klostra først vart representerte i byen på eit tidspunkt da området mellom Holmen og Vågsbotn var tettbygd. Gardane til klostra i Vågsbotn hadde ikkje direkte tilkomst til sjøen.

¹⁴ Helle 1982 s. 691-92.

¹⁵ Bjørkvik 1967 s. 65.

¹⁶ Supphellen 1970 s. 191.

Dette kan vera forklaringa på at klostra også er representerte på Stranden. Kongen kan ha gitt klostra grunn etter kvart som området fekk bybebyggelse utover mot slutten av høgmellomalderen.

Grunneiga til dei utanbys klostra ser såleis ut til å ha utgangspunkt i klostras trong til bygardar der dei kunne driva handel, kan hende med dei varene klostra mottok i landskyld av jordegods. I seinmellomalderen vart overskotet av slike varer redusert, og klostra avvikla bygardsdrifta til føremun for utleige av hus og grunn. Dei innanbys klostra hadde neppe same trongen for å vera representerte med eigne gardsanlegg i byen. Hus for lager og omsetjingsføremål kunne dei ha innanfor klostras eigne område. Den eine byeigedommen ein kan påvisa i Jonsklostrets eige, var ei testamentarisk gåve. Dette kan og vera bakgrunnen for dei grunnane Nonnester hadde i byen.

Det ser ut til at bispestolen var grunneigar med ei eige på storleik i underkant av den Munkeliv forvalta. Eiga var konsentrert i Korskyrkjesoknet og ved Kontoret; eiga sistnemnde stad var grunnen i Rotmannsgard. Av "Slottens grundeboek", går det fram at grunnen strekte seg frå "fieldet Neder thill Wogenn". Leigarane hadde "Bisp Oluffs" brev på grunnen.

Det har vore ein vanleg oppfatning at Rotmannsgard var bygd på delar av den gamle Autaalmenningen, og at det var byrådet som mottok leiga. Dette med utgangspunkt i eit leigebrev frå 1437. Men slik eg har analysert innførslene i lensrekneskapane frå 1567 og utover, må grunnen ha vore bispestolens eige i seinmellomalderen. Opplysninga om biskop Olavs brev i "Slottens grundeboek" ser ut til å støtta dette.

Leigebrevet frå 1437 har vore tolka slik at byrådet gav to tyske kjøpmenn lov til byggja ein gard på Autaalmenning, og at garden seinare fekk namnet til ein av leigarane, Rotman van Barun.¹⁷ Men brevet seier eigentleg at dei to leigarane skulle få lov til å byggja ut over allmenningen og med ei trapp ned til allmenningen, på det vilkåret at dette ikkje hindra ferdsla.¹⁸ Dette må tyda at dei to kjøpmennene har bygd ein svalgang langs andre høgda i garden, og at det var mogeleg å nå denne gangen frå ei utvendig trapp. Leiga skulle vera 8 engelske β i gangs pengar. Åtte engelske β tilsvara 24 danske β eller 2 Bg. Dette stadfestar at leigebrevet frå 1437 ikkje kan omfatta grunnen i Rotmannsgard, for her var grunnleiga 7 Rd

¹⁷ Lorentzen 1952 s. 134. Helle 1982 s. 707 og 726.

26 ß og 1 stykke mjøl i 1567. Ei slik leige tilsvara 27 Bg 2 ß.

Denne tolkinga av leigebrevet frå 1437 inneber at Rotmannsgard ikkje var ny i 1437, og at bispestolens eigedomsrett til grunnen kan gå attende til høgmellomalderen. Det er likevel godt mogeleg at garden har namnet sitt etter Rotman van Barun, men da har den og hatt eit eldre namn, kanskje eitt av dei gardsnamna ein kjenner frå mellomalderbrev, men som ein ikkje kan gi ei sikker plassering.

I 1642 vart Rotmannsgard riven, og grunnen utlagt til allmenning. Føremålet var å skaffa betre vern mot brannspreiing mellom Kontoret og byen. Lorentzen har hevda at det var rimeleg at Rotmannsgard vart lagt ut til allmenning, sidan denne i si tid var bygd på allmenningsgrunn.¹⁹ Men grunnen i Rotmannsgard hadde ikkje vor allmenningsgrunn, den hadde høyrte til bispestolen i alle høve ved utgangen av seinmellomalderen. Som den sørlegaste av gardane i bryggeområdet grensa den opp mot området ved Hollendergaten der bispestolen hadde ei rad grunnar.

Asgaut Steinnes har sett fram den hypotesen at alle dei grunnane som er oppførte under avsnittet for Hollendarstretet i "Slottens Grundebog", har lege til bispestolen før reformasjonen.²⁰ Mi undersøking synest å stadfesta dette. Vidare finn Steinnes at dei fleste andre grunnane langs Hollendarstretet hadde lege til kapittelet.

Kapittelet var den store kyrkjelege grunneigaren ved utgangen av seinmellomalderen. Konsentrasjonen av eige var særleg stor i Korskyrkjesoknet, med heile 103 Rd i leige. Ved Kontoret var leiga 69 Rd og i Domkyrkjesoknet om lag 17 Rd. Samla hadde kapittelet i overkant av 50 % av den kyrkjelege eiga i byen. Denne store eigedomsmengda er overraskande sett på bakgrunn av at ein høyrer svært lite om bispestolen og kapittelet som grunneigarar i høgmellomalderen.²¹

I hovudtrekk kan det setjast opp to ulike forklaringar til denne eiga. Det kan vera at kapittelet har hatt store delar av eiga alt i høgmellomalderen. m.a.o. at den er eit resultat av gåve frå kongen, eller eiga kan vera samla opp i seinmellomalderen, helst som gåver og makeskifte frå

¹⁸ NgL 2.R. I nr. 387, 1437.

¹⁹ Lorentzen 1952 s. 134.

²⁰ Steinnes 1968 s. 89-90.

private. Det sistnemnde ser ut til å finna støtte i BK, som berre inneheld ein grunn som kan førast tilbake til kapittelets eige. Bortsett frå to er alle prebenda som hadde grunnleiger i 1600 med i BK. Dei to prebenda som ikkje hadde leiger, ser først ut til å ha blitt oppretta etter at BK vart sett opp. Dette talar for at grunnleigene først er komne til etter 1360, som truleg representerer dateringa for BK.²²

Dersom det er slik at Kalvskinnet er representativt for kapittelets grunnleigemengd i høgmellomalderen, må interessa for slik eige først ha meldt seg i seinmellomalderen, og da med stor styrke. I dette perspektivet ser de ut til at kapittelets oppsamling av grunneige kan vera eit mottrekk til agrarkrisa. Dette samsvarar med den tolkinga ein har framsett av Munkelivs aktivitet, men kapittelet ser ut til å ha hatt vesentleg større suksess. Kapittelets økonomi i seinmellomalderen ser ut til å ha vore prega av at kapittelet utnytta alterstiftelsar ved Kristkyrkja og godset til lokalkyrkjer.²³ Om dette er bakgrunnen for ein vesentleg del av kapittelets grunneige skulle det tyda at grunnane hadde vore kyrkjegods også i høgmellomalderen.

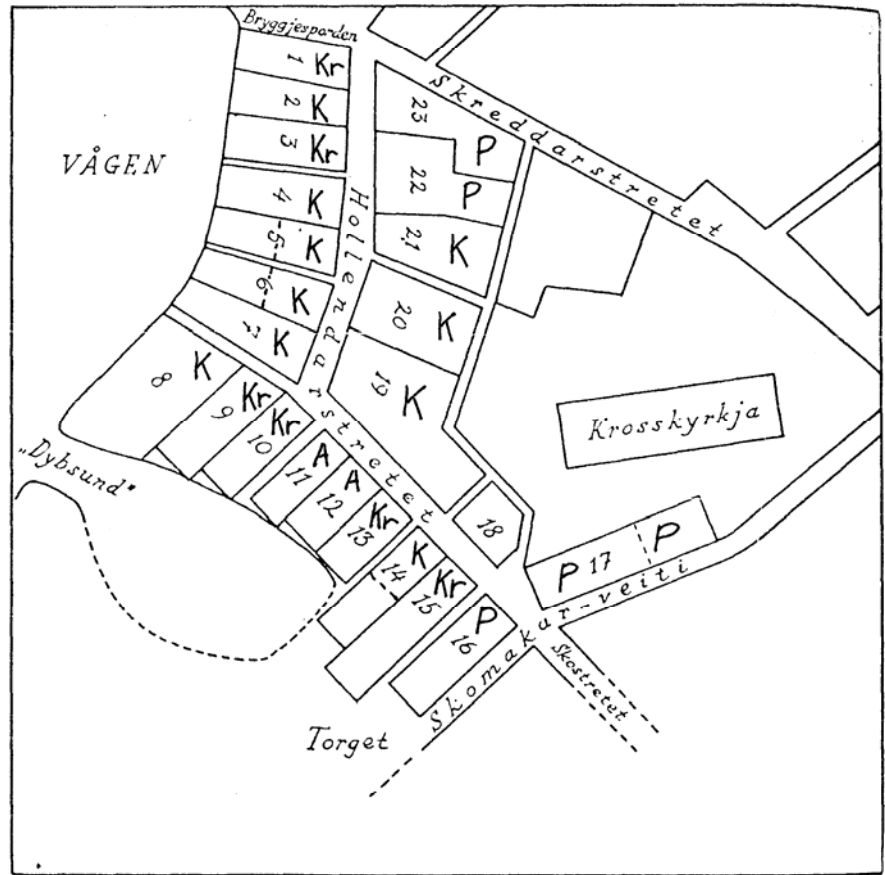
Den store grunneiga i kapittelets eige i seinmellomalderen saman med det manglande kjeldegrunnlaget for å spora ein slik eigedomskonsentrasjon tilbake til høgmellomalderen, tyder helst på at kapittelet har fått hand om eiga i seinmellomalderen. Ei slik eigedomsoppbygging må i vesentleg grad hatt grunnlag i gåver og makeskifte med private eigarar. I særleg grad må ein tru at dette er opphavet til dei grunnane som låg spreidde langs Øvregata og på Strandsida.

Men den store konsentrasjonen av kapitleige ein finn i området ved Hollendarstretet på slutten av 1500-talet, let seg ikkje utan vidare forklara som eit resultat av ulike slag overføringar frå private. Til det er kapitleiga for total, særleg om ein ser denne i samanheng med bispestolens eige i det same området. Kartet nedanfor viser eiga.

²¹ Helle 1982 s. 285.

²² KLNMI sp. 474, Bergens Kalvskinn.

²³ Beyer 1970 s. 87 og 95-96.

Grunneigefordeling langs Hollendergaten i siste halvdel av 1500-talet. Kr=krona, K=kapittelet, A=apostelgods, P=private. (Kartet er henta frå Steinnes 1968 s. 88.)

Kartet viser at kapitlet og bispestolen hadde ått alle grunnane langs Hollendarstretet, bortsett frå nokre få i kvar ende av gata som var private, (nr. 16, 17, 22 og 23), og to som høyrde til apostelgodset (nr. 11 og 12). Dei grunnane som her er ført som bispestolens eige, var kronas grunnar ved slutten av 1500-talet. Dei høyrde m.a.o. med til dei grunnane krona hadde konfiskert ved reformasjonen. Saman med Rotmannsgard danna desse grunnane eit samanhengande grunnområde i bispestolen og kapitlets eige som strekte seg frå Øvregata, nedover på utsida av Autaalmenning, over Bryggesporden og vidare i eit breitt belte mellom sjøen og Korskyrkja.

Denne eigedomskonsentrasjonen kan vera eit resultat av overføring frå kongen på eit trinn i byutviklinga der det meste av grunneiga i Bryggeområdet var oppteken. Bispestolen har difor fått den sørlegaste stripa, som seinare gav grunn til Rotmannsgard, og vidare grunnen langs sjøen rundt det neset som Korskyrkja stod på. At kapitlet var eigar av dei fleste grunnane ved Hollendarstretet kan vera eit resultat av seinare overføringar frå bispestolen.

Dei to momenta eg her har nemnt, kan begge vera forklaringar på den store grunneiga til kapitlet i seinmellomalderen. Eiga kan vera samansett både av ulike overføringar frå private i seinmellomalderen, og ei utnytting av grunn som hadde høyrte til andre kyrkjelege institusjonar i høg mellomalderen, kan hende ei vesentleg overføring av eige frå bispestolen. Om det siste er tilfellet, er det bispestolen som peikar seg ut som den store kyrkjelege grunneigaren i høg mellomalderen.

Ved utgangen av seinmellomalderen viser mine utrekningar at bispestolens grunneige gav ei leige tilsvarande 26,5 Rd. Landskulda av bispestolens gods er ved utgangen av seinmellomalderen utrekna til 892 Rd.²⁴ Slik var ikkje tilhøvet mellom jordegods og grunnleiger ulikt det ein finn for Munkeliv.

For dei kongelege kapella har eg berre gjort eit grovt overslag over grunneiga. Den grunneiga kapella hadde, er det naturleg å setja i samband med gåver frå kongen. Mariakyrkja i Oslo hadde fått garden sin på Stranden frå kongen, men først etter at kongen hadde konfiskert denne frå Audun Hugleiksson.²⁵ Men også for dei kongelege kapella kan grunneiga vera gåver

²⁴ Supphellen 1970 s. 190.

²⁵ Helle 1982 s. 297-98.

frå private. Slik var det med 1/2 av Fatten, som eit prebende ved Apostelkyrkja fekk i 1309.²⁶

Eiga til dei to lokalkyrkjene, Mariakyrkja og Martinskyrkja låg nært opp til kyrkjene. Særleg interessant er det å merka seg at kyrkjene hadde kvar sin grunn ved Kontoret, der grunnane låg like nedanfor den kyrkja dei tilhørde. Dersom desse kyrkjene hadde fått hand om egedomane ved tilfeldige gåver frå private ut gjennom mellomalderen, er det rimeleg at konsentrasjonen i eiga omkring dei to kyrkjene skuldast makeskifte av eigedom for å oppnå ei samling av eiga nær kyrkjene. Dette kan vera bakgrunnen for at Mariakyrkja står som eigar av Karan i 1479, ein eigedom som Munkeliv hadde fått i gåve i 1403.²⁷

Erkestolens grunneige må, i den grad området ved Erkebispegarden var utleigd ved utgangen av seinmellomalderen, vera eit resultat av utstyking av området ved Erkebispegarden. I så måte kan erkestolen ha følgd den same praksis som Munkeliv nytta for sitt område. Andre kyrkjelege institusjonars grunneige enn dei som alt er nemnde, var så sparsam at den truleg var resultat av tilfeldige gåver frå private grunneigarar.

8.5 Bakgrunnen for den private grunneiga i seinmellomalderen

Den samla private grunneiga ved utgangen av seinmellomalderen var på i alt 430,5 Rd. Dette var i overkant av halvparten av all grunneiga i byen. Best representerte var dei private i Domkyrkjesoknet, der dei hadde om lag 66,5 % av eiga, men dette var knapt 0,5 % meir enn den private delen av eiga ved Kontoret. I Korskyrkjesoknet var delen om lag 31 %. Verdien av desse delane var likevel ulik frå sokn til sokn. Den private eiga ved Kontoret utgjorde i alt 46 % av den samla private eiga. For Domkyrkje- og Korskyrkjesokn var delen om lag 31 % og 23 %.

Eg har ikkje gjort freistnad på å splitta eiga på ulike private eigarar eller eigargrupper. Ser ein på kven som var eigarar av den private grunneiga i 1686, justert for endringar sidan utgangen av seinmellomalderen, kan det meste tilbakeførast til adelseige. I overkant av 87 Rd er i 1686 nemnt som odel, medan om lag 45 Rd er uspesifisert privateige ved Kontoret. Sistnemnde gruppe var truleg i det alt vesentlegaste adelseige som byborgarar hadde fått hand om på 1600-talet.

²⁶ DN XV nr. 1, 1309.

Dersom kongen hadde vore den opphavlege grunneigaren, er det kongen som har stått for overføringa av grunn til private. I høgmellomalderen var det eit vesentleg trekk at stormenn i kongens teneste var hus og grunneigarar. Dette var kongens handgjengne menn, som kan ha fått grunn i byen som motgåve for truskaps og tenesteplikt til kongen og for å vera med på byggja opp byen.²⁸ Frå denne gruppa kan eigedomane ha gått i arv gjennom heile mellomalderen. På slutten av 1500-talet klaga byrådet i Bergen til kongen over "en heel Hob handgiegner Mænd, Prester og Andre", som dels åtte hus på landsbygda og dels i byen. Klagemålet retta seg mot at desse ikkje var villige til å svara leidang eller avgifter til byen av sine eigedomar, slik borgarane var pliktige til.²⁹ Dei handgjengne menn som er nemnde her, må ha rekna seg som etterkommarar av kongens handgjengne menn i høgmellomalderen, og dei har tydelegvis tolka slektskapen slik at det gav adelsprivileg, dvs. fritak for skattar og avgifter for sine eigedomar.

Klagemålet mot handgjengne menn frå slutten av 1500-talet avspeglar også eit anna interessant trekk ved den private eiga. Eigarane hadde dels eigedom i byen og dels på landsbygda. Dette var ein situasjon som gjekk tilbake til høgmellomalderen.³⁰ Den adelseiga som denne undersøkinga har kartlagt, ser ut til å passa godt inn i eit slikt mønster. Grunneiga i byen var del av adelsgodssamlingar, der jordegods utgjorde den vesentlege delen av eiga, men der grunneige i byen var eit viktig innslag. Dette forklarar kvifor Erik Rosenkrantz vart den største private grunneigaren i Bergen gjennom tidene. Arven hans var samansett av ei rad norske adelsgods, og til kvar av desse hørde det ein part grunneige.

Men ikkje all privat grunneige hørde til handgjengne menn eller deira etterkommarar. Alt i høgmellomalderen var ein stor del av hus og grunneigarane utan direkte tilknytning kongen. Kjøpmenn og folk av bondeætt kan ha slått seg til i byen, og skaffa seg hus og grunn.³¹ Dette kan vera opphavet til ein del av dei grunnane ein i 1686 finn omtala som odelsgrunnar. Eit godt døme er garden Glinten, som i 1686 vart dokumentert som odel etter brev frå 1530. Sjølv om eigarane til odelsgrunnane i 1686 ser ut til å ha vore borgarar som også hadde fått hand om vesentlege delar av adelsgrunnane, kan ein rekna med at skiljet i nemning kan gå tilbake til seinmellomalderen. Det var vanleg at gammalt adelsgods framleis vart ført som

²⁷ DN XII nr. 138, 1403. NM I s. 574-75, 30. sept. 1479.

²⁸ Helle 1982 s. 295-300.

²⁹ NRR II s. 217-18, 17. mai 1577. NRR III s. 39-40, 4. mai 1589.

³⁰ Helle, K. Nedkvitne, A. 1982 s. 100.

³¹ Helle 1982 s. 300 og 303.

slikt, sjølv etter at borgarar byrja å panta til seg adelsgoods på 1600-talet.³²

Nokre av odelsgrunnane i 1686 var likevel gammalt adelsgoods. Det ser ein av di det vert opplyst i GBB om at enkelte odelsgrunnar var kjøpte frå adelsfolk i Danmark. Alt i alt ser det ut til at dei private grunnane som ikkje var adelsgoods ved utgangen av seinmellomalderen, utgjorde ein mindre del av den private eiga, mellom 20 - 25 %.

Med odelseige i denne samanhengen vert det meint privat grunneige som ikkje var i eiga til privilegerte. Denne grenseoppgangen er problematisk for seinmellomalderen, ikkje minst av di adelen først vart utskild som eigen stand på 1500-talet.³³ Det er ikkje utenkjeleg at det som var vanleg odelseige i seinmellomalderen kan ha tilhøyrt privilegerte rangspersonar i høgmellomalderen. Talet på adelssetter var på retur i seinmellomalderen og for fleire vart godset deira rekna som bondegods.³⁴

Sett på bakgrunn av det store innslaget av adelsgrunnar ved utgangen av seinmellomalderen, ser likevel denne tendensen ut til å ha hatt avgrensa omfang for byen sin del. Dette kan ha samanheng med at adelege kan ha delteke i oppkjøp av ledig privatgrunn, slik kyrkjelege institusjonar gjorde, og med same motivering; å kompensera svikten i innkomer som følgje av fallet i landskylda. Dette set perspektiv på overgangen frå samla til delt hus og grunneige. Både private og kyrkjelege eigarar kan ha hatt bygardar i mellomalderen, der hovudforemålet var å driva handel med eigne landskyldinnkomer, dvs. produksjonsoverskotet av godsa deira. Med agrarkrisa vart produksjonsoverskotet borte, gardsdrifta i byen vart ulønsam, og utleige av byeigedomen vart eit rimeleg alternativ. Dei største godseigarane, både kyrkjelege og private, kan i denne situasjonen ha søkt å auka investeringane i bygrunn for å motverka svikten i innkomene frå landsbygda.

Men er det mogeleg å nytta grunneigefordelinga ved utgangen av seinmellomalderen til å seia noko om storleiken på den private grunneiga i høgmellomalderen? Eit vesentleg problem er at det ikkje er mogeleg å fastslå kor stor veksten i den kyrkjelege grunneiga var i seinmellomalderen. Denne veksten må bortsett frå Munkeliv og Erkestolens grunneige, i det vesentlege ha vore ei kyrkjeleg overtaking av privat grunn. På bakgrunn av tala i tabell 8.2.3

³² Bjørkvik, H. Holmsen, A. 1972 s. 32.

³³ NHL s. 9, Adel.

³⁴ KLN VII s. 667, Jordejendom-Norge.

skal eg forsøkja å setja opp alternative utrekningar av grunneigefordelinga i høg mellomalderen.

Det første problemet ved ei slik utrekning er at det er vanskeleg å ta omsyn til ei eventuell utviding av bygrunnen i sein mellomalderen. Min føresetnad er at denne i det vesentlege er uttrykt gjennom den grunneiga Erkestolen og den eiga Munkeliv hadde innan sine gamle område. Dessutan har eg trekt ut 12,25 Rd som var byrådetts utleige av allmenningssgrunn. Det andre problemet er å rekna ut kva som skal reknast som kyrkjeleg tilvekst i sein mellomalderen, og kva som kan ha vore kyrkjeleg eige alt i høg mellomalderen. Her har eg rekna som tilvekst Munkelivs grunneige i Domkyrkje- Korskyrkjesoknet og ved Kontoret. Vidare Jonsklostret, Nonneseter, bispestolen, kapitlet, lokalkyrkjer og andre, samla 248,81 Rd.³⁵ Tabell 8.5.1 viser grunneigefordelinga i høg mellomalderen etter dei føresetnadane eg har sett opp. I tabellen vert det gitt tre alternativ for overføring av privat eige til den kyrkjelege eiga i sein mellomalderen; 10 %, 50 % og 90 %.

Tabell 8.5.1 Grunneigefordelinga i høg mellomalderen etter ulike alternativ for overføring av privat eige til kyrkja i sein mellomalderen

Eigar	10 %		50 %		90 %	
	Rd	%	Rd	%	Rd	%
Private	455,37	56,90	554,89	69,34	654,42	81,78
Kyrkja	315,70	39,46	216,18	27,02	116,65	14,58
Kongen	29,08	3,63	29,08	3,63	29,08	3,63
Sum	800,15	99,99	800,15	99,99	800,15	99,99

Av tabellen går det fram at utslaga av dei ulike alternativa varierer mellom +/- 25 %. Dersom ein fører desse utrekningane over på dei tre sokna Domkyrkje, Korskyrkjesokn og Kontoret, vil utslaga bli størst i Korskyrkjesoknet ettersom det er her det meste av tilveksten i kyrkjeleg eige fann stad.

Det er påfallande at trass i den store kyrkjelege grunneiga ein finn i sein mellomalderen, er det mest uråd å finna spor av slik eige i høg mellomalderen. Dette tyder kan hende at det er det alternativet som inneber 90 % overføring i tabell 8.5.1 som best uttrykkjer grunneigefordelinga i høg mellomalderen.

³⁵ Sjå tabell 6.14.1.

Den grunneiga som eg finn i byen kan lett samanliknast med fordelinga av jordegods på landsbygda. Ved utgangen av mellomalderen reknar ein med at 53 % av jordegodset var delt mellom private, 40 % høyrde kyrkja til, og 7 % til kongen.³⁶ Dette er ikkje ulikt dei tala eg har kome fram til for fordelinga av grunneige, om lag 51, 44, og 5 %.

8.6 Ei samanlikning mellom grunneigetilhøva i den danske byen Ribe og Bergen

Dei hovudtrekka ved grunneigefordelinga som kjem fram gjennom denne undersøkinga kan vera velegna til samanlikning med tilhøva i andre byar, gitt at det finst byar der tilsvarande undersøkingar er gjennomførte. Slike data kan ein finna i publikasjonane til det danske tverrvitskapelege prosjektet "Middelalderbyen". I bind 12 av publikasjonane til prosjektet vert Ribes oppkomst og topografiske utvikling i mellomalderen presentert. Boka drøftar også grunneigetilhøva ved slutten av mellomalderen.³⁷ I det følgjande skal eg sjå på nokre av dei momenta som vert sette fram for Ribe, og samanlikna desse med dei resultatane eg har kome fram til for Bergen.

I motsetning til mi undersøking er resultatane frå Ribe baserte på jordeboksmateriale frå mellomalderen. Ribe har noko av det best bevarte materialet i Danmark.³⁸ I Ribe stagnerte den topografiske utviklinga i seinmellomalderen. Kyrkjeleg grunn som vart frigjort ved reformasjonen, vart ikkje i særleg grad nytta til ny bebyggelse før på 1800-talet. I byrjinga av 1500-talet hadde Ribe dei same yttergrensene som byen hadde fått på 1200-talet.³⁹

Som i Bergen byrja også byrådet i Ribe utleige av grunn i seinmellomalderen. Byrådets grunnar låg samla på nokre få stadar i byen, og ser mellom anna ut til å vera utleigde torgområde.⁴⁰ Dette samsvarar godt med den eiga byrådet i Bergen hadde. Grunnane på Breidaallmenningen var også delvis utleige av torgområdet i mellomalderen. Men ved utgangen av høgmellomalderen hadde byrådet i Ribe 10 % av den samla grunneiga, medan byrådet i Bergen berre hadde 1,5 %.

Det beste materialet til å undersøkje eigedomsfordelinga for Ribe, gjeld Domkyrkja. Til dette

³⁶ Bjørkvik 1970 s. 88.

³⁷ Nielsen 1985.

³⁸ Nielsen 1985 s. 124 og 144.

³⁹ Nielsen 1985 s. 143-44.

⁴⁰ Nielsen 1985 s. 124-26.

materialet høyrer eiga til biskopen med domkapittel og prebende. Etter 1300 hadde Domkyrkja ein sterk vekst i grunneiga. Det vart på denne tida vanleg at borgarane i byen overdrog grunnleiger til kyrkja mot messehald. Mot slutten av seinmellomalderen ser det ut til at Domkyrkjas del av grunneiga kom opp i 1/6 (20 %).⁴¹ Det er ein del i underkant av det kapittelet og biskopen i Bergen hadde, om lag 25 %.

Også utanbys og innanbys kloster hadde grunnar i Ribe. Men mellom dei innanbys var dominikanarane og fransiskanarane grunneigarar.⁴² Desse ordenane hadde kloster i Bergen og, men det er ikkje kjent at dei var grunneigarar.

I høgmedalderen var private eigarar dominerande i Ribe. I seinmellomalderen vart deira del redusert ved gåver til kyrkjelege institusjonar.⁴³ Dette er ein klar parallell til utviklinga i Bergen, slik eg vel å tolka bakgrunnen for den kyrkjelege eiga i seinmellomalderen.

8.7 Samandrag og perspektivutviding

I 1686 var privat og kyrkjeleg eige sin del av den totale grunneigemengda om lag 25 % mindre enn ved utgangen av seinmellomalderen. Hovudårsaka var ein generell byekspansjon. Det totale grunneigevolumet auka med i overkant av 70 % i perioden, ein auke som aleine kom den offentlege eiga til del. Men reduksjonen i privat og kyrkjeleg eige skuldast også avgang til den offentlege eiga. Nyansane i denne samanhengen kjem fram når ein studerer kvart av dei fire sokna for seg.

Omfordelinga i Nykyrkjesoknet var total. Det vesle som var av grunneige før reformasjonen, vart konfiskert av krona. Fram til 1686 auka det totale grunneigevolumet med 900 %, ein auke som i det alt vesentlege kom den offentlege eiga til del. I Domkyrkjesoknet vart kyrkjeleg og privat eige redusert med 25-30 % av den totale eiga. I Korskyrkjesoknet var tilsvarande reduksjon 10 % for privat eige, og 20 % for kyrkjeleg eige. Årsaker til reduksjonen for privat og kyrkjeleg eige var utviding av det totale grunnarealet, overgang frå privat og kyrkjeleg eige, men og reguleringstiltak som førte til flytting av delar av grunneiga. Også ved Kontoret var det reduksjon i privat og kyrkjeleg eige. Her var årsaka åleine overføring til offentleg eige. Ved Kontoret var det ikkje utviding av det totale arealet, heller ikkje

⁴¹ Nielsen 1985 s. 126.

⁴² Nielsen 1985 s. 124 og 126.

⁴³ Nielsen 1985 s. 125-26.

reguleringsmessige endringar.

Ved utgangen av mellomalderen var grunneiga fordelt med 51 % på privat eige, 44 % på kyrkjeleg eige og 5 % på kongen og byrådet. Tala samsvarar godt med tilsvarande tal for fordelinga av jordegods. Opphavleg var det kongen som ved gåver hadde gitt grunnlaget for den private og kyrkjelege eiga. Ved utgangen av seinmellomalderen hadde kongen ein grunn, Skomakarstretet.

Av kyrkjeleg eige var det mest i Korskyrkjesokn, og av kyrkjelege eigarar var kapittelet i særklasse den største. Årsak til den store kyrkjelege eiga kan vera satsing på byeige for å motverka verknadane av agrarkrisa. Utanbys kloster må ha hatt si eige frå høgmellomalderen, men endra føremålet frå drift av egne gardar til grunnutleige.

Det meste av den private grunneiga ser ut til å ha vore adelseige ved utgangen av seinmellomalderen, men 20-25 % kan ha vore vanleg odelseige. Adelseiga var del av adelege godssamlingar. Dersom ein ynskjer å rekna ut storleiken av den private grunneiga i høgmellomalderen, er det avhengig av kor stor overgangen frå privat til kyrkjeleg eige i seinmellomalderen var. Slik eg har tolka mine resultat kan grunneigefordelinga i høgmellomalderen ha vore om lag 80 % privat eige, 15 % kyrkjeleg eige og 4 % i kongens eige.

Ei kort samanlikning av grunneigetilhøva i Bergen og Ribe viser at dei to byane hadde fleire samanfallande trekk ved utgangen av mellomalderen. Særleg kjem dette til syne om ein tolkar resultatata for privat og kyrkjeleg eige slik at den kyrkjelege eiga hadde ein vesentleg auke ut gjennom seinmellomalderen ved tilførsler av privat eigedom. Derimot er det forskjell mellom dei to byane når det gjeld byrådets del av den samla grunneiga.

Dei resultatata eg her legg fram har innverknad på tidlegare framsette synspunkt på grunneige og grunneigefordeling. Koren Wiberg meinte at grunneiga like frå byens eldste tid var prega av sterk oppdeling i mindre grunnar innan kvar gard. Dette var eit mønster som heldt seg ved Kontoret gjennom heile mellomalderen. Ei slik tolking byggjer ikkje på granskingar av grunneigefordelinga, men på fordelinga av huseige. Gardsgrunnane ved Kontoret var i store trekk heileigde grunnar gjennom heile mellomalderen og like til 1686. Den oppdelinga som har funne stad, må vera eit resultat av oppdeling i arvepartar og gåver frå private til kyrkjelege

eigarar.

Ein analyse av grunneigefordelinga gir ikkje grunnlag for å hevda at det hadde vore eit omskifte i grunneigefordelinga etter brannen i 1476, slik Lorentzen har rekna med. Bortsett frå oppdelinga i arvepartar og overføring til kongen som følgje av reformasjonen, er det ikkje noko som talar i mot at den grunneigefordelinga ein finn i 1686 er eldre enn 1476. Lorentzen hevda elles at grunneigefordelinga hadde halde seg betre på Strandsida enn på Kontoret. Men kjeldematerialet mitt gir ikkje grunnlag for ein slik påstand. Oppdelinga i arvepartar ser heller ut til å ha vore særleg sterk på Strandsida.

Helle peikar på at utviklinga av delt eigedomsrett til hus og grunn kan ha utvikla seg i særleg grad i seinmellomalderen. Dette spørsmålet var avhengig av korleis ein tolkar eigedomsfordelinga i høgmellomalderen på grunnlag av fordelinga i seinmellomalderen. Dersom privateige hadde ein vesentleg større del av grunneiga i høgmellomalderen, er det rom for ein by med plass til mange private hus og grunneigarar. Interesse for grunneige i Bergen ser ut til å ha auka sterkt i seinmellomalderen. Agrarkrisa kan vera ein vesentleg årsak. Fallande landskyld og gardar som låg øyde tvinga kyrkja til å sjå seg om etter andre innkomer. Når investering i bygrunnar kunne vera lønsamt må det tyda at byen ikkje var prega av tilbakegang i same målestokk som landsbygda. Men når kyrkjelege institusjonar kunne byggja opp store grunneigesamlingar må det samstundes ha fått som konsekvens at utleige av grunn vart vanlegare.

Samla var grunnleige verdien av grunneiga 840 Rd ved utgangen av mellomalderen. Den var på det tidspunktet meir verd enn dei samla landskyldinnkomene av Munkelivgodset. For enkelte godssamlingar må grunneige ha vore ei vesentleg inntektskjelde. Det gjeld i særleg grad Domkapittelet i Bergen. Men også adelege kan ha hatt gode innkomer frå grunnleiger, det viser den store grunneiga Erik Rosenkrantz sat med i 1560-åra. Det er såleis ikkje rett å oversjå innkomene frå grunnleiger i byen når ein vil granska dei ulike godssamlingane i mellomalderen.

Eg har ikkje drøfta verdien av grunnleiga i denne oppgåva. Kva tydde grunnleigene for eigaren, og korleis kan denne verdien ha endra seg over tid. Dei nominelt stabile leigene fanga ikkje opp verknaden av inflasjonen frå andre halvdel av 1500-talet og ut over 1600-talet. Dette må tyda at dei innkomene leigene gav på slutten av 1600-talet, reelt berre var brøkdelen

i høve til inkomene ved midten av 1500-talet. I dette perspektivet kan ein og setja grunnleigene i høve til inkomene av dei store jordegodsa, godssamlingar der bygrunnar ofte utgjorde eit fast innslag. I kor stor grad var grunneige eit nytta og ikkje minst eit effektivt verkemiddel til å avgrensa verknadane av agrarkrisa i seinmellomalderen?

Spørsmålet om når delt eigedomsrett til hus og grunn vart dominerande, er vesentleg for korleis ein skal tolka fleire sider ved mellomalderbyen. Min analyse viser at leige grunn var det alt vesentlegaste på slutten av 1600-talet. Ikkje noko tyder på at tilhøva var annleis før reformasjonen. Faktisk ser det ut til å ha vore ein tendens til samla eige etter reformasjonen. Om enn i liten målstokk kunne det skje ved at kongen gav bort delar av tidlegare kyrkjeleg eige til byborgarar.

Eit anna interessant emne er kontraktstilhøvet mellom grunnleigar og grunneigar. Som for jordegodsfordelinga i mellomalderen er også dette eit emne som har vore tema for gransking når det gjeld landsbygda. Men ingen har sett på det tilsvarende kontraktstilhøvet i byane. Dei kontraktane byrådet utferda i samband med utleige av grunnar på Breidaallmenningen, tyder på at kontrakten skulle stå ved lag så lenge leigaren gjorde rett opp for seg, men avtalen skulle vera oppheva dersom husa på grunnen brann ned. Det siste momentet må ha vore aktuelt, ettersom store brannar med jamne mellomrom herja bebyggelse. Av innførslene i GBB går det likevel fram at mange leigarar kunne sitja med kontraktar som var opptil 100 år gamle. Desse leigetilhøva må ha overlevd fleire brannar, og ha vore overførte frå leigar til leigar, utan at eigarane ser ut til å ha sett seg i mot dette. Eit døme på korleis overtaking av leigerett kunne gå føre seg, finn ein i eit brev frå 1583, utferda av rådmann Jon Olavsson. Rådmannen overførte leigeretten for to grunnar på Hollendarstretet til Jon Willumssen, på same vilkår som han hadde hatt etter avtalen med eigaren, soknepresten i Domkyrkja. Soknepresten stadfesta seinare på året overføringa i eit eige brev, der rådmannens brev vart lagt ved.⁴⁴

Den siste byhistoriske forskinga har framskaffa nytt materiale som gjer ei gransking av grunneige særleg interessant. Dei arkeologiske undersøkingane på Bryggen har vist at svært store delar av det mest sentrale byområdet i røynda vart utfylt først etter at byen var etablert. Bygrunnen var ikkje berre ein naturgitt storleik, men også eit resultat av menneskeleg verksemd. I denne samanhengen vert det interessant kven som kunne hevda eigedomsrett til

⁴⁴ UBB dip. saml. 6. mars og 18 desember 1583.

den utfylte grunnen. I dei topografiske studiane har ein så langt vore opptekne av grunnbreidder og kor mange gardar det var råd å finna plass til. Utgravingane har kan hende vist at dette har vore eit villspor. Dei store endringane har ikkje funne stad i gards og grunnbreidda, men i lengda. I dette perspektivet er det mogeleg å sjå dei rosenkrantzke grunnbrevva. Rosenkrantz rekna ut leiga etter lengda på grunnen, utan omsyn til breidda. Dette var ein framgangsmåte som var nedfelt i ei byvedtekt for Bergen og tydelegvis ikkje noko særsyn for denne byen. Den same reknemåten finn ein også døme på i Ribe.⁴⁵ Avspeglar denne reknemåten at ein i mellomalderbyane var kjent med at grunnar kunne auka i lengde, men at breidda låg fast? Dette kunne berre vera regelen for dei grunnane som kunne utvidast, i første rekkje dei som grensa til sjøen, men dette var og dei mest verdfulle grunnane.

Dette siste leier til det feltet som kanskje er mest forsømt i den byhistoriske forskinga. Ved komparativ gransking kjem ein i kontakt med materiale som rett nok ikkje direkte kan knytast til det området ein sjølv undersøker, men som er relevant i den forstand at det er henta frå same periode og same kulturkrets. Med ein slik metode kan ein unngå å stira seg blind på sitt eige, snevre undersøkingsfelt.

⁴⁵ Nielsen 1985 s. 132.

LITTERATUR OG TRYKTE KJELDER

- Aps. Dagb. = Absalon Pederssøn, Dagbok og Oration om Mester Geble, tekstbind. Utg. R. Iversen, Bergen 1963.
- Beyer, M. Fra katolsk til luthersk domkapitel, Domkapitlet i Bergen ca. 1450-1625. Hovedoppgave tJB 1970(11), tJBB Ms.Ex.796.
- BHFS = Bergens historiske Forening Skrifter, Bergen 1895 ff.
- Bjørkvik, H. Det norske krongodset i mellomalderen, ei skisse. HT 40, Oslo 1960—61.
- Eit kyrkjeleg godskompleks i mellomalderen, Munkeliv klosters jordegods. Heimen 14, Oslo 1967.
- Dei kongelege kapella, framvokster og økonomisk grunnlag. BHFS 69/70, Bergen 1970.
- Nyare forskning i norsk seinmiddelalder. Norsk Lektorlags faglig-pedagogiske skrifter nr. 10, Oslo 1970.
- Bjørkvik, H. og Holmsen, A. Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida? Trondheim 1972.
- BK = Registrum prædiorum et reddituum ad ecclesias diocesis Bergensis saeculo P.C. XIV pertinentium, vulgo dictum "Bergens Kalvskind" (Bjørgynjar Kálfskinn). Utg. P.A. Munch, Chra. 1863.
- Bruns, F. Die Lübecker Bergenfahrer und Ihre Chronistik. Berlin 1900.
- DN = Diplomatarium Norvegicum. Utg. C.C.A. Lange, C.R. Unger o.fl. Chra. 1849 — Oslo 1976.
- Daa, L. Fru Inger Ottesdatter og hendes døtre. HT 1875 s. 224—366. Chra. 1875.
- Edvardsen, E. Bergen I-II. BHFS 55/56-57/58, Bergen 1951—52.
- Fladby, R. Samfunn i vekst under fremmed styre, handbok i Norges historie, b. 5. Bergen, Oslo, Stavanger, Tromsø 1976.
- Fossen, AB. Borgerskapets by, Bergen bys historie II. Bergen 1979.
- Frimann, C. Almindelig Samling af Stiftelser og Gavebreve i Kongeriget Norge I-II. Kbnh. 1774-77.
- Grimnes, ø.W. Bergens topograf i i middelalderen. BHFS 43, Bergen 1937.
- Helle, K. Norge blir en stat 1130-1319, handbok i Norges historie bind 3. Bergen, Oslo, Tromsø 1974.
- Kongsete og kjøpstad, fra opphavet til 1536, Bergen bys historie I. Bergen, Oslo, Tromsø 1982.
- Helle, K. og Nedkvitne, A. Norge, sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder. Urbaniseringsprosessen i Norden, del 1. Oslo, Bergen, Tromsø 1982.
- HT = Historisk Tidsskrift. Oslo 1871 ff.
- HMS 5 = Det hanseatiske Nuseums Skrifter, b. 5. Bergen 1925.
- KLNN = Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder 1—22. Oslo 1956—78.
- Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge, 1. bind 1660—1746. Chra. 1841.
- Koren Wiberg, C. Bidrag til Bergens kulturhistorie. Bergen 1908.
- Bergensk kulturhistorie. Bergen 1921.
- Hanseaterene og Bergen. Bergen 1932.
- Kvamme, S. Jordegodset til bispestolen i Bergen ved utgangen av mellomalderen I-II. Hovedoppgåve i historie UB 1981 (II).
- Lorentzen, B. Gård og grunn i Bergen i middelalderen. Bergen 1952.
- Lov og rett i Bergen i. middelalderen. Bergen 1974.
- NgL = Norges gamle Love, I-V. Utg. R. Keyser, P.A.
- Munch, G. Storm, E. Hertzberg. Chra. 1846-95.
- 2.R. 1-111. Utg. A. Taranger, G.A. Blom. Chra. 1912 — Oslo 1966.
- Nielsen, I. Middelalderbyen Ribe. Projekt middelalderbyen 12, Ribe 1985.
- Nielsen, Y. De deudesche kopman unde de Norman. Chra. vidensk.-Selskabs Forhandlinger, Chra. 1876.
- Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden, en historisk-topografisk Skildring. Chra. 1877.
- NHD Norske Herredags-Dombøger, 1 - 4.R. Utg. E.A. Thomle, P. Groth, Fr. Scheel. Chra. 1892 - Oslo 1936.
- NHL = Norsk historisk leksikon. R. Fladby, 5. Imsen og H. Winge. 2. utg. Oslo, Gjøvik 1981.
- NLR = Norske Lensrekneskapsbøker, 1-6. Utg. av Riksarkivet. Oslo 1937—1943.
- NM = Norske Magasin, 1-3. Utg. N. Nicolaysen. Chra. 1858—70.
- Norske Stiftelser = Norske Stiftelser, Samling av Fundatser, Gavebreve og Testamenter vedkommende offentlige milde Stiftelser i Kongeriget Norge. 1. bind. Utg. N. Nicolaysen. Chra. 1854.
- NRJ = Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16.de aarhundrede, I-V. Utg. H.J. Huitfeldt-Kaas og A.O. Johnsen. Chra. 1887—Oslo 1972.
- NRR = Norske Rigs-Registranter I-XII. Utg. C.C.A. Lange o.fl. Chra. 1861—91.
- PHT = Personalhistorisk Tidsskrift, rekke 1-14. Kbnh. 1880—1965.
- Steen, J. Bergen Katedralskoles Jordegods og øvrige kapital. BHFS 65. Bergen 1966.
- Steinnes, A. Jordetal og Marketal. Oslo 1929.

- Husgrunnar og folk på Hollendarstretet i Bergen. BHFS 67, Bergen 1968.
- Mål, vekt og verderekning i Noreg i millomalderen og ei tid etter. Fotografisk opptrykk etter Nordisk Kultur XXX. Oslo 1982.
- Storm, G. Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16.de Aarhundrede. Chra. 1895.
- Supphellen, S. Reformasjonen og personsiftet på Bjørgvin bispestol. Bjørgvin bispestol byen og bispedømmet. Per Juvkain (red). Bergen, Oslo, Tromsø 1970.
- Wiesener, A.M. Forhold og personer i Bergen i tiden 1600—99. BHFS 43, Bergen 1937.

UTRYKTE KJELDER.

- GBB = Grundebog for Bergen 1686-1696. Statsarkivet i Bergen, Stiftsamtmannen i Bergen nr. 2049.
- Grunnbrev for nordre Bugard, Bergen 20. januar 1563. Avskrift utført av Christian Koren Wiberg. Bergen Byarkiv, Hd 2, Lk il s. 40-41.
- Jordebok for det benifiserte godset 1661 = PA. Landkommisjonen 1661, 26.2
- Jordebok for Halsnøy klosterlen = RA. Lensrekneskapar, Hardanger og Halsnøy klosterlen 1.6, 2.4, 3.3, 4.1, 4.6 og 5.1
- Jordebok for Lyse klosterlen 1657 = RA. Lensrekneskapar, Lyse klosterlen, 1.2
- Jordebok for Lyse klosterlen 1661 = PÅ. Landkommisjonen 1661 26.2
- Kapitteljordeboka frå om lag 1600 = Jordebok for geistlig gods nr. la. Bispearkivet, pakke 51.
- Lagstolens gods = RA. Landkommisjonen 1661 25.1
- Bergenus slottsregnskap. Lensrekneskap 1/5 1577 - 1/5 1578. RA. Bergenus len 1.1
- Bergenus slottsregnskap. Lensrekneskap 1/5 1598 - 1/5 1599. RA. Bergenus len 2.5
- Bergenus slottsregnskap. Lensrekneskap 1/5 1614 - 1/5 1615. RÅ. Bergenus len 16. 2
- Slottens Grundebog = Lenrekneskap 1/5 1628 - 1/5 1629, Bergenus Len 48.3 Inntektsvedlegg P: Grunnleigebok, Bergenus.
- UBB dip. saml. = Universitetsbiblioteket i Bergen, diplomsamlinga.

VEDLEGG 1:

Kronas grunnleiger i Bergen for 1567. Skanna frå NLR IV, s. 1-3. Nummereringa er mi eiga.
Tal med strek = ein halv mindre: J = 0,5, V = 4,5, X = 9,5.

Intecth paa Bergenhuus: Anno 67
Først grundleigenn aff Berggenbye och aff Kiøpmands
brygenn anno 1567

1	Miélckiorð Prytzis quinnde aff thenn grund hundd po boer for iij aars grundleie	v daler ix β
2	Mester Thonnis aff enn greshage veid Lonngords dygiit	xviiij β
3	Effuert Coppael vdj grundleige aff hanns siøbue	j mc.
4	Magge Rubertz vdj kolhagenn aff hinndis grundd	vj β
5	Giert Boldsuigh aff enn kolhage po Øffre stredit	ij mc. iij β
6	Staphinn Arnnessenn aff enn lidenn grund offue(n) for her Knuds gaard	xij β
7	Peither nort mannd aff enn kolhage po Øffre stredit	xxvj β
8	Jonn Chrestiernssenn aff thenn grund veid ercke bisp gardenn	xviiij β
9	Jehann van Halterinn aff thcnn grund hanns huss po stannder vdj Vogsbottenn	iij mc. j β
10	Noch betalde hannd for sterffhussiit	j daler ij mc.
11	Jtem noch betalede hannd for Lambert Meiers huus	ij mc.
12	Niels Biornnssenn aff thenn grundd hans siøhuss po stander	ij daler xxiiij β
1 3	Jørginn Hanndssenn aff thnn grundd hanns huusss po stannder vdj Jonn Tonnissens gaard	
14	Thommis skinnder aff thnn grundd hanns huusss po stannder po thnn ny steinnbro veid dom ckirckenn	j daler
15-16	Jacop Krutze aff thnn grundd hanns huusss po stannder och j kolhage vdj Vogsbottenn	ij daler
17	Kortt sutmand aff thenn grundd hanns huusss po stannder j Vogsbottenn	ij mc. iij β
18	Karsteinn Harttiigh aff enn grund vdj Vogsbotten	j daler xj β
1 9	Cliriistopher Perssenn aff thenn grund her Knuds huss po stannder	j daler xij β
20	Marrenn Jonnsdotter aff thenn grundd hinndis huusss po stannder po thenn ny steinnbroe	xij β
21	Peither kanndestøber aff thenn grundd hanns siø huusss po stannder	xxiiij β
22	Annders P(e)rssenn borgmester aff thenn grund som Kiell po boer	j daler iij β
23	Noeli gaff hannd aff thenn grundd hanns siøhusse po stannder veid -b- torgiit	xxiiij β
24	Hanns Stochhoff aff thnn grundd hannd po boer Sumina folij xiiij daler xxvj m. ij β (5)	ij mc. iij β
25	Gerrite Jonn Thoniissenns epherleffuerske aff	j daler vj β

	thenn grund hundd po boer	
26	Hermant Moie aff thenn grund som Jacop Omer po bode for ij aars grundelege	j daler xviiij β
27	Henndrich Høiger aff thnn grund hannd po boer for iij aars grundelege	iij daler xv β
28	Jehann vann Halterinn haffuer betald for Jesper	ij mc.
29	Jonn Villomssenn aff thenn grund hannd po boer po thenn ny steinnbroe veid domckirckenn	j daler iij β
30-31	Hanns bonnttmager aff thnn grund som hannd po boer och enn liidenn kolhage	j daler
32	Jorgenn bleigrannnd aff thenn grund hannd po boer	j daler xviiij β
33	Fredrich glaismager aff thenn grund som Carnelius smeid po bode	ij daler xv β
34	Eiigbert bremer vd Guldschoenn haffuer giffuit vdj grundelege aff Hanns Tøstis huusss for iij aars grundelege	vij mc. ij β
35	Hanns Hogenn aff thenn grund hand po boer	j daler j β
36	Hanns Romeckosss aff sinn grund vdj Vogsbotnen (6)	j daler ix β
37	Hanns Hogenn haffuer betald for schomager il- huusss	j daler j β
38	Hanns Stochoff aff thnn grund som ilybert Peper po bode for ij aars grundelege	j daler xviiij β
39	Olluff Nielssenn Vigestoch aff thenn grund hannd po boer	iij mc.
40	Lauris Vogh aff thenn grund nest optill Salt- øenns grund	j daler xxiiij β
41	Jehann Vilstoch Henndrich Elpenn och Peiter Mechoff goffue vdj grundelege aff Roidmannds gardenn	vij daler xxvj β j st ^e mell
42	Olluff Hoginnsseiin aff enn grund veid erckebisp gaardenn for iij aars grundelege	j daler
43	Mogenns Jonnsenn aff thnn grund hannd po boer veid erckebisp gaardenn for ij aars grun- delege	ij mrc. iij β
44	Frannzs Mennds aff sinn grund for ij aars grun- delege	j daler xxij β
45	Jacop seliuffuer aff thnn kolhage som Hanns Oldenborgh*	iiij mc.

Summa foij xxij daler xxc mrc. ij β j styche |-s-| tystmell
Summarum po kronenns aarlig iordskyldt aff Berggennby oc
Kiøpmands bryggenn anno 1567
xxxvj daler
lvj mrc. iij β
j styche mell

VEDLEGG 2:

Kronas grunnleiger i Bergen for rekneskapsåret 1577/78. Utdrag frå: Bergenhus slottsrekneskap 1/5 1577 - 1/5 1578. RA. Lensrekneskap, Bergenhus len 1.1. Eit summarisk utdrag er trykt i NM II s. 79-80.

Tal med strek = ein halv mindre: J = 0,5, V = 4,5, X = 9,5.

P. 1

Grundeleige Aff Bergenbye och
Kiöbmandtz Brygge A; 77.

- 1 -xj ß j alb. Hermennd Rumerhoff y Bredesgaardh Paa söstoffuenn
Aff enn kolhaffue Offuen for Jacobs Fiordenn som kalidis
Ißlandt grund, Paa Offuerstredenn
- 2 -xj ß j alb: Euert kopall Aff enn söbod y wogsbottenn som kalledis
y gammell tidh Laurentz belte gaardh.
- 3 -ij ort v ß Her Mortenn Pedersenn sognneprest y Induig y Nordfiord
ij alb Aff ga: her Iffuers gaardh paa hollender strede.
- 4 -iiij ß Otte Mogennsenn Aff en kaallgardtz tumpt paa offerstrede
- 5 -xij ß Mester thomas Smit Aff enn Engehaffue widh Lungard
- 6 -ij mrch Kordt Sutmandt Aff enn grund Paa schostrede.
- 7-9 -v ort 4 ß Johann vann halterenn Aff tre grunder paa schostrede
i alb:
- 10 -ij ort iiijß Thomas Droslage schinder, Aff enn grund y wogsbottenn
- 11 -xij ß Elenn Jonnsdatter Aff enn grund wid Erckbipgardh
- 12 -ij ort Giertrud Brandtzdater Anders Alffsenss Effterleffuersche
Aff enn grundh nest op thill Nels biörnsens neden gaden
som oluff eggstock paa bode.
- 13 iiij mrch. Nels Lauritzenn Borgemester Aff her Iffuer gaardh

paa hollender strede.

- 14 xvj ß ij alb Nels Lauritzönn Aff enn Grundh widh Bysbenns huus
paa torgitt.
- 15 -iij mrch: Hans Stockhoff Aff enn grund paa schostrede.
- 16 xxij ß ij alb Johann schröder schomager Aff thendh grundt Jocum Kaffe
paa Bode.
- 17 -ij mrch Jurgenn hannsenn schott Aff enn grundt widh Joann
tomeßenns gaardt
- 18 -xviiij ß Noch gaff Jurgenn hannßenn Aff enn grund liggendis
y wougsbottenn.
- 19 -xviiij ß Gerdt Peffue Aff enn grund som Jorgen hanß. Otte
y wougsbottenn.
- 20 -xij ß Jörgenn Iffuermandt Bager Aff en grund y wougsbotte
- 21-23 v ort Hanns hagen Aff thendh grundt Frandt mendtz paa
vij ß Bode och Aff tuende Andre grunde paa schostrede
- 24 - viij ß Margrette gulichsdatter Aff enn grund paa Offuerstredde
- 25-26 -iij ort Hanns Wulff Aff tuende grunder thend ene hans Pöht
i ß paa bode paa schostrede.
- 27-28 -v ort Jurgenn Blickmandt Aff thend grund hanns huus paa
viij alb stannder och Aff enn grund nest op thil fredrich glaß
mager
- 29 -ij ort vj ß Frederich Glaßmager Aff thendt grundt Cornelis smid
j alb paa Bode, Paa Broenn.

Summa Folij:
-xliiij mrch viij ß ij alb.

P. 2

- 30 -iij ort Gennte Joenn tomeßenns Epth. Ieffuerske, Aff thenndh
grundh hun Paa Boer.
- 31 -iij ort Söffrenn Anndersenn Aff enn grundt Emellum Erke
iiiij ß bispegaardt Och gammell Her Knudtz gardt
- 32 -iij ort Johann Römer Och Hermenn Foruich schomager Aff Sterf

- iiij alb Husit paa Broenn.
- 33 -xij ß Birgette Nels Durschötters Aff enn grund Paa offuerstr
- 34 xiiij ß j pd Marrenn Oluffsdatter wed Stj. Mortenn paa Offuerstrede
- 35 -xx ß Krit Frysß paa hollender strede Aff en grund y Diirich Friße gardh.
- 36 -xxij ß Jacup Kruße schomager áff en grund hand paa boe
ij alb. paa schoestrede.
- 37 -ij ort Kedell Kedelsenn Aff ga. her Iffuers gaardt paa hollender
viij alb. strede.
- 38 x ß ij alb. Noch Aff enn grund Paa schostrede som Anders Pedersen
fordum Borgemester Otte.
- 39 -viij ß Joenn andersenn Aff thenndh grundh Marren Jonsdatter paa
Bode paa broenn wid domkirken, som Anne Nelsdatter (?)
- 40 -j mrch Lauritz Wogh Aff thenndh Indre side y gamell Oluff Nel
senns gardth Paa strannidit
- 41 -viij ß Gert Böymick Aff thenndt Grundt Frederich Stenn
guldsmett haffde y Wougsbottnnenn
- 42 -xjæ ß ij pd Gertt Bölsynnich Aff enn Kolhaffue Paa Offuerstrede
- 43 -j daler Hinrich Römmemandt y Buugardt Aff enn Ødegrundt
paa Offuerstrede
- 44 ij ort vj ß Jasper Auendtrodt schomager Aff enn grund paa schostrede
ij alb.
- 45 viij daler Jahann Wilstock och Tonnis Rörkink Aff Rottmandtzgardt
iiij alb
och -j st. meell
- 46 -j mrch Matz Nelßenn Jude Aff en grundt paa Rundtzuoldt
- 47-48 -iiij daler Nels Biörnnsenn Aff thenndt grundt hannis söhuus
j ort vj ß paa Stannder, Och Aff thenndh grundt Nordenn lau
ritz Wougs
- 49 -x ß ij alb Henning Kock Aff enn lidenn grund y dregenn
wed wor Frue kiercke.

- 50 -ij ort ij ß Klauus Falsrer schomager Aff thenndth grund hand boer
j alb paa schostrede
- 51 -iij ort Karstenn Hartich och Peter Bickschop Aff enn grundh
iij ß j alb paa schostrede.
- 52 -ij daler Cristoffer pedersenn Aff her Knudtzgaardt Paa strand
vij ß wid Erkebischof gardth
- 53 Axill Fredrichsenn Laugmannndt y Bergenn haffuer
Kong: May.ts Breff paa thenndth grundth hanndt Paa
Boer, Och schylder Aarligenn thill grundeleige
-----ij ga: daler.
- Summa Folij:
----xiiij daler j ort -xxvij mr iij ß iij pd
--j st. meell.
- 54 -viiij ß Dorothee Suendßdater, Lauritz Bardßenns höstru Aff
thenndth grundh dj Paa Boer wed Erkebispegardth
- 55 ij ort Hanns Heitmandt Aff thenndt grundh Morten Mendtz
viiij alb schomager Bode Paa schomagerstrede.
- 56 ij ort Annders Rubbertsenn Aff thenndth grundh Marite bye
iiij ß Eiger tuert Offuer fra her Knudtz gard, wd Erkebisgard
- 57 xxviiij ß Gerrt Köster schomager, Aff enn grund paa skostrede
j alb
- 58 -j ga: daler Dirich Wittenborch Aff ett Nöst som handt Nyligen haff
ladit Byge bag wed suartzborch
- 59 -j daler Joenn Willumßenn Orkennö Aff en grund paa Runtz
uoldt wid Erkebisgardt som nu thztt Aar er Indtage

Summa Latrix
-----j daler
-----v ort xj ß j alb
Summarum Paa Grundeleige Aff Bergen
bye och kiöbmannndtz Brygge for Ao 77:
-----xiiij daler j ort
-----lxxvij mr. iij ß iij pd
-----j st. Mell,

VEDLEGG 3:

Kronas grunnleiger i Bergen for rekneskapsåret 1598/99. Utdrag frå: Lensrekneskap 1/5 1598 - 1/5 1599. RA. Bergenhus len 2.5. Nummereringa er mi eiga.
Tal med strek = ein halv mindre: ꝯ = 0,5, ʒ = 4,5, 9 = 9,5.

p.1

Inndtegt paa Konng: Maytzs: Grund=
leige aff Bergennbye, Som Aarligenn Anna=
mis och Oppeberis paa Bergennhuus, Bereg=
nidt for j Aar frann Sanctj Michels dag
Anno 98. Och thill samme Aars dag igienn
Anno 1599.

1. Jacob Oldenborg j Bredersgaard aff en
grund Brunn Meell haffde
-----xxj ß j alb:
2. Her Mortten Pedersenns hustru j nordt=
fiordt, aff gamle her Iffuers gaard, paa
Hollennder stredit ----j daller iij ß j alb:
3. Jacob Skott j lougfodenn, aff denn grund Som
Effuert Koppall haffde
-----xxj ß j alb
4. Berthill Odttzenn, aff Biörn Thrundzens
grund paa Øffuerstredit
-----viij ß
5. Rörich Guldsmidt, aff enn grund widt
Lunnggaardt -----ij mr.
6. Jörgenn Jörgensönn Skomager aff enn grundt
paa Skostredit -----iij mr.
7. Aff Adrian Skomagars thennde grunder paa schostredit
som Johann w: haltenn haffde, huor wdaffgiffuis
9 1/2 mr. 2 alb: Ther vdaffgiffuer for.ne Adrian scho=
mag den förstepart, som er--j dal ij mr.
8. Pouell Sundnoue aff denn Anden part
-----iij mr iij ß j alb

Summa lateris
pendinge -----v daler j ß j alb:

p.2

9. Johann Goeßenn j lige maade, aff thennd

thredj partt j for.ne grund ----j mr. v ß j alb:

10. Anne Jörgenns dotter, paa Broenn, aff denn grund Thommas schinder paa bodde
-----v mr.

11. Hinrich Simennsenn, aff Erich Themmermandtz grundt wedt Erckebispegaardenn
----- ij mr.

12. Joen Pedersenn, aff denn grund wed Bispenns Huuße paa Thorffuit-----xiiij ß j alb:

13. Hinrich Ophoff, aff enn grund paa schostredit
-----iiij mr.

14. Hermand Bryggemand j lige maade, aff Halffpartenn i same grund -----iiij mr.

15-16. Balzer Thönnisenn, och Johann Schrödder, schomag aff thuennde grunder paa Skoestreditt
-----vj mr. v alb:

17-18. Daidt Bordtzell, aff Jöprgenn hansens epter=
ladendis hustruis grund j John Thomißs
gaardte, och enn andenn grund j wogsbotten
thilsammenns -----v mr. iiij ß.

19. Aff Gierth Peffs arffuingers grund j wogs
bodtenn -----ij mr. iiij ß.

20. Hanns Nijbermand, aff Jesp Bogbinds grund
j wougs bottenn -----ij mr.

21-22. Hanns Hoegenn Skomager, aff thuende grundr
paa Skostredit -----v mr vij ß

23. Oluff Oelsenn, aff denn grund hennrich
flötmandt haffde paa offrstredit
-----j mr.

24-25. Hanns Wulff, aff thuennde grunder paa schostredit
-----vj mr. ij ß

Summa lateris
Pendinge -----x daler j mr. v ß j alb:

P.3

26. M: Gierth tho Paß. Aff Frederich Glar=
mesters grund paa Broenn

----- j dall. xj ß ij alb.

27. Jacob Pedersenn aff enn grund paa hollennder
streditt ----- v mr.

28. Peidter Budtzs, aff denn grund Som Söffren
Andersenn thilforenn bebygdh haffuer, wid
Erchbispgaardt, och her Knnudtz grundt
-----vj mr.

29. Hinnrich Ophoff, och Casper Rodenborg, aff
den grundt Sterffhusit paa staar
-----vj mr. viij alb:

30. Beritte Niels Dyrshötters, aff enn grund, paa
Offuerstreditt -----j dall

31. Petter Frijs, aff enn grund j Diderich Frij=
sis gaardt -----iij mr.

32. Niels Schredder, aff enn grund, wed S: Mor=
thens Kircke -----j daler.

33. Diderich Sterp, paa Skoestredit, aff denn grund
Som Jacob Kruße tilforne haffde
-----iij mr. v ß j alb:

34. Hanns Skomager aff denn grund paa schostre=
dit, som Hennrich wiißhaam haffde
-----j mr w ß j alb:

35. Jonn Annderßenn áff enn grund paa
Broenn -----j mr.

36. Anne Affganggen Lauritz wougs epher=
leffuersche, Aff denn Inndre sijde j Oluff
Nielsenns gaardt paa strandenn,
-----j daler

Summa lateris
Pendinge ----jx daler, j mr. ij ß

P.4

37. Giertt Bödnnek, aff denn grund paa
Thorffuidt -----j mr.

38-39. Hermanndt Nyemeyer i bugaard, aff
thuennde grunder paa Offuerstreditt

-----j daler v ß j alb:

40. Jesper Afferendt Rodt schomager, aff enn grund paa Skostredit -----ort v ß j alb
41. Aff denn grundt Rodtmandtsgaard paa= staar giffuis -----viij dr. viij alb:
Och -----j stöche miell
42. Annders Effuertzen aff enn grund paa Runndtzuoldt -----j daller.
43. Henning Kock, aff enn grund wed dreggen -----xxj ß j alb:
44. Hennrich Suckou aff Carstenn Harttig schomags grund paa Schostredit -----iij mr. iij ß j alb
45. Peder Biscop Skomager, aff enn grundt paa Schoestredit -----iij mr. iij ß j alb
46. Aff Christoffer Pedersenns grund j her Knudtz gaardt, paa stranden. Huor wdaff Aarligenn giiffuis 8 1/2 mr. Der wdaff giffuer for.ne
- a) Christoffer sielff -----ij mr.
 - b) Afgangenn Matzs Pederßenns arffuinger -----iij mr.
 - c) Lauritz Oelsenn aff thend thredj partt -----j mr. iiij ß
 - d) Wedtzell v: Campenns efftherleffrsche -----xij ß
 - e) Hans Kruße, aff halffparten Campenns grund -----xij ß

Summa Lateris

Pendinge -----xiiij daler. v ß. j alb
Miell -----j stöche.

P.5

- f) Peder Schredder, aff thennd 6 part vdj same gaardt -----j mr. iiij ß.
47. Madtz Thommesenn, aff Lauritz Baardtzens grund paa strandenn -----j mr.
48. Hennrich Smidt Schomager, aff den grund paa Skoestredit Som Bernndt wedtzell haffde -----iij mr. v ß j alb:
49. Casper Smidt vann Rodennborg, aff Giert

Costers Schomagers grund paa Schostredit
-----iiij mr.

50. Hinrich Simennsenn, aff enn grund bag Ved
Suartzborg, som Diderich wittenborg haffde
-----j mr.

51. Peder Hattemager, aff enn grund paa Rundtz=
wold -----j daler

52. Hermand Faruig Skomager, aff enn grund paa
Schoestredit -----j mr. v ß j alb.

53. Annders Robbertzenn, aff enn grund offuenn
for her Knudtz gaardt -----iiij mr.

54. Hanns hansenn Schredder, aff Melchior prydis
grundtt -----j dal. vj ß j alb

55. Jörgenn Johansenn, aff it stöcke j for.ne grundt
-----iiij mr.

56. Dauidt Modt, aff enn grund wed Erche=
bipegaardt -----j dal. v ß j alb:

57. Gunnille Niels dotter, aff en grund
paa Rundtzuold -----xiiij ß j alb:

58. Lisebett Niels Biörnsenns, aff denn grund
henndis Söehuuße paastaar, wedt Ercke=
bispgaardenn -----ix mr.

Summa Lateris

Pendinge ----ix daler j mr. vij ß ij alb:

P.6

59. Oluff Thömmerrmandtz quinde, aff enn
grund, Offuenn for S. Morttens Kircke
-----xj ß j alb:

60. Peitter Sannders, aff enn grundt wed
Erckebispgaardt -----j daler.

61. Borgemester Michell Schriffuer, aff enn
grundt hanns nöst paastaar, wden for Erche=
bispgaardt -----j daler

62. Lauritz Schriffuers Arffuinge, aff den grund
theris Nöst paastaar, Indenn for Nordnes
-----xxj ß.

63. Hanns Frandtzens effterleffuersche, aff enn grund henndis Nöst paastaar Inden for Nordnes -----xxj ß.
64. Johann Winndelckenn, aff thennd grund Dauidt Schredder lodt bygge Nöst paa wdenn for Erchespgaard -----xviij ß.
65. Hermannndt Hermannndtzenns effterleffuersche aff enn Grund henndis nöst paa staar Inden for Nordnes -----xxij ß
66. Niells Zinnckler, aff enn grund, offuenn for Erckebispgaardt -----iij mr.
67. Adriann Oelsenns effterleffuersche, aff en grund henndis Nöst paastaar Indenn for Nordnes -----j daller.
68. Raßmus Rasmusßönn, aff enn grund, offuen for Erchebispgaard -----xviij ß.
69. Jacob Bunndtmager, aff en grundtt Inndenn for Erckebispgaardenn -----j daler.

Summa Lateris
 Pendinge -----v Daler j mr. viij ß j alb:

P.7

70. Hinnrich Pedersenn, Aff Annders hinnrichsens grundt, offuenn for Christoffer Nygaardt -----j mr.
71. Joen Rimholtzenns efftherleffuersche, aff enn grund j Marckenn, offuenn for Erchbispgd. -----xiiij ß
72. Erich Anndersönn flytmandd, aff enn grund j marckenn, offuenn for Erchebispgaardt -----vj ß
73. Peitter Schredders effterleffuersche, aff hinrich Guldsmidtz grund, paa offuer stredit som thill en kaalhauge er Inndhegnit -----xij ß
74. Stranngj Jörgennsenn, aff denn grund, hanns nöst paa staar, Inndenn for Nordnes -----xiiij ß

75. Genitte Thönnnes Ballenntinns, aff en grund
henndis Nöst paastaar, wdenn for Erchebispgd.
-----xxvj ß

76. Gurrun Jonns Dotter, aff enn grund, offuenn
for Erchebispgaard -----xij ß

77. Daud Boedtzell aff enn grund wden for
Erchebispgaard -----j daler.

78. Meynnertr v: Borckenn, aff en grund
wed Kroppedam -----xij ß

79. Christoffer Westzellsenn, aff denn grund
Hanns huuse paastaar, wed Erchebispg=
gaardenn -----j daler.

80. Lauritz Oelsenn aff enn grund i marcken
offuen for Erchebispgaard -----iij mr.

Summa Lateris
Pendinge -----iij dal: j mr. vj ß.

P.8

81. Wallraffnn Willumsenn, aff enn grundt
strax offuenn for Erchebispgaardt
-----iij mr.

82. Johnn Anndersönn aff enn grund hanns Nöst
paastaar Inndenn for Nordnes
-----j dall.

83. Johnn Zinnckler aff enn grund offuenn for
Erchebispgaardt -----iij mr.

84. Mogenns Jonnesenns effterleffuersche, aff enn
grund wdenn for Erchebispgaard
-----j mr.

85. Claus Diderichsenn Thorff, aff enn grundt
hanns huße paastaar nest op thill Seuerinn
Annderßenns grund -----j daler.

86. Knud Clausenn aff enn grund Hanns Nöst paa
staar Indenn for Nordnes -----j mr.

87. Thönnis Nielsenn, aff enn grund j marckenn
offuenn for Erchebyspgd -----xij ß

88. Anne Claus Metzous, aff enn grund strax
wed Erchebyspgaard -----j daler
89. Thönnis Grijs Schredder, aff enn grund offuenn
for Erckebispgaard -----j mr.
90. Hanns Schruffmagers hustru, aff it lidet stöche
grund hart hos Cropedam -----viij ß.
91. Annders Effuertzen aff enn grund hanns nöst
paastaar Inden for nordnes ----j dr.
92. Albrich Klocker, aff enn grund wed Kropedam
-----j mr.
93. Abraham Dautzenn, aff en grund hanns
Nöst paastaar Inden for nordnes
-----ij mr.

Summa Lateris
Pendinge ----vj daler xij ß

P.9

94. Willum Daidtzenn Longes, aff en grund th.
nest hos. Som hanns Nöst paastaar
-----ij mr.
95. Affgangenn Peder Anndersenns arffuinger
aff enn grund, wdenn for Erchebispegdt
-----j dall.
96. Aff denn grund Oluff brygger lod bygge
j marckenn, wed Erckebispgaardt
-----j mr.
97. Christenn Nielsenn aff enn grund j Marckenn
offuenn for Erckebispgaardt
-----xij ß
98. Jacob Jennsenn aff enn grund strax wedh
Erckebispgaardt-----xxvj ß.
99. Anne Baltzens Dotter, aff enn grund, strax hos
Kroppedammen -----xij ß.
100. Jonn Männ aff enn grund hanns nöst paastaar,
Indenn for Nordnes -----ij mr.
101. Niells Franndtzenn, aff it lidet stöcke grundt
i Marckenn offuenn for Erckebispgardt

-----vj ß.

102. Christoffer Anndersenn, aff enn grundt
offuen for Erckebispgaarden

-----xij ß.

103. Peitter Smidtt aff enn grundt wed Kroppe=
dammen -----j dall.

104. Jacob Jörgensenn aff enn grund j Dreggen
wdenn for Slothett, som hanndt effther
konng: Mayetts: breff Niudelße bebygt
Haffuer, Anno 94.

-----iij ort d.

Summa Lateris

Pendinge -----iij daler j mr. iij ß

P.10

105. Nota gaff for.ne Jacob Jörgensenn aff j grund bag
slottens Ablehaffue nest forgangne aar j ort som nu
i Summa Lateris er med indberignitt for thette Aar,

106. Sebiörn Pedersenn, aff enn grund off=
uenn for Erckebispgaard

-----xij ß

107. Jörgenn Jonnbenn aff enn grund Indenn
for Nordnes -----ij mr.

108. Mogenns Anderßenn aff enn grund wed
Erckebispgaard -----xij ß

109. Willum Mogennßenn aff en grund
Offuenn for Erckebispgaardt

-----xij ß.

110. Simon schredder, aff enn grund hartt
hos Croppedam -----xij ß

111. Engelbrett Arnesönn, aff enn grundt
offuenn for Ercheb. -----xviiij ß

112. Jenns Christensenn, aff enn grund som Claus
Meltzoue haffde ladit bebygge, offuen for
Erckebispgaard -----ij mr.

113. Thönnis Grijs aff enn grund, nest optill
Claus thorff paa strandenn.

-----j dall.

114. Hinrich Bager, aff enn grund oppe paa
Heckellfield -----xij ß.
115. Johann Sellemanns efftherleffuersche, aff
enn kaalhaug grund hos Cropedam
-----ij mr.
116. Zennt Coffermann aff enn grund hanns
Nöst paastar Inden for Nordnes
-----ij mr.
117. Noch aff en grund ther nest optill som
Cortt bloch haffr -----ij mr.
118. Noch giffuer for.ne Zennt aff enn grund wed
Slottens Abbeldhaug, wd mod Söen
-----ij mr.

Summa Lateris
Pendinge -----iiij daler i ort vj ß

P.11

119. Mester Anders Foß, aff enn grund hans
Nöst paastar Indenn for Nordnes
-----ij mr.
120. Peder Clausenn aff enn haug, Oppe j
marckenn, wdenn for Ercke bispgaardt
-----xviij ß
121. Jörgenn Kaaß, aff enn haug j marckenn
liggendis j lige maade offuen for Ercke b:
-----j dall.
122. Claus ludt, aff enn grund hanns nöst
paastar, wdenn for Ercke bispgard
-----ij mr.
123. Raßmus Pedersenn och Johann Corneliß aff
enn grund theris nöst paastar, Indenn
for Nordnes -----ij mr.
124. Noch giffuer for.ne Peder Clausenn, aff en Øde
platzs och grund, liggendis nest nordenn
thill Byenns Bulwerch -----j mr.
125. Jesper Schrödder, aff thennd grund som Lauritz
pedersenn bebygt haffuer -----ij mr
126. Hermann wandschier, aff enn Øde pladtzs

och grund, Liggendis Inden for Nordnes
-----iij mr.

127. Hinnrich Nielsenn, aff it lidett stöcke öde
platzs och grundt, liggendis oppe j marc=
kenn, offuenn for Erchebispgaard
-----j mr.

128. Helge Thorginnsenn, aff it lidet stöcke
Øde platzs och grundt, offuerr for
Erchebispgaard -----x β.

Summa Lateris
Pendinge ----iiij daler. xij β.

P.12

129. Oluff willumsenn, aff enn grund och Øde
platzs, offuen for Erchbispgaard
-----j mr.

130. Johnn Robbertzönn, aff enn grund, och öde=
platz, liggendis j lige maade offuen for
Erchebispgaard -----xx β.

131. Willum Robbertzenn, aff en grund, offuenn
for Erchebispgaard -----xx β.

132. Mogenns Effuerdtzenn, aff enn grund, offuen
for Erchebispgaard -----xij β.

133. Mogenns pederesenn, aff Jörgenn Christoffer=
sönns grund, offuenn for Erckebispgard
-----xviiij β.

134. Annders Suarffuer, aff lidenn Sanndvig, nor=
denn for Bergenhuus liggendis
-----ij mr.

135. Peder Jonnsenn, aff enn grund, och Ødeplatz
j marckenn, offuenn for Erchebispgd.
-----xj β

136. Hinnrich Möller, aff enn ödeplatz thill enn
kaalhauge, liggendis paa offuergadenn
Offuenn for Sannctj Morttenns kirche
-----j mr.

137. Willum Nielsenn, aff enn grund
och ödeplatzs liggendis offuenn
for Erckebispgaardenn

-----ij ort iiij ß

138. Willum Willumsßenn, aff enn grund
paa Biergitt offuenn for Erchebispg.
-----xviiij ß

Summa Lateris
Pendinge -----ij Daler j mr. vij ß

P.13

139. Oluff Themmermand, aff enn grund
offuenn for Erchebisgaardt
-----xiiij ß.

140. Staffenn Stoeldreyer aff enn grund, offuen
for Sannctj Morthenns kircke hanndt
haffuer bekommit thend 26 Aprilis 96
-----xij ß

141. Knud Clausenn, aff it stöche Söegrundt
wdenn for hanns nöst och Inden for Nordnes
hand först bekom thend 26 Junij A. 97.
-----xij ß.

142. Dauidt Jonnsenn, aff enn grund liggend.
wed Croppedam -----ij mr.

143. Thommis Anndersenn, aff enn öde plats
och grund, liggendis offuend for Erche=
bisgaard, hand bekom den 25 Januarij
A. 96. -----vj ß

144. Seiger Brunn aff Guthorm Oelsönns grund
j marckenn offuenn for Erckebisgaardt
liggendis -----vj ß

145. Siurdt Oelsenn aff enn grundt offuenn for
Erchebisgaardt -----xxvj ß.

146. Niells Mune, paa Offuerstredit, aff enn
grund ther sammestedizs liggendis, offuen
for S: Mortenns Kierke
-----xj ß j alb:

147. Annders Mogennsenn, aff enn grundt
offuenn for Erchebisgaardenn
-----ij ort.

Summa Lateris
Penndinge -----ij Daler vij ß j alb:

148. Menndtzs Grijs, aff enn grundtt
liggenndis Oppe wnnder fieldett, offuenn
for S. Morttenns kiercke
-----ij mr.
149. Abraham Daidtzenn, aff enn grund, wdenn for
thennd grund och Eigenndomb, hannd thilforne
wed Erckebispgaardenn bygt haffuer.
-----xj β.
150. Willum Daidtzenn loegenn, aff it stöcke
grund sammstedtzs -----x β.
151. Annders Effuertzenn, aff Siuord Jonnsenns grundt
offuenn for Erckebispgaard ----j mr.
152. Claus Hop, aff enn grund Wdj Dreggen wnde
for Jacob Schriffuer, som her Thrugells laurβ
thilforne Oppeborit haffuer
-----xij β.
- 153-54. Pouell Helliesenn Laugmannd, aff thuende grundr.
thend enne enn Sögrund, hanns huuße paastaar
Syndenn for Bornneschier, Och thend Andenn en Øde
grund strax offuenn fore. Aff thennem Sampt=
ligenn -----ij mr.
- 155-56. Hinrich Schult aff thuennde grundr, liggendis ope j
marckenn, offuenn for S. Morttenns kiercke
-----ij mr.
157. Michell Eillens, aff enn grund, offuenn
for Kroppedamenn, som Effuertt Buck=
mandt thilforne brugte
-----ij mr.
158. Johann Cornnelisönn aff enn grundt Inndenn
for Nordnes, som Rasmus Pederβenn
haffuer ladit bebygge -----j mr

Summa Lateris
Pendinge -----iij dall. j β.

Nota war nest forgang. Aar
Opboren xij β aff Willum findis paa ett Andit

Mogenssens grund wed Erche sted
bispgaardt, som nu fattis

Summarum paa alldt
forschreffuene grudeleige
Belöber.

Forgangen Aar	Pendinge -----lxxxj Daler, iij mr. iij β j alb:
lxxxdr j alb	Miell -----j Stöcke.
miell j stöcke	

VEDLEGG 4:

Kronas grunnleiger i Bergen for rekneskapsåret 1614/15. Utdrag frå: Lensrekneskap 1/5 1614 - 1/5 1615. RA. Bergenhus len 16.2. Nummereringa er mi eiga.
Tal med strek = ein halv mindre: ꝑ = 0,5, ʒ = 4,5, 9 = 9,5.

P. 1

Indtegtt Kong: Maytts Grunndeleye Aff
Bergenn Bye, Som Aarligenn Annammis
Paa Bergenhuusß, Beregnit For Itt
Aar, Fraa S: Michaelis Daus
Anno 1614, Och till same Aarß
Daug der nest effter Igien Anno
1615

1. Jacob Oldenburg vdj Bredersgaardt aff denn
Grundt Brun Meell haffde ----- xꝑ ß ꝑ Alb lbs.
2. Affgangen her Mortten Pedersens höstru vdj Nord=
=fiord, aff Gamble her Iffuers Gaardt paa
Hollender Streditt, ----- ꝑ dr ij ß ꝑ Alb lb.
3. Jacob Skott i Lagfogdenn aff enn Grundt i Wogs=
=botten, Som Effuerdt Capell haffde
Penndinge ----- xꝑ ß ꝑ Alb lb.
4. Berthell Ottßenn Aff Biørnn Haugens grundt
paa offuer Streditt ----- iij ß lbs.
5. Rørick Guldsmed aff enn Grund vedt
Lumbgaardt ----- xij ß lbs
6. Jörgenn Jörgensenn Schomager, Aff enn grundt
paa Schostreditt ----- ꝑ dr viij ß
- 7-9 Aff Adrian Schomagers thrende grunder
paa Schostreditt som Johan Vann Haltten,
thillfornn haffde, Huor aff giffuis Aarligenn
---- ij dr ꝑ 1/2 ort ij Alb. dansch.

Summa Latteris
Penndinge --- iij dr ꝑ ortt ij ß ꝑ Alb. dansch,

P. 2

7. der Wdaff giffuer for.ne Adriann, Sielff denn förste
Part, Som ehr ----- ꝑ dr xij ß lb.

8. Poull Sudrou aff denn Andenn partt -- j dr vj ß lb
9. Michell Schomager Aff denn Thredie partt xj ß j Alb lb
10. Anne Jörgens datter paa Broenn, Aff denn grundt
Thommis Schreder paa Boede
Pennding ----- j D iij ß lb:
Som her Anders Kielsenn nu Vdgiffer
11. Johann Henricksenn aff denn Grundt wedt
Bispenns Huusß paa Torffuitt,
Penndinge ---- vij ß j Alb lb:
12. Henrik Sukow aff denn Grundt paa
Schostredit
Penndinge ----- j dr viij ß lb:
13. Oldmann Lydkenn, giffer vdj lijge maade aff
Itt Stöcke i same grundt
Penndinge ----- j dr viij ß lb:
- 14-15. Baltzer och Thommis Skoumager aff thuende
Grunder paa Schostreditt, Som Johann
Skreder haffde. ----- ij dr iij Alb lb:
- 16-17. Daudid Bardtzswaldtzs eeffterleffuersche, aff enn
Grundt vdj Johann Thommesens gaard paa
Hollender Stredit, och en Andenn Grundt
Vdj Woxsbotten ----- j dr ix ß lbs.

Summa Latts.
Penndinge ----- vij dr j ortt j Alb dansche,

P. 3

18. Hanns Saxe aff Salig Gerdt Peuffs grundt
Penndinge ----- j dr ij ß lb:
19. Aff Iffuer Bogeföris grundt i Woßbottenn
giffuer Hanns Nybermandt ----- xij ß lb:
- 20-21. Aff Hanns Hagenn Schomageer thuende grunder
paa Schostreditt ----- j dr vij ß lb:
- 22-23. Hanns Wulff Schomagere thuende grunder
paa Schostreditt ----- ij dr j ß lb:
24. Jörgenn Blickmand aff denn Grundt

paa Broenn, som zalige fredeich glarme=
=ster, och der effter zalige Giertt thaxis
thill komb

Penndinge ----- j dr vj ß j alb lb:

25. Jörgen Klensmidt aff enn grundt paa Hollender
Streditt, Som Jacob Pedersenn thillfornn thill=
=hörde Penge ----- v ort.

26. Petter Budtzs aff enn Grundt, som Zalige
Søffrenn Andersenn Bebyggtte haffuer, Wedt
Erckebispgaardenn, och her Knudtzs grundt
Penge ----- j dr xj ß lb:

27. Aff denn Grundt som Skomagernis Starffhuß
paa Staar Penge ----- ij dr iiij ß lb

28. Bergette Niels Dyerschøttis aff enn grundt
paa ouffuer Strede, ----- j dr.

Summa Latteris

Penndinge ----- x dr j ortt xj ß ij Alb danske,
P. 4

29. Peiter Frijs aff enn Grundt, i hanns Zalige Moder
Gritte Frijß Gaardt ----- j dr iiij ß lb:

30. Kield Schröder aff enn Grundt Wedt S. Mortens
Kiercke Penge ----- j dr.

31. Dyrick Starff aff enn grundt paa Scho=
=sthredit, Som Jacob Krusse thillforn hafde
Penge ----- j dr vij ß j Alb

32. Hanns Schomager aff enn grundt paa Schostreditt
Som Henrick Wysenn haffde ----- xj ß j Alb lb:

33. Affgangen Johann Anderssens Arffuinger aff
enn Grundt paa Broen ----- j ort danske

34. Hustru Anne Lauritzs Wags Arfuinger
Aff denn Yndre side i Oluff Nielsens
Gaardt, paa Strandenn ----- j dr

35. Gierdt Bellings Arffuinger aff enn grundt
paa Torffuitt ----- j ort

36-37. Hermand Nyemeyer i Böegaardt aff
thuende grunder paa Ouffuer Strede
Pendinge ----- j dr iij ß ij Alb

38. Jesper Affuenrott schomager Aff en grundt
paa Schostreditt Penge ----- j dr viij ß j Alb.

Summa Latteris

Penndinge ----- v dr x ß danske,

P. 5

39. Aff den Grund Rottmandsgaardenn paa=
=Staar Wed Contorit ----- viij dr iij Alb
Miell ----- j stöcke

40. Anders Effuerdtzönn aff enn grundt paa
Rundtzoldt ----- j daler

41. Aff Henrick Kockis grunder i Dreggen,
Penge ----- xj ß j Alb lb:

42. Henrick Suekow aff Christenn Hartigs
Schomagers grundt paa Schostreditt
Pennges ----- j dr vj ß j Alb.

43. Aff Christoffer Pedersens grundt i her Knuds=
=Gaardt paa Strandenn, huor wdaff giffuer
Aarligenn - 8 1/2 ort danske,

a) Der Wdaff giffuer Christoffer Sielff -- xij ß lb:

b) Hans Jonsenn aff Madtzens Pedersens grundt
Pennges ----- iij ort

c) Rickerdt Strange aff denn Thredie partt
Pennding ----- x ß lb:

d) Anne Gierd Astenns grund, ouffuen for
Wallraffen Baggers grundt ----- ij ort iij ß lb:

e) Wedsell Vann Campens effterleffrsche -- vj ß lbs

Summa Latteris

Penndinge ----- xj dr vj ß danske
Miell ----- j Stöcke

P. 6

- f) Willom Simenßönn aff denn 6 partt Wdj
Same Grundt ----- i ort ij ß lb.
44. Noch aff enn hauffue grund der ouffuen for
Som Johann fry haffde ----- j ort dansche
45. Hanns Krusse aff halffpartten, Wdj
Campens grundt ----- vj ß lb:
46. Henrick Knidt Schomager aff denn grund
paa Schostreditt, Som Berendt Wdsell
haffde Pennges ----- iij ort iij ß j Alb lb:
47. Casper Smidt Vann Rodenborg, aff Giertt
Koster Schomagers grundt, paa Schostredit
Penge ----- iij ort iij ß lb:
48. Peder Bisschop Schomagr, Aff enn grundt
paa Schostreditt penge ---- j dr vj ß j Alb.
49. Henrick Simensenn Aff enn grundt bag Widt
Suardtzsborig, som Dyrick Wittenborrigs
thillfornn haffde ----- j ort.
50. Lauritzs Throgelsenn, aff Peder Hattemagers
grundt paa Rundswoldt ----- j dr.
51. Hermannd faruig aff enn grundt paa
schostreditt ----- xj ß j Alb lb:

Summa Latteris

Penndinge ----- iij dr vj ß j Alb dansche,

P. 7

52. Hannß Jansenn och Hogen Gundersönn, aff enn
Grund ouffuenn for her Knudsgrundt
Penndinge ----- iij ort iij ß lb.
53. Hans Hansenn Skreder aff Michell Prydsis
Grundt Pennges ----- j dr iij ß j Alb lb:
54. Jörgenn Joensenn aff it Stöcke i for.ne Grundt
Penge ----- j dr iij ß lb:
55. Gunnildt Nielsdatter, aff en grundt

- paa Rundswoldt ----- vij ß j Alb lb:
56. Affgangen Niels Biörnsens Arffuinger, Aff denn Grund deris Huse paa Staar, Wedt Erckebisps gaardenn ----- ij dr iiij ß lb:
57. Thommis Mougensenn aff Petter Sandersens Grundt, Vedt Erckebispgaardenn --- j dr
58. B: Miichell Schriffuer aff enn grund hanns Nöst paa Staar, Vdenfor Erckebis=
=gaardenn Pennges ----- j ort
59. Lauridtzs Schriffuers Arffuinger, aff denn Grund deris Nöst paa Staar, Vden for Erckebispgaardenn
Pennges ----- x ß lb
60. D: Henrick Höijer, Aff Hanns findsenns grundt Som hanns nöst paa Staar Indenfor Nordnesß
Pennges ----- xj ß lb:
- Summa Latteris
Penndinge ----- vij daler xiiij ß dansche,
61. Henrick Dyricksenn Aff Johann Wilckenns grundt, som Dautt schroder loedt bebygge nöst paa, wdennfor Erckebispgaardenn,
----- ix ß lb:
62. Jörgenn Clemmedesönn aff enn Grundt Johann Beslings nöst paa Stoedt, Inden for Nordnesß Pennges ----- xj ß lb
63. Affgangen Adriann Olsens Arffuinger Aff denn Grundt deris nöst paa staar Indenn for Nordnesß
Pennges ----- j dr
64. Peder Skodt aff enn Grundt, Jacob Bundtmager paa boede, inden for Ercke=
bispgaardenn Pennges ----- j dr
65. Hendrick Pedersenn aff Anders Henricksens grundt, ouffuen for Christoffer Nygaardt,
Pennges ----- j ort
66. Strange Jörgensens Arffuinger, aff den grund deris Nöst paa Staar, inden for Nordnesß

Penge ----- vij ß lb.

67. Birgette Thommis Ballentins, Aff denn grund
Henndis Nöst paa Staar wdenfor Ercke=
=bispgaardenn, Penge ----- xij ß lb:
68. Dauitt Bordtzuelde effterleffuersche aff en grund
Vden for Ercke bispgaardenn ----- j dr.

Summa Lattris
Penndinge ----- iij dr j ort v ß.

P. 9

69. Hanns Orgelist aff enn Grundt Widt
Kroppedamb ----- vj ß lb
70. Christoffer Wedtzell aff denn grundt
Hans Husse paa Staar Widt Ercke bisp=
gaardenn penge ----- ij dr.
71. Walraffen Willomsenn aff enn Grundt
paa Strandenn, ouffuen for Ercke bisp=
=gaardenn, Penge ----- iij ort
72. Affgangen Johann Andersens Arfuingr
Aff enn grund inden for Nordtnesß
Penge ----- j dr
73. Johann Effuertzönn aff enn Grundt Claues
Thorff haffde, nest op thill Söffren Andersens
Grundt penge ----- j dr
74. Knudt Clausenn aff enn Grundt hanns
Nöst paa Staar inden for Nordnesß.
Penge ----- j ort
75. Anne Claus Melsous aff enn grundt
Straxs Widt Ercke bispgaardenn
Penndinge ----- j dr

Summa Latteris
Penndinge ----- v dr xij ß.

P. 10

76. Anders Effuerttzenn Aff denn Grund Hans nöst
paa Staar penge ---- j dr.

77. Ølrich Klocker, aff den grundt wed Kroppedamb
Penge ---- j ort

78. Abraham Dautzens Arffuigr, aff enn grund
Indenn for Nordtnesß penge ----- xij ß lb:

79. Sameledis S: Willem Logens Arffuinger
Aff denn Grundt der Straxs hoesß
Penge ---- xij ß lb:

80. Affgangen Peder Andersens Arffuinger
Aff en grund wden for Erckebispgarden
Penge ----- j dr iiij ß lb:

81. Jacob Jacobsen aff it Stöcke Siögrundt hand
Sidst wdj Lauritz Krussis thijd bekommit
haffuer Penge j ort

82. Anne Balsersdatter Blomme aff en grundt
Wid Croppedamb
Penge ----- vj ß lb:

83. Johann Meen aff enn grundt Hans Nöst
paa Staar indenn for Nordnesß
Penge ----- xij ß lb:

Summa Latteris
Penndinge ----- iij dr xviiij ß.

P. 11

84. Peiter Smidt aff enn Grundt Wid Kroppedamb
Penge ----- j dr

Brugis Vnder
Slotten, Och
derfor Ingenn
grundeleye oppe=
=rise

85. Jacob Jörgenßenn aff enn Grundt wdj Dreggen 3 ort

86. Noch enn Andenn Hanns Grundt, Liggendis Bagh
Wid Slottids Abildhauffue j ort

87. Jörgenn Jonnsenn Aff enn Grundt, Jndenn for
Nordnesß penge ----- vj ß lb:

88. Johann Grill aff enn Grundt, Straxs Widt
Kroppedamb Penge ----- vj ß lb:

89. Thönnis Grysß Skreders Arffuinge, Aff
enn Grundt, nest op thill Claus tharff

paa Strandenn Penngē ----- j̄ dr

90. Peitter Smidt, Aff Johann Sollemands grundt
Widt Kroppedamb ----- xij β lb:
91. Zendt Koffermannndt, aff enn grundt hanns
Nöest paa Staar, Jnden for Nordtnesβ.
Penngē ----- j̄ dr.
92. Noch giffuer for.ne Zendt aff enn Grundt
dernest op thill Liggendis, Som Cordtt
Blick haffde Penngē ----- xij β lb:
93. Wdj Lijge maade aff enn grundt Liggendis bag
Widt Slottidt Wed Söenn ----- v ort

Summa Latteris
Penndinge ----- iiij dr j̄ ort x β.

P. 12

94. Disligist aff enn Grundt widt Kroppedamb
Som fredrich dreyer haffde ----- xij β lb:
95. M. Anders fossis Arffuinger, aff enn grundt
ett Nöst Staar Indenn for Nordnesβ
Penngē ----- xij β lb:
96. Claues Luud aff enn grundt, hanns nöst
paa Staar, wdenfor Erckebispgarden
penge ----- iij̄ ort
97. Rasmus Pedersönn och Johann Carnelossenn
Aff enn grundt jndenn for Nordnesβ,
Penge ----- xij β.
98. Peder Clausenn Aff enn Ødepladtz, och
Grundt liggendis nest nordenn Op thil
Byens Bolluerck Penge ----- j̄ ort danske
99. Lauritzs Mareurtzönn aff enn Grundt
hanns Nöst paa Staar och Siögrundt
Wdenn for Byens Boluerck ----- j̄ dr
100. Staffen Stoeldreyer, aff enn grund, ouffuen
for S: Morthens Kiercke
penndinge ----- vj̄ β lb:
101. Knudt Clausenn Aff it Stöcke Siögrund

Wdenn for hanns Nöst, och Jnden Nordt=
=nesß Penge ----- vj ß lb:

Summa Latteris
Penndinge ----- iij dr j ortt iij ß.

P. 13

102. Dait Jannsenn aff enn Grundt, Liggendis Widt
Croppedamb penge ----- xij ß lb
103. Abrahamb Daitzens Arffuingr, Aff en grundt
handt thillforn, wedt Erckebispgaardt haffr
bebyggt Penge ----- vj ß lb:
104. Willom Logens Arffuingr, Aff itt Stöcke
Grundt dersamestzs penge ----- v ß lb:
105. Claus Hop aff enn grundt Wdj Dreggenn
Nedenn for Jacob schriffuers ---- vj ß lb:
- 106-107. Pouell Hellesenn Aff thuende grunder, den ene
er enn Siögrundt, och denn Andenn en Øde=
=grundt, der Straxs hoes aff thennem Sampt=
=lygenn Pennding ---- xij ß lb:
108. Claus frantzenn Aff Mogens Jensens grundt
Vdenn for Erckebispgardenn --- j ort
109. Henrick Schruffmager aff enn Grundt
Ouffuenn for Kroppedammenn, ---- xij ß lb:
110. Noch enn Lijdenn Stöcke der Straxs hoes
Wdj Petter Smidtz grundt ----- v ß lb:
111. Johann Carnelissenn, aff enn Grundt Jnden
for Nordtnesß Penge ----- j ort
112. Frantz Snidtken aff enn Grundt wed
Kroppedamb Pennding ----- j ort

Summa Latteris
Penndinge ----- ij dr j ort v ß dansche

P. 14

113. Oluff Brögger Aff denn Grund hans Zalige
fadir haffuer ladit bebygge, dersamestzs -- j ort
114. Hermann Börris aff it lijdit Stöcke grundt

Wed Kroppedamb ----- iij ß lb:

115. Nicolaus de frundt Claues Luud Jacob Jacobsenn
Semb, och Henrick Dyricksenn, Samptt thrij Andre
deris Medborgere, aff enn grundt dennem enn
Winter Anno 1602 först bleff beuillgitt
Ad Bygge Itt Buluerck Paa. Emellom Lisbett
Niels Biörnsens, och Zalige Peder Anderssens,
husse, wdennfor Erckebispgaardenn,
Pennding ----- x ort danske
116. Thyre Lauritzdatter, aff enn Grundt
ouffuen for S: Mortens Kiercke
Penndinge ----- vj ß j Alb lb:
117. Hannß Boßling aff Anders Bendtzenns grund
lijge maade, ouffuen for S: Mortens Kiercke
Penngge ----- j ort
118. Jann Nielsenn, aff Niels Mureß grund
der Straxs hoesß ----- vj ß j Alb lb.
119. Bispenn Mester Anders Mickelsenn, aff enn grund
Liggendis Straxs Indenn for Nordnesß, hanndt
Aff Henrick Dyricksenn bekommit Haffuer
Pennding
- Summa Latteris
Pennding ----- iij dr j ort iij ß j Alb j pd danske
P. 15
- Effterscreffnne Grunder, haffuer Welb:
Lauridtz Krusse Wdgiffuitt, grunde=
=breffue paa Anno 1605,
120. Hanns Rasmusenn aff enn Ødegrundt, Liggendis
Widt Nordtnesß ----- j dr.
121. Hendrick Dyricksenn aff idt Stöcke Ødepladtzs
der Straxs hoes ----- iij dr
122. Noch it Stöcke grund wid hanns Raßmesens
Grundt penge ---- j ort
123. Hanns Skruffmager, Aff itt Lijdit Stöcke
Grundt, wid de fattigis Buluerck i
Dreggen Penge ----- xxj ß j Alb

124. Jacob Murmester aff enn Grundt, Wed de
fattigis Buluerck der Straxs hoes
Peninge ----- xxj ß j Alb.
125. Zenndt Koffermannnd aff itt Stöcke grundt
paa Cannicke Biergitt, Ad sette en Wind=
=mölle paa penge ----- ij ort.
- Och schall derforudenn Aarligenn Malles
thill Slotztz behoff, herpaa Bergenhuusß Naar
dett Worder hannem thilsaugtt
Maldt ----- xij Stöcker
126. Marritte Niels dotter Aff enn Grundt
paa Offuergadenn ----- vj ß: dansche,
- Summa Latteris
Penndinge --- v dr j ort xj ß ij Alb dansche,

P. 16

127. Hanns Söffrensenn Aff idt Lidit Stöcke grund
Wed denn Lijdenn Kroppedamb, Wdenn for
Slottidt penge ----- xij ß d:
128. Sameledis Aff it Ljdit Stöcke Ødegrundt
Nordest op thill denn Store Kroppedamb
Wed Zendt Koffermannnds hauge, dersamestzs
penge ----- xxiiij ß
129. Sameledis Henrick Thommesenn aff enn grudd
der Straxs Indenn och Ouffuenn forre, Wndir
fieldit liggerndis
Penngge ----- j ort
130. Jörgenn Meyer aff enn Grundt, nest widt
Zend Koffermannnds hauge Bag Wid slottidt
Liggerndiß penngge ----- iiij ort.
131. Jonn Matzenn Aff Brabenckenn wdj
Dregenn penngge ----- j dr.
132. Her Gieble Pedersenn, Aff enn Grund
hanns Muhr paa Staar, Wid Bryggis
Porttenn.
Penndinge ----- j dr j ort iiij ß dansche,
- Summa Latteris
Penndinge ----- iiij dr j ort iiij ß dansche,

133. Hanns Glad laugmannnd i Bergenn
for enn Grund wdj Dreggen for thuende
Aar Penge ----- j dr
134. Söffrenn Söffrensenn Aff Wogs Almindig
for thuende Aars grunde leye Aarligen
ehr 2 dr 13 ß j alb
Penndinge ---- iiij dr j ortt wiij ß j alb
135. Hannß Glad Aff enn Grundt Bag
Slottidt, paa Cannicke biergitt,
Penge ----- j dr j Ortt
- Summa Huius
- Penndinge ----- viij dr viij ß j alb dansche,

forgangenn Aar
lxxiiij dr j ort j alb
J pd
j stöcke Miell

Summarum paa Ald for.ne Grundeye
Beløber tilsammenns
Pendinge ---- lxxxv dr ij Ortt vij ß j alb:
Miell ----- j Stöcke

P. 19

Annammidt Och Oppeborridt, Som Borgermester
och Raadt wdj Bergenn, Aarligenn widt Deris
Byeß Kemnir, lader Vdgiffue, thill Ledingh
Aff Bergenn Bye, beregnit for it Aar
fraa S: Michaelis daugh, Anno 1614
och thill Same Aars daugh dernest effter
Igienn, Anno 1615

Pendinge ----- x dr.

Kommer offuerens
med nest forgangen
Aarß Regenschaff

Wdj lijge maade; Annammit aff thennem it Aars
Affgiff, aff de grunder och Eyendomme, hoig.bete
Kong Mayetts, dennem Naadigst beuillgitt
haffuer, thill deris Byes fæmarck, och munster
pladzs, Ad Wdlegge och lade bruge, Som
forschreffuitt Staar, beregnit fraa S: Michaelj=
daugh Anno 1614, och thill same Aars daugh
Igienn, Anno 1615

Penndinge ----- ix ort ~~stett~~

Item Annammit och Oppeboeritt, Aarligenn aff
enn Gaardt Kallisß Herlöff, Liggendis Wdj
Herlöff Sougenn och schibred Wdj Nordhors Lehen
8 Bergenes gyldenn, beregnit huer gyldenn
for xij ß danske

Pendinge ----- j dr j ort iiij ß

Summa Latteris

Penndinge ----- xiiij dr Rixs iiij ß danske.

VEDLEGG 5:

"Slottens Grundebog", grunnleigebok for Kronas grunnar i Bergen, oppteken i 1627/28. RA.
Lenrekneskap 1/5 1628 - 1/5 1629, Bergenhus Len
48.3 Inntektsvedlegg P: Grunnleigebok, Bergenhus. Boka er omtala av Asgaut Steinnes, Steinnes
1968 s. 20 ff. Nummereringa er mi eiga.
Tal med strek = ein halv mindre: j = 0,5, v = 4,5 x = 9,5.

P. 1

1627-28.

Slottens
Grundebog Fra Ao:
1627. oc till Ao: 1628:

R P:
Ehr Rett effterreignit
och igiennem Laugt Widh
Laurithz
Jörgensß

P. 2

Brabenchen:

1. Thill de fattigges Beste erlange 54 Allen och 25 Allenn:
bredt Siellenschemall, haffuer Laueritz Kruußes breff
Daterit 1604 wnder hanns Egenn hand, Giffuer
Aarligenn Grundelye
Penddinge -----j Rigs daller
2. Annanias Absalonßens huse wed brabenckenn strecher
sig wdj Lengdenn fraa hiörnnet aff slottens haughe och
Nedder till söenn, och op till den Nye broe 63 allenn bred
Nedenn till wed Böenn, och op till den Nye broe 23 Allen
Och wdj bredenn offuen for broen, fran porten thill
for.ne slotens haughe 18 allen Siellandsche Maall giffuer
Aarligenn Grundelieye -----vj Rix daller
Haffuer Kongl: M: breff paa samme grund.
3. Sendt Koffermandz bolluerck ßom nu følger Jon
Willemben, Er wdj lengdenn 26 allenn och Wdj bredden 12
Allenn Siellanndsche maall. Schulle giffue Aarligen
Grundelye
Penddinge -----j R: daller
Samme grund er nu Ødde, och aff storemb och Söenn
sleet foruöst, giffuer derfor Ingen Grundelye.

4. Theus Jacobßenns Siöhusße och Nöst befinddis at vere
Vdj bredden Neden till Siöes 29 Allen Vdj lengden paa
begge sider 55 Allenn, Saa och det liddet husß paa
klippenn 12 Allenn langt och 14 Allen breet giffuer
Aarligen Grundelieye

Pendinge -----ij R: Dlr.

5. Hanns Glaed Laugmands Nöst bag Slottet schulle
verre effter Niels Windtz Grunde breffs liuddilße
Daterit 1614. Med Nöstenn och grunden thill sammes
fraa flammaled och op till landtz. Vdj lengden 80 Alln

Lateris ---ix Rx daller ---ij ort:

Och Vdj breddenn paa begge ender 44 Allne Sielland=
=sche maal. Nu befinddis At hand iche haffuer
merre end Sist Nöst som beböegt er, Strecher ßig vdj
Lengden 30 Allen och Wdj bredenn 13 Allen Siellansche=
=maal. Giffuer liggeuell som till forn, Grundelieye
Aarligen.

Pendinge ----j Rix dlr j R: ort.

6. Jörgenn Miemes grund, Som Marthenn Jesperßen nu bruger
befindis At verre effterßom den bebögt och Ind Planchet
er, Vdj bredden 7j allen och vdj lengden, fraa Siöenn op
Paa den Syndre Side 34 Allenn F. Huoraff hand giffuer
Grundelieye Aarligen,

Pendinge -----iij Rix Ort

7-8. Zendt Kapfermandtz Arffuinger en grund kaldes
Buntheboll, huor paa och Kongl M: breff schall vere
Effter samme hans M: breffs Indhold vdj lengden
116 Allenn och vdj bredenn 42 Allenn Norschmaall
och derforudenn et andet Stuche Pladz och Jorden
der hoes, schall verre langt 42 Allen, och bred 40 Allen
Norschmaall, Effter bemelthe breffs Indhold, same
grund er nu deelt vdj thuende Parther som fölger
Jahann Waldings paart och grund der aff er vdj
Lengdenn, fraa Söeinn op den Syndre Side 60 Allen,
och paa denn Norddenn Bidde, imod Klipen 64 Allen,
och Wdj breddenn, Neder till Söenn 39 Allen och offuen
till 45 Allenn Sellansche Maall, Joenn Willombßen
haffuer den andenn halffue paart, som strecker sig
med husße och hauggang, Wdj lengdenn paa begge
Sidder 70 Alleenne, Wdj bredden paa den Norden
Endde 45 Alleenne, och paa den Sönder Ende 30 Alln
Siellanschmaall, Giffuer Aarliggenn, Grundelieye
Aff Allt sammenn, Pendinge --- j R: dl j ort

Lateris.

Pennddinge -- iij Rix daller j ort,

9-10. Thuende Smaa Waaninger Bag Slotted med en lyden Hauge, strecher sig vdj Bredden, op langst gaadenn 43 Allen Och vdj lengden vdj Begge ender 17 1/2 Allenn, Samme husße schall holdis wed macht aff Slotted, och giffuer thill Aarlig Husßleye

Penge -----iiij Rix dlr:

Wde med Croppe Dammen

11-12. Hanns Söffrenßen Haffuer et husß och hauge som schall vere effter Laurtz Krußes Grundebreffs liudelse, med egen Haand vnderschreffuit, Daterit 1606. Vdj Lend= =denn 85 Allenn och vdj Breddenn ved denn Syndre ende 47 Allenn Och vdj den Nordre ende 32 Allen Schelansch maall, Saa och itt Andet Stuche, der nest hoes, schall vere effter Niels windz grundebreff Dat: 1614 Vdj Lengdenn 75 Allenn, Wdj Bredden ved den enne Ende 32 Allen, Och paa den Anden ende 27 Allenn, huielche for.ne Grunder nu thill sammen ehr maaldt, och befunden vdj den Nordre Ende fraa gaaden, och Neder thill Kroppedamb, 14 Alne vdj Lengdenn Langst gaadenn 140 Allenn. Och vdj den Syndere Ende vdj Bredenn fra Gaadenn Neder thill wandbreden Imod Kroppe= =dammen 45 Allenn Sielanschmaall giffuer aff for.ne thuend Grunder effter Grunde= breffuis Indhold. Pendinge ---- xxj ß lubsch.

Latris 4 R:dlr ij ort vj ß

13. S: Frederich Connradssönns Grund, som nu følger S. Pouell Lauritzsens arffuinger schall vere effter Peder Tottis Grundebreff Daterit 1595. Vdj Lengdenn 38 Allen, och Wdj Breddenn 49 Allenn Norschmaall, Samme grund bleff nu maald och befundenn att vere vdj breddenn i begge ender 35 Allne, och vdj Lengdenn 42 1/2 Allenn Sielandsch maaell Giffuer Aarligenn Grundeleye

Pendinge ----- ij Rix ortt.

14. Salig Oluff Brogers grund som nu følger Dirich Wortmand i Guldschoeenn Schall vere effter Peder Tottis breff Dat: 1595 Vdj Lengden 51 Allne Nosrschmaall Bleff nu

befunden vdj Lengdenn Langst gaadenn 38 Alln
Neden moed Dammen 35 Allen och vdj Breden
38 Allenn Sielandschmaall, giffuer Aar=
ligenn Grundeleye

Pendinge ----- j rix ort

15. S: Daud Joenßens vmyndige Börnns grund
Skall vere effter Peder Tottis breff Dat:
1594. vdj Lengdenn 75 Allenn och vdj Bred=
den 2j Allen Norschmaall, Bleff nu
befunden vdj Bredden langs gaaden 20 Alln
Och vdj Lengden Neden thill Dammen
36 Allen Siellanschmaall giffuer Aarlig
Pendinge ---- ij Rix ort.

Latris -- j Dlr j ort

P. 4

16. S: Franndz Schulchis effterleffuendis hustruff
Alheitz grund, Schall vere effter Peder
Tottis breff Daterit 1594. Vdj Lengden
45 Allenn och vdj Bredenn 26 Allenn Norsch
maall, Bleff nu befunden vdj Lengdenn
fra offuen och Neder thill Dammen 56.
Alne, och Breden ved Croppedammen
25 Alne giffuer Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- j Rix ort.

17-18. S: Effuert Bommels Grund som nu følger
Henrich Schruffmager Schall vere effter Peder
Tottis breff Daterit 1594. Vdj Leng=
den 42 Allenn, och Vdj Bredenn 25 Allen
Norschmaall End och saa haffuer hand
kiöbt, Itt Stuche grund aff Peder
Smit Dernest hoess som schall vere effter
Lauritz Krußes Grundebreff Daterit
1605. Vdj Lengden paa den Syndre
side 14 1/2 Allenn, Och paa den Nordre
side 19 1/2 Allenn, Wdj Bredenn vd med
Gaadenn 15 1/2 Allenn och Neddenn 11 Allen
Norsch maall, Samme Jord er
nu thill sammen Mald och befunden vdj
Bredden Langst gaaden 37 Allen Breden
Mitt vdj Haugenn 18. Allenn, och Neden
Imod Dammen 13. Allen, saa och vdj
Lengdenn fra gaadenn, och Neden thill

Latris -- j R. ort

Dammen 56 Allen Siellandsch maall Giff=
uer grundeleye aff Samme grund thill sam=

men

Pendinge ----- j Rix Dlr:

19-20. Peder Pedersenn Smid en Grund, hanns
Smidehus paastaar Skall vere langt effter
Peder Thottis Grundebreff Daterit 1592
60 Allenn, Och vdj Breden offuen thill
Gaadenn 32 Allenn, och Neden thill 20 Allen
norschmaall, Saa och ett Andet stuche grund
Schall vere vdj Lengdenn 56 allenn, Och
vdj Bredenn 46 Allen Sielanschmaall,
Er nu bleffuen maald och befunden vdj
aldt thillsammen, vdj Bredden Langs gaaden
13 Allenn Och Offuen for ved Ildhußen
27 Allenn Neden for Ildhußen 50 Allenn
Och Nederst Imod Kroppedammen, paa
den Nordre side 64 Allen och paa den
Syndre side 52 Allenn, Giffuer thill sam=
men vdj Aarlig Grundeleye

Pendinge ----- 3 Rix ort

21. Anna Plommes Grund, som nu følger
Hermann Schröder, schall were effter Peder
Thottis grundebreff Dat: 1592 vdj Lengden
24 Allen Och vdj Breden Offuen thill
20 Allenn Och Neden thill 19 Allenn
Norschmaall.

Latris -- j Rx Dlr j ort.

P. 5.

Findis nu vdj Breddenn Langs gaaden 33 Allen
Och vdi Lengden Neder at fra gaaden thill
Harman Borrsis hauge 12 Allenn, der aff
giffuer hand Aarlig

Pendinge ----- vj ß lubsch,

22. S: Herrmand Borreses grund, schall streche sig effter
Peder Thottis Grundebreff Daterit 1593
Vdj Lengden 24 Allen Och vdj bredenn Offuen
och Nedden 19 Allenn Norschmaall, findis
vdj Breden Langs gaadenn 19 Allen, Bredden
mit i haugen 23 Allenn, och Nederst 16 Allen
Och vdj Lengden fra Gaadenn Neder thill
Hasße winchell Hauge 33 Allen sielandsch=
maall, Giffuer der aff Aarlig Grundeleye

Pendinge ----- j Rix ort.

23. S: Vlrich Lyders grund som hanns hustru
Maren nu følger, schall Streche sig effter

Peder Tottis Grundebreff Daterit 1593
vdi Lengdenn 40 Allenn Och vdj Bredenn
21 Allenn Norschmaall,
Fiindis nu vdj Bredden langst gaaden fra Her=
men Borensis hage 20 Allenn, Och vdj
vdj Lengden langst gaadenn Neder thill
Hasßewinchels Huuse 42 1/2 Allenn, Och
vdj den westre ende, imod Hasßewinchels
husß vdj Bredenn 19 Allenn Giffuer
Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- j rix ort.
Huilchen for.ne grund følger nu Frantz Rachou

Latris -- j Rx Dlr:

24-25. Jochum Eilers grund, som thillfaarne thillkom
Johann Hosßewinchell, schall streche sig vdj Leng=
denn 38 Allenn och Vdj Bredenn 27 Allenn Norsch=
maall, Effter Peder Thottis grundbreff
Daterit 1594, Endnu haffuer hand et
Stuche, som hand haffuer kiöffft aff Peder Smid
Strecher sig vdj Lengden och Breden 25 Allen
j q.tr siellandzmaall, forb.te Grund er nu
thill sammen Maald och befunden vdj Lengden
Langst gaadenn, thill Croppedammen 61 Allen
Att were Sielandzmaall, Giffuer der aff
thill Grundeleye
Pendinge ----- j Rix ort vj ß lubsch
Haffuer hand nu paa for.ne Grund bekom=
met, Welb: Knud Gyldenstiernes Grunde=
breff, och schall nu her effter Aarligen giffue
Pendinge ----- j Rix Dlr.

26. Hanns Schreder Aff S: Hennig Kochis grund,
haffuer osß Ingenn Grundebreff, faareuijst
Menns nu maald och befunden vdj Breddenn
thill Gaaden 10. Allen Breden offuen thill 23
Allenn Och vdj Lengden paa den Østre syde
39 Allen, Och paa den westre syde Neder
thill Slodzhagenn 50 Allenn Giffuer
Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- xj ß j alb lubsch.

Latris iiij ort ix ß ij alb.

P. 6

27. Raadtmandzgaardenn wed Contorit schall
Streche sig effter Bisp Oluffs Breff fra
fielden Neder thill wogenn, Er nu Maaldt
och befundenn vdj Breden offuen thill 38 Allen

Wdj Lengden Offuen fraa Gaadenn och
Neder i Siöenn --- 234 Allenn, Och Breden
Nederst i Gaaden med Haugenn thill söenn
34 Allenn giffuer Aarligenn
Pendinge ----- viij rix dlr iiij alb lubß
Miell ----- j stuche

28 Her Geble Pederßens grund, her paa er oß
Ingen Grundebreff faareuijst, Menn Lige=
=uell Maald och befunden Bredden offuen
thill 11 Allen Och vdj Lengden offuen fra
och Neder thill Brögers port 35 Allen, paa
Begge sijder, Och Bredden neder thil Bröges
porthenn 13 Allenn Sellanschmaall Giffuer
Aarligh Grundeleye
Pendinge ----- j rix dlr j ort iiij S d:

29 Mester Jonaßis Grund som her Peder
Fosßis husß paastaar, huor paa oß ey heller
nogen Grundebreff er faareuijst, Mens
Maald och befunden, vdj Bredden offuen
thill Gaaden, och Nedder 12 Allen och vdj
Lengdenn fraa Gaaden, och Nedder
Saauitt bebögt er, 32 Allen Giffuer
Aarligh Grundeleye
Pendinge ----- j rix dlr iiij ß j alb:

Latris ix dlr iij ort vij ß iiij alb
Meell j stöch

Hollender Strede,

30 Fredrich Jacobßen i Suend Hannes Grund
vdj wogsbottenn vdj Effuert Compals
=gard, strecher sig fra Jacob Strichers Husße
och Nedder vdj Siöenn i Lengden 29 Allenn
Och vdj Bredden vdj Begge ender 13 Siellandsch
Allenn, Dogh haffuer oß ingen Grund=
=breff faareuijst Giffuer Aarligen
Pendinge ----- ij Rix ort.

31 Teus Jacobsen och Adrian Snell Ochsaa
en grund wdj wogsbotten vdj S: Gerdt
Frijses gard, Haffuer thill forne weret
Effter Christopher huitfels breff Dat: 1552
24 Allen Langt och 14 Allen brett,
Pleyer at giffue der aff Grundeleye
Pendinge ----- j Rix dlr iiij ß lubsch
Findis nu vdj Lengden 34 1/2 Allen och
vdj Breddenn 13 Allen Sielandsch maall,

32-33 Anne Pedersdaatter och Mester Peder
Broch paa Hanns Börns wegne haffuer
thuende Grunder offer S: Daudid Besßell
och Hanns Sasße Och strecher sig som
fölger,
Anna Pedersdaatter 2 Boeder vdj Johan
Tomßens grd, Som strecher sig vdj Leng=
=denn 11 Allenn Och vdj Bredden 13 1/2 Allen,
Mester Peder Brochis grund der nedan
for er vdj Lengdenn 27 1/2 Allen Och vdj

Latris ---- iiij ort viij ß

P. 7

Bredden 13 1/2 Allenn, Huer aff di giffuer till
sammends till Aarlig Grundelieye,
Penddinge ---- j rix dlr ix ß lubsch
Anna Pedders datters grund er maald
aff dannemend, vnder derris hendes for
thegnise och finddis I lengden 11 Allen 3 quarter
vdj Bredden 15 1/2 Allen Selanschmaal. Paa
for.ne grundt Haffuer Hun bekommet Welb
Knud Gyldenstiernnis, grunde breff 1622
och schall giffue Aarliggen Wdj Grundelieye
Pennddinge -- j R: daller
M: Peder Brochis Grund, er i ligge maader
aff samme dannemend maaldt, befinddis
vdj lengden med f- 31 Allenn ij Quarter och Vdj
Bredden 14 Allenn 3 Quarter Siellansche Maall.
Paa for.ne Grundt, Haffuer bekommet, Welb
Knud Gyldenstiernes Grunde breff Daterit
1622 och schall giffue der Aff Aarlig grunde
Leye

Pendinge ---- j Rix daller

34 Hanns Hannßenn schreders grund, huor aff
fölger nu thill Joen Jacobßenn. Den öffuerste
Paart thill Gaardenn, som Strecher sig vdj
bredenn till Gaadenn och vd moed Allmind=
=dingen, Saa wit, bebygt er - 8 1/2 Allen vdj
Bredenn och 20 Allen vdj lengdenn, Siellansche
maall, forudenn drabefaldenn, Och
Saa forudenn, Huisß som er vdlagt

Lateris/Pendinge -- iiij Rix dlr. xviiij ß.

Haffuer Hanns Lindenoues Breff Dateritt 1583
giffuer Aarliggenn till grundelieye

Pendinge ---- iiij ort vj ß j alb dansch.

35 Karrinne Joennsdatter S: Hans Hanßens effter

leffuersche, enn Part aff samme grund, strecher sig vdj lengdenn 10 1/2 Allenn, och vdj Bredenn 9 Allenn Siellandschemaall forudenn, draabefalden hörer med vdj Hanns Lindenaas breff, giffuer Aarligenn

Pendinge ----- j Rix ort.

- 36 S: Jörgenn Joenßenns Thridie Paart vdj samme Grund som Hanns Höstrue nu bruger, strecher sig vdj lengdenn 18 Allen, och vdj bredenn vdj Baade Enderen 12 Allen, der paa finddis Hanns Lindenois Grunde breff Daterit 1585 och giffuer Aarlig

Pendinge -- j R: dlr iiij ß lyebchs.

- 37 Jörgenn Nielßenn Kiellsmedzgrund, som hand selffuer paa Boer, er nu Maalt, och befundenn vdj lengdenn 52 1/2 Allenn, och vdj bredenn ved begge Enderenn 12 Allenn, Sillandz.maall. foruden drabefald, giffuer Aarligenn

Pendinge j rix dlr j R: ort.

Haffuer Bisß Oluffs breff.

- 38 Jenns Bloch. Aff denn Grundt Hannsß Huß paastaar som hand er Boenddis strecher sikh, Wdj

Lateris --- iij Rix daler ij ort ij ß j alb

P. 8

Vdj Lengdenn Neder mod Torged, 26 Allen j qteer. Och vdj Bredden thill gaaden 10 1/2 Allen Sielandsch maall, huilchen Grund thill foren er beuilget Frederich Steenn, Sidenn Hellee Borecids, effter Madz schells Grundebreff, Huor paa nu findis welb: Knud Gylden= stiernes breff, Och schall giffue der aff Aarligh

Pendinge ----- j rix ort

Torffuitt.

- 39 Johann Henrichßens Grund Som hand Selff Paaboer wed thorffuit, strecher sig Vdj Lengdenn langst Gaadenn 8 Allenn i Q.ter: och vdj Breden 8 1/2 Allenn Sielansch maall, Haffuer Ingen Grundebreff faareuijst Giffuer Aarligh

Pendinge ----- vij ß ij alb Lybsch,

- 40 Hanns Busch aff en Grund S: Hanns
Wibermand thillforen haffde, Strecher
sig vdj Lengden som nu maaldt er, 16 Allen
3 quarter och vdj Breden 12 Allen Sielansch
Haffuer Her paa frembwijst it
Grundebreff, Aff Christopher Walchenn=
=dorp vdgiffuit Daterit 1559, som nu
iche waar thillstede Giffuer Aarligh,
Pendinge ----- xij ß lubsch.

Schostrede

- 41 Joen Hey Aff Casper Rodenborgs Grund
Som er en aff Hanns Hogenns Grunder,

Lateris -- ij Rix ort ij ß j alb.

Schall Streche sig effter Erich Rosenkrandsers
Breff Dat: 1561. Vdj Lengdenn 27 Allenn
Och vdj Bredden thill Gaadenn 17 Allenn Och
vdj den Andre Ende 27 Allen Norsch maall,
Findis nu vdj Lengdenn fraa Gaadenn, och
Neder vdj Gaardenn 27 Alenn och Bredenn
thill Gaaden 14 Allenn och vdi den Anden
ende 20 Allenn, giffuer Aarligh,
Pendinge ----- 3 Rix ort iiij ß lubsch,

- 42 Henrich Foermand Den Anden Part som
hannnd haffuer bekommet, effter Heinn
Foeruigh, Schall streche sig vdj Lengdenn 26.
Allenn och vdi Breden offuen och Nedenn
18 1/2 Allenn 1 1/2 q.teer: Norschmaall, effter
Hanns Pederßens Grundebreff Dat: 1575
Findis nu Breden thill Gaadenn 12 Allen
3 quarter, Lengden fra Gaaden och Neder
23 Allenn, Saa och Breden Bagh vdj Gaarden
Lijge saa wed Gaadenn, med en frij Vdgang
Giffuer Aarligh
Peninngge ----- iiij rix ort. iiij ß dansch

- 43 Hanns Holches Skomager Aff en Grund,
Som Anders Pederßen Borgermester thillforrn
haffuer hafft, schall streche sig vdj Lengdenn
Langst Gaaden 19 Allenn, Och vdj Breden
18 1/2 Allenn Siellandsch maall, Effter Christo=
=pher Walkendorps Grundebreff Daterit
1569., Findis nu vdj Lengdenn Langst
gaadenn 18 Allen 1 q.teer Och vdj Breddenn,

Latris j Rx dlr ij ort xj ß.

- 17 1/2 Allen Siellandz maall Huor aff hand
Giffuer Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- j rix ort
- 44 Michell Jannßen Schomager aff en aff
Adrian Schomagars Grunder, som thill forne
er thillkommen Johann Schreder, strecher sig
Langst gaadenn 13 Allenn Ringer j q.teer:
Och vdj Breden nedenn thill Gaaden 24 Allen
Siellandsmaall Haffuer Christopher
Wallkendorps breff Dat: 1559 giffuer
Aarlig Grundeleye
Pendinge --- j R: ort v ß j alb dansch.
- 45 Endnu Haffuer hand en Grund, Som hans
Röst, Och der effter Hanns Wulff, thill=
=foren haffuer thillkommen, schall streche
sig vdj Lengdenn, Effter Erich Rosenkrand=
=sis Breff 33 Allenn och Neden vdj Gaar=
=denn 17 Allen Norschmaall Giffuer Aar=
=ligenn Pendinge ----- iij Rix ort j ß dansch
Befindis nu langs gaadenn 14 Allen einn j q.te
Och vdi Lengdenn fraa Gaaden Neder vdj
Gaardenn 26 Allen Sielladschmaall,
Och lijge bred vdj Begge ender,
- 46 S: Hermand Foeruigs Grund som hans
hustru nu Boer, schall streche sig effter
Christopher Walchendrops breff Daterit
1559. Vdj Lengdenn Langst Gaadenn 14.
Allen Norsch maall giffuer Aarlig
Pendinge -- j rix ort v ß j alb:

Latris -- ij dlr xi ß ij alb:

Befindis nu langst gaaden 13 Allen j q.teer och
fra Gaadenn 27 Allenn,
- 47 Aff Starbhusett paa Schostrede Huilched
schall vere effter Madz Schells Grundebreff
Dog vden Segell och Datum vdj Bredden
27 Allenn Och vdj Lengden 30 Allenn
Norschmaall, Giffuer Aarlig Penge
----- ij Rix dlr iij ß lubsch
Findis nu vdj Bredden 20 Allen och vdj Lengden
31 Allen Siellandschmaall,
- 48 Teus Gerdtzen Schomager aff en grund

som Jacob Krusße Schomager thill=
=faarne er thillkommen Och der effter,
Jesper Auendthrod, schall vere effter Erich
Rosenkrantzis Grundebreff Daterit
1561 vdj Lengdenn 38 Allen, och vdj
Breden 20 Allen Norschmaall Giffuer
 Pendinge ----- ¶ ort 4 β danske
Befindis nu thill Gaadenn 15 Allenn
ringer j Quarter Och vdj Lengden
28 Allenn 3 quarter Siellanndz=
=maall

- 49 Salig Harmen Borriss Arffuinger
Aff enn grund Hanns Wulff thill=
=foren Haffde , skull streche sig vdj

Latris -- iij Rx dlr j ort

P. 10

Lengden 27 Allenn och vdj Breden 12 Allen
Norschmaall Effter Madz Schels Breff
Daterit 1570. giffuer Aarligenn
 Pendinge ----- iij R ort j β danske
Findis nu vdj Bredenn Langst gaadenn 10.
Allenn Och Vdj Lengdenn 22 Allen Ringr
j q.teer Siellandzmaall.

- 50 Cort Claußen aff Jörgen Jörgenßen Schom=
=magers grund, som er Kommen fra Cort
Sutmand, Schall streche sig vdj Lengdenn
28 Allenn och Vdj Breden 12 1/2 Allenn Norsch
maall Effter Erich Rosenkrantzis breff
Daterit 1561. Giffuer Aarlig
 Penge ----- iij Rix ort.
Findis nu 11. Allenn thill Gaadenn Och
vdj Lengdenn 23 Allen Siellandschmaall

- 51 Henrich Faruijgh, Aff en Grund som thill=
=foren er thillkommen Hermant Brögge=
=mand, Och der effter Oldtmand Eiches
Schall streche sig vdj Bredden, 13 Allenn 1 1/2 q.teer
Och vdj Lengdenn 22 Allen Norschmaall
Haffuer Lauritz Krusis Grundebreff,
Daterit 1597. Giffuer
 Pendinge ----- iij Rix ort.
Findis nu Vdj Bredden 10 Allenn och vdj

Latris -- ij Rx dlr j Ortt j β

Lengdenn 17 Allen 3 quarteer Selandz maall

- 52 Christen Christenßen aff en grund Gerdt Koster thillforen thillkomb, Er som den nu er maaldt 19 Allen thill Gaadenn och vdj Lengdenn 23 Allen Siellandschmaall, Dogh ingen folch eller breffue Haffuer nu veret thillstede, Giffuer
 Pendinge ----- iij Rix ort.
- 53 Henrich Smed Schomager, aff en Grund effter Morthen Mens, Schall streche sig vdj Lengdenn 28. Allenn, Och vdj Bredden 13 Allenn Norschmaall, Effter Erich Roßenkrandzis Grundebreff Daterit 1568. giffuer
 Pendinge --- iij Rix ort iij ß dansch
 Findis nu vdj Bredden 10 1/2 Allenn Langst Gaadenn och vdj Lengdenn 23 Allen Sielansch maall
- 54 Jan Schröder aff en Baltzer Tönnißens grunder, hand selff paaboer schall streche sig vdj Lengdenn - 27 Allen 3 quarter och Vdj Bredden 13 Allen Norsch maall, effter Peder Tottis breff Daterit 1590.
 Giffuer Aarligh
 Pendinge ----- iij R ort ij alb lubsch
 Findis nu Vdj Bredden langst gaaden 11 Alln Och vdj Lengden 23 Allen Sielandschmaall

Latris -- 2 dlr ij ort v ß.

P. 11

Huilchen Grund følger nu Claus Schröder,

- 55 Henrich Jannßen den Andenn, Aff Baldtzar Tomißen grunder, Skall streche sig vdj Lengden 25 Allenn Och vdj Bredenn 11 1/2 Allen Norschmaall, Effter Erich Rosßenkrandzis breff Daterit 1561 Giffuer Aarlig
 Pendinge --- iij Rix ort j alb lubsch,
 Huilchen for.ne Grund følger nu Ludloff Stundenbergh,

- 56-57 Carsten Carstenßen aff thuende Grunder Denn eine aff Peder Bishop, Den Anden aff Carstenn Hattigh schall Byges nu paa Ny, Er thill sammen som de nu er Maald fraa Gaaden och op thill Steffehußt

29 Allen 3 quarter, Och 18 Allen vdj
Bredden, thill Gaadenn Siellandschmaall
Haffuer ingen Grundebreff, Giffuer
Aarligen
Penge ----- j Rix dlr xj ß ij alb.

- 58 Cort Balchen aff en grund Som Dirich
Sterp thill fornn haffuer Hafft, och er
Hijdkommen, aff Jochum Krusße, schall
Streche sig vdj Lengden 34 Allen och vdj Bred=
=denn 16 1/2 Allenn Norschmaall effter
Erich Rosenkrandzis Grundebreff Dat
1568. Giffuer Aarlig Penge --- iij Rx ort.

Latris -- iij Rx dlr xij ß j alb

Huilchen for.ne Grund følger nu Baldtzer
Suchow,
Findis nu langst gaaden vdj Breddn 15 Allen
Och vdj Lengden 28 Allen Sielandschmaall,

- 59 Dirich Idtkenn aff en Part Aff Adrian
Schomagers thuende grunder, som strecher sig
effter som de nu er Maaldt, udj Bredenn
langst gaadenn 13 Sielandsch Allenn, Och
vdj Lengden vdj Begge Ender 23 1/2 Sielandzch
Allenn, Vnderthagen en lijden Hiörnn Bagh
som hörer thill samme grund, Dog
Findis Her paa ingen Grundebreff,
Giffuer Aarlighen
Pendinge --- j Rx dlr ij ort,

- 60 Jörgen Joensen aff Den Anden part
aff samme grund, strecher sig vdj Lengden
28 Allenn Och vdj Bredden aff thill 15
Allenn, Och Neden 25 Allenn Haffuer
Hanns Pederßens Grunde Breff Daterit
1574 Giffuer Aarligen
Pendinge ----- j Rx dlr vj ß lubsch,

- 61 Claus Smeding aff en grund effter Henrich
Suchow, erlangt effter som det er offuer
maaldt 22 1/2 allen Och 10 Allen 3 quarter

Latris -- ij Rx dlr ij ort xj ß.

P. 12

Bred Sielandschmaall Giffuer Aarligen
Penge ----- iij Rx ort.
Dogh er Ingen Grundebreff her paa

Paa Broenn.

- 62 Jochum Ellers en Part aff Anna Jörgens
daatters grund., som strecher sig vdi
Lengdenn Som er Offuermaaldtt 54
Allenn, Och vdi Breden thill gaadenn 14
Allen 3 q.teer. giffuer Aarlig
Penge ----- iij Rx ort.
Huilchen for.ne Grund følger nu Pouell
Wendt,
- 63 Niels Arendtsen Den Anden part aff
Anna Jörgensdaatters grund, strecher
sig vdi Lengdenn 54 Allenn, och vdi Breden
thill Gaadenn 10 Allen j q.teer, Sielandsch
maall giffuer Aarlig
Pendinge ----- j Rix dlr.

Latris ij Rx dlr ij ort

- 62-63 Paa disse thuende Parther er Erich Rosen
krandzis Grundebreff, Daterit 1563.
Dog schulle de endnu Huer thage sit Breff,
Haffuer Niels Arendtsen Bekommed Welb:
Knud Gyldenstiernes Grundebreff,
- 64 S: Joen Anderßenn Arffuingers grund,
Schall were effter Hanns Lindenoww
Grundebreffs lydelse, Daterit 1581.
Dend 8. Decembris Vdj Bredden thill
Gaadenn 13 Allen och Op vdi Gaarden
12 Allen Siellandschmaall Giffuer
Aarligh Grundeleye

Penge ----- j rix ortt,
Befindis nu Bredden thill Gaaden 14.
Allenn 2 quarter, Och 15 Allen fra
Gaadenn och op vdi Gaardenn,
- 65 Jörgen Blichmand Hanns grund Hand
Sielffuer paa boer schulle streche sigh
langst gaadenn 23 Allen, och fra gaaden
op vdi Gaardenn 69 Allenn Siellandsch=
=maall, Effter Christopher Walcken=
=drops breff Daterit 1559. Och
Giffuer der aff Aarlig Grundeleye
Penge ---- j Rx dlr vj ß j alb lubsch

Latris -- j Rx dlr ij ort ij alb:

P. 13

Findis nu Breden thill Gaadenn 19 Allen
Och vdj Lengdenn fra gaadenn op thill
fieldz - 64 Allenn,

Paa Stranden

- 66 S: Söffren Söffren Borgemesters
Grund Hannd selff paa boede, Kaldis
Wogs Alminding, strecher sig fra Allgaade
Och Neder thill Siöenn 99 Allen for=
=uden Den frij Rumb imod Siöenn,
Och Breden emellom Pouell Hellißenns
och Jan Petterßens Husß 22 Allen
Siellandzmaall, Saa Gangen paa
Begge sider, Wed Hanns Bygning bliff=
=uer frij, Haffuer Kong: Mayts
Naadigste beuillning, Och Niels Windz
Grundebreff, Daterit 1612 giffuer
Deraff Aarligenn
Pendinge ---- ij Rix dlr xiiij ß j alb
Huilchen for.ne Grund er thagen thill
Allminding Der for giffues der aff
iche Grundeleye,

Latris -- o.

- 67 Mouritz Bostede aff Den yndre side vdj
Oluff Nielsens gaard, er Bred thill gaaden
8 Allen j q.teer vdj Lengden 12 Allen sie=
=landschmaall giffuer Aarligh
Penge --- j Rix dlr
Dog haffuer Hand ingen Grundebreff
derpaa,
- 68 Botholl Ollßen aff en Ødepladz och grund
offuen gaaden, emllom S: Hanns Jenßens
Stenkielder Och for.ne Bottols egen gade
grund, vdj Lengden paa Begge sijder 14 Allen
minder j q.teer Vdj Bredden offuen 4 Allen
Ved den Nederste ende 9 Allen j quarter,
Siellandschmaall giffuer Aarlig Grundeleye
Pendinge --- ij ort,
- 69 S: Hans Jenßens grund, Hanns effterleff=
=uersche Sielffuer paaboer, Strecher sig vdj

Lengdenn fra Allgaadenn, Och öffuerst op
thill den Anden gaade Lengst haugenn 114.
Allenn, Och vdj Breden nest wed Allgaaden
foruden Draabefeldet 11 Allen ij quarter
Noch vdj Breden nest op thill Haugenn Gun=
=dersenns Steen kileder 24 Allen 3 q.teer
Siellandschmaall, Befindis lijge effter
Lauritz KrusBes Grundebreff Daterit
1606. giffuer
Pendinge --- j Rix dlr:

Latris ---- j Rx dlr ij ort

P. 14

- 70 End haffuer Hun Siögrund Neden
for vdj Christopher PederBens gaard,
Strecher sig vdj Lengdenn fra Siöen op
thill Richert Strangis Husß 51 Allenn
Och vdj Bredden 12 1/2 Allenn Sellandz=
=maall giffuer
Penge ----- j Rix dlr.
- 71 Richert Strange, En part vdj Sam=
=me Siögard Strechendis vdj Lengdenn
fra for.ne Salig Hanns Jenßens Siöhusße
Och op thill Tuergangenn 15 Allen 3 q.ter
Och vdj Bredden 12 1/2 Allen Siellandzmall
Giffuer Aarligenn
Penge ---- j Rix ort,
- 72 S:Hanns KrusBes Grund vdj Sam=
=me gaard, Strecher sig vdj Lengden fra for.ne
Tuergang och op thill Gaaden 15 Allenn
Och vdj Breden thill Gaaden 8 Allenn
3 quarter Siellandsmaall Huor paa
hand haffuer Lauritz Krusis Grunde=
=breff Daterit 1599. giffuer Aarligen
Pendinge ----- j Rix dlr:
- 73 Anders Hannßenns Grund vdj Samme
gaard Strecher sig Vdj Lengdenn fraa
Gaaden och Neder thill Tuergangen,
15 Allenn, Och Breden Langst gaadenn
9 1/2 Allen Siellandschmaall giffuer Aarlig
Penge --- j Rix dlr:
- Latris -- ij Rx dlr j ortt
- 74 Willem Simensens grund vdj Samme gaard
Strecher sig vdj Lengden fra gaaden, och Neder

thill Hanns Poullsens Husß, 27 1/2 Allenn
Och Breden thill Gaadenn 12 Allenn Mens
Neden thill Nij allen Siellandzmaall
Giffuer Pendinge -- j Rix dlr.

- 75 End haffuer Hand en lijden Hagegrund off=
=uen for Gaadenn, Offuen Jens Ander=
=sens grund, huor paa findis Peder Tothis
Breff, Schall vere vdj Lengdenn 66 Norsch
Allenn och vdj Breden 16 Allenn giffuer
Penge ---- j Rix ort
Findis nu Lengdenn 52 1/2 Allen och vdi
Bredenn vdj Den Nordre ende 11 Allenn
Och paa den Syndre sijde 17 Allenn
Aldt siellandschmaall,
- 76 Hanns Poullsens grund en Part vdj Nye
gaardzgaard, Strecher sig fra Willum Sie
=mensens Husß och Neder thill Hogen Gunder=
=sens Siöboeder 7 1/2 Allenn Och vdj Bredden
9 Allenn Siellandschmaall, Haffuer
Ingen Grundebreff Giffuer Aarligen
Pendinge ----- j ort,
- 77 Hogen Gundersens Siögrund Nest Neden
for vdj sammegaard strecher sig vdj Leng=
=denn fra for.ne Hanns Poullsens husß och

Latris -- j Rx dlr ij ort

P. 15

Neder thill Siöen 18 Allenn och Vdj Bred=
=denn Nij Allen Sielandschmaall giffuer
Aarligh
Pendinge ----- j R ort.

- 78 End haffuer hand en grund offuen for
Gaadenn Nest Norden Hanns Jenßenn
Som den S: mand Sielffuer paa Boede
Grundebreffuit och folchen waar iche
vdj Byenn, Dog er Grundenn effter
som den nu bleff maaldt vdj Breden
fra Gaadenn 32 1/2 Allen, Saa och Breden
Offuen thill 13 Allenn giffuer
Pendinge ---- ij Rix ort,
- 77-78 Huilche for.ne thunde Grunder følger
hans Jenßens effterleffuersche,
- 79 Giönnithe Johannsdatter Salig
Johann Effuertsens effterleffuersche

aff en grund hun paa Boer, som thill=
=fornn er Kiöfft aff Claus Torff
Hendis part strecher sig vdj Lengden fra
Gaadenn, och Neder imod Lauritz Thed=
stedz husß 22 1/4 Allenn och vdj Breden
offuen och Nedenn 9 1/4 Allen Selandzmaall

Latris iij Rx ort.,

Giffuer Aarlig

Pendinge ---- iij Rix ort.
for.ne Grund følger nu Herloff Lauritzsen

- 80 S: Lauritz Tedstedz hustru Margredte Jacobß=
Jacobsdatter, for en Anden part aff sam=
=me grund, Som sig strecher vdj Lengdenn 12 1/2
Allenn, Och vdj Bredenn 9 1/4 Allenn Sielandsch
Paa Begge Parther haffuer derpaa Peder
Tottis Breff Daterit 1591. Och
giffuer Aarligenn
Pendinge --- j Rix ort.

- 81 Hermand Schröder aff en grund vdj Peder
Busßes gaard, Som thillforne haffuer
fuld Henrich Jesperßen, och Tonnis Grijs
Findis nu vdj Bredenn thill Gaaden 10 Allen
Lengden fra gaaden och Neder, thill de husße
Hermand schröder thillfornn thillkomb 41
Allenn Breden Neden thill 11 Allen, iblant
samme lengde er et Nöst, som er vdj
Bredden 18 Allen giffuer der aff
Pendinge --- j Rix dlr,

- 82 Endnu Harmen Schröder aff 4 Siöboder,
som en Part Henrich Jesperßen thillfornn
thillkomb, er vdj Lengdenn 33 Allen och
Vdj Breden 13 Allenn Selanschmaall med gan=
=gen Giffuer Penge --- j Rix dlr:

Latris -- ij Rx dlr.

P. 16

- 81-82 Heraff følger Jan Janßen de diche och Carsten
Ollsen, de thuende Siöbod grunder,

- 83 Oluff Nielßen aff en Part vdj sammen grd
Som hand haffuer Kiöfft aff Henrich Jesper=
=sen, strecher sig vdj Bredenn thill Gaaden 7.
Allen med Draabefald, Neder thill vdj
Bredden 6 Allenn 1 1/2 q.te Och vdj Lengden thill

Claus Bangs husße, Som de maalt och forfun=
=den er, 41. Allen giffuer
 Pendinge ----- ij Rix ort,
Huilchen for.ne grund følger nu Jan Jansen
de diche

- 84 Jan Janßen de diche, aff en Part vdj samme
gaard, schall streche sig vdj Lengden, effter Niels
Windz Grundebreff Daterit 1614. fra
Algaaden och Neder thill Niels Michellsens
Husße 44 Sielandsch Allenn, Och vdj Breden
6 Allen och 3 q.ter vdj Breden Neder thill 8 1/2
Siellandz Allenn giffuer Aarligen der aff
 Pendinge ----- ij Rix ort
Findis nu Bredden thill Gaadenn, med drabfald
7 Allenn, Neden och vdj Breden 9 Allen j q.ter
Lengden fra Gaaden, Neder thill Siöen
foruden gangenn ----- 41 Allen,

- 85 S: Niels Michellsens Siögrund som nu følger
Claus Bangh, vdj Peder Busßis grd, er bred
lige effter Grundebreffuit 13 Allen 3 q.ter,

 Latris -- iij ort.

Och vdj Lengden 16 1/2 Sielandsch Allen, huor paa
findis Niels Windz Grundebreff Daterit 1614.
Giffuer Aarligh
Pendinge ----- j Rix ort.

- 86 Poull Iffuersens Siögrund, Neden for
vdj samme grd Strecher sig vdj Lengdenn effter
Grundebreffuit 17 1/2 Allen 1 q.ter Sielandsch,
och vdj Bredden 13 Allen 3 q.t: findes Niels
Windz Grundebreff Dat: 1614. Giffuer
Aarligh
 Pendinge ----- ij Rix ort.

- 87 Anne Claus Melshus grund, som nu thill=
=kommer Peder Kempe, Strecher sig vdj Lengden
Steenkilederen och Siöbeden 50 Allen och vdj
Bredenn 15 1/2 Allen Siellandz maall giffuer
 Pendinge ----- j Rix dlr:

- 88 End Haffuer Hand Kiöfft en Bolluerch aff Poull
Iffuersen, Huor paa Hand nu haffuer Bygt
Neden for for.ne Siöboeder 28 Allen langh
och 15 Allen Bret giffuer Aarligh
 Pendinge ----- ij rix ort
Denne Grund følger Claus Rothkenn
som hand sig thill forhandled haffuer.

89 Peder Schott aff en Grund Nedenn for
Gaadenn och offuen for Peder Kempe,
schall streche sig vdj Lengdenn Effter Peder
Tottis Breff 18. Allenn, Och vdj Breden
paa Begge ender 13 Allen Norsch Giffuer
Aarligenn
Pendinge ----- j Rix dlr:

Latris -- iij Rix dlr.

P. 17

Findis nu vdj Lengden 14 1/2 Allem och vdj Breden
thill gaadenn 11 1/2 Allen lijge langt och Brett,

90 Jan foermand aff en Grund Nest offuen
for, Strecher sig vdj Bredden thill Gaadenn
12. Allen Vden Drabefald, och vdj Lengden
36 1/2 Allen Sielandschmaall, Giffuer
Nu Aarligh effter Junchers Grundebreff
Penge ----- j Rix dlr:

91 Walraffen Baggers egen Grund, strecher sigh
Vdj Bredden 12. Allenn, och vdj Lengden fra
for.ne Johann Foermandz och op thill Gerdt
Ollsens grund 25 Allen giffuer
Penge ----- j Rix ort

92 Gerdt Ollsens grund dernest offuen for
Strecher sig vdj Bredden 19 1/2 Allenn Och vdj
Lengden Nest imod Willem Simensens
grund 26 1/2 Allen giffuer der aff
Pendinge ----- ij Rix ort.

93 Claus Rothken som nu Haffuer Anna
Richersdatter, thill Echte, aff en Grund
hand selffuer paa Boer, schall streche sig
fraa gaadenn och Nedder vdj Siöenn 64 1/2
Allen j q.ter: och vdj Bredellsen offuen och
Nedder thill, 21 Allen, Siellandzmaall
Effter Lauritz Krusßes Grundebreff
Daterit 1608. Giffuer Aarligh
Pendinge ----- ij Rix dlr:
-- Latris j Rx dlr iij Rx ort
foruden Claus Rochkis Som
regnis paa den neste side effter

Nu befindis vdj Bredden Langs gaaden 20 Allen
Hanns bebögte Husß fraa gaaden Neden thill
Siöenn med Boluerchen vdj Lengden 66 Allen

Saa och Hanns Wbebygte Bolluerch Vden for
thill Söes vdj Lengden 26 Allenn Lijge bredt
Paa begge Ender,

- 94 Noch en Siögrund Lijge vd med och fraa enden
aff for.ne Gammell Grunder, och husße thill
Dybett I Marbachen Nest Wed och
emellom Peder Kempes Ny Siöboede
Paa den Sudost side, Och Indlöpet thill
Alminding Nest inden Erchebispgaarden
Paa den Norduest Sijde vdj sin Lengde
25 Allen och Bredden 21 Allen, Saa at
for.ne baade gammel och Ny grunder gör
nu thill sammen vdj ald deris Lengde, som
strecher sig vden for Algaaden paa Stranden
lijge vdj Wogenn thill for,ne Dyb och Marbach
89 1/2 Allen j q.teer Och vdj Breden offuen och
Neden 21 Allen Sielandschmaall, Haff=
=uer Welb: Knud Gyldenstiernes Grunde=
breff Och giffuer nu Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- ij Rix dlr.
Vdj den Anden Nemblig 1626. Aars Grundebog
fölger Claus Rattkenn, effter som Grunde=
=breffuitt Vduijser Vdj Marbachen eller
Siöen,

Latris -- ij Rx dlr:

P. 18

- 95 Tommes Mogenßenn Begh aff Peder Sander=
=ßens grund, wed Erich bispgaardenn giffuer
Aarligenn
Pendinge ---- j Rigs daller
Grundenn schall Werre effter Peder Thottis
grundebreff Daterit: 1591 Vdj bredenn Offuen
och Neddenn thill 20 Allenn, och lengden fraa Aldt
gaadens och op vdj Marchenn 40 Allenn Norschmall,
Befinddis nu vdj breddenn langs gaadenn 18 Allen
och Vdj lengdenn 34 Allenn Siellansch Mall

Wddenn : for Erchebispgaardenn

- 96 Moridtz. Bostede aff Niels biönßens grund
schall streche sig wdj lengdenn wdtill siöenn
80 Allenn och vdj bredenn vde med Erche
bisßgaardenn 16 Allenn, Effter Hanns linddenas
Grunde breff Daterit 86 giffuer
Aarliigenn

Pendinge -- ij Rix dlr 4 ß lybsch
finddis nu vdj lengden Saa uit beBiugt er 54
Allen och vdj bredenn Offuen och Nedenn 14 Allen
Siellanschmaall.

- 97 S: Jacob Jacobßenns Arffuinger och Deris med
Consarfer: aff denn grund, Kalddis Hering
Packerje, schall streche sig vdj lengden langst gaaden.
54 Allenn och vdj breddelßen fraa gaaden och
Neder Emod Niels biörnßens husß 37 Allen
Norschmaall.
Lengdenn fraa landdet och vdj Siöenn 63 Allen
effter lauritz Krußis Grundebreff Daterit
1603 giffuer Aarliggenn Pendinge -- j rix ort
Er taggen til den Nye Kierkis Kiergaardt,

Lateris iij Rigs daller j ort - 4 ß

- 98 Belangendis denn siöeegrund, som Brugtis till slottit
och formeddelst, Ildschade, bleff Aff brent fölger
borgemester, Pouell Iffuerßenn, effter Knud
Gyldennstiernnis grunde breff, Och giffuer
Aarligenn grundelieye
Pendinge - j R: dlr

- 99 Schipper Joen Joensßenns Grunde schall verre
effter som denn nu Ind Planchet er, och Sl: Knud
Gyldendtiernnis Grundebreff om formelder, Vdj
Lengdenn 72 Allenn och vdj bredenn 22 allen 3 qart
Seillannschmaall, Och schall giffue Aarligen
Grundeleye
Pending ----- j rix dall.

- 100 Mester Peder Brochs och Anna Pedersdater, aff
en S: Dauidt bosßells grundt, vden for Erche
Bispgaardenn giffuer Aarligenn.

Pendinge ---- j rix dlr.
Samme Grund er vdj lengden 81 1/2 Allen och Wdj
bredenn 23 1/2 Allenn

- 101 Rasßmus balenthinns Ødde Grund, Offuenn
Fraa gaardenn och Nedenn till, Claus Jacobßens
Nöst strecher sig vdj lengden som Kand bebyggis
27 Allenn och vdj breddenn Offuen och Neddenn till
102 16 Allenn, Saa och en Grund Neden for vdj Söeen
som den S: Mandzs, effter leffuersche Endnu till
kommer, strecker ßig vdj lengdenn, vdj till
Marbachenn, Och vdj bredenn, vdj begge ender
13 1/2 Allenn Siellansch. Maall. Huor Paa finddis
Niels Windz grundebreff, giffuer Aarligen

Pendinge ----- ij Rix ort.

Lateris -- iij R: dlr ij ort

P. 19

103 Claus Jacobsen en part aff samme Raßmus
Balenthijns grund Liggendis emellom disße
thuende stucher, som S: Wijmholdt Janßen sig
haffde thillforhandlett 21 Allenn j q. teer haffuer
Peder Tottis breff Daterit 1590. giffuer
Aarlig Grundeleye

Pendinge ----- xxvj ß. dansch.

104-105 Jann Jannßen de Lange aff thuende Grunder
effter S: Vng Claus Lud giffuer Aarligh,

Pendinge ----- iij rix ort

Beuijser med theunde Breffue samme grunder
at vere Den förste wdj Lengdenn fra gaden
och Neder 96 Allenn Och vdj Breden offuen
och Neden 20 Allenn Norschmaall,
Saa och med det Andet Lengden fraa sammen
grund och Husße vdj Wagen 32 Allen, och
vdj Bredden 20 Allen Aldt Norschmaall,
Befindis Nu vdj Bredden fra Algaaden och Neder
vdj Siöen paa Begge parther, Saauijtt be=
bygt och Indplanchet er - 87 Allen, Bredenn
Nedden thill Wed Siöen 14 Allenn foruden
Itt Nytt Boluerch som endnu iche er Ned=
=siunchenn

106-107 Henrich Dirichssen en Grund Hanns Nöst paa
staar, som nu fölger S: Hans Jenßens effter
=leffuersche, Saa och en Øde grund thill gaaden
schulle Vere fra Gaadenn Neder i Siöenn

Latris -- iij ort ij ß

Vdj Lengdenn 132 Allenn Bredden offuen thill
26 1/2 Allen och Neden thill Siöenn 20 1/2 Allen
Norschmaall effter Lauritz Kruses Breff
Daterit 1601 Och giffuer

Pendinge ----- ij Rix ort.

Nu befindis, at den Wbebögde Ødepladz
er Vdj Lengden Neden thill Nösted 36 Allen
Saa och Nösted och Söeboeder, Ocsaa vdj
Lengden thill sammen Saauit bebygt er,
52 Allenn, Saa den Gandtsche Lengde
Baade Ødepladz, och det som bebygt er,
Vdj sin Rette Lengde 88 Allenn, Breden
och den Øde pladz emellom Jan Jansen de

langes Husß, och Berendt Nagels plancher
offuen thill Gaadenn 23 Allen 3 q.teer
Breddenn wed Nösted Saauijtt bebögt
er 16 Allenn, Och Siöboederne Neden
wed Siöenn 14 Allen aldt med Siel=
=landschmaall

108-109 Berendt Nagels Siögrund Nöster och
Grund schulle vere först effter Peder Tottis
Breff, Daterit 1593 Liudendis om en
Söegaard med thuende Nöster der hoesß
Som schulle streche sig vdj Lengden 60 Allen
Och Vdj Breden offuen och Nedden 28 Allen
Huilche Grunder Abraham Dauidsen
thillfornn er thillkommen, Saa och det
Andet stuchegrund, offuen for for.ne Nöster
schall Vere effter Lauritz Krusßes breff

Latris -- ij Rx ort

P. 20

Vdj Lengden fraa Gaaden och Neder thill
for.ne Siöhusße 47 Allenn, Breden offuen och
Nedenn 28 Allen, aldt Norsch maall,
Nu befindis sig Breden thill gaaden 30 Allen
vdi Lengden Nösten och Haugenn, 75 Allen
effter for.ne Bred. och Siöboeder Neden for,
strecher sig vdj Lengdenn 45 Allenn och vdj
Bredenn 13 1/2 Allenn, schall nu giffue der
aff Aarlig Grundeleye.

Pendinge ----- j Rix dlr:

110 S: Jacob Jacobsens Arffuinger, en gaade
grund, schall streche sig Neder vdj Siöenn,
Med Nöstenn Siögrunder och Andet, effter
thrende Grundebreffuers Indhold som følger.
Först en Grund offuen for Gaaden, och
Neden thill den Mit grund, schall streche sig
effter Lauritz Krusßes breff Daterit 1596
Vdj Lengden 42 Allen, Breden wed den Øff=
=uerste ende 36 Allen, och Wed den Nederste
Ende 32 Allen, der aff Aarligen
Penge ----- x ß dansch

111 Det Andet stuche strax neden for, schall
streche sig vdj Lengden, Effter Peder Tottis
Grundebreff Dat. 1593 vdj Lengdenn
60 Allenn, Och vdj Breden Offuen och
Nedenn 30 Allen, der aff
Pendinge ----- xxiiij ß.

Det Thredie stuche grund, Ligger der nest

Latris ----- Rx dlr j ort x ß.

Vden for, Strecher sig vdj Lengdenn vdj Siöen fra
Det Neste stuche grund 26 Allen Och vdj
Bredden 30. Allenn Aldt Norschmaall Effter
Lauritz Krusßes Grundebreff Dat 1606
huor aff giffuis
Pendinge ----- j Rix ort

110-112 Nu befindis paa Alle Trij stucher Breden thill
Gaadenn 29 Allenn, Saa och Breden Neden
thill, Saauijtt Scruit och Nöstet strecher 26
Allenn, Och det aldt vdj Lengdenn, fraa
Gaaden, och Saauijtt samme Brede strecher
58 Allenn Lengden fra Samme Bred, och vdj
Siöenn, Saauijtt bebögt er, 27 Allenn
Och Bredenn derpaa - 14 1/2 Allenn,

113 Peder Simmenßen aff et Lijdet stuche grund
Giffuer Aarlig
Pending ----- j ort
Grundebreffuit er iche thillstede, folchene
Paa Höstreise, Dog findis der som nu
Maaldt er, Bredden offuen och Neden, 6 Allen
Saa och Husit som bebygt er, vdj Lengdenn
15 1/2 Allenn

114 Derforuden en Ødepladz, der Neden for
vdj Lengdenn thill Claus Frandsens Nöst 15
Allenn och vdj Breden som faaresiger 16. Allen

115 Claus Frandtzen och Abraham Koch deris
Siögrund, Neden for forb.te Peder Simensen

Latris -- ij ort

P. 21

Grund schall streche sig vdj Lengdenn vdj Siöenn
26 Allenn Och vdj Bredenn 20 Allen Norschmaall
Effter Peder Tottis breff, Dat: 91. Hour aff
de giffuer Aarligenn
Pendinge ----- j Rix ort.
Beindis be.te Grund nu vdj Lengden 26 Allen
Och vdj Bredden 17. Allenn med Bolluerch och Andet

116 Mauritz Bosteds Grund och Øde Pladz med
Nöstenn Er med flijd Maald Offuer=
uerende Welb Knud Gyldenstiern Sampt

Borgemester och Nogle aff Raadet Och da
bleff befundenn, Hanns Grund baade bögt
och Wbygt, som vdj Bredden thill Gaden 52
Allenn, Och vdj Lengden fra Gaden thill Siöen
Vden for Siöboeden 121 Allenn Och vdj Bredenn
thill Siöenn 33 Allenn, Her forudenn bleff
och Clar giort, huis thuist som waar Emellom
be.te Mouritz Bostede och Simen Cornelisen Ahnlan=
=gende, det Styche Grund simen aff D:
Henrich Haffuer Kiöfft, Saa en Huer den
Saauell som Hustruff Tyre War Samplig
tillfridz och Nöygidis, huor paa Mouritz
Bostede Bekomb Welbe.t gode Mands grunde=
=breff, Och schall giffue aff for.ne grund
Aarligenn

Penge ----- j dlr:

- 117 Simen Cornelisens Söegrund Strecher sig effter
Niles Winds Grundebreff Liudendis Dat: 1610
Vdj Lengden saa meget nu bebögt er fra Landet

Latris -- j Rx dlr j ort.

Vdj Siöenn 54 Allenn, och vdj Breddenn 24 Allenn
Siellandschmaall befant sig nu ochsaa lijge der
effter,

- 118 En Ødegrund offuen for, forbe.te Simen Corne=
=lisenn grund, Som M: Anders Fosß thillfornn
haffde, huor paa Itt Nöst Staar, schall
vere vdj Lengdenn effter Peder Tottis breff
fra Gaden och Neder thill siöen 100 Allen
Och vdj Bredden 26 Allenn paa Begge Ender
Findis nu vdj Bredden fra Mouritz Bostedis
grund och thill Hustru Tyres Plancher 16 Allen
Som Ligger Øde op thill gaadenn, Vdj Lengden
fra allgaaden och Neden thill Simen Corneli=
=sens Nöst 83 Allenn aldt Siellandz maall
Haffuer nu bekommed, Welb: Knud Gylden=
=stiernes Grundebreff der paa och giffuer
Aarligh

Penge ----- ij Rix dlr.

- 119 Dochter Henrich Höyers gade Grund och Nöst
schall were effter Peder Tottis Grundebreff
Daterit 1590. Wdj Lengdenn 42 Allenn
och vdj Breden vdj Begge Ender 27 Allen
Norsch maall, giffuer der aff Aarligen

Pendinge ----- xj ß Lubsch

Findis vdj Breden thill Gaaden som det
nu er bebögt och Indplanchet 29 1/2 Allenn

Saa och Lengden paa den Syndre side 25
Allen j q.teer. Och lengden paa den Nordre
side 56 Allenn

Latris iij R^x dlr j ort ix β.-

P. 22

- 120 Hanns Raßmusens Siögrund som thill=
=faarne thillkomb Pouell Helliesen, Skall
streche sig effter Lauritz Kruses Grunde
breff vdj Lengdenn 57 Allen och vdj Breden
Offuen och Nedenn 20 Allen Norschmaall
Huor aff giffuis
Pendinge ----- ij ort.
Findis nu vdj Lengden 71 1/2 Allenn och vdj
Bredenn vdj Begge Ender 16 Allen Saauijtt
- 121 bebögt ehr, Der forudenn findis en Øde
pladz Emellom Hanns Raßmusens och
Dochtor Henrich Höyrs Nöst 27 Allenn
Langh och 16 A: Bred som Ingen Grund=
=herre Eller Grundebreff findis thill.
- 122 End och Haffuer for.ne Hans Raßmusen
en Grund Nest vden for Blochusitt, schall
streche sig vdj Lengden, effter Lauritz Krusis
breff fra algaadenn Neder vdj Siöenn 85
Allenn och vdj Breden offuen och Nedenn thill
36 Allen Sielandschmaall giffuer Aarligh
Pendinge ----- j Rix dlr
Findis nu Hand iche Haffuer mehre vdj
Lengden fra Weyen Neder saa langt Nösten
sig Strecher 52 Allenn Huad Breden An=
=langer, Haffuer Hand effter sit Grundebreff
- 123 Jörgen Jörgenßens Nöstegrund, och Bolluerch
Neder thill Gabriell Smidz Bögningh, som
thillfaarne thillkomb S: Peder Clausens Arff=
=uinger, schall streche sig effter Peder Tottis

Latris -- iijj ort,

Breff vdj Lengdenn 60 Allenn, Och vdj Bredenn
Offuen och Nedenn 20 Allenn giffuer der aff

Pendinge ----- j rix ort.

Findis nu 52 1/2 Allen vdi Lengden, Och vdj Bred=
=denn offuen thill 14 Allen Siellandschmaall

- 124 Garbrandt Smit och S: Johan Jostsens Siö=
=grund strecher sig lige effter Knud Wrnes Breffs
Indhold vdj Lengden 90 Allenn och vdj Bredenn

21 1/2 Allen Siellandschmaall Giffuer Aarligenn
Pendinge ----- j Rix dlr.

125 Söffren Söffrensen Borgemesters Bolluerch
thill Siöen Som Hermand Besβeluig och Lauritz
schriffuer thillforne er thilkommen, Strecher sig
samme grund vdj Breden med Boluerche fra den
Nordre sijde det gammel Bolluerch Och thill
den Nordre sijde paa S: Michell schriffuers
Nöst 25 Siellandsch Allen, och vdj Marbachen
Huor paa Borgemester thager Grundebreff
for.ne Grund følger nu Pouell Iffuersen, och
giffuer Grundelieye ----- j R: dlr.

126 Lauritz Marckursens Söeboeder och Nöst
Neden for Salig Michell Schriffuers Øde
grund, schall effter Niels Windz Grundebreff
streche sig vd thill Marbachenn vdj Lengdenn
Och vdj Bredenn Lijge for enden 18 Allen
Giffuer Aarligh
Penge ----- j rix dlr:

Latris -- iij Rx dlr j ort

P. 23

Finndis, Wdj bredenn offuen thill som det
nu er bebögt er - 13 1/2 Allenn, Och Vdj lengden
fraa denn Øffuerste Ende, och wdj Siöenn Saa
wit bebögt er - 94 1/2 Allenn Saa och Vdj bredenn
Neddenn till 12 1/2 Allenn

127-128 Salig Laueretz och Michell Schrffuers Arffuinger
thuendde Ødde Grunder, till Gaadenn ligendis
ßammen, paa denn ene grunde er, faareuist
Pedder Tottis breff, Liuddendis, till Salig
Laueretz Schriffuer, paa et Grund, som et Nöst
Paa staar. schall streche Sig vdj lengden 42 Allen
Och Wdj breddenn 27 Allenn NorschMaall, Vdj
begge Ender, Doeg Michell Schriffuers breff
er nu aff Arffuingernem iche foreuist, samn
thunde stöcher, finndis nu Vdj bredden till
sammen 51 Allenn, breddenn Neden till Siöenn.
med Nöstenn 46 Allenn, lengden paa den
söndre sidde ochsaa Mod Nosten fraa gaaden.
Nedder 72 Allen, Giffuer Aarligenn
Grundelieye
Pendinge ----- j Rigs dlr.

129 Jörggenn Cornilibens grund, strecher sig som
Maalld bleff, fraa gadden Nedder till

söenn vdj lengden 49 Allen vdj bredden 38 Allen
Siellansche Maall Giffuer

Pendinge -- iij Rigs ort.

Latris

Penddinge -- ij Rix daller j ort

130 Gerdt Holdthusß och Chrinn Höfftis grund fraa
gaadenn Neder vdj Siöenn, strecher sig Offuen
till langs gaadenn, forudenn frj Nedder gang
paa baade sider, vdj breddenn 26 1/2 Allenn
Nösted 24 Allenn, Saa och lengden fraa gaadenn
NederVdj Siöen 134 Allenn Siellanschmaall
er ligge effter Knud Vrniß Grunde breff och
giffuer Aarligenn Deraff

Penddinge -- iij Rigs dlr.

131 Sander Meens gaade Grund och Neder vdj Söenn
schall werre effter Niels Windz Grunde breff
vdj lengdenn 106 1/2 Allenn och Vdj breddenn offuenn
och Nedenn till 20 Allenn Siellanschs maall giffuer
Aarlig deraff

Pendinge --- iij Rix ort.

Findis nu Indpalanchit till Gaadenn 18 Allenn
breddenn Neden till Siöen 12 Allen vdj bredden
effter Bom söee boeder bebyggt er, Vdj lengdenn
fraa Allgaadenn och Neder Vdj Siöen 108 1/2 Allen

132 Raßmus Baardßenns, saa och Joenn Janßen de
Langges Söegrund, med den Ødde Plaedtz der
Offuen for, schall streche sig, effter Peder
Tottis grunde breff, vdj lengden 60 Allen och
24 Allenn vdj breddenn, Norsch Maall giffuer
Deraff Aarliggenn

Pending -- xij ß lybsch.

Finddis nu Offuenn thill bredden 12 Allenn
lengdenn 61 Allenn, och breddenn Nedden till
13 1/2 Allenn, efftersom Det nu bebyggt er

Latris

Pendinge -- iij dlr j ort,

P. 24

133 Johan Cornelisen en Siögrund Aff Johann
Meens grunder, huor aff Hand giffuer

Pendinge ----- xij ß. lubsch.

Skall streche sig effter Peder Tottis breff
vdj Lengden 52 Allen, och vdj Bredden offuenn

- och Neden thill 26 Allen Norschmaall,
 findis nu vdj Bredenn offuen thill saauijtt sig
 Nösten strecher med Drabefald 14 Allen
 Lengden med Nösten och Siöboeden 66 Allen
 Och Breden Neden thill 12 Allenn,
- 134 Jenns Christensens Grund Schall streche sigh
 Effter Peder Tottis breff Wdj Lengdenn
 24 Allen och vdj Bredenn 16 Allen Norschmaall
 giffuer Der aff
 Pendinge ----- j Rix ort.
 Findis nu vdj Lengdenn Saa meget bebögt
 Som wbebögt er 21 Allenn och vdj Bredenn
 15 Allen,
- 135 Begierer endnu Itt styche Øde pladz Liggendis
 Nest offuen for samme grund Imod Klippen
 vdj Lengden 25 Allen Sielandschmaall och vdj
 Breden lijge det förige,
- 136 Chrijnn Roesß 2 Siöboeder Nest vden for
 Jens Erichsens grund paa Siöenn, schulle strec=
 =ke sig fra samme grund och vdj Siöen vdj
 Lengden 24 Allen, Och 16 Allen vdj Bredenn
 Norsch maall, effter Lauritz Kruses Breff
 Giffuer der aff Aarligenn
 Pendinge ----- vj ß. lubsch,
 Findis nu vdj Lengden 16 1/2 Allenn Och vdj Bredenn
 15 Allen,
- Latris Pendinge -- iij ort,
- 137 Anders Effuertsens Siögrund Med en Øde
 Pladz offuen for findis nu Saauijtt bebögt er
 35 Allenn vdj Lengden och vdj brede offuen och
 Neden thill 18 Allen giffuer
 Pendinge ----- j rix dlr
- 138 Jörgenn Joennsens Ødepladz Vden Imod Nord=
 =nes er Wbebögt, Och schall vere effter Peder
 Tottis breff Daterit 1593 vdj Lengden 50
 Allenn Och vdj Bredenn, offuen och Nedden thill
 24 Allen Norschmaall giffuer Aarlig der aff
 Pendinge ----- xij ß Lybsch,
- 139 Hustru Bodild S: Mester Anders Michellsens
 aff en grund strax inden for Nordnes schall
 Were effter Lauritz Kruses Breff Dat: den 12
 Februarij 1606. vdj Bredenn offuen och Neden
 thill 30 Allen, som endnu ligger Wbebögt
 Dogh giffuer Aarligh.

Pendinge ----- ij Rix ortt,

- 140 Henrich Dirichsen aff en Ødepladz vden
paa Nordneß giffuer Aarlig Grundeleye
Pendinge ----- iij Rix dlr:

Borgemester och Raad vdj Bergenn Lader
Aarlighen erlegge och bethale vdj Schriffuer=
=stuen thill Leding aff Bergen Bye
Pending ----- x Rix dlr
Vdj lijge maader giffuer de Aarlighen aff
de Grunder och Eyendomb, Kong: Mayt:

Latris -- xiiij dlr Rx j ort,

P. 25

- 141 Dennom Naddigsten vndt och beuilgget Haffuer, till
Dirris byes fæmarch Och Munster Pladtz.
Pendinge ----- ij dlr j ort

Aff Herloff vdj Herloff sogenn, och schibbred
vdj Norhorsbleenn Giffues Aarliggen Segs
bergenn Gyldenn, huer Gyldenn till 12 ß dansk.
Pendinge --- j dlr j ort iij ß.

Annamet Aff Joen Joenßen de langge, Och
Winche Simmens Aff Egsuag Mölle
Pendinge --- x Rix dlr.

Annamit aff Henrich Dirichßen och Nicolaus de
vrundt aff graff dallenn Mölle, denn
Aarlig Affgift som er Pendinge --- xxxx Rix dlr.

Roffuert Cornilißenn aff en Saug vdj Sund=
=fiord kalddis Oesßenn, Hans Affgift som
Aarliggen her vdj schriffuer stoffuen betalles
Penddinge ----- xv Rigs dlr.

Hanns hammsßen aff en Saug i Sundfiord,
kaldes haldbroed saugh, som welb: Ollaff
Pahbieriig. Paa K: M: Nadiigste, goede behaug
sted haffuer,
Pendinge ----- ij Rx dlr.

Daniell Pederßenn Hornes foesßlieye Aff
Rolßungs saug: Sundhordleenn
Pendinge ----- x Rx dlr.
Lateres -- Lxxxj R: dlr iij ß.

Indtegt: Penddinge: Som Aarligenn

Giffues till Leding, Aff de Gaarde:
Paa Kiöbmands bröggen ved Cantoret
Her vdj bergenn Aff:

Guldschoe ----- ij dlr
Söster gaard ----- j dlr
Enggellgaard ----- ij dlr
Bugaard ----- j dlr
Enersgaard ----- j dlr
Suennsgaard ----- ij dlr
Breddisgaardenn ----- ij dlr
Hollmndall ----- ij dlr
Aafiordenn ----- ij dlr
Cappen ----- j dlr
Soelgaardenn ----- j dlr
Reffuelsgaardenn ----- j dlr
Leppenn ----- ij dlr
Bratten ----- ij dlr
Drambshusß ----- ij dlr
Finniegaardenn ----- j dlr
Wetterleffuenn ----- ij dlr
Bröedergaarden ----- j dlr
Roedtmantz gaarden ----- j dlr

Lateres -- xxix Rix daller

P. 26

Summarum: Offuer altt For=
=schreffunne: Belöber Sigh till
Sammens Effter som forsschreffuet
Staar.

Penddinge ----- ij c xiiij R: dlr j ort j ß
j alb
Meell ----- j stöche.

VEDLEGG 6:

Kronas grunnleiger i Bergen for rekneskapsåra 1567, 1577/78 1598/99 og 1614/15, i høve til "Slottens Grundebog 1627/28".

Ved 1 1567	Ved 2 1577	Ved 3 1598-99	Ved 4 1614-15	Ved 5 1627-28	
			131	1	Bradbenken
		104-05	85-86	2	
				3	
				4	
			135	5	
			130	6	
	118		93	7	
				8	
				9	
				10	
			127	11	Kroppedammen
			128	12	
	119		94	13	
			113	14	
	149		102	15	
			112	16	
			109	17	
			110	18	
	103		84	19	
	115		90	20	
	99		82	21	
			114	22	
	92		77	23	
			109	24	
			110	25	
	49	43	41	26	
41	45	41	39	27	
			132	28	
5/7	42-43	38-39	36-37	29	
3	2	3	3	30	Hollendarstretet
	35	31	29	31	
13	18	16	16	32	
	19	17	17	33	
				34	
1	53	54-55	53-54	35	
				36	
32	27	27	25	37	
	41	37	35	38	
	14	12	11	39	Torget
	20	20	19	40	
44	21	49	47	41	Skostretet
37	23	22	21	42	
	38	34	32	43	
28	9	9	9	44	

	25	24	22	45	
		52	51	46	
10	32	29	27	47	
				48	
	26	25	23	49	
17	6	6	6	50	
38+	15+	14	13	51	
35	22	21	20	52	
	55	48	46	53	
		15	14	54	
		16	15	55	
18	51	44	48	56	
		45	42	57	
15	36	33	31	58	
9	7	7	7	59	
11	8	8	8	60	
38+	15+	13	12	61	
14	10	10	10	62	Broen
				63	
20	39	35	33	64	
33	29	26	24	65	
			134	66	Stranden
	40	36	34	67	
				68	
19	52	46a	43a	69	
		b	b	70	
		c	c	71	
		d	d	72	
		e	43e/45	73	
		f	f	74	
6	54	47	44	75	
				76	
	56	53	52	77	
				78	
		85	73	79	
				80	
		113	89	81	
				82	
	31	28	26	83	
				84	
				85	
				86	
		88	75	87	
				88	
		69	64	89	
				90	
				91	
				92	
				93	

				94	
				95	
12	47	58	56	96	Utanfor Erkebispe-
				98	Garden
				99	
		77	68	100	
				101	
				102	
				103	
		123	96	104	
				105	
				106	
				107	
				108	
				109	
				110	
				111	
		98	81	112	
				113	
				114	
			108	115	
				116	
				117	
			95	118	
		63	60	119	
			106	120	
		153	107	121	
			120	122	
			98	123	
				124	
				125	
			99	126	
		61	58	127	
		62	59	128	
				129	
				130	
				131	
				132	
		100	83	133	
				134	
				135	
				136	
			76	137	
		107	87	138	
			119	139	
			121	140	
				141	Byens femark

VEDLEGG 7:

Grunnbrev for Nordre Bugarden, Bergen 20. januar 1563.

Koren Wibergs avskrift er i dag å finne ved Bergen Byarkiv, 646 Hd 2, Lk 11 s. 40 - 41, og er gjengitt etter denne, med Koren Wibergs lineinndeling.

Ieg Erik Rosenkrantz till Walsø Høvidsmand
paa Bergenhus kiendis oc gjør witterligt mit thets
mit oven Breff, at ieg paa Kong Ma.st min aller
naadigste Herris Weigne och efter hans Kong May.s oben
Befallings Breff och fuldmagts Lydelse hafuer
unt og bygd och nu nest thette mit obne Breff
under Bygger och tillige lader Erlige och vel=
fornuftige Kiøbmand her i Bergen ved
Bryggen besiddendis som er ved Nafn Tonis
Effelt och hans efterkommere Kiøbmænd
een af Corporis Christi præbendis Grunder wid
nafn Bogard ythre och nordre liggendis imellom
Engelgaardt och thend indre Bogaard mett
Brüggen udi Bergen. Strecker sig udi lengden
fran yderst paa Brüggen och up til Capitels
grund som sancti Petri Kircke nu Thenne
Dag öde paa staar halfandet (halfhundert)
tho oc firrethi allne, udi bredden neden wed
bröggen frann Engelgaard och mod then anden
Bogaard halvtellüffte allne Udi Breden
affuen till ellufue allne norsche, hvilken
forne Grund udi sin rette Lengd og bred for
T. S. och hans Efterkommere scholle hafue
nyde, bruge oc ther frelseligen paa bygge oc
siden nyde sin Bygning then ene efter den
anden med saadan schull oc förord att
han oc hans efterkommere sculle gifue til
dend sam Corporis Christi prebende oc altar
udi forfuat hafuerfire oc thiufe Berggulden,
xii s. regnit udi hver güllen oc en Daller til
Leding aarligen udatgife her paa Bergenhus udi
Schaffuerstuppen, efterdi ieg er medtz menige
kiøbmand saa forenit att huer half gaard
eller Laann schall giifue een Daler til aarlige

Leding, huilke forne xxiiii Berbergulden i grunde=
leyge och en Daler til Leding hand schall
redeligen och uden ald giensigelse til alle och
hver Sancti Michaelis Dag udatgifue.
Datum Bergenhus then xx Januarii aar 1563.

Det må ha vore i Bergenfarerarkivet ved Statsarkivet i Lübeck Koren Wiberg har funne avskrifta av dette dokumentet. Men kvar i dette store arkivmaterialet gir han ikkje nærare opplysningar om, bortsett frå at det var mellom yngre dokument.¹ I eit avisintervju i samband med utgravingane av Peterskyrkja i 1909, omtalar Koren Wiberg dokumentet. Han fortel at han fann det mellom ei mengd andre dokument frå 1700-talet.² Det er vanskeleg å seia kor nøyaktig Koren Wibergs avskrift er, men i stort høver teksten godt med dei rosenkrantzke grunnbrevha han publiserte.³ Likevel må ein undre seg over at leigaren Tonis Effelt, l. 9 - 10, seinare i brevet vert omtala under initialane T.S., l. 23. Vidare må ein gå ut i frå at når årstalet ved avslutninga av brevet er brukt moderne tal, og ikkje med romartal, så står dette for Koren Wibergs rekning. Alle andre tal i brevet er gjengitt med romartal. Også i dei publiserte rosenkrantzke grunnbrevha har Koren Wiberg nytta moderne tal for årstal, sjølv om førelegga, som i dag er ved UBB's diplomsamling, alle har årstal med romartal. Også parentesen i line 17 må ein gå ut i frå står for Koren Wibergs rekning. Det er mogeleg at han her har vore i tvil om lese måten og at det eigentleg bør lesast "halfandet hundert". Koren Wiberg siterer deler av dette brevet i to av sine egne bøker. Fra line 11 til midt i line 17 er gjengitt i "Bidrag til Bergens Kulturhistorie",⁴ og fra line 11 til kommaet i line 21 er gjengitt i "Bergensk Kulturhistorie".⁵ Det ville vore naturleg om Koren Wiberg hadde publisert dette brevet saman med dei andre rosenkrantzke grunnbrevha han fekk trykt. Når så ikkje vart gjort, skuldast nok det at HMS 5 skulle innehalda oversikt og utdrag av kjeldemateriale som tilhørde Det hanseatiske Musum. Dette var ikkje tilfelle for dokumentet frå Nordre Bugarden. Bernt Lorentzen har hevda at brevet, slik han kjende det frå "Bergensk Kulturhistorie", høvde dårleg med opplysningar i Lensrekneskapen frå 1567.⁶ Dette truleg fordi lensrekneskapen frå 1567 berre inneheld grunnleiga av ein grunneigedom ved Bryggen.⁷ Men lensrekneskapen reknar berre opp leigene av dei eigedomane som gav inntekter til Bergenhus; Nordre Bugarden gav derimot inntekt til den som sat med Corporis Christi prebende, og er såleis, naturleg nok, ikkje medteken i lensrekneskapen.

¹ Koren Wiberg 1908 s. 4.

² Bergens Tidene 27.09. 1909.

³ HMS 5 s. 30 - 33, 34 - 39.

⁴ Koren Wiberg 1908 s. 13.

⁵ Koren Wiberg 1921 s. 133 - 134.

⁶ Lorentzen 1952 s. 102 - 103.

⁷ NLR IV s.2.

Vnder Lynnings stoffue i Söstergaarden
En hauge schylder ----- xxvj S ij alb.
Boldzgaardt eller haluordzgaardt
paa Stranden ----- iij daler j mr.

P. 5 Blasij prebenda som Lesemesteren Ved
Naffn her Jens Christenssen følger.

P. 5b Grundeleige till Blasij
Prebenda

Aff Cappen paa kiöbmandz Bryggen
----- xxxj mr d.
Fatten som kiöbmand vdgifffuer
----- vij mr d.
Peder Bödckers stoffue i Leppen
----- iij mr. d.
Harmand Thidemandz stoffue i bratten
----- j mr.

Corporis Christj prebend som
Lesemesteren i lige maade Fölger.

P. 6 Grundeleige aff Bugaarden xxiiij mr densch.

Cathrina Prebenda som och er
Lagd till Lesemesteres Vnderholdning

S: Anne Prebenda som
och Her Jens Lesbemester følger.

P. 7 Prebenda Crusis Halduari
Som Sognepresten, till Domkircken
her Trugels Lauritzön
Fölger.

Jacobi Prebenda som Sognepresten
Thill domkircken ilige maade følger

P. 8 Noch Fölger Sognepresten till
Domkiercken thenne epthr.ne
Grundeleige Aff ald thend Söndr
Side i Aafiorden,

----- xxviiij mr iij β.
Dirich Tholler ----- xxvj β.
Hans Schult ----- iij mr.
Jost Middendorp ----- xxvj β. ij alb:
Dirich Smit ----- xx j β j alb
Harmand Duerhagen ----- iij mr d.

	Harmand Ridemand	----- xx j ß j alb:
	Johan Huelcke	----- xxxj ß ij alb:
	Frandz Jennike	----- ij mr iiij ß ij alb:
	Johan Lanckow	----- ij mr.
	Vornich störrckell	----- ij mr
	Aff Krogen	----- ij mr.
	Bille pige	----- j mr.
	Hendrich Bonitmaggr	----- vj mr
	Gerd Pewe	----- iiij mr.
	Petter Frijs	----- ij daler j mr
	Joen Schott	----- iiij mr.
	Lauge Buchorn	----- v mr
	Adrian Olsßen	----- vj mr
	Maregred Joenßdathe	----- iiij mr
P. 8b	Mouridz Snidker	----- j daler
	Hans Kandegyder	----- xxx ß
	Her Hans Heß	----- viij ß.
	Giert glaschin	----- xij ß.
	Robert Danielßen	----- xxvij ß j alb:
	"Disße effterschreffuene grunder bleff	
	Aff welb: Peder Thaatt Vnder lagt	
	till Predichstollen for de grunder j dregen	
	Frederich platenschlagr	----- iiij mr.
	Jörgen Bößenschötter och Otte Nielßen	
	for nogen grunder i dregen som Nu	
	Jacob schriffuer brugr ein part Aff	
	for disße grunder er Vnderlaugt i for.ne	
	Welb: Peder Thottis tidt diße smaa Grunder	
	wdi Erchebiß Gaarden	
	Lauridz Regßen	----- xxij ß
	Anders Veffuer	----- xx ß
	Jacob Joenßen	----- j mr.
	Dauid Willomßen	----- j mr.
	Siguord Joenßen	----- j mr.
	Olluff Knudzen	----- j mr. ij ß"

P. 9 S: Andrea och S: Nicolaj Prebender
som Sognepresten till Kaarskierchen Vdj
Bergen Wed naffn Hr Hans Baldzarsßön
fölger och Aarligen Oppeber till sin
Vnderholdning.

P. 9b Grundeleige som for.ne Her Hans
Thill Kaarsßkirke følger.

Finnegaard	-----	vj daler viij ß.
Drambshus	-----	iiij daler vj ß j alb:
Einersgaard	-----	viij daler.
Agnelsgaard	-----	ij mr.
Hans Möller paa Stranden	-----	ix mr x alb.

Claus Melsou -----	j daler
Joen Broch -----	j daler
Cleamid thrumsclagers Quinde --	j mr.
Hermant Schreder -----	ij mr.
Anders y thollergaarden --	j daler
Henrich Hermans i Kobren --	ij mr
Hendrich Bödker i Leppen --	ij mr.
Berthell Schrumagr ---	ij mr
Paa Söstffuen i Bredeßgaard grundeleige -----	j daller

P. 11b Svniva Prebenda, som er Lagt thill
Schollemesterens M: Peder Brockis Vnder=
=holdning Vdj Bergen.

P. 12b Grundeleige som Schlmesteren
I lige maade fölgr.

Jacob Willumsßen -----	j daller iiij β.
Jörgen Schott -----	ij mr
Jacob Laugfougden ----	vij mr
Dauid Schredder -----	j daller
Willom Schott -----	¶ mr.
Lytkis Arffuingr -----	j daller.

P. 13b Effterschreffunne Grundeleige
Oppeber. thuende Locater
Vdi Schollen

Rasmus Steitt -----	ij mr.
------------------------	--------

Rasmus Rud -----	ij mr.
------------------	--------

Jost Harberding -----	ij mr.
-----------------------	--------

Morthen Lynning -----	j mr.
-----------------------	-------

Hans Hund -----	ij mr.
-----------------	--------

P.14 Carsten Rimstoch ---- iiij mr iiij β

Gerdt Bestaff -----	j mr.
---------------------	-------

Höibert Westrop -----	xx β.
-----------------------	-------

Johans hols -----	ij mr.
-------------------	--------

Hendrich Rudze -----	ij mr.
----------------------	--------

Berendt Borckmand ----	iiij mr.
------------------------	----------

Grimand Bolduan -----	ij mr.
-----------------------	--------

Dirich Alsuig -----	iiij mr.
---------------------	----------

Rasmus Rottermand ----	ij mr iiij β.
------------------------	---------------

Henrich Paß -----	x β.
-------------------	------

Hans Steckelborg ----	j daller
-----------------------	----------

Hans Oldenburg -----	ij mr iiij β.
----------------------	---------------

Hans Guntermand -----	xjx β
-----------------------	-------

Lauridz Krantz -----	j mr. ij β.
----------------------	-------------

Lambertt Suruand ----	ij mr vj β.
-----------------------	-------------

	Thomis Borckort -----	☞ mr
	Jacob Sternborg -----	xij β
	Effuerd Böskken -----	ij mr.
	Jörgen thromschlagr --	iiij mr.
	Hinrich Van Straten --	xx β.
	Jochum Eichhost -----	ij mr. iiij β.
	Lyder Blydecker -----	iiij mr iiij β.
	Thomis Bößbeschötter -	☞ mr
	Oluff Madzens gaard -----	j daller
P. 14b	Anbiörn och Lauridz --	☞ mr.
	Olluff lifflender ----	vj mr.
	Hans Kinßdall -----	iiij mr.
	Hans Fönbo -----	ij mr.
	Summa Paa for.ne thunde Locaters Aarlige Renthe och Indkompst Vdj Bergen Schole belöper Pending -----	xjx daler ij mr iiij β
	Communs Landschylttd Vdi Bergenusß Leen	
P. 19	Grundelege Aff Bergen Bye Och Kiöpmandz Bryggen.	
	Mester graffsgrund ---	j daller
	Aff Willem Jenßens grund --	xiiij β j alb.
	Dauid Bordzell -----	vij mr.
	Giertt Pew -----	iiij mr v β j alb
	Noch aff en grund som hand och Krijtte Frijs haffuer itt Idhuus paa staaendis bag hans egidt hus -----	j mr.
	Anne Themmermandzgrund -----	j daler iiij alb.
	Kritte frijs, Aff en grund emellom Copals hus och Lebertzhus ---	☞ mr.
	Joen Kipper -----	ij daler vj β ij alb.
	Jacob Ølmand aff hans grund i Bollegaard -----	xij β.
	Rörich Kopperslag ---	iiij mr.
	Jörgen Slij -----	iiij mr xiiij alb
	gamble Kirsten Blanckis -----	iiij mr iiij β ij alb.
	Adrian Dominicus ----	v mr
	Noch gaff for.ne Kirsten Blanchis Aff en grund i Bollegarden --	j mr vj β ij alb.
	Ithem gaff hun och halffparthen i ett Ildhus grund Vdj Joen Kippers gaardt -----	v β j alb:
P. 19b	Sander Jörgenßen ----	j daler v β j alb
	Lytke Kipper -----	ij mr viij alb.

Vng Kiersten blancke aff den grund Hun
Paa Boer ----- ij mr iiij alb.
S: Luberdz Quinde ---- j daler iiij β.

Wed Kiöbmandz Bröggen

Bernndt throst i Reuelsgaard, Aff en kaalhage
grund med S: Martinj Kiercke

----- j mr.

Burckord Liudis i Finnegaardt aff en Kolhage
grund ibid ----- j mr viij alb.

Otte Becker i Leppen aff en Kolhage grund
ther Nest hois ----- ij mr.

Johan Scheland i Suenßgaard Aff en Kaal=
=hauge offuen for Suenßgaard

----- v mr v β j alb.

Hinrich Jappe y Bratten aff en Kaalhauge
Hoes S: Morthens Kircke som Hermand Tyde=
=mand tillforne brugte

----- ij mr vj β j alb.

Johan Schröder i Holmedall aff thuende
grunder i Bame gaardt ij mr vj β ij alb

Willom Bödnick i Leppen, aff en Kolhauge
grund Ved S: Morthens Kircke

----- xx β ij alb.

Arent hagen i Aafiorden

----- j stöke Mell.

P. 20 (?) Johan Anckelmand och Harmand durhagen
Aff en grund i Holmedall

----- vj mr vj β ij alb.

Jacob Liusßen aff en grund Ved S: Martinj
Kiercke ----- ij mr xiij alb.

Werner Störckell y Engekgaard aff en
grund ther offuen for gaarden

----- ij mr.

Kirckewergerne, till S: Martine Kircke
Aff guldsmedzstrede -- j daller

Hans Abbelindis y Wetterleffuen aff den
Nedre Bide i samegaardt

----- viij daler xvj alb.

Halte Mogenns aff en liden grund i Peder
Joensßens gaard ----- j mr.

Peder Joensßens gaard for thuende Aar
som her Hans halffuordßen fick aff hannum

----- v mr.

Peder Joensßens grund

----- ij daller

P. 26 Huis som er Laugt thill de Fattiges Vnder=
=holdning Vdj thett Nye Armehuus Vdj Berg.

Grundelege Liggendis thill
forschreffne Armehuus.

Joen Poris -----	vj mr j ß j alb.
Jörgen Mees -----	j mr.
Abrham bogbind -----	j mr.
Johan Maller -----	ij mr.
Frederich Stenn -----	ij mr.
Claus Smid -----	ij mr.
Johan Cordeuaker -----	iiij mr.
Effeuerd Schredder ---	ij mr.
Jacop Snithcker -----	ij mr.
Michell Kipper -----	ij mr.
Thelland Schomagr ---	ij mr.
Christoffr Schreddr --	ij mr.
Hinrich Thrickell ----	ij mr.

P. 31 Grundelege Liggendis thill
Kaarsßkiercken

	Claus Bomßide -----	iiij mr.
	Giertt Schreder -----	j mr.
	Carsten Schomagr -----	ij mr
	Johan V: Dortmand ----	j mr v ß j alb.
	Carnelis gerbrandtßen	j mr.
	Söffrenn Anderßen ----	ij mr.
	Schipper Niels -----	j mr.
	Rörich Guldbmes -----	x ß ij alb.
	Joen Engelsch -----	iiij mr vij ß.
	Anders Kypper -----	ij daler
P. 31b	Berndt Ferisck -----	iiij mr v ß j alb
	Harmand Brygemand ----	ij mr.
	Berntt Rörmagr -----	ij mr.
	her Peder Simonsßen --	ij mr.
	Joen Kalckslaar -----	iiij mr vj S ij alb.
	Olluff Rasmusßön -----	iiij mr vij ß j alb.
	Hans Schrumaggr -----	iiij mr iiij ß j alb
	Staffan Stoldreijer --	iiij mr.
	Michell Bardschir ----	j dallr.
	Giertt glaßmagr -----	j mr.
	Joen Murmester -----	iiij mr iiij ß.
	Niels Murmester -----	iiij mr iiij ß j alb
	M: Eduart Schredder --	iiij mr iiij ß j alb
	Jörgen Hanßen -----	j ort v ß j alb
	Hillebrand i Bratten -	j dlr.
	M: Jacob -----	iiij mr.
	Oluff Thomasßen -----	j mr.
	hindrich dich Guldbmed	j mr.
	Jacop Kypper -----	viiij ß.
	Niels Brogger -----	ij mr.
	Madz Raßmusßön -----	j mr.

	Willums Anne -----	xij ß
P. 33b	Grundeleige Liggendis thill for.ne Mariæ Virginis Prebenda	
	Kildz Meriche for en Kaalhage -----	xxij ß.
	Finnegaardt for j kaalhage -----	xxjx ß
	Flonnderborg -----	ij mr iiij ß.
	Meens Grijs -----	v̄r mr vj ß.
	Wetterleffuen -----	ij daler viij ß.
	Einnerßgaard for en Kaalhage -----	ij mr iiij ß.
	Johan Quittegaardt ---	ij daler
	Noch ein quinde i Quittegaardt -----	ij mr.